

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KULTURELLE FORHOLD I SØNDERJYLLAND 1920–1942

UDGIVET AF
DAGBLADET DANNEVIRKE OG SPROGFORENINGEN

**KULTURELLE FORHOLD
I SØNDERJYLLAND
1920—1942**

KULTURELLE FORHOLD I SØNDERJYLLAND

1920—1942

REDIGERET AF *JAKOB PETERSEN*

UDGIVET AF
DAGBLADET DANNEVIRKE OG SPROGFORENINGEN

A/S MODERSMAALETS TRYKKERI - HADERSLEV
1943

INDHOLDSFORTEGNELSE

<i>Hans Novrup: Folkeskolen i de sønderjydske Landsdele 1920—1942</i>	Side 9
<i>A. Egeberg Jensen: Eksamenskolevæsenet</i>	50
<i>Hans Lund: Højskoler, Efterskoler, Landbrugsskole i Sønderjylland</i>	75
<i>Poul Schülein: Kirken</i>	103
<i>Jakob Petersen: Foreninger og Forsamlingshuse.</i>	131
<i>H. Lausten-Thomsen: Arkiv, Bibliotek, Museum.</i>	151
<i>Niels Hansen: Pressen i Sønderjylland efter Genforeningen</i>	173
<i>Thork. Claudi Westh: Nye sønderjydske Landbohjem</i>	208

Amtsskolekonsulent Nicolai Svendsen fylder 70 Aar d. 10. August 1943. Dagbladet Dannevirke, ved hvilket Nicolai Svendsen udførte sin første Manddoms Gerning, og Sprogforeningen, i hvis Bestyrelse han har haft Sæde i en Menneskealder, samt Medarbejdere paa forskellige Omraader i hans Livsværk bringer til denne Dag de varmeste Lykønskninger og takker for trofast, dansk Gerning i Sønderjylland. Vi har i Anledning af Halvfjerdsdaarsdagen fundet det naturligt at samle en Række smaa Afhandlinger, der viser en Side af det Arbejde, hvori Nicolai Svendsen har taget saa fremragende Del, i det Haab, at det endnu længe maa være ham forundt at virke i dansk Ungdoms og dansk Kulturs Tjeneste.

DANNEVIRKE

SPROGFORENINGEN

HANS NOVRUP:

FOLKESKOLEN I DE SØNDERJYDSKE LANDSDELE 1920—1942

Forberedelsen af en dansk Skoleordnings Indførelse.

Kun 5 Dage efter Vaabenstilstandsdagen den 11. November 1918 blev der paa den sønderjydske Vælgerforenings historiske Møde i Aabenraa stillet Forslag til Nedsættelse af et Udvalg, der skulde udarbejde Retningslinier for den sønderjydske Folkeskoles Nyordning ved Overgangen fra tysk til dansk Styre.

Formand for dette Udvalg, der fik 7 Medlemmer, blev Formanden for den sønderjydske Skoleforening, Grd. H. Jepsen Christensen, Høgsbro. Iøvrigt kom Udvalget til at bestaa af Redaktør A. Lebeck, Haderslev, Grd. Johan Andresen, Ullerup, Grd. Falle Lildholdt, Løjt Kirkeby, fhv. Lærer, Grd. Hans Lorenzen, Ballum, Redaktør, senere Amtsskolekonsulent, Nicolai Svendsen, Haderslev, og Grd. Hans Tychsen, Frøslev. — Det blev overvejet at medtage ogsaa nogle Repræsentanter for den sønderjydske Lærerstand i Udvalget. Men Tanken blev opgivet dels paa Grund af det disciplinære Forhold, hvori disse Lærere endnu stod til den preussiske Stat, dels fordi det kunde befrygtes, at kollegiale Hensyn vilde være dem en Hindring for en virkelig objektiv Behandling af visse Spørgsmaal, som Udvalget vilde komme til at tage Stilling til. —

De dansksindede sønderjydske Lærere nedsatte da til Varetagelse af deres Interesser et Udvalg med Førstelærer Clausen, Dybbøl, som Formand. Dette Udvalg fremsatte i Sommeren 1919 overfor Regeringen Lærernes Ønsker med Henblik paa den

kommende Nyordning. Angaaende de for Tiden i Landsdelen fungerende Lærere udtalte de som deres Opfattelse, at enhver evnerig Lærer, som Befolkningen ønskede at beholde, og som kunde forudsættes at ville opføre sig loyalt, skulde kunne forblive i sin Stilling uden at stille sig til Valg sammen med andre; men det fremgik ikke klart af Udtalelsen, hvorledes man tænkte sig, at Befolkningen skulde tilkendegive et saadant Ønske. — Iøvrigt foreslog Lærerne det gejstlige Tilsyn afskaffet samt Adgang for Lærerne til at blive Medlemmer af Skolekommissionerne. Der ønskedes oprettet Kursus i Dansk. — Med Hensyn til Ordningen for Mindretallet mente Lærerne, at Skolesproget almindeligvis skulde være Dansk, men med fakultativ Undervisning i Tysk. I Købstæderne og de større Skolekommuner foreslog man oprettet baade danske og tyske Skoleafdelinger, begge under dansk Ledelse, idet det dog var ønskeligt, at Undervisningen i Sang, Fædrelandshistorie og Geografi ogsaa ved de tysksprogede Afdelinger blev meddelt paa Dansk og af dansksindede Lærere.

7-Mands Udvalget søgte hurtigt Forbindelse med Højskoleforstander Jacob Appel, Askov, der deltog i flere af dets Møder. Appel var iøvrigt udset til den Post som midlertidig Skoledirektør, der i Henhold til den første sønderjydske Skolelovs § 15 var forudset for den første Overgangstid. Denne Stilling blev imidlertid aldrig besat, idet Jacob Appel blev Undervisningsminister og som saadan blev den, der kom til at lede Skolelovens Gennemførelse.

Udvalget saa det som sin Hovedopgave at forberede Indførelsen af den danske Skole i Landsdelen samt at hjælpe med til at forme en Lovgivning i Forholdet til det tyske Mindretal, der paa een Gang hævdede dansk Suverænitet i Landsdelen, men samtidig bød ogsaa de tysksindede den aandelige og sproglige Bevægelsesfrihed, som selvstændige Mennesker har Krav paa.

Selv om den almindelige danske Lovgivning kunde danne den grundlæggende Basis for Fremtidens Skolevæsen i Sønderjylland, var man ganske klar over, at de særlige Forhold i Grænselandet nødvendigvis maatte udkræve en Række særlige Bestemmelser.

Et Rundspørge til Skoleforeningens Tillidsmænd havde

imidlertid givet til Resultat, at der ud over Landsdelen i mange Kommuner herskede stærk Opløsning i Skoleforholdene. Mange Lærere var faldet i Krigen, andre var travlt beskæftigede med at søge sydpaa, da de selv følte sig uegnede til at fortsætte under de nye Forhold. Men allerede i denne Overgangstid drog ikke faa danske Lærere nordfra til Sønderjylland for ganske uformelt at overtage Skolevirksomhed paa Steder, hvor man trængte til en Lærerkraft.

Med Hensyn til de for Tiden fungerende Lærere fandt Udvalget, at den eneste forsvarlige Løsning maatte være den, at Befolkningen blev ganske frit stillet, hvorfor det foresloges, at alle Embeder hurtigst muligt blev opslaaet ledige.

Spørgsmaalet om det lokale Skolestyre forhandlede indgaaende i Udvalget. Et Mindretal mente, at man kunde indføre den danske Ordning, hvorefter Skolekommissionen udpeges af Kommunalbestyrelsen, hvorimod Flertallet ønskede en Kommission fremgaaet af direkte Valg, saaledes Formanden, der fandt, at det maatte være Opgaven »at finde den praktiske Form for Folkeskolens Styrelse paa den indre Linie paa en Maade, der stod Forældretanken i Skolens Styrelse saa nær som muligt under Hensyntagen til, at det var en offentlig Folkeskole og ikke en privat Skole, Talen var om«.

Angaaende Skolesproget blev det foreslaaet som Grundregel, at Dansk skulde være Undervisningssprog paa Landet, hvor Dansk var Folkesprog. I Købstæderne tilraadedes i Overgangstiden eventuelt at dele Folkeskolen i en dansk og en tysk Afdeling; men i samtlige Skoler med tysk Undervisningssprog skulde Dansk være Undervisningsfag. Den sidste Bestemmelse dækkede ikke Udvalgets Opfattelse som Helhed, og det var flere Medlemmers Haab, at det maatte lykkes under Sagens Behandling i Rigsdagens sønderjydske Udvalg at faa fjernet denne sidste Hindring for en heltud frisindet Mindretalsordning, hvilket da ogsaa skete, idet Loven udtaler, at efter Begæring derom til Skolekommissionen fra Forældre eller Værger fritages deres Børn for Undervisning i Dansk. — Det viste sig iøvrigt straks efter Genforeningen, at der ikke blev foreslaaet en eneste Undervisningsplan fra de lokale Skolekommissioners Side, der

ikke indeholdt det Mindstemaal af Timer i Dansk, som Drøftelserne havde staaet om at lovfæste som obligatoriske.

Med Henblik paa Mindretalsordningen iøvrigt fremsatte Udvalget ikke noget konkret Forslag, men udtalte et almindeligt Ønske om, at hvor det ønskedes af større Dele af Befolkningen, skulde der gives Adgang ikke blot til tysk Sprogundervisning, men til en Undervisning med Tysk som Undervisningssprog i hvert Fald i visse Fag.

Naar Udvalget tilraadede en saa vidtgaaende Imødekommenhed ligeoverfor Mindretallet paa Folkeskolens Omraade, var det bl. a. ud fra tidligere Tidens bitre Erfaring om, hvad Tvang paa aandeligt Omraade avler.

De 4 sønderjydske Skolelove.

Paa Grundlag af 7-Mands Udvalgets Betænkning og under stadige Forhandlinger med dette udarbejdede Undervisningsministeriet det Forslag til en sønderjydske Skoleordning, der skrevet af Kongen. Lovens Titel er »Lov om nogle Bestemmelser omhyggelig Behandling i Rigsdagens sønderjydske Udvalg blev vedtaget af Rigsdagen og derefter den 30. Juni 1920 underses med Hensyn til en midlertidig Ordning af Folkeskolens Administration i de sønderjydske Landsdele«.

Det bestemtes indledende, at de i de sønderjydske Landsdele hidtil gældende Love og Bestemmelser indtil videre skulde have Gyldighed, for saa vidt ikke andet udtrykkeligt var bestemt i nærværende Lov, idet dog Ministeren fik Bemyndigelse til administrativt at hidføre skønsmæssigt nødvendige eller ønskelige Ændringer.

De i Henhold til den preussiske Lov af 28. Juli 1906 i Landkommunerne valgte Schulvorstände og i Købstæderne valgte Schuldeputationen ophævedes, mens den økonomiske Ledelse af Skolevæsenet tillagdes Kommunalbestyrelsen og det nærmere Tilsyn med Skolen overgik til en ved direkte Valg af og blandt de kommunalt valgberettigede fremgaaet Skolekommission paa 7 Medlemmer i Købstæderne og 5 i Landkommunerne.

Paa det Tidspunkt, da Loven blev vedtaget, bestod endnu de smaa preussiske Kommuner, der paa det nærmeste alle Vegne faldt sammen med Skoledistrikterne, hvorved man altsaa straks

fra Begyndelsen de fleste Steder fik de saakaldte smaa Skolekommissioner, hvis Omraade normalt begrænsedes til et enkelt Skoledistrikt. Paa dette Omraade kom altsaa Forholdene i Sønderjylland til i væsentlig Grad at afvige fra den almindelige danske Ordning, der gik ud paa, at Kommunalbestyrelsen valgte en Skolekommission for hele Kommunen, selv om den bestod af flere Skoledistrikter. Departementschef Aagesen skal senere have hævdet, at den sønderjydske Skolelov paa det heromhandlede Punkt var blevet opfattet forkert, idet det havde været Mening, at der skulde vælges en Skolekommission for hver Sognekommune. Der er dog ingen Tvivl om, at Bestemmelsens Udførelse var overensstemmende med Ønsket hos Flertallet af det sønderjydske Skoleudvalg, der netop lagde megen Vægt paa disse smaa Skolekommissioner ud fra den Betragtning, at smaa Kommissioner, fremgaaet af direkte Valg, vilde være særligt egnede til at skabe og vedligeholde Interesse og Ansvarfølelse hos Skolens Forældrereds. — Iøvrigt indeholdt Loven en Bestemmelse om, at hvor flere Kommuner i Fællesskab dannede en Skolekommune (det saakaldte Skoleforbund), skulde der vælges en fælles Skolekommission for dette Distrikt. — Kommunens Lærere kunde ikke blive Medlemmer af Skolekommissionen. Præsterne blev ikke som i det øvrige Land fødte Medlemmer af Kommissionen, men kunde naturligvis indvælges.

Med Hensyn til Kredsstyrelsen bestemte Loven, at de hidtidige Kredsskoleinspektører skulde erstattes af Amtsskolekonsulenter. Skoledirektion og Skoleraad fik tildelt omtrent samme Myndighed som de tilsvarende Organer i det øvrige Land. Men deres Sammensætning var ikke den samme. Skoleraadet skulde bestaa af Amtmanden, Amtsskolekonsulenten og 5 Medlemmer valgt dels af Amtsrådet, dels af Byrådene i Forhold til Folketallet paa Landet og i Byerne. Skoledirektionen kom til at bestaa af Amtmanden som Formand, Amtsskolekonsulenten som forretningsførende samt et Medlem valgt af Skoleraadet. Skoledirektionen fik Kaldsret til de almindelige Embeder, dog med den Indskrænkning at Spørgsmaalet om fast Ansættelse maatte forelægges Undervisningsministeriet til Godkendelse.

Foruden Hvervet som forretningsførende Medlem af Skoledirektionen paahvilede det Amtsskolekonsulenten jævnlig at be-

søge Skolerne, saavel offentlige som private, samt være Raadgiver for de lokale Skolemyndigheder.

Af gejstligt Tilsyn blev der alene en Ret for Biskoppen til at besøge Skolerne og gøre sig bekendt med Børnenes Standpunkt i Religion.

Udover de sædvanlige Betingelser for at erholde Ansættelse i Folkeskolen indeholdt Loven en Bestemmelse om, at Lærere og Lærerinder, der var udgaaet fra Seminarier i Sønderjylland, og som var i Stand til at yde den paakrævede Undervisning i Dansk, havde samme Adgang til Lærerembeder som Lærere og Lærerinder fra danske Seminarier. De for Tiden i Landsdelen fungerende Lærere maatte saaledes indgive Ansøgning paa lige Vilkaar med andre, naar de ønskede at forblive i deres Embeder, og Befolkningen blev fuldstændig frit stillet i Valget af Lærerkrafter baade til de dansksprogede og de tysksprogede Skoler. Iøvrigt skulde Ansættelsen i det væsentlige foregaa efter de almindelige danske Regler, idet Skolekommissionerne fik Indstillingsret.

De dengang i det øvrige Land gældende Afskedigelsesregler fik Gyldighed ogsaa i de sønderjydske Landsdele — dog med Undtagelse af § 18 i Lov af 29/3 1904 og den i Lærerkredse saa berygtede § 8 i Lov af 27/5 1908, idet der i Stedet herfor indsattes særlige Bestemmelser, der bl. a. drog Omsorg for den Appellinstans, som danske Lærere gennem en Aarrække saa energisk havde krævet.

Angaaende Undervisningssproget bestemtes det, at de preussiske Sprogskripter af 1871, 1878 og 1888 skulde ophæves, og at Undervisningssproget paa Landet skulde rette sig efter Folkesproget. Hvor 10 % af en Skolekommunes Vælgere med Forældremyndighed over Børn under 14 Aar ønskede det, skulde der finde Afstemning Sted om, hvorvidt der skulde etableres en særlig Undervisning med Tysk som Undervisningssprog, og hvis ved Afstemningen 20 % af Vælgerne, repræsenterende mindst 10 Børn, var stemt derfor, skulde en saadan Undervisning indrettes. Børn fra flere Skoledistrikter kunde samles til Undervisningen i een Skole.

I Købstæderne skulde der indrettes 2 Afdelinger, en med dansk og en med tysk Undervisningssprog, imellem hvilke

Forældrene frit kunde vælge. Efter det 3die Skoleaar skulde der gives 4—6 Timers Undervisning ugentlig i den anden Nations Sprog. Men der var overalt Mulighed for at kræve Børnene fritaget for denne Undervisning. Hvis en Kommunes Deling af Skolevæsenet medførte uforholdsmæssig store Udgifter, kunde der ydes ekstraordinært Statstilskud.

Med Hensyn til Privatskoler blev den almindelige danske Lovgivning gældende. Dog kunde Privatskoler først efter et Aars Forløb faa Tilskud, naar de fyldestgjorde de almindelige Betingelser herfor, og Omstændighederne iøvrigt maatte tale derfor.

Efter at Loven var sat i Kraft, gennemførtes Nyordningen i Løbet af forbavsende kort Tid. — Mange Skolekommissioner fik naturligvis baade danske og tyske Medlemmer, og ikke faa Steder blev der tysk Flertal. Men for at imødekomme Mindretallet slog man fra dansk Side ind paa den Praksis at tage kvalificeret Hensyn til Mindretalsindstillinger, naar det gjaldt Mindretallets særlige Forhold, specielt naar det drejede sig om Embedsbesættelser. Og selv om denne Praksis i nogle Tilfælde var ude for Kritik, har den dog utvivlsomt i det lange Løb bevist sig som egnet og holdbar.

Loven var betegnet som midlertidig; men den kom ikke desto mindre til at bestaa med ret uvæsentlige Ændringer indtil 1939.

Loven skulde imidlertid revideres efter 3 Aar, og den næste sønderjydske Skolelov er dateret 1. Maj 1923. Af nyt indeholder den en Bestemmelse om, at de i den almindelige danske Lovgivning givne Regler vedrørende Undervisningspligtens Indtræden og Ophør fra nu af skulde være gældende i de sønderjydske Landsdele ligesom Reglerne til Forebyggelse af ulovlige Forsømmelser.

Vedrørende Læreransættelser indeholdt den oprindelige Lov en almindelig Bemyndigelse for Ministeren til under særlige Forhold at afvige fra de almindelige Bestemmelser. I 1923 tilføjedes »og særlig kan der med Hensyn til Læreransættelse i Skoler eller Skoleafdelinger med tysk Undervisningssprog dispenseres til Fordel for Personer, der har bestaaet Lærereksamen ved et tysk Seminarium, naar de er hjemmehørende i de

sønderjydske Landsdele, har dansk Indfødsret og med tilfredsstillende Resultat har bestaaet en Tillægsprøve, særlig i Dansk«.

Den oprindelige Bestemmelse vedrørende Betingelserne for, at der skulde etableres en Undervisning med Tysk som Undervisningssprog, blev desuden udvidet derhen, at en saadan Undervisning ogsaa skulde indrettes paa Begæring af et mindre Antal Vælgere, naar disse til Gengæld repræsenterede mindst 24 skolepligtige Børn. Denne Bestemmelse har imidlertid været uden praktisk Betydning.

Den tredje sønderjydske Skolelov kom 20. Maj 1933. I de forudgaaende Aar havde der været en almindelig Uro i hele Landet vedrørende Skolelovgivningen. Samtidig udkom jo den nye danske Tilsynslov. Ogsaa angaaende den sønderjydske Skolelov var der meget delte Opfattelser. Der blev taget til Orde for en større Tilnærmning af den sønderjydske Skolelov til den almindelige danske Skolelovgivning, hvilken Tanke der til Gengæld fra anden Side blev taget stærkt Afstand fra. — I 1927 var der fra tysk Side blevet fremsat en Række vidtgaaende Skolekrav, hvor der bl. a. forlangtes selvstændige Skolekommissioner for de tysksprogede Afdelinger og stilledes Krav om, at hvor der ikke fandtes tysk Kommuneskole, skulde Nabokommuners tyske Skoler være forpligtede til at modtage Børnene uden Udgift for Forældrene. De Lovforslag, som den tyske Folketingsmand Pastor Schmidt i 1928 og 1929 fremsatte i Folketinget, omfattede ogsaa bl. a. disse Krav.

Sammenlignet med Loven af 1923 kom imidlertid den nye Skolelov af 1933 til at indeholde meget faa Afvigelser. En af disse var dog en ny Bestemmelse, der gik ud paa at imødekomme det sidstnævnte Krav fra tysk Side, idet Skoledirektionen fik Ret til at henvise Børn fra tyske Hjem til tysksprogede Skoler i andre Kommuner, naar disse modtog Tilskud fra Staten til det dobbeltsprogede Skolevæsen. — Skolekommissionsbestemmelserne forblev derimod uændrede. Skoledirektionen fik uindskrænket Kaldsret til Folkeskolens almindelige Embeder. Bestemmelsen fra de tidligere Love om, at de i Landsdelen hidtil gældende Love indtil videre opretholdtes, ændredes nu derhen, at fremtidig skulde den for det øvrige Land givne Lovgivning

vedrørende Folkeskolen være gældende i alle Tilfælde, hvor nærværende Lov ikke fastsatte særlige Bestemmelser.

Imidlertid blev fra tysk Side Kravet om selvstændige tyske Skolekommissioner stadig fremført med stigende Styrke, og der tilføjedes nye Krav, bl. a. om en særlig Skolekonsulent for de tyske Skoler og om Garanti for, at kun tysksindede Lærere kom til at virke ved de tyske Skoler. — Disse Krav blev alle opfyldt ved den fjerde sønderjydske Skolelov, der er dateret 15. Marts 1939. For første Gang siden 1920 indførtes der hermed væsentlige og mere omfattende Ændringer i den sønderjydske Skolelovgivning. Først og fremmest gælder dette de ændrede Bestemmelser vedrørende det lokale Skolestyre. For hver Kommune skulde der nu vælges en Skolekommission af de til Kommunalbestyrelsen valgberettigede. Denne Kommission fik imidlertid kun faa og ringe Beføjelser. Den fører Tilsyn med private Skoler, udarbejder Udkast til Kommunens Skoleplan og indstiller Lærere til Afsked. Beføjelsen til at føre Tilsyn med Aftenskoler maatte den i 1942 afgive til Aftenskolenævnet. — Det egentlige Skoletilsyn overgik til et Skolenævn paa 5 Medlemmer, hvoraf de 4 vælges af de Forældre og Værger, der har Børn i den paagældende Skole eller Skoleafdeling, medens det femte Medlem er et Skolekommissionsmedlem, udpeget af de 4 førstnævnte. Hvis det drejer sig om en Mindretalsskole eller Skoleafdeling, og der ikke i Skolekommissionen findes nogen Repræsentant for Mindretallet, kan Undervisningsministeren godkende, at det femte Medlem udpeges blandt Kommunens Beboere uden for Skolekommissionen. — Herefter vil Mindretallet have Sikkerhed for, at kun dets egne Repræsentanter faar Sæde i Skolenævnet, og da Nævnet har Indstillingsret til Lærerstillingerne, vil man ogsaa kunne have Garanti for, at kun Lærerkrafter med det ønskede Sindelag kommer til at virke ved Skolen. — Paa Grund af denne Spaltning af Tilsynsmyndigheden i to Organer, Skolekommission og Skolenævn, er iøvrigt Loven ofte vanskelig at administrere, ligesom Skolekommissionens faa og indsnævrede Beføjelser let vil indgive dens Medlemmer Følelsen af at være overflødige.

Endvidere foreskriver Loven Beskikkelse af en Skolekonsulent »til Raadighed for Skolenævnene ved de kommunale Skoler

og Skoleafdelinger med tysk Undervisningssprog med Hensyn til disses Udvikling i undervisningsmæssig og pædagogisk Henseende og for Amtsskolekonsulenterne i herhenhørende Spørgsmaal«. Den paagældende skal saa vidt muligt være en Lærer med mindst 10 Aars Lærervirksomhed og skal under sin Funktionstid forblive i sin Lærerstilling. Han har øvrigt en Stilling, der i det væsentlige svarer til Amtsskolekonsulenternes udenfor de sønderjydske Landsdele. De sønderjydske Amtsskolekonsulenters Beføjelser skete der ved Loven ingen Ændringer i.

Den i de tidligere Love forekommende Bestemmelse om, at Lærerne ikke kunde vælges ind i Skolekommissionen, blev ikke gentaget i denne Lov, og Lærere kan herefter vælges ind i saavel Skolekommission som Skolenævn.

Med den foran skitserede Lovgivning er der meddelt en vidtgaaende Frihed for Mindretallet til selv at varetage sine Ønsker og Interesser paa Skolevæsenets Omraade. Den er skabt ud fra dansk Opfattelse af, at paa aandeligt Omraade maa udviklede Mennesker eje fuld Frihed til at udfolde sig, og at samlevende, nationalt modsatte Folkedele bør have lige Kaar at virke under i det kulturelle Kappelstræb.

Folkeskolen i Købstæderne.

I Overensstemmelse med Loven oprettedes der i hver af Landsdelens fire Købstæder 2 Afdelinger, den ene med dansk, den anden med tysk Undervisningssprog. I Tønder, hvor det danske Børnetal ikke afgav Basis for Oprettelse af to Skoler, kom Statseminariets Øvelsesskole, der ejes og drives af Undervisningsministeriet, til at fungere som eneste danske Folkeskole, hvilken Ordning stadig er gældende.

Medens der var givet Regler for Oprettelse af tyske Folkeskoler, var der med Hensyn til den højere Skole kun givet Regler for Afvikling.

De danske Statsskoler stod ganske vist aabne for saavel tyske som danske Børn, og i de første Aar efter Genforeningen søgtes Statsskolernes Mellemlklasser ogsaa af et ikke ringe Antal Børn fra tysksindede Hjem. Alligevel følte denne Ordning ikke fra tysk Side som tilfredsstillende, og det første tyske Skolekrav, der meldte sig med nogen Styrke, var derfor ret naturligt

Kravet om tyske Mellemskoler, et Krav, der blev imødekommet ved, at der af Købstadkommunerne oprettedes tyske Mellemskoler i Forbindelse med de tyske Folkeskoler. Den første oprettedes i Haderslev i 1920. I Sønderborg og Aabenraa oprettedes tysk Mellemskole i 1922 og i Tønder i 1923. Det var Mellemskoler efter dansk Undervisningsplan, men med tysk Undervisningssprog. Da Skolerne oprettedes, var der endnu ikke givet noget Tilsagn om Eksamensret, og der var blandt de danske Skoleembedsmænd nogen Uenighed om, hvorvidt den burde meddeles. Eksamensret blev dog givet, til en Begyndelse paa Betingelse af at Eksaminationen i Dansk og dansk Historie skulde foregaa paa Dansk, hvilket senere lempedes til, at kun Faget Dansk omfattedes af Kravet.

I denne Forbindelse skal nævnes det gennem Aarene fra tysk Side fremførte Krav om, at Børn fra Kommuner, hvor der ikke findes tyske højere Skoler, skal kunne faa Adgang til de kommunale tyske Eksamens-Mellemskoler, der findes i Haderslev, Tønder og Sønderborg. Mindretallets Ønsker er ogsaa her efterhaanden blevet imødekommet og i 1941 endda med den Udvidelse, at tyske Børn fra Landdistrikterne kan søge disse Skoler under samme økonomiske Vilkaar, som er gældende for Børn fra Landet, der søger den danske Statsskole, idet Forældrenes Skoleafgift beregnes efter Statsskolens Afgiftssatser, medens Bykommunen holdes skadesløs gennem et Statstilskud.

Tabel 1 giver en Oversigt over Antallet af Elever i henholdsvis dansk- og tysksprogede Skoler gennem de forløbne 22 Aar i de fire Købstæder.

Der kan ikke overalt siges noget bestemt om, hvorvidt de anførte Tal angiver skolesøgende Børn eller kun undervisningspligtige Børn. De Kilder, der har staaet til Raadighed med Hensikts paa det benyttede Talmateriale — nemlig Skoledirektionernes Aarsberetninger — er ikke for de forskellige Amters Vedkommende udarbejdet efter helt de samme Principper, og det er ikke muligt overalt at udskille de Tal, der alene angiver undervisningspligtige Elever. De anførte Tal vil dog være velegnede til at formidle et godt Indtryk af de talmæssige Forandringer og Bevægelser, de heromhandlede Forhold har været

Tabel 1. Antal dansk- og tyskunderviste Elever i de fire Købstæder.

AABENRAA:	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942
Danske Skoler	596	615	619	732	740	630	690	700	694	720	777	813	850	858	876	919	969	971	994	996	1020	1040
Tyske Skoler	380	380	383	420	402	400	384	347	369	390	425	454	436	441	437	411	381	372	351	336	382	378
Ialt:	976	995	1002	1152	1142	1030	1074	1047	1063	1110	1202	1267	1286	1299	1313	1330	1350	1343	1345	1332	1402	1418
pCt. tyskundv. Elever	38,9	38,2	38,2	36,5	35,2	38,8	35,8	33,1	34,7	35,1	35,4	35,8	33,9	33,9	33,3	30,9	28,2	27,7	26,1	25,2	27,2	26,7

HADERSLEV:

Danske Skoler	1422	1386	1365	1316	1265	1248	1302	1279	1266	1309	1361	1451	1562	1551	1509	1464	1527	1621	1722	1665	1671	1714
Tyske Skoler	587	517	489	433	429	419	437	448	412	443	460	457	465	449	462	452	426	387	340	335	380	359
Ialt:	2009	1903	1854	1749	1694	1667	1739	1727	1678	1752	1821	1908	2027	2000	1971	1916	1953	2008	2062	2000	2051	2073
pCt. tyskundv. Elever	29,2	27,2	26,4	24,8	25,3	25,1	25,1	25,6	24,6	25,3	25,3	23,9	22,4	22,5	23,4	23,6	21,8	19,3	16,5	16,8	18,5	17,3

SØNDERBORG:

Danske Skoler	733	737	761	765	769	800	818	844	894	922	975	1100	1208	1137	1286	1203	1211	1236	1264	1268	1237	1225
Tyske Skoler	742	675	644	493	445	418	397	399	399	423	426	449	482	432	394	372	357	328	316	287	351	377
Ialt:	1475	1412	1405	1258	1214	1218	1215	1243	1293	1345	1401	1549	1690	1569	1680	1575	1568	1564	1580	1555	1588	1602
pCt. tyskundv. Elever	50,3	47,8	45,8	39,2	36,7	34,3	32,7	32,1	30,9	31,4	30,4	29,0	28,5	27,5	23,5	23,6	22,8	21,0	20,0	18,5	22,1	23,5

TØNDER (undervisningspligtige Elever):

Danske Skoler	396	457	465	468	412	406	372	391	403	423	447	473	506	540	517	471	490	491	512	524	501	482
Tyske Skoler	553	542	474	414	396	395	379	390	392	379	390	407	432	405	381	346	294	283	284	273	290	280
Ialt:	949	999	939	882	808	801	751	781	795	802	837	880	938	945	898	817	784	774	796	797	791	762
pCt. tyskundv. Elever	58,2	54,3	50,5	46,9	49,0	49,3	50,5	49,9	49,3	47,3	46,6	46,3	46,1	42,9	42,4	42,4	37,5	36,6	35,7	34,3	36,7	36,7

Genstand for gennem Aarene. Denne Bemærkning gælder ogsaa de i det følgende anførte tabellariske Angivelser.

Paa Figur 1—4 er Forholdenes Udvikling i de fire Købstæder — fremstillet som en Funktion af Tiden — anskueliggjort ved Diagram.

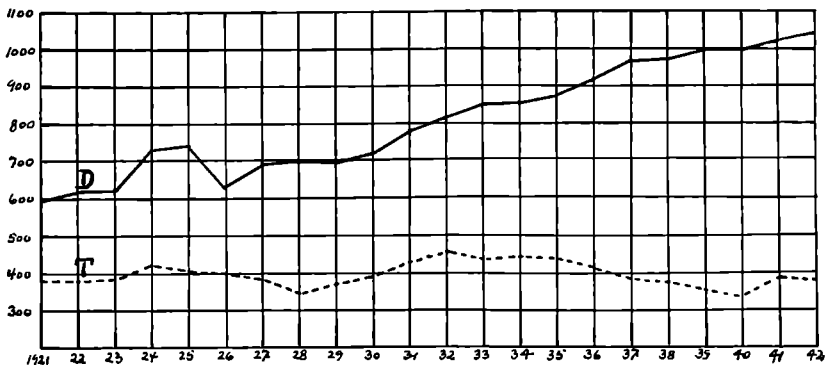

Fig. 1. Bevægelsen i Elevtallene i danske og tyske Skoler i Aabenraa By.

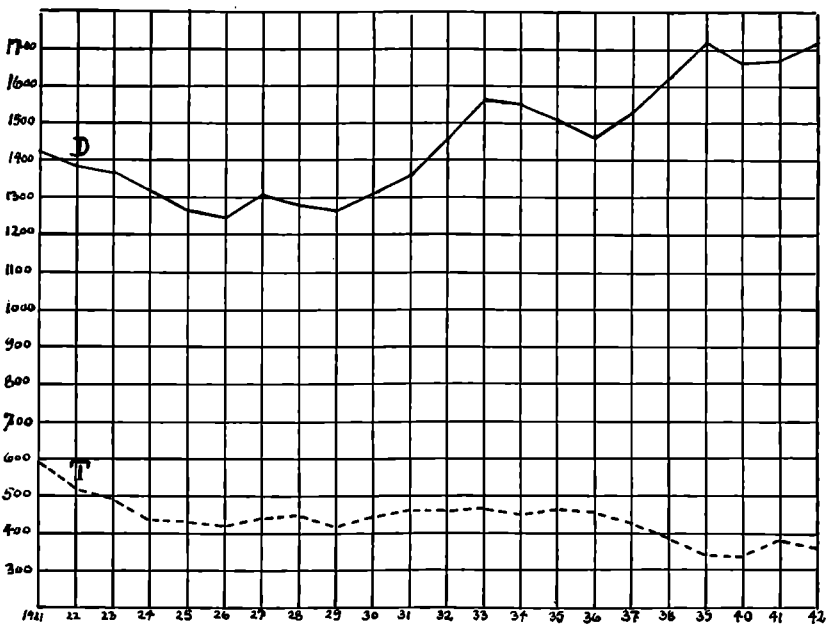

Fig. 2. Bevægelsen i Elevtallene i danske og tyske Skoler i Haderslev By.

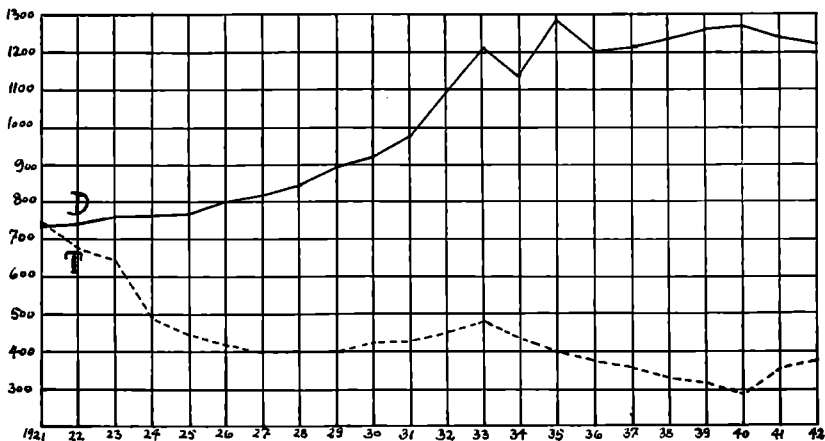

Fig. 3. Bevægelsen i Elevtallene i danske og tyske Skoler i Sønderborg By.

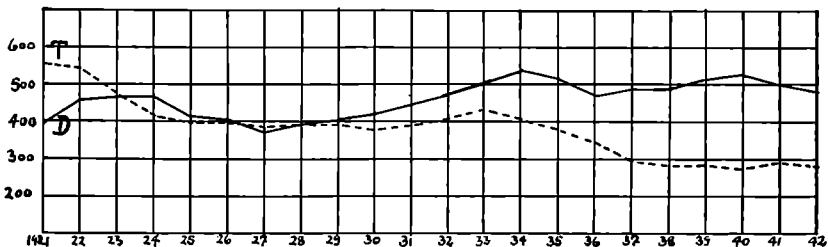

Fig. 4. Bevægelsen i Elevtallene i danske og tyske Skoler i Tønder By.

Skolen i Landdistrikterne.

§ 20 i den sønderjydske Skolelov af 1920 udtalte, at Undervisningsproget paa Landet og i Flækkerne skulde rette sig efter Folkesproget. Ifølge denne Bestemmelse var paa Landet den danske Skole den paa Forhaand givne, thi Folkesproget var overalt paa Landet i det genforenede Sønderjylland Dansk. En tysksproget Skole skulde kun oprettes, naar der stilledes Krav derom. Forældrene behøvede ikke at begrunde et saadant Krav eller Ønske, og der blev ikke foretaget nogen Undersøgelse af, hvorvidt Kravet skønsmæssigt maatte forekomme berettiget eller naturligt, f. Eks. med Henblik paa Hjemmesprog, Afstamning eller lignende. Der blev paa dette Omraade handlet i Overensstemmelse med den ifølge dansk Mentalitet naturlige Tankegang, som ogsaa anerkendtes af Grænsebefolkningen, at ud fra

det enkelte Menneskes selvfølgelige Adkomst til at bestemme over og hævde sit Sindelag kunde alene de enkelte Mennesker selv bestemme, hvorvidt de hørte til Mindretallet eller ikke.

Rundt i Kommunerne paa Landet blev der straks efter Skolelovens Vedtagelse taget fat paa dens Gennemførelse med Indretning af danske Skoler overalt. — Hvorledes den i Lovens § 20 hjemlede Adgang til at faa oprettet tysksprogede Mindretalsskoler blev udnyttet, giver Tabel 2 Oplysning om.

I Haderslev Amt blev der uden for Haderslev By, hvor der oprettedes 2 tysksprogede Afdelinger, ingen kommunale tysksprogede Skoler, og der er ikke kommet nogen til siden.

I Aabenraa Amt blev der uden for Aabenraa By 4 tyske Afdelinger, nemlig i Graasten, Bov, Røde Kro og Hovslund. I 1923 blev der oprettet en Afdeling i Kidskelund, der dog atter nedlagdes i 1930. 1926 inddroges den tysksprogede Særklasse ved Graasten Skole. Afdelingerne i Bov og Røde Kro blev paa Grund af manglende Elever nedlagt i henholdsvis 1936 og 1939; Eleverne havde efterhaanden forladt dem for at gaa over i tyske Privatskoler. For Tiden findes altsaa paa Landet i Aabenraa Amt kun een tysk kommunal Skoleafdeling, nemlig i Hovslund.

I Sønderborg Amt kom der uden for Sønderborg By tyske Afdelinger i Augustenborg og Nordborg, hvilken sidste dog blev nedlagt i 1924, da der oprettedes en tysk Privatskole i Nordborg. I 1925 oprettedes en Afdeling i Egersund og i 1934 en i Ulkebøl. For Tiden er der altsaa i Sønderborg Amt 3 tysksprogede kommunale Afdelinger uden for Sønderborg By.

Som det fremgaar af Tabellen, er det alene i Tønder Amt, at Lovens Tilbud om offentlige tyske Skoler paa Landet er blevet udnyttet i videre Udstrækning. Her oprettedes straks uden for Tønder By 12 tysksprogede Afdelinger: Løgumkloster, Højer, Abild, Bajstrup, Frederikskog, Ravsted, Rudbøl, Solde-rup, Sød, Tinglev, Udbjerg og Øster Højst. I 1922 kom der 4 til i Burkal, Jejsing, Jyndevad og Rens, i 1923 Egebæk-Kravlund, og i 1924 Nr. Løgum. Tallet var herefter uforandret til 1932, da der oprettedes en Afdeling i Arrild. I 1935 kom der nye Afdelinger i Sofiedal og Terkelsbøl, og i 1936 en Afdeling i Løjtved. Efter Burkal-Afdelingens Nedlæggelse i 1941 er der saaledes nu

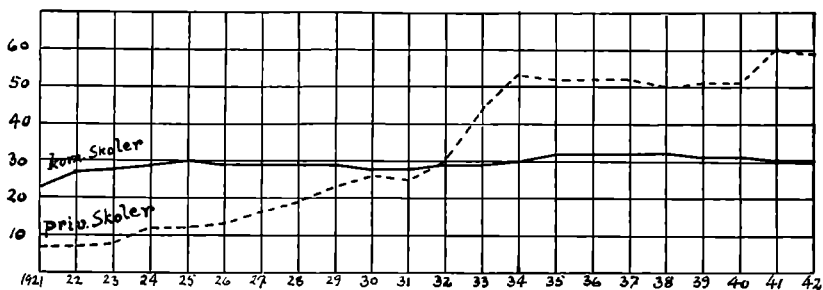
Tabel 2. Oversigt vedrørende tyske kommunale Skoleafdelinger og tyske Privatskoler.

AABENRAA Amt:	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942
Antal kom. Skoleafd.	5	5	5	6	6	5	5	5	5	4	4	4	4	4	4	3	3	3	2	2	2	2
disses Børnetal ...	496	475	461	464	395	361	302	300	273	266	284	337	321	338	361	370	350	346	324	311	353	360
Antal priv. Skoler ..	4	4	5	6	6	6	8	9	12	13	12	13	20	20	20	20	20	20	21	21	24	24
disses Børnetal ...	127	133	164	199	258	277	397	442	543	619	675	750	884	961	939	883	832	818	847	856	923	936
Samlet Børnetal	623	608	625	663	653	638	699	742	816	885	959	1087	1205	1299	1300	1253	1182	1164	1171	1167	1276	1296
HADERSLEV Amt:																						
Antal kom. Skoleafd.	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
disses Børnetal ...	587	517	489	433	429	419	437	448	412	443	460	457	465	449	462	452	413	375	340	335	380	359
Antal priv. Skoler ..	—	—	—	1	1	1	3	5	5	5	5	8	7	10	10	10	10	9	9	9	11	11
disses Børnetal ...	—	—	—	6	28	46	87	162	184	199	207	234	284	367	338	337	330	302	286	281	341	346
Samlet Børnetal	587	517	489	439	457	465	524	610	596	642	667	691	749	816	800	789	743	677	626	616	721	705
SØNDERBORG Amt:																						
Antal kom. Skoleafd.	3	3	3	2	3	3	3	3	3	3	3	3	3	4	4	4	4	4	4	4	4	4
disses Børnetal ...	699	640	595	542	524	485	461	462	455	486	499	535	523	511	484	459	434	398	389	368	441	467
Antal priv. Skoler ..	1	1	1	2	2	2	2	2	2	3	3	3	7	8	8	8	8	7	7	7	9	9
disses Børnetal ...	18	21	23	58	57	48	60	64	70	99	98	100	196	243	232	212	205	181	177	175	231	243
Samlet Børnetal	717	661	618	600	581	533	521	526	525	585	597	635	719	754	716	671	639	579	566	543	672	710
TØNDER Amt (undervisningspligtige Elever):																						
Antal kom. Skoleafd.	13	17	18	19	19	19	19	19	19	19	19	20	20	20	22	23	23	23	23	23	22	22
disses Børnetal ...	1000	1066	1092	1008	943	903	861	905	901	934	966	1031	1083	1022	1010	987	904	886	872	845	865	876
Antal priv. Skoler ..	2	2	2	3	3	4	3	3	4	5	5	6	11	15	14	14	14	14	14	14	16	15
disses Børnetal ...	—	—	53	43	78	76	80	68	82	122	127	145	221	312	294	320	344	329	307	325	376	328
Samlet Børnetal	1000	1066	1145	1051	1021	979	941	973	983	1056	1093	1176	1304	1334	1304	1307	1248	1215	1179	1170	1241	1204
HELE LANDSDELEN (Sammendragning af foranstaaende):																						
Antal kom. Skoleafd.	23	27	28	29	30	29	29	29	29	28	28	29	29	30	32	32	32	32	31	31	30	30
disses Børnetal ...	2782	2698	2637	2447	2291	2168	2061	2115	2041	2129	2209	2360	2392	2320	2317	2268	2101	2005	1925	1859	2039	2062
Antal priv. Skoler ..	7	7	8	12	12	13	16	19	23	26	25	30	45	53	52	52	52	50	51	51	60	59
disses Børnetal ...	145	154	240	306	421	447	624	736	879	1039	1107	1229	1585	1883	1803	1752	1711	1630	1617	1637	1871	1853
Samlet Børnetal	2927	2852	2877	2753	2712	2615	2685	2851	2920	3168	3316	3589	3977	4203	4120	4020	3812	3635	3542	3496	3910	3915

21 kommunale tysksprogede Afdelinger i Tønder Amts Landdistrikter.

Det er foran berørt, at de kommunale tysksprogede Afdelinger i Bov og Røde Kro maatte nedlægges, fordi Eleverne søgte over til Privatskoler, og lignende Forhold har kunnet iagttages ogsaa i andre Tilfælde. Hvorvel den danske Ordning bød Mindretallet en betydelig Frihed paa Skolevæsenets Omraade, var der dog visse Forhold, der bevirkede, at man foretrak Privatskolen, hvor man kunde ordne sig saa nogenlunde efter Behag og uden Indblanding antage den Lærerkraft, man ønskede. Kravet om egne tyske Skolekommissioner var standende i mange Aar, før Opfyldelsen kom i 1939. At dette Punkts Imødekomelse imidlertid ikke har været alene bestemmende, viser den Kendsgerning, at der ikke efter 1939 er blevet nedlagt nogen tysk Privatskole for at give Plads for en kommunal tysksproget Afdeling, selv om Børnetallet i mange tyske Privatskoler afgiver Mulighed for en øjeblikkelig Oprettelse af et betydeligt Antal kommunale tysksprogede Afdelinger. Tværtimod synes man fra tysk Side at være indstillet paa at ville bevare de private Skoler. Som et Vidnesbyrd herom kan nævnes de mange nye velindrettede Bygninger, der i de allersidste Aar er blevet rejst for de tyske Privatskoler. Den almindelige Type for et mindre Distrikt er en Skole med Lærerbolig paa 1. Sal og i Stuen 2 Klasseværelser, hvis Adskillelse dannes af en sammenfoldelig Dør, saaledes at de to Klasseværelser paa nem Vis kan omdannes til Forsamlingssal. De tyske Privatskoler gør det altsaa paa een Gang ud for Skole og Forsamlingshus, en Ordning, der utvivlsomt fra Mindretallets Side anses for særdeles ønskværdig og formaalstjenlig.

I Tabel 2 kan Udviklingen med Henblik paa de tyske Privatskolers Antal og Elevtal gennem de forløbne 22 Aar aflæses. I grove Træk kan det altsaa siges, at man fra 7 tyske Privatskoler i 1921 med under 200 Elever nu er naaet op paa 59 Skoler med ikke langt fra 2000 Elever, naar hele Landsdelen tages under eet. Til en nøgtern Bedømmelse af dette Forhold maa imidlertid samtidig inddrages ogsaa det øvrige i Tabellen anførte Materiale, nemlig Tallene vedrørende de kommunale tysksprogede Afdelinger. Og det viser sig da ogsaa, at samtidig med, at Elev-

Figur 5. Bevægelsen i Antallene af tyske kommunale og private Skoler.

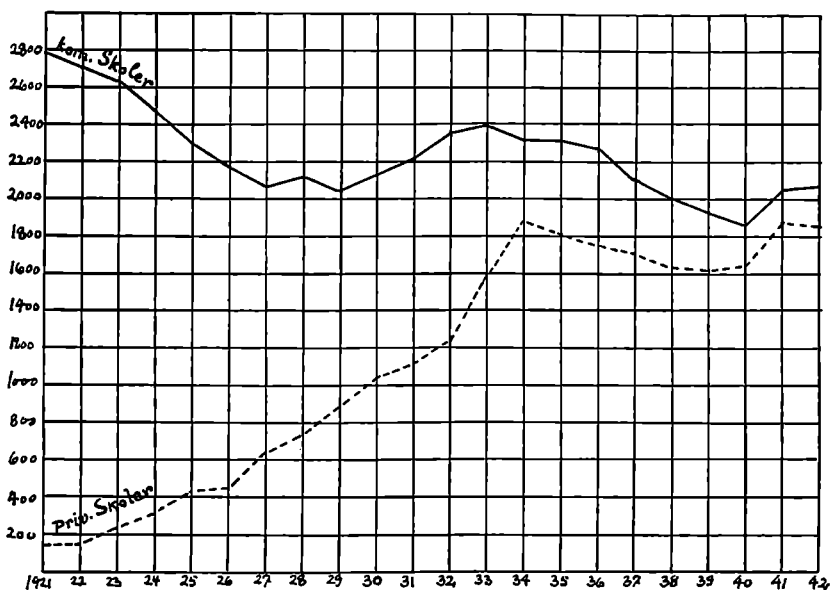
tallet for Privatskolerne udviser Stigning, er det modsatte — omend i mindre Grad — Tilfældet med de kommunale Afdelingers Elevtal. — Mens der i 1921 forefandtes ialt 30 tysksprogede Skoler med knap 3000 Elever, var der i 1942 89 tysksprogede Skoler med knap 4000 Elever. — Antallet af Skoler er altsaa omtrent 3-doblet, medens det samlede Børnetal kun udviser en Stigning med ca. $\frac{1}{3}$.

Figur 5 anskueliggør, hvorledes Antallene af tyske kommunale og private Skoler har varieret i Tidsrummet 1920—42. Paa Figur 6 anskueliggøres paa analog Vis Variationen i Elevtal. — Bemærk i Kurven for private Skoler de store Spring omkring 1933 og 1940.

Det fremgaar af Tabel 2, at Aabenraa er det af Amtene, der har det største Antal tyske Privatskoler, samt at disses Elevtal er omtrent lige saa stort som Elevtallet i de øvrige Amters Privatskoler tilsammen. To Kommuner (Bov og Holbøl) har hver tre tyske Privatskoler. Kun i de to Kommuner Adsbøl og Varnæs forefindes ikke tysk Privatskole; det samme er ganske vist Tilfældet i Ø. Løgum, men til Gengæld er her tysk kommunal Afdeling (Hovslund).

— — —

En Række af de større danske Skoler i Landdistrikterne har Købstadordning: Rødding, Gram, Toftlund, Vojens; Løjt Kirkeby, Graasten, Frøslev-Padborg; Augustenborg, Nordborg, Broager; Løgumkloster, Skærbæk. Med Undtagelse af Augustenborg, Broager og Skærbæk har de alle tilknyttet Eksamensafdeling, førende op til Realeksamen eller Præliminæreksamen.

Figur 6. Bevægelsen i Elevtallene i tyske kommunale og private Skoler.

Endelig gives i Tabel 3 nogen Oplysning angaaende det samlede Børnetal i hvert af Amterne og i hele Landsdelen.

Tyskundervisning i de danske Folkeskoler.

Det er tidligere omtalt, at den sønderjydske Skolelov normalt kræver Danskundervisning i de tysksprogede Skoler (4—6 ugentlige Timer). For dansksprogede Skoler er der for Købstædernes Vedkommende et modsvarende Krav om 4—6 Timers Undervisning i Tysk. Men Muligheden for at kræve Børnene fritaget har helt fra 1920 staaet aaben saavel for tyske som danske Forældre. Et tilsvarende Krav for danske Skoler paa Landet har Lovene ikke indeholdt, men derimod stedse en Passus om, at Skolekommissionen (nu Skolenævnet) kan vedtage, at der skal indføres tvangfri Undervisning i Tysk i det Omfang, som nærmere bestemmes i Undervisningsplanen.

For Mennesker, der har hjem i en Grænseegn, hvor to Folk og to Sprog mødes, har det en særlig Værdi at besidde Kendskab til Nabolandets Sprog. En Undervisning heri vil have

Tabel 3. Oversigt vedrørende Antallet af dansk- og tyskunderviste Børn i de 4 sønderjydske Amter og i hele Landsdelen. (Kun undervisningspligtige Børn er medtaget, hvor disses Udskillelse har været mulig.)

	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942
AABENRAA Amt (1933—42 kun undervisningspligtige Børn):																						
Danskspr. Skoler ...	5245	5097	4846	4898	4631	4352	4370	4347	4313	4502	4803	4978	4818	4779	4798	4819	4737	4606	4516	4479	4427	4487
Tyskspr. Skoler	623	608	625	681	702	712	753	739	847	901	976	1037	1110	1109	1100	1020	1010	984	962	982	1095	1057
Ialt:	5868	5705	5471	5579	5333	5064	5123	5086	5160	5403	5779	6015	5928	5888	5898	5839	5747	5590	5478	5461	5522	5544
pCt. tyskundv. Børn	10,6	10,7	11,4	12,2	13,2	14,0	14,7	14,5	16,4	16,7	16,9	17,2	18,7	18,8	18,7	17,5	17,6	17,6	17,6	18,0	19,8	19,1
HADERSLEV Amt (1937—42 kun undervisningspligtige Børn):																						
Danskspr. Skoler ...	8867	8459	8092	7970	7329	7164	7250	6896	6989	7201	7603	8084	8029	7922	7866	7762	7437	7334	7282	7137	7074	7137
Tyskspr. Skoler	587	517	489	470	457	465	524	610	596	642	667	691	749	816	800	789	630	597	544	539	640	599
Ialt:	9454	8976	8581	8440	7786	7629	7774	7506	7585	7843	8270	8775	8778	8738	8666	8551	8067	7931	7826	7676	7714	7736
pCt. tyskundv. Børn.	6,2	5,8	5,7	5,6	5,9	6,1	6,7	8,1	7,9	8,2	8,1	7,9	8,5	9,3	9,2	9,2	7,8	7,5	7,0	7,0	8,3	7,7
SØNDERBORG Amt (1933—42 kun undervisningspligtige Børn):																						
Danskspr. Skoler ...	5435	5151	4811	4731	4371	4349	4269	4238	4237	4342	4639	4939	4851	4621	4640	4485	4531	4379	4262	4190	3976	4056
Tyskspr. Skoler	717	661	618	622	636	577	560	574	584	654	678	713	676	671	619	591	538	492	464	469	550	606
Ialt:	6152	5812	5429	5353	5007	4926	4829	4812	4821	4996	5317	5652	5527	5292	5259	5076	5069	4871	4726	4659	4526	4662
pCt. tyskundv. Børn.	11,7	11,3	11,4	11,6	12,7	11,7	11,6	11,9	12,1	13,1	12,8	12,6	12,2	12,7	11,8	11,6	10,6	10,1	9,8	10,1	12,2	13,0
TØNDER Amt (kun undervisningspligtige Børn):																						
Danskspr. Skoler ...	5384	4837	4593	4313	4026	3882	3815	3853	3933	4164	4387	4563	4721	4629	4573	4389	4424	4290	4290	4202	4095	4050
Tyskspr. Skoler	1167	1215	1145	1053	1023	983	942	975	983	1056	1093	1178	1305	1337	1308	1307	1248	1215	1179	1170	1241	1204
Ialt:	6551	6052	5738	5366	5049	4865	4757	4828	4916	5220	5480	5741	6026	5966	5881	5696	5672	5505	5469	5372	5336	5254
pCt. tyskundv. Børn.	17,8	20,1	20,0	19,6	20,3	20,2	19,8	20,2	20,0	20,2	20,0	20,5	21,7	22,4	22,2	23,0	22,0	22,1	21,6	21,8	23,3	22,9
HELE LANDSDELEN (Sammendragning af foranstaaende):																						
Danskspr. Skoler ...	24931	23544	22342	21912	20357	19747	19704	19334	19472	20209	21432	22564	22419	21951	21877	21455	21129	20609	20350	20008	19572	19730
Tyskspr. Skoler	3094	3001	2877	2826	2818	2737	2779	2898	3010	3253	3414	3619	3840	3933	3827	3707	3426	3288	3149	3160	3526	3466
Ialt:	28025	26545	25219	24738	23175	22484	22483	22232	22482	23462	24846	26183	26259	25884	25704	25162	24555	23897	23499	23168	23098	23196
pCt. tyskundv. Børn	11,0	11,3	11,4	11,4	12,2	12,2	12,4	13,0	13,4	13,9	13,7	13,8	14,6	15,2	14,9	14,7	14,0	13,8	13,4	13,6	15,3	14,9

Tabel 4. Antal dansksprogede Skoler paa Landet med Tyskundervisning (de i Parentes anførte Tal betegner de nuværende Antal af danske Skoler i Amtenes Landdistrikter).

	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942
AABENRAA Amt (63) .	33	36	38	37	38	39	39	39	40	41	44	45	48	51	51	51	51	51	50	48	49	48
HADERSLEV Amt (97)	—	—	—	19	18	19	20	19	20	—	21	24	26	25	25	25	24	23	23	23	23	20
SØNDERBORG Amt (52)	29	28	30	29	29	33	38	40	39	40	43	44	46	46	45	45	45	46	46	46	46	46
TØNDER Amt (83) ...	—	—	30	33	34	33	33	34	35	35	35	42	45	44	44	44	43	43	43	43	43	43
Ialt (295 d. Skoler)	—	—	—	118	119	124	130	132	134	—	143	155	165	166	165	165	163	163	163	163	161	157

særlige Betingelser for at give Resultat, for saa vidt Eleverne ofte vil have Lejlighed til at høre det paagældende Sprog talt. Desuden vil der hyppigt i Embederne forekomme Lærerkræfter, der er Sproget mægtig paa en saadan Maade, at de formaar at give Undervisningen efter den saakaldte direkte Metode, idet det fremmede Sprog saavidt muligt tales i Sprogtimerne, hvorved Undervisningen bliver levende og naturlig.

I Sønderjylland er den Henstilling, som man vel kan sige, at Loven giver, da ogsaa efterkommet i ret betydelig Udstrækning — og i stigende Grad med Aarene, idet nu væsentlig over Halvdelen af Landdistrikternes danske Skoler giver Undervisning i Tysk, — i Sønderborg Amt endog 46 af de 52 Skoler, medens Haderslev Amt, som ligger Grænsen fjernere, kun har Tyskundervisning ved 20 af sine 97 Skoler paa Landet. Iøvrigt giver Tabel 4 nøjere Oplysning om heromhandlede Forhold. — I Tønder Amt havde man i en Aarrække efter Genforeningen nogle faa saakaldte tvesprogede Skoler, hvor henimod Halvdelen af Undervisningen foregik paa Tysk og Resten paa Dansk. Denne Ordning, der maatte forudsætte Lærerkræfter, der i lige Grad var begge Sprog mægtig, har der været delte Meninger om. Den har kun været indført i stærkt nationalt blandede Egne med ringe Befolkningstal, hvor en Indretning af to Afdelinger vilde give knugende lille Børnetal i begge. Af den Art Skoler forefindes nu ikke flere.

Aftenskolen.

Selv om Aftenskolen ligger noget uden for denne Afhandlings Rammer, skal der dog gives en kortere Omtale af den her, eftersom den i Lighed med Folkeskolen administreres af Skoledirektionen, idet det er denne, der godkender Skolen og fører Overtilsyn med dens Undervisning.

Endskønt vi først i 1930 fik den første egentlige Aftenskolelov, er der dog gennem lange Tider forud drevet Aftenskoleundervisning — den omtales allerede i Anordningen af 1814 — navnlig efter at der kunde opnaas Støtte udefra gennem Skolefond og Stat. Indtil 1930 drives den under to Former med Betegnelserne Aftenskole og kommunal Efterskole, men begge dækker saa nogenlunde det, vi i Dag forestiller os under Begre-

bet Aftenskole, og hvorvel Loven af 19. Marts 1930 taler om Ungdomsskoler og Aftenskoler, er der dog ingen reel Forskel mellem de to Former. Det er i Virkeligheden kun en dobbelt Betegnelse for den samme Ting. Ved sidstnævnte Lovs Revision i 1935 indførtes ikke principielle Ændringer, men Tilskuddet fra Stat og Skolefond, der fra 1930—35 havde udgjort 2,40 Kr. pr. Time, nedsattes til 1,95 Kr. — I 1942 erstattes Loven af to Love, en om Aftenskoler og en om Ungdomsskoler, hvilken sidste nærmest er beregnet for den ufaglærte Byungdom i 15—18 Aars Alderen, hvorimod Aftenskolen opretholdes væsentlig i sin hidtidige Form, idet man dog er gaaet tilbage til den oprindelige Tilskudssats 2,40 Kr.

Men ogsaa før 1930 var der Mulighed for i Henhold til ministerielle Cirkulærer at erholde offentligt Tilskud til Ungdomsskolearbejde, og disse Muligheder blev i ret vid Udstrækning udnyttet ogsaa i de sønderjydske Landsdele efter Genforeningen. I Aftenskolen forelaa der Adgang til supplerende Uddannelse paa snart sagt ethvert Omraade. Mange Sønderjyder følte med Henblik paa den tyske Skolegang, deres Barndom havde budt dem, ved Overgangen til dansk Styre megen Trang til at udvide deres Viden og Kunnen navnlig i Dansk og dansk Historie med Samfundslære. Saaledes var det naturligt, at navnlig Ungdommen, men ogsaa mange ældre, søgte til Aftenskolen for at indhente det, de følte var forsømt under deres Barndoms Skolegang. — Der opstod derfor hurtigt efter Genforeningen rundt i Amterne et betydeligt Antal kommunale Efterskoler og Aftenskoler — en Skolevirksomhed, der er taget jævnt til med Aarene og er blevet søgt af et antageligt Antal Elever.

Aftenskolen kan om ønskes oprettes kun med et enkelt Fag, og Fagrækken, der staaer til Raadighed, omfatter saa at sige alt, saaledes at enhver Trang og Interesse kan imødekommes, lige fra de almindelige Skolefag til Kjolesyning, Husflid, Maskinskrivning, Stenografi, ja endog Esperanto og Mundaflæsning. — Det kan ikke nægtes, at Udviklingen med Aarene er gaaet noget ensidigt i Retning af de manuelle Fag; naar man betragter Beretningerne angaaende Aftenskolearbejdet, kan man ikke undgaa at lægge Mærke til, at Fagene Haandgerning, Sløjd, Husflid og Husgerning dominerer stærkt. Fra forskellig Side er der ud-

talt Beklagelse over, at andre og mere aandsudviklende Fag synes at blive trængt for stærkt tilbage. Man bør dog formentlig tage den stærke Interesse for og Udnyttelse af de praktiske, manuelle Fag som et Udtryk for, at Aftenskoleloven her har haft Held til at give Tilbud om en Undervisning, som der er Trang for — en Undervisning, som rigtigt anlagt, foruden at være praktisk nyttig, kan have stor almindelig pædagogisk Værdi.

De gennem Aftenskoleloven givne Muligheder er blevet udnyttet ikke alene fra dansk Side. Ogsaa tyske Kredse har gennem Aarene i stigende Grad haft Opmærksomheden henvendt paa Ungdomsundervisningens Betydning, hvorom mange tyske Aftenskoler, gennemført med Støtte fra Stat og Skolefond i Henhold til Aftenskoleloven, afgiver Vidnesbyrd. I Marts 1943 er der ved en Tillægslovbestemmelse til den nye Ungdomsskolelovgivning tilstaaet det tyske Mindretal eget Lokaltilsyn med tyske Aften- og Ungdomsskoler gennem særlige Skolenævn, valgt af og blandt Mindretallets Medlemmer.

Tabel 5 giver en Oversigt over Antallet af Aftenskoler og deres Elevtal i de forskellige Amter gennem de siden Genforeningen forløbne Aar, for saa vidt Materiale har kunnet fremkaffes.

Lærerpersonalet.

De Lærerkrafter, der forefandtes i de sønderjydske Landsdele ved Overgangen fra tysk til dansk Styre, havde naturligvis alle tysk Uddannelse. Men mange af dem var hjemmehørende i Landsdelen og dansksindede. Mens de fleste tysksindede Lærere, saa snart der var Udsigt til, at Nordslesvig vilde blive afstaaet til Danmark, søgte sydpaa, var de dansksindede interesserede i at forblive her, og det er tidligere omtalt, at et af disse Lærere nedsat Udvalg overfor den danske Regering stillede Forslag om, at saadanne Lærere maatte faa Mulighed for uden videre at forblive i deres Embeder, naar Befolkningen ønskede det. Loven fastsatte dog som nævnt, at de maatte indgive Ansøgning paa lige Fod med andre, for at Befolkningen kunde være ganske frit stillet i sit Valg af Lærerkraft under de ændrede Forhold.

Tabel 5. Aftenskoler.

AABENRAA Amt:	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942
Antal Skoler	40	36	39	34	28	32	29	44	36	50	47	59	59	78	80	72	74	80	66	56	74	78
Antal Elever	—	—	—	—	490	548	423	876	634	717	736	1344	1441	2132	1764	1658	1971	1774	1514	1346	1645	1768
HADERSLEV Amt:																						
Antal Skoler	55	54	43	35	26	28	32	64	60	82	53	51	51	45	59	57	69	82	85	59	65	109
Antal Elever	1248	1041	774	679	407	632	633	1434	1354	1815	1210	1487	1583	1549	1366	1707	2186	2273	2495	1762	2324	2951
SØNDERBORG Amt:																						
Antal Skoler	35	25	20	16	13	11	13	16	22	42	48	61	60	62	62	54	42	39	35	37	34	50
Antal Elever	—	—	—	—	250	216	219	280	572	1153	1066	1586	1594	1872	1506	1504	1417	1789	2206	1887	1951	2367
TØNDER Amt:																						
Antal Skoler	—	45	24	24	27	29	22	29	42	50	53	72	88	98	83	87	105	126	98	81	98	116
Antal Elever	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1136	1126	1743	2209	2236	1669	1573	2024	2258	2052	1610	2110	2389
HELE LANDSDELEN:																						
Antal Skoler	—	160	126	109	94	100	96	153	160	224	201	243	258	283	284	270	290	327	284	233	271	353
Antal Elever	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4821	4138	6160	6827	7789	6305	6442	7598	8086	8267	6605	8030	9475

Tabel 6. Antal Lærerkrafter ved de kommunale Skoler med dansk og tysk Uddannelse.

AABENRAA Amt:	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942
Dansk Uddannelse ..	100	108	109	108	111	109	108	109	112	115	119	122	126	134	136	141	151	152	159	159	159	160
Tysk Uddannelse ...	55	56	54	54	54	53	52	50	48	47	44	41	41	39	40	40	33	33	27	27	27	27
HADERSLEV Amt:																						
Dansk Uddannelse ..	—	—	—	186	186	187	189	188	188	—	194	194	196	198	194	203	190	192	198	198	206	211
Tysk Uddannelse ...	—	—	—	64	63	60	59	58	56	—	54	54	49	47	46	43	40	39	38	38	35	34
SØNDERBORG Amt:																						
Dansk Uddannelse ..	78	83	86	83	83	84	85	88	86	90	90	98	100	101	107	110	114	115	122	125	130	131
Tysk Uddannelse ...	67	68	68	67	67	67	65	62	61	60	60	55	55	56	55	55	53	53	48	47	44	45
TØNDER Amt:																						
Dansk Uddannelse ..	—	89	92	92	100	98	98	105	105	107	110	110	111	116	122	122	123	121	121	128	127	122
Tysk Uddannelse ...	—	65	64	64	65	63	62	61	59	57	54	53	52	52	50	50	50	51	52	54	50	48
HELE LANDSDELEN:																						
Dansk Uddannelse ..	—	—	—	469	480	478	480	490	491	—	513	524	533	549	559	576	578	580	600	610	622	624
Tysk Uddannelse ...	—	—	—	249	249	243	238	231	224	—	212	203	197	194	191	188	176	176	165	166	156	154
Ialt:	—	—	—	718	729	721	718	721	715	—	725	727	730	743	750	764	754	756	765	776	778	778

I Overgangsaaene 1918—20, da mange Skoler paa Grund af Krigstiden stod uden Lærerkraft, var mange Lærere nordfra søgt til Landsdelen for ganske uformelt at overtage Lærervirksomhed paa Steder, hvor man savnede Lærerkraft og gerne ønskede en dansk Mand. Sagen blev i Almindelighed ordnet paa den Maade, at Skolekredse, som savnede en Lærer, henvendte sig til Skoleforeningens Formand, Grd. H. Jepsen Christensen, ligesom Lærere nordfra, der var interesserede i at overtage Lærervirksomhed i Landsdelen, henvendte sig sammesteds eller til Højskoleforstander Appel, Askov.

Embederne blev saa i 1920 opslaaet og efterhaanden besat. Mange af de hidtil i Landsdelen virkende Lærere blev genvalgt. Det fremgaar saaledes af Tabel 6, at der i Aabenraa og Sønderborg Amter blev ansat henholdsvis 55 og 67 Lærere med tysk Uddannelse, og at i 1924 249 af de i Landsdelen virkende 718 Lærerkrafter havde tysk Uddannelse. Nu maa det her tages i Betragtning, at i disse Tal er medregnet Lærerne ved de tysksprogede Skoler, ved hvilke der naturligvis udelukkende blev ansat Folk med tysk Uddannelse.

Det kan endvidere siges, at Grundregelen var den, at der kom dansksindede Lærere ved de danske Skoler og tysksindede ved de tyske. Helt klare var Linierne dog ikke. Enkelte Steder forblev en tysksindet Lærer i en Stilling ved en dansk Skole, naar Befolkningen havde Tillid til hans fremtidige Loyalitet og iøvrigt satte Pris paa ham og var tilfreds med hans Skolearbejde. Og det analoge var ogsaa Tilfældet ved de tyske Skoler. Mens man saaledes i Tønder fik en tysksindet Overlærer, blev der udnævnt dansksindede Overlærere i de andre Købstæder foruden nogle faa dansksindede Lærere. Dette Forhold var man utilfreds med fra Mindretallets Side, og det er i det foregaaende berettet, at de kaldende Myndigheder ret hurtigt efter Genforeningen gik over til paa dette Punkt at imødekomme Mindretallet ved at tage kvalificeret Hensyn til Mindretalsindstillinger, naar det gjaldt Embedsbesættelser ved tyske Afdelinger. — Der har gentagne Gange gennem de forløbne Aar (sidst i 1938) fra tysk Side været stillet Krav om, at kun tysksindede Lærere maatte forefindes ved de tyske Skoleafdelinger, og man har endog foreslaaet de dansksindede, der endnu forefandtes, fjer-

net. — Kravet har imidlertid aldrig — og navnlig ikke i de senere Aar — kunnet fremføres med nogen virkelig Vægt. Det drejede sig fra Begyndelsen kun om et ringe Antal Tilfælde, og dette Tal er naturligvis endda yderligere formindsket med Aarene; de tre omtalte dansksindede Overlærere er saaledes ikke mere i Embede. Desuden hindrede Kaldsmyndighedernes fornævnte Praksis, at der kom nye Tilfælde til, og efter at Loven i 1939 har givet Mindretalsskolerne egne Skolenævne med Indstillingsret, foreligger der heri en Garanti for, at Mindretallet kun faar de Lærere, det ønsker.

Det blev altsaa en Blanding af hjemmevante Folk og nordfra kommende Lærere, der som ventelig var kom til at udgøre Landsdelens Lærerstand efter Genforeningen, og i nogen Maade er dette stadig Tilfældet. Det voldte iøvrigt ikke ringe Vanskeligheder at faa Embederne besat. Der var paa det paa-gældende Tidspunkt ikke Overflod af Lærere i Danmark, og Ansøbertallet var for mange Embeders Vedkommende meget lille. Desværre gjaldt dette i Synderlighed de fattige og stærkt nationalt blandede Egne, hvor det netop i særlig Grad var ønskeligt og nødvendigt at faa ansat virkelig dygtige samt rolige og besindige Lærere, der gennem godt dagligt Skolearbejde kunde hævde den danske Skoles Værdi og samtidig forstaa at indtage den rette positive Indstilling overfor Befolkningens forskellige Lag. Det lykkedes dog at faa ansat mange dygtige ansvarsbevidste Folk, der søgte herved ud fra en alvorlig Trang til at yde en Indsats i det forestaaende kulturelle Genforeningsarbejde, for hvilket de paa frugtbar Maade stillede sig som Tjenere. Det bør ogsaa i denne Forbindelse nævnes, at den danske Skole hernede i Almindelighed har kunnet glæde sig ved stor Popularitet. Mange Sønderjyder har ud af ærlig Overbevisning udtalt sig om den danske Skole som Genforeningens bedste Gave. — Naturligvis kunde det ikke forventes, at den store Skare Lærere, der kom herved nordfra, var lige værdifuld. Nogle saa i de nye Forhold en Chance, som burde udnyttes. Mange saadanne søgte atter hurtigt tilbage og drog skuffede bort. Men der kan ogsaa anføres Tilfælde, hvor Lærere, der efter en Aarrækkes Virksomhed i Sønderjylland atter var rejst nordpaa, paany

søgte herved, fordi de ikke kunde undvære den særlige Tone, som Grænseegnens Liv indebærer.

Da den oprindelige sønderjydske Skolelov indeholdt en Bestemmelse om, at Lærere, der var udgaaet fra Seminarier i Sønderjylland, havde lige Adgang med Lærere fra det øvrige Lands Seminarier til de sønderjydske Lærerstillinge, voldte det i 1920 ingen Vanskelighed at faa Embederne ved de tysksprogede Skoler besat. Det stod imidlertid klart, at der nok senere hen kunde melde sig Vanskeligheder i saa Henseende. Ganske vist søgte flere af Mindretallets unge de sønderjydske Seminarier — navnlig Tønder — med Tanken paa en Lærergerning i de tysksprogede Afdelinger for Øje, men da dette næppe i det lange Løb vilde kunne ventes at tilfredsstille Behovet, indførtes i Loven af 1923 en Dispensationsbeføjelse for Ministeren til at tillade Nordslesvigere, der tog Læreruddannelse Syd for Grænsen, at blive ansat i Embede her, — en Bestemmelse, der er gentaget i de to senere Love. — Uddannelsen paa dansk Seminarium forekom ikke Mindretallet tilfredsstillende, og for at bøde paa de Mangler, som denne Ordning maatte erkendes at være behæftet med, blev det gjort muligt for dem, der agtede at søge til Mindretalsskolerne, med Understøttelse fra den danske Stat at komme et Aar til Tyskland og ved Universitetet i Jena faa en supplerende Uddannelse af saavel teoretisk som praktisk Art. Denne Ordning er bibeholdt siden, dog med visse Ændringer: for Tiden faar den unge i Almindelighed et 8 Maaneders Ophold ved en Skole i Hamborg, hvorefter følger 3—4 Maaneders Ophold med Deltagelse i Undervisningen ved en Mindretalsskole her i Landsdelen. Det erkendes i Almindelighed, at Lærere med denne Uddannelse gør fuldt tilfredsstillende Fyldest i Mindretalsskolearbejdet.

Ikke desto mindre holdt man stadig fra tysk Side principielt paa, at Uddannelsen af Lærere til Mindretalsskolerne burde ske i Tyskland med supplerende Uddannelse i Danmark, hvilken Mulighed da ogsaa siden 1923 ved Ministerens Dispensationsbeføjelse med Henblik paa Lærere med tysk Uddannelse stedse var holdt aaben. Men først i 1932 blev der truffet Regulering af denne Uddannelses nærmere Forhold i Undervisningsministeriets Bekendtgørelse af 24. Februar, ifølge hvilken Lærere med

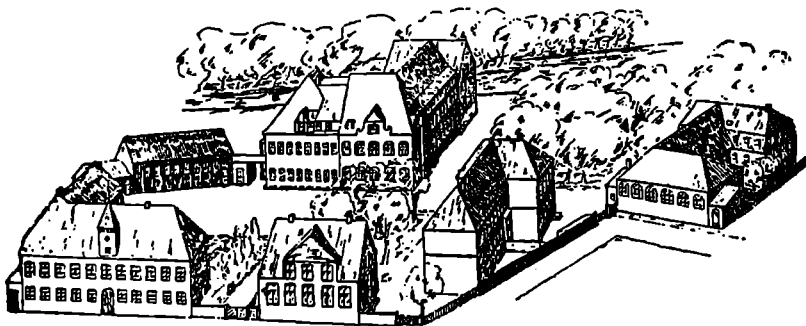
fuldstændig tysk Læreruddannelse, som er i Besiddelse af dansk Indfødsret, for at faa Ansættelse i den danske Folkeskole maa have bestaaet en Tillægsprøve i skriftlig og mundtlig Dansk, Nordens Historie med Samfundslære og Danmarks Geografi. Ved Bekendtgørelse af 9. Juli 1937 udvidedes Prøven til ogsaa at omfatte Praktisk Skolegerning, hvorhos det bestemtes, at Prøven i de tre førstnævnte Faggrupper skulde tages efter et 8-Maaneders Forberedelseskursus paa Askov Højskole, medens Praktik-Prøven tages efter et 3-Maaneders Kursus i praktisk Skolegerning ved en tysksproget (eventuelt dansksproget) Folkeskole i de sønderjydske Landsdele. Under begge Kursus ydes der Deltagerne et Stipendium paa 100 Kr. maanedlig. — Men da der imidlertid fra tysk Side blev anket over, at Studenter fra det tyske Gymnasium i Aabenraa, hvor Dansk og Nordisk Historie indtog en fremtrædende Plads i Undervisningen, skulde deltage i et Forberedelseskursus paa Askov Højskole, blev det ved en ministeriel Skrivelse af 11. November 1937 bestemt, at Lærere med dansk Studentereksamen enten fra det tysksprogede Gymnasium i Aabenraa eller fra et dansksproget Gymnasium blev fritaget for Forberedelseskursuset i Askov med paafølgende Prøve, medens Praktikkursuset med Prøve bibeholdtes ogsaa for saadanne Studenter, der desuden forpligtedes til at deltage i det nordiske Lærerkursus paa Askov, der afholdes hvert Aar i 3 Sommermaaneder.

De sønderjydske Seminarier.

Det ligger nær i denne Sammenhæng at dvæle et Øjeblik ved de sønderjydske Seminarier i Haderslev og Tønder, der blev overtaget i 1920 og videreført som danske.

Tønder Statsseminarium er det ældste danske Seminarium, idet det er oprettet i 1788 af Provst Bathasar Petersen. Det begyndte sin Virksomhed med 13 Elever. Undervisningssproget var helt igennem Tysk. Dansk skulde Seminaristerne lære ved at besøge den danske Froprædiken. I 1793 ankede Generalsuperintendent Adler efter et Tilsynsbesøg paa Seminariet over, at der slet ikke undervistes i Dansk, og i 1811 foreslog han i Forbindelse med Overkonsistoriet, at Seminariet skulde omdannes til dansk Seminarium, hvilket dog ikke gennemførtes. Ved et Re-

gulativ af 1829, hvorved Seminariet fik sin egen Bygning i Østergade paa den nuværende Plads, indførtes to ugentlige Timer Dansk, og der ansattes en Bilærer til at meddele denne Undervisning. Under Sprogbevægelsen i Fyrreerne udvandrede adskillige Seminarister til Skaarup, og Christian VIII overvejede at nedlægge Seminariet paa Grund af dets vanskelige Beliggenhed i en Egn, hvor to Sprog mødes og brydes, og der blev købt Grund til et nyt dansk Seminarium i Vonsbæk ved Haderslev,

Tønder Statseminarium.

der dog aldrig blev oprettet. Efter Trears-Krigen oprettedes det tyskslesvigske Seminarium i Eckernförde, og Seminariet i Tønder skulde være rent dansk. I 1855 lukkedes det for at blive istandsat, udvidet og forsynet med nyt Inventar, hvorefter det i 1858 aabnes som dansk Seminarium med 21 Elever. Men dets Tid som saadant blev kun kort, da 1864 indtraf med Sønderjyllands Afstaaelse til Tyskland. Seminariet organiseredes nu som et Dobbeltseminarium med en tysk og en dansk Afdeling. Men de to Afdelinger havde paa Grund af den nationale Modsætning vanskeligt ved at trives Side om Side, hvorfor den danske Afdeling i 1884 henlægges til Haderslev, og dette er Oprindelsen til Haderslev Seminarium.

Tønder Seminarium var herefter rent tysk indtil 1920, da det ved Genforeningen blev overtaget af den danske Stat for at videreføres som dansk Seminarium. Det begyndte saare beskedent med 18 Elever (3 i II og 15 i I Klasse, mens en III Klasse slet ikke oprettedes) foruden 7 i Præparandklassen. Ved Seminariet ansattes foruden en Forstander 6 Lærere, hvoraf een havde væ-

ret Lærer ved Seminariet i den tyske Tid; alle de andre kom nordfra. Disse 7 Lærerkrafter blev det forundt at virke sammen ved Seminariet indtil 1937, da der foruden Forstanderskifte indtraadte andre væsentlige Ændringer i Lærerpersonalet.

Til et Seminarium hører en Øvelsesskole. Før 1920 bestod Øvelsesskolen af to Afdelinger: en almindelig 6-klasset Købstadsskole og en 1-klasset Skole. I sidstnævnte Afdeling blev der givet gratis Undervisningsmateriel, og herved fik man Børn fra fattige Hjem til at melde sig til denne Afdeling. Lederen af Øvelsesskolen var en Seminarielærer. Under hans Kritik og raadgivende Vejledning arbejdede Seminarieeleverne paa egen Haand i Klasserne, og takket være Øvelsesskolens to Afdelinger var det muligt at give Seminarieeleverne Kendskab til Undervisningen saavel i en fuldt klassesdelt Skole som i en Skole uden Klassesdeling — en Omstændighed, der selvsagt maatte have stor Værdi, ikke mindst for de mange Elever, der efter endt Uddannelse fik Arbejde ved Landsbyskoler med ringe Klassesdeling.

Ved Genforeningen skulde der oprettes en almindelig 7-klasesdelt Skole i Forbindelse med det danske Statsseminarium. Da det kunde skønnes, at der ikke i Tønder vilde være Børn til to danske Folkeskoler, blev Øvelsesskolen tillige Tønder danske Folkeskole, hvortil alle danske Hjem maatte sende deres Børn. Tønder By, der ejede Øvelsesskolebygningen (opført 1914), afstod denne til den danske Stat, imod at Staten forpligtede sig til at yde gratis Skolegang for 250 Børn fra Tønder Kommune. Tre Dage i Slutningen af Juli 1920 modtog Øvelsesskolens Leder og Overlæreren ved den tyske Kommuneskole i samme Lokale og paa samme Tid Indmeldelser til Skolerne. Til den danske Afdeling indmeldtes i Løbet af de tre Dage kun 70 Børn, men Skolen kom dog til at begynde med 130 Elever, da den aabnedes 1. September 1920. I Løbet af det første Aar fordoblede dette Tal, og siden har der været en mere eller mindre jævn Tilvækst i Elevtallet, der efterhaanden fæstnede sig omkring 400.

Seminariet havde i 1920 Tilladelse til at oprette en 2-aarig Præparandklasse. Der blev imidlertid oprettet en kun 1-aarig Præparandklasse. Til Gengæld blev der fra 1. April 1921 oven

paa Øvelsesskolen bygget en 8. Klasse, der som en Slags Fortsættelsesklasse væsentlig optog Børn, der var over undervisningspligtig Alder, og som foruden fra Tønder By ogsaa fra Omegnskommunerne optog Elever, som ønskede en fortsat Uddannelse, navnlig i dansk Sprog og Historie. — I Anledning af Øvelsesskolens stærke Vækst blev der i 1930 paabegyndt Forhandlinger mellem Tønder Kommune og den danske Stat angaaende Øvelsesskolens fremtidige Ordning. Det overvejedes at oprette en dansk kommunal Skole i Byens vestlige Del, men endte med, at Øvelsesskolen fortsat skulde være eneste danske Folkeskole. Set fra Seminariets Side maatte dette betegnes som tilfredsstillende. Paa dette Tidspunkt gennemførtes nemlig en ny Seminarielov, der gjorde Uddannelsen 4-aarig med stærkt øgede Krav til Elevernes Uddannelse i Praktisk Skolegerning, og da var det af stor Betydning, at der stod en stor Øvelsesskole til Raadighed. Samtidig blev der tillagt Byens Skolekommission en vis Indflydelse paa Skolen, idet den fik Tilladelse til pædagogisk Tilsyn med Undervisningen og Ret til at udtale sig om Ansøgerne, naar der var Tale om Embedsbesættelser. —

Iøvrigt maa Øvelsesskolen opfattes som en almindelig dansk Folkeskole. Al Undervisning ydes af de ved Skolen ansatte Lærerkrafter. Seminarieeleverne modtager ganske vist deres Uddannelse i praktisk Skolegerning i Skolens Klasser, men de underviser ikke som i den tyske Tid paa egen Haand i Klasserne. De deltager kun i Undervisningen, og de modtager Vejledning og Kritik af de Lærere, der har Ansvar for den enkelte Klasses Undervisning i den paagældende Time. Øvelsesskolens Lærere varetager desuden i det væsentlige Undervisningen i Seminariets Præparandklasse, som stadig er blevet bibeholdt i Tønder, medens den tilsvarende Klasse i Haderslev er blevet nedlagt. Tønder er nu det eneste Statsseminarium i Landet, der officielt har Præparandklasse, og naar man har indvilget i at lade den bestaa her, hænger det sammen med Tønders Beliggenhed saa nær ved Grænsen. Til Tønder har naturligvis ogsaa de fleste af de tysksindede unge søgt, der ønskede Uddannelse med Henblik paa en Lærergerning ved Mindretalsskolerne og som valgte den foran skitserede Ordning med dansk Læreruddannelse, efterfulgt af en supplerende Uddannelse i Tyskland.

Tønder Seminarium blev i 1920 overtaget med i det væsentlige store og egnede Bygninger. Alligevel har der fundet meget store bygningsmæssige Forandringer og Udvidelser Sted gennem de siden forløbne Aar. I 1923 blev Gymnastiksalen, der allerede i tysk Tid var erklæret for utilfredsstillende, erstattet med en ny. I Forbindelse med denne opførtes samtidig et Elevhjem med Plads til 20 kvindelige Elever. — Den nye Seminarie-lov i 1930, der gjorde Seminarieuddannelsen 4-aarig og indførte nye obligatoriske Fag, krævede bygningsmæssige Udvidelser, og da Øvelsesskolen desuden trængte stærkt til større Rammer, gennemførtes i 1931—32 en stor Udvidelse, der foruden flere nye Klasseværelser omfattede Laboratorier for Fysik, Geografi og Biologi samt Skolekøkken. I 1939 opførtes en ny Gymnastiksal, da een Sal efterhaanden var utilstrækkelig til at tilfredsstille Behovet. Endelig skal nævnes den sidste omfattende Udvidelse, der netop er fuldført, og som er muliggjort ved Købet af det gamle ærværdige Helligaands-Hospital og Vajsenhuset, der stødte op til Seminariets Grund. Hermed er der skabt meget væsentlige Forbedringer af Biblioteks-, Lokale- og Legepladsforhold, og der er desuden sket en Afrunding og Fuldendelse af det samlede Komplex, der er af betydelig skønhedsmæssig Virkning. Som Tønder Seminarium ligger i Dag, fremtræder det i en storslaaet og enhver Henseende velegnet ydre Ramme.

I Efteraaret 1938 fejrede Seminariet paa værdig Vis 150 Aars Jubilæum som Danmarks og Nordens ældste Seminarium.

Haderslev Statsseminarium blev som nævnt oprettet af den tyske Stat 1884 og gik ved Genforeningen som anden tysk Statsejendom over til Danmark for at fortsættes som dansk Seminarium. Som i Tønder ansattes der en Forstander og 6 Seminarielærere, hvoraf den ene som Øvelsesskolens Leder. Undervisningen begyndte 10. September 1920, men først den 17. Oktober fandt Indvielsen Sted efter en omfattende Restaurering af Bygninger og Inventar. Der begyndtes med 51 Elever, fordelt i 5 Klasser, idet der foruden de tre almindelige Seminarieklasser yderligere oprettedes to Præparandklasser. Den yngste af disse to Klasser oprettedes med særligt Henblik paa unge Sønderjyder, idet disse foruden den almindelige Forberedelse paa Grund af Forholdene havde Brug for en særlig Ud-

dannelse i dansk Sprog og Litteratur, dansk Historie og dansk Geografi. I ældste Præparandklasse optoges Seminarie-Aspiranter fra det øvrige Danmark, samt saadanne, der maatte formenes at kunne magte Undervisningen der. Førstnævnte Forberedelsesklasse opretholdtes dog kun nogle faa Aar.

Til Seminariet knyttedes et Kollegium, en stor og smuk Bygning, der i 1915 var opført af Haderslev Kommune, men som i 1920 blev købt af den danske Stat. I denne Bygning fik For-

Haderslev Statsseminarium.

beredelsesklasserne Lokaler; desuden indrettedes Beboelsesværelser for ca. 60 Elever foruden Dagligstue og Spisestue. Varetagelsen af Kollegiets Økonomi blev overdraget Forstanderen og hans Hustru, medens en Seminarielærer blev Kollegiets Inspektør. Iøvrigt blev der i Forbindelse med Kollegiet Bolig for nogle af Seminarielærerne.

Som nævnt var Seminariearbejdet i Tønder de første 17 Aar præget af en mærkelig og for Arbejdet gavnlig Stabilitet igennem den Omstændighed, at de ved Genforeningen ansatte Lærerkrafter fik Lov at virke sammen i 17 Aar. I saa Henseende kom Forholdene til at udvikle sig anderledes i Haderslev. Alle-rede i 1923 blev der Skifte i Lederstillingen ved Øvelsesskolen, og den første Forstander fik kun Lov at virke ved Seminariet i 5 Aar, idet han afgik ved Døden i 1925. Nyt Forstanderskifte

indtraadte i 1937, da Seminariets nuværende Forstander blev ansat. Ogsaa i det øvrige Lærerpersonale har der efterhaanden fundet flere Omskiftninger Sted. — Den nye Seminarieordnings Indførelse ved Loven af 15. April 1930 nødvendiggjorde her — som i Tønder — Normering af yderligere en fast Lærerstilling ved Seminariet, idet Uddannelsen nu blev 4-aarig. Overgangen fra den gamle til den nye Ordning medførte, at der blev et Aar (1934) uden Dimittender. Naar Tabel 7 alligevel for Haderslev udviser et Dimittendhold, skyldes det, at der for hele Landet oprettedes en Omgængerklasse af Elever fra de forskellige Seminarier, samlet i Haderslev. Haderslev blev saaledes det eneste Seminarium i Landet, der dette Aar udsendte Elever, de sidste efter den gamle Ordning dimitterede.

I Forbindelse med Seminariet oprettedes i 1920 en 7-klasset Øvelsesskole, omfattende ca. 250 Drengene fra den nordlige Del af Haderslev. Foruden en Seminarielærer som Skolens Leder fik Skolen fra Begyndelsen 6 Lærerkrafter, og den blev anbragt i en god og egnet til Seminariet hørende Bygning.

Seminarieelevernes Uddannelse i praktisk Skolegering har i Haderslev stedse været omfattet med en særlig Interesse, og der er ydet en værdifuld Indsats paa dette betydningsfulde Omraade indenfor Lærerruddannelsen. Det bør i denne Forbindelse nævnes, at det var Haderslev, der i 1928 tog Initiativ til at sende ældste Seminarieklasses Elever ud i faaklassedelte Landsbyskoler for der i et Par Uger at følge den daglige Undervisning og derved erholde et Indtryk af de særegne Forhold, disse Skoler arbejder under. Med Henblik paa den Kendsgerning, at mange — maaske de fleste — af de vordende Lærere vil faa deres Gerling ved saadanne Skoler, ydedes der herigennem disse unge Mennesker en værdifuld Hjælp, saa de ikke stod ganske blanke, naar de en skønne Dag var overladt til sig selv i en saadan Landsbyskole. Det Initiativ, der hermed var taget, er da ogsaa blevet almindeligt efterlevet rundt paa Seminarierne, hvor denne Form for Praktikundervisning — navnlig efter at den nye Seminarieordning har afgivet væsentlig mere Tid for dette Fag — efterhaanden er blevet et fast Led i Uddannelsen.

I denne Forbindelse skal fremhæves ogsaa et andet Initiativ, der i den heromhandlede Tidsperiode er udgaaet fra Haderslev.

Det var Seminariet her, der først i dette Land optog Lejrskoletanken og bragte den til Udførelse med sine Elever. Denne Form for Undervisning har efterhaanden opnaaet Anerkendelse i Skolekredse og er blevet praktiseret i stærkt stigende Grad i de senere Aar. For Aabenraa Amts Folkeskole er der endda indrettet et særligt Lejrskolehjem ved Hejls, hvor Amtets Skoler Sommeren igennem afløser hinanden med 10-Dages Ophold for de større Børn — et konkret Vidnesbyrd om, hvilken Tilslutning Lejrskoletanken, kun ca. 10 Aar efter dens Fremkomst i Haderslev, havde vundet.

En gennemgribende Ændring i Øvelsesskolens Forhold indtraadte i 1935, idet Staten ved en Overenskomst med Haderslev Kommune overtog den kommunale Folkeskole Louiseskolen og den kommunale Mellem- og Realskole, der blev lagt ind til Øvelsesskolen, som derved fik en Forøgelse i Elevtal med over 400 Børn. Den nye Seminarieordnings stærkt øgede Krav til Praktikundervisningen havde gjort en Udvidelse af Øvelsesskolen stærkt ønskelig, for at Seminarieelevernes Deltagelse i Undervisningen ikke skulde komme til at hvile for tungt paa de faa Klasser, der stod til Raadighed. Den nævnte Udvidelse af Øvelsesskolen overflødiggjorde nu paa een Gang Bekymringer i saa Henseende, idet der staar et saa betydeligt Antal Klasser til Raadighed, at der kan drages Omsorg for, at den enkelte Klasse ikke overbebyrdes. Men Seminariet opnaaede desuden herigenem den Fordel, at Øvelsesskolen fremtidig kunde yde Eleverne en meget alsidig Praktikundervisning ved at give dem Kendskab til snart sagt alle Skoleformer: den almindelige Folkeskole, den praktiske og den teoretiske Mellemskole; samtidig er Byens Værneskole flyttet op i en Bygning lige overfor Øvelsesskolen, og der er ogsaa her indrettet Praktikundervisning, saaledes at de vordende Lærere endog kan faa Kendskab til denne særlige og vanskelige Undervisning. Man mangler kun den faaklassedelte Landsbyskole, men denne Mangel afhjælpes som foran nævnt ved Elevernes 14-Dages Ophold ved en saadan Skole. — Ved Øvelsesskolen virker nu 20 Lærerkræfter.

Denne Nyordning af Øvelsesskolen nødvendiggjorde betydelige bygningsmæssige Udvidelser. Øvelsesskolens gamle Bygning blev derfor i 1937 ved en Mellembygning forbundet med den

oprindelige Seminariebygning, hvorved der foruden en Del Fagklasser opnaaedes en Udvidelse med 5 almindelige Klasseværelser. Mellemskolen fik Lokaler i den oprindelige Seminariebygning. Seminariet flyttede over i den tidligere Kollegiebygning, hvor der herefter kun blev Værelser tilbage til 16 Elever. Ved samme Lejlighed blev der opført en Gymnastiksal for de kvindelige Elever, ligesom den gamle Gymnastiksal fik en længe tiltrængt Restaurering.

Denne Udvidelse er den væsentligste i den heromhandlede Tidsperiode. Ud herover kan det nævnes, at Seminariet i 1928—29 opnaaede en væsentlig Forbedring af sine Fagklasser, idet der indrettedes 3 Naturfagsklasser og en Haandarbejdsklasse, medens Tegneklassen i Øvelsesskolen blev flyttet over i Kollegiebygningen, hvorved Øvelsesskolen opnaaede et haardt tiltrængt Lokale til Praktik og Geografi.

Naar der ikke ved Haderslev Seminarium har været Brug for saa mange og omfattende bygningsmæssige Udvidelser som i Tønder, hænger det sammen med, at Bygningskomplekset i Haderslev ved Overtagelsen i 1920 var væsentlig mere omfattende end i Tønder. — Begge Seminarier fremtræder nu i en god og nærmest imponerende ydre Ramme, der afgiver de bedst tænkelige Muligheder for det rige og omfattende Skoleliv, der udfolder sig begge Steder. — Det tør utvivlsomt udtales, at begge disse Institutioner hævder sig særdeles smukt blandt Landets tilsvarende Læreruddannelsesanstalter, ligesom de har været og stedse er betydende Faktorer i det kulturelle Liv indenfor de sønderjydske Landsdele.

I de forløbne 22 Aar er der fra Tønder Seminarium dimitte-

Tabel 7. Antal dimitterede fra de sønderjydske Seminarier.

	1921	1922	1923	1924	1925	1926	1927	1928	1929	1930	1931
Haderslev	9	14	13	22	25	26	29	30	29	30	28
Tønder	—	3	13	21	25	26	25	27	26	26	24
Ialt:	9	17	26	43	50	52	54	57	55	56	52
	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942
Haderslev	29	30	22	29	23	20	22	20	25	31	26
Tønder	28	29	—	26	24	17	16	24	20	30	27
Ialt:	57	59	22	55	47	37	38	44	45	61	53

ret ialt 457 Lærere og Lærerinder, fra Haderslev ialt 532 — til- sammen 989 Lærere og Lærerinder. Iøvrigt giver Tabel 7 nær- mere Oplysning.

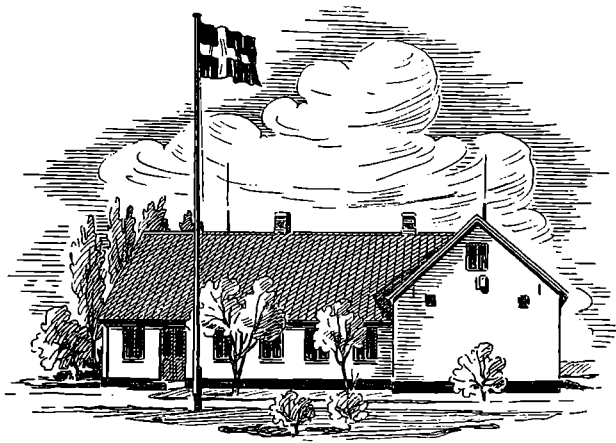
Folkeskolens ydre Ramme.

Som Følge af Krigstidens vanskelige Vilkaar var ogsaa den ydre Ramme for Folkeskolen, Bygninger og Materiel, stærkt forsømt ved Genforeningen. Før Krigen var der i den nordlige Del af Sønderjylland opført mange nye Skolebygninger. Der- imod var der ikke i den sydlige Del ofret saa meget. Her fand- tes mange gamle, utidssvarende Skoler, og da der just i disse Egne paa Grund af Skolevæsenets Deling stilledes særlige Krav til Lokaliteter, maatte der iværksættes et omfattende Skolebyg- geri. I Aarene efter Genforeningen opførtes en lang Række smukke nye Skoler langs Grænsen, i Tønder Amt f. Eks. i Rud- bøl, Jejsing, Daler, Lyrsholm, Ravsted og Bredebro samt de tre nye Skoler Burkal, Rens og St. Jynde vad i Burkal Kommune, som Undervisningsminister Appel indviede paa samme Dag i 1923; i Aabenraa Amt f. Eks. i Kidskelund, Barsø, Mjøs og ved Hovslund Station samt senere Frøslev-Padborg. Men ogsaa i de andre Amter opførtes mange nye Skoler, ligesom der i disse Aar desuden foretoges talrige Ombygninger og bygningsmæssige Suppleringer til de bestaaende Skoler rundt i hele Landsdelen.

Ogsaa Skolemateriellet forefandtes i 1920 i daarlig Forfat- ning. Desuden krævede Overgangen til dansk Skole til Dels nye Undervisningsmidler. Selv om det undertiden kneb noget med de nødvendige Bevillinger til Skolernes ønskelige Forsyning paa dette Omraade, blev der dog efterhaanden fremskaffet det nødtørftige, og i Tidens Løb er der sat stadig stærkere ind paa dette vigtige Punkt, saaledes at de sønderjydske Skoler fuldtud kan hævde sig sammenlignet med det øvrige Land.

Skønt Skolens ydre Ramme turde betegnes som i det væsent- lige tilfredsstillende, da den nye Folkeskolelov blev vedtaget i 1937, har denne Lovs Bestemmelser medført Nødvendigheden af et omfattende Skolebyggeri, som næppe nogen Tid har set Mage til. Lovens Indførelse af obligatorisk Undervisning i Sløjd og kvindelig Husgerning samt dens Krav om effektiv Gymna- stikundervisning maatte nødvendigvis medføre en Fordring om de fornødne Lokaliteter, uden hvilke den omhandlede Under-

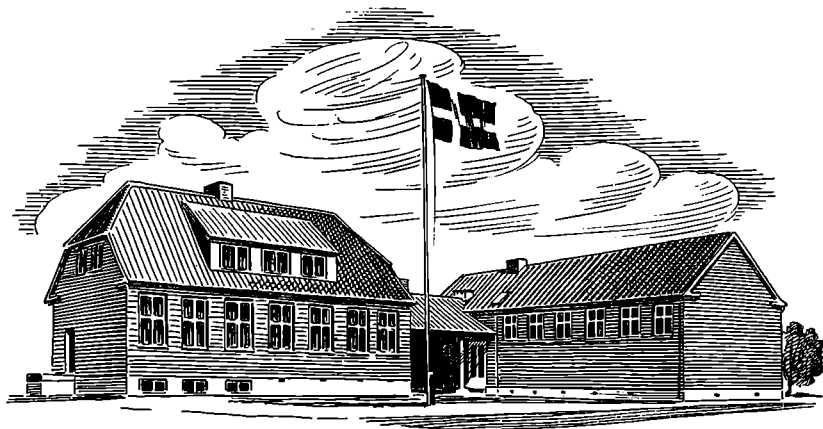
visning ikke kan gennemføres paa forsvarlig Vis. — Dette er dog ikke noget for de sønderjydske Landsdele særligt, da hele Landet omfattes af de selvsamme Krav. Det bør dog nævnes, at Staten har vist Lovens Gennemførelse i Landsdelen her en særlig Interesse ved en særlig Bevilling paa $1\frac{3}{4}$ Million Kroner, der udover de almindelige Tilskud, som Loven hjemler, efter Ind-

Lovrup gamle Skole.

stilling fra Skoledirektionen kan ydes Kommuner til Skolebyggeri. Denne Bevilling, der er fordelt med 400 000 Kr. til Haderslev Amt, 450 000 Kr. til Aabenraa Amt, 300 000 Kr. til Sønderborg Amt og 600 000 Kr. til Tønder Amt, har da ogsaa bevirket, at Arbejdet med Folkeskolelovens Gennemførelse har taget stærk Fart. Flere Kommuner er allerede færdige og opfylder Lovens Krav i bygningsmæssig Henseende, i mange andre Kommuner er for Tiden omfattende Byggearbejder i Gang ved flere Skoler; og i endnu flere Tilfælde foreligger der godkendte Planer for Byggearbejder, der imidlertid ikke har kunnet komme i Gang paa Grund af den Materiale-mangel, som Krigstiden efterhaanden har gjort akut. Det kan ogsaa nævnes, at der for Tiden rundt i Kommunerne i Henhold til Folkeskolelovens Krav indrettes mange Idrætspladser til Brug for Skolerne og Kommunens Ungdom. — Hele dette Problem ligger midt i sin Løsning, hvorfor der ikke her udover disse almindelige Bemærkninger skal anføres Enkeltheder angaaende Resultater,

hvilket det maa være Fremtiden forbeholdt at registrere og vurdere. — Det er i det foregaaende berørt, at man ogsaa fra tysk Side er travlt beskæftiget med at søge hidført tidssvarende Bygninger for de tyske Privatskoler, hvilket en lang Række helt nye Skolebygninger, der er opført i de seneste Aar, afgiver konkret Vidnesbyrd om.

Lovrup nye Skole, indviet 22/4 1940.

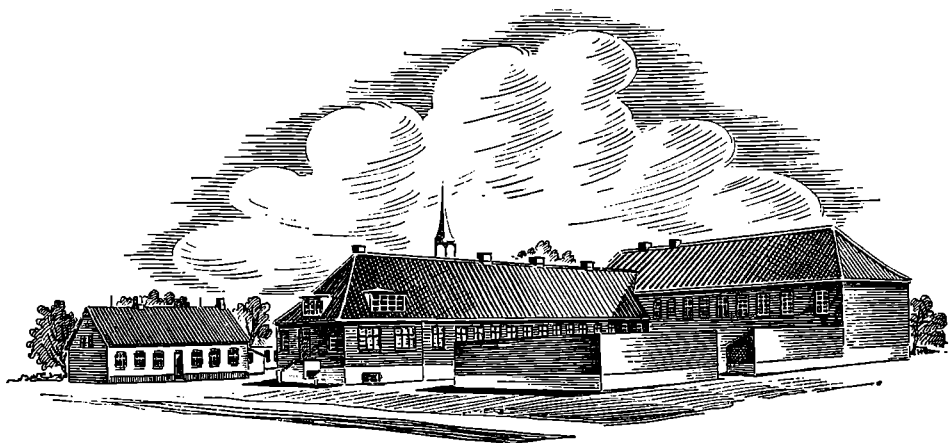
Omfatter 2 Klasseværelser, Gymnastiksal, Sløjdløkkale, Materialerum samt Lærerindebolig.

Slutningsbemærkninger.

Til Slut kan anføres, at den sønderjydske Folkeskole har arbejdet sig roligt og støt frem til et antageligt Stade sammenlignet med Folkeskolen i det øvrige Land. Et Par konkrete Vidnesbyrd herom afgiver de nedenfor gengivne Resultater fra de ministerielle Prøver i 1929 og 1930, hvor de 13—14-aarige Folkeskoleelever prøvedes i de anførte Discipliner.

1929	Genfortælling	Ortografi	Regning	Form og Orden
3 Købstadskoler: Rønne, Nakskov, Horsens	9,77	8,60	8,48	10,08
Strø og Holbo Herreder (Sj.)	8,84	8,65	7,86	9,89
Bjerger og Aasum Herreder (Fyn)	10,62	9,69	9,16	9,24
Haderslev By og Amt	10,27	10,22	9,87	9,89
Bjerger-Hatting Herreder (Jyll.)	9,30	9,27	8,16	9,18
Hundborg og Hillerslev Hdd. (Thy)	9,62	8,33	7,81	9,80
Gennemsnit	9,76	9,26	8,73	9,74

1930	Genfortælling	Ortografi	Regning	Form og Orden
4 Købstadskoler: Esbjerg, Hjørring, Odense, Nykøbing F. . . .	9,78	9,37	9,20	10,37
Slet Herred (Jyll.)	10,61	11,19	8,11	9,62
Tønder By og Amt	9,51	10,31	10,10	9,63
Baag Herred (Fyn)	9,72	9,33	9,43	9,39
Ø. og V. Flakkebjerg Hdd. (Sj.) .	9,42	7,50	8,45	9,63
Falster Nørre Herred	9,59	7,40	8,46	9,85
Gennemsnit	9,71	9,12	9,08	9,85

Lysabild Skole.

Til venstre ses den nuværende gamle Skole med 2 Klasseværelser. Denne Bygning nedrives, naar den nye Skole er færdig. Til højre den nye Skole, der er under Opførelse og omfatter: En stor Gymnastiksal (9 m x 19 m), Skolekøkken, Sløjdløkkale, Biblioteksværelse 3 Klasseværelser samt Andenlærerbolig. — Over Skolen ses Spiret af Lysabild Kirke.

Som det ses, ligger Haderslev By og Amt væsentlig over Gennemsnittet paa alle fire Omraader og Tønder paa to Omraader. Alt i alt maa Resultaterne for de sønderjydske Distrikters Vedkommende betegnes som gunstige — i Synderlighed, naar det betænkes, at Eleverne fra de tyske Folkeskoler paa lige Fod med de andre har deltaget i Prøverne, hvilket navnlig for Tønder Amts Vedkommende har Betydning i Betragtning af de mange kommunale tysksprogede Skoleafdelinger, der her forefindes.

— — —

Det er i det foregaaende berørt, at der under Forberedelsen af den sønderjydske Skolelovs Revision i 1933 var Kræfter i

Gang for at hidføre en Tilmærkning af Skolelovgivningen her til Lovgivningen i det øvrige Land. At der i den danske Befolkning kan være Ønsker fremme i saa Henseende, er naturligt og forstaaeligt. Det afgørende maa imidlertid blive Spørgsmaalet, hvorvidt der kan siges at foreligge rimelige Muligheder i saa Henseende. Den reale Basis for den Særlovgivning, der foreligger for Landsdelen her, og som der i nærværende Afhandling bl. a. er forsøgt redegjort for, er simpelthen den Omstændighed, at der her nu engang foreligger Særforhold, som ikke uden videre lader sig indpasse under de Regler, der er fastlagt for Landets øvrige Omraader og der forekommer kvemmelige.

Som Kilder er bl. a. benyttet:

De sønderjydske Skoledirektioners Aarsberetninger.

H. Jepsen Christensens Afhandling i »Sønderjydsk Skoleforening 1892—1942«.

Jakob Petersens Afhandling i Sprogforeningens Aarsberetning 1940—41.

Nicolai Svendsens Afhandlinger i »Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie 1920—37«.

A. EGEBERG JENSEN:

EKSAMENSSKOLEVÆSENET

A. DET DANSKE SKOLEVÆSEN

Ia. Gymnasieskolerne.

Da Danmark i 1920 overtog Nordslesvigs Skolevæsen, fandtes der i alle fire Købstæder højere Skoler. I Haderslev var der den århundredgamle Latinskole, Johannæum, der i Tiden mellem de to slesvigske Krige havde været dansk Latinskole. Det var en Statsskole, der rummede både Gymnasium (nærmest vor klassisk-sproglige Afdeling) og Realafdeling. Elevantallet var pr. 1. Januar 1920 120 Gymnasieelever og 175 Elever i Realafdelingen. Endvidere havde Haderslev fra 1912 Nordslesvigs eneste Pige-gymnasium, det kommunale Lyceum. Også i Sønderborg fandtes en Statsskole, oprindelig en Realskole, men i Årene 1907—10 udbygget til Oberrealschule (vor matematisk-naturvidenskabelige Afdeling). Elevantallet var 1. Januar 1920 252. Åbenrå havde en Statsrealskole, men da der viste sig Trang til Mulighed for en videregående Uddannelse, lovede den preussiske Stat i Sommeren 1914, samtidig med at en større Nybygning blev opført, at udbygge Skolen til en Oberrealschule, og kun Verdenskrigen hindrede Udførelsen af denne Plan. 1. Januar 1920 var Elevantallet 232. Endelig havde Tønder fra 1906 en kommunal Realskole. Denne blev 1913 overtaget af Staten, og en nyopført Skolebygning indrettedes så rummeligt, at Skolen kunde udvides til Oberrealschule. Elevantallet var 1. Januar 1920 181.

Da den danske Regering i Foråret 1920 planlagde Overtagelsen af Skolerne, var det Hensigten at oprette en Gymnasieskole

med alle tre Retninger (klassisk-sproglig, nysproglig og matematisk-naturvidenskabelig) i Haderslev, en lignende, dog uden klassisk-sproglig Retning, i Sønderborg og to Statsskoler uden Gymnasium (et hidtil i Danmark ukendt Fænomen) i Åbenrå og Tønder. Det var dog Hensigten senere at udbygge disse to Skoler med et Gymnasium. I Franz v. Jessens »Håndbog i det slesvigske Spørgsmåls Historie« har Rektor West fortalt om, hvordan Undervisningsministeriets Ledere, Undervisningsinspektøren for Gymnasieskolerne, Dr. Bertelsen, samt de fire udpegede Rektorer paa en Rundrejse til de fire sønderjydske Købstæder i Marts 1920 mødte et så stærkt udtalt Ønske fra Åbenrå og Tønder-Befolkningens Side om også der at få et Gymnasium straks, at Myndighederne ændrede Planer, og da det nye Skoleår begyndte efter Sommerferien 1920, kunde også Åbenrå og Tønder møde op med en Gymnasieskole, dog kun med én Retning (den nysproglige). Ifølge en Bemærkning af Rektor West i ovennævnte Værk skal Dr. phil., Fru Kirstine Meyer, der i 20'erne var Undervisningsinspektørens faglige Medhjælper i Fysik, og som selv var født i Skærbæk, have udtalt, at Tønder Statsskole først og fremmest burde have haft den matematiske Retning. Det er utvivlsomt rigtigt, og når man læser den Oversigt over det højere Skolevæsens Historie i Nordslesvig, som Regeringsrat og Provinzialschulrat Latrille i Slesvig har skrevet i Kunstkalender, Schleswig-Holsteinisches Jahrbuch 1920, får man et stærkt Indtryk af, at også Østkystbefolkningen gennem adskillige Årtier har vist ringe Interesse for Latin og stærkt foretrukket en mere »real« Undervisning. Både Åbenrå og Tønder Statsskole regnede imidlertid med, at de meget snart vilde få også en matematisk Afdeling, og gik det end ikke så hurtigt som ventet, så har de dog begge fået den, Åbenrå i 1934 og Tønder i 1936, og begge Steder har denne Afdeling fundet meget stærk Tilslutning.

Den danske Regering mødte altså efter Genforeningen med fire Gymnasieskoler til Nordslesvigs Børn. Det var en Tæthed, der lå langt over det øvrige Lands, og jeg husker, hvordan mine Venner, da jeg forlod Sorø Akademi for at rejse til Tønder, ganske uden Malice, men med nogen Bekymring sagde: »Blot De nu må få Elever nok i Tønder.« Denne Bekymring var forstå-

lig. I Kongeriget havde en Befolkning på 3.104.209 (Folketællingen 1921) 29 Statsskoler, hvilket giver en Skole pr. 107.042 Indbyggere. Regner man de 12 kommunale Gymnasieskoler, som fandtes, med, idet man dog må erindre, at disse Skoler lægger langt større økonomiske Byrder på Befolkningen end Statsskolerne, får vi en offentlig Skole pr. 75.712 Mennesker, og tager vi endelig de 8 private Gymnasier med, en for Befolkningen endnu langt dyrere Skoleform, får vi en Gymnasieskole pr. 63.351 Indbyggere. Overfor disse Tal står Nordslesvig med sine 163.622 Indbyggere (samme Folketælling som ovenfor) og 4 Gymnasieskoler, hvilket giver en Skole pr. 40.905 Indbyggere. Til Sammenligning tjener, at Randers Amt med 142.000 Indbyggere og Ålborg Amt med 166.000 kun har én Gymnasieskole hver. Og så må man endda tilføje, at den vestlige Del af Haderslev Amt og den nordlige Del af Tønder Amt af letforståelige Grunde har ladet deres Børn undervise i Ribe Katedralskole.

Eftertiden har vist, at Bekymringerne var overflødige, at den nordslesvigske Befolkning i høj Grad har benyttet sig af den lette Adgang til højere Undervisning, som Regeringen bød den.

Efter fire Krigsår og to Efterkrigsår trængte Skolebygningerne til en grundig Reparation; den 23. August åbnede Åbenrå, fulgt af Tønder den 24., Sønderborg den 26. og Haderslev Katedralskole den 7. September. Hvordan vilde Tilslutningen nu blive?

Haderslev Katedralskole åbnede med 256 Elever. Af disse kom 13 fra 3 forskellige tyske Skoler, Børn af dansk-sindede Nordslesvigere, der vendte hjem og overtog Embeder i deres Hjemstavn. Fra Kongeriget kom 50 Børn fra 35 forskellige Skoler, og Resten, 193 Elever, kom fra Nordslesvig; 122 fra Haderslev By og 71 andetsteds fra, fordelt på følgende Måde efter Sogne:

Åbenrå 1.	Hammelev 1.
Åstrup 8.	Hoptrup 4.
Agerskov 1.	Hvidding 1.
Døstrup 1.	Jels 2.
Gram 4.	Maugstrup 1.
Gl. Haderslev 6.	Moltrup 5.
Halk 2.	Nustrup 1.

Oxenvad 2.	Vedsted 1.
Rødding 1.	Vilstrup 3.
Sommersted 1.	Vojens 4.
Starup 4.	Vonsbæk 4.
Sønderborg 1.	Øsby 9.
Tyrstrup 3.	

At der findes en Del Elever, hvis Hjem lå udenfor Haderslev Amt, kan forklares ved Familieforbindelser i Haderslev, men især derved, at Haderslev Katedralskole havde tre Retninger, men Sønderborg havde to, og Åbenrå og Tønder kun en.

Åbenrå Statsskole åbnede med 141 Elever, stigende i Løbet af Skoleåret til 143. Heraf kom 4 Elever fra to forskellige Byer i Tyskland, 33 Elever fra Kongeriget, fra 12 forskellige Byer og 106 fra Nordslesvig, heraf 90 fra Åbenrå By og 16 andetsteds fra:

Haderslev 1.	Løjt 3.
Bjolderup 1.	Tinglev 1.
Ensted 2.	Varnæs 3.
Felsted 2.	Ø. Løgum 2.
Hjordkær 1.	

Sønderborg Statsskole begyndte med 170 Elever og steg i Løbet af Skoleåret til 209. Heraf kom 12 fra 6 forskellige tyske Byer, 63 fra 31 forskellige Skoler i Kongeriget og 134 fra Nordslesvig, heraf 72 fra Sønderborg og 62 fra følgende Sogne:

Åbenrå 2.	Notmark 8.
Augustenborg 6.	Nybøl 1.
Broager 5.	Oxbøl 1.
Dybbøl 6.	Rinkenæs 1.
Gråsten 1.	Sottrup 4.
Egen 1.	Svenstrup 3.
Havnbjerg 1.	Ulkebøl 12.
Hørup 4.	Ullerup 2.
Ketting 2.	Varnæs 1.
Lysabild 1.	

Tønder Statsskole havde ved Årets Begyndelse 88 Elever, og Tallet steg til 136. Heraf kom 4 fra Tyskland (3 forskellige Skoler), 51 fra 42 forskellige Skoler i Kongeriget og 81 fra Nordslesvig, heraf 23 fra Tønder By og de resterende 58 fordelt således:

Abild 1.	Hostrup 7.
Brede 1.	Højer 1.
Burkal 11.	Møgeltønder 16.
Bylderup 4.	Skærbæk 5.
Daler 1.	Tinglev 5.
Døstrup 2.	Visby 4.

Tallene er endnu forholdsvis beskedne, og Landdistrikterne holder sig forsigtigt tilbage, men allerede nu kan man, når man sammenligner med Elevlisterne fra den tyske Skole, konstatere, at Skolerne er på Vej til langt stærkere end før at være hele Landsdelens, også Landsogdenes Skoler. Som det senere skal vises, er denne Udvikling i høj Grad fortsat i Årene efter 1920; og selv om man måske må indrømme, at Landdistrikternes Børn også, hvis Skolen var vedblevet at være tysk, vilde have søgt videre Uddannelse i højere Grad end tidligere, da denne Udvikling vel har ligget i Tiden, så er der dog ikke ringeste Tvivl om, at Følelsen af, at disse Skoler, som underviste på Modersmålet, også underviste i en Ånd, der var i Overensstemmelse med Hjemmets, stærkt har tilskyndet den danske Landbefolkning til i stigende Grad at lade deres Børn søge en videregående Undervisning. Da mit Arbejde siden 1920 har medført, at jeg ret nøje kender tre af de fire Gymnasieskoler, tør jeg udtale, at disse Skoler også i en anden Forstand er blevet hele Folkets Skoler, idet de økonomisk dårligere stillede Befolkningsklasser, når deres Børn havde Evner for Læsning, i stigende Grad har sendt dem til Gymnasieskolerne. Jeg tror, at Nordslesvig er nået længere end nogen anden Egn i vort Land i Retning af at virkeliggøre Danmarks demokratiske Skoleideal, at alle Landets Børn, uanset økonomiske Kår, skal kunne få den Skoleuddannelse, som deres Evner berettiger dem til. Men hermed vil jeg ikke have sagt, at der ikke kan gøres meget endnu for at lette dem Vejen, for Eksempel ved Pengehjælp til Anskaffelse af de dyre Skolebøger og ved flere Legater.

Når man betragter de Elever, som vi i 1920 fik at arbejde med, vil man af ovenstående Statistik kunne se, at de i højeste Grad var »sammenbragte« Børn. Tønders 136 Elever kom således fra 63 forskellige Skoler. Den Karakteristik af Åbenrå Statsskoles Elevmateriale, som gives i Årsskriftet 1921, gjaldt

for alle fire Skoler. Det hedder her: »Fra danske Skoler og fra tyske Skoler, fra Drengeskoler, Pigeskoler og Fællesskoler, Elever, der havde nydt regelmæssig Skolegang, og Elever, der var præget af Krigstidens og Opløsningstidens Uro; Elever, der talte Rigsmål; Elever, der havde vanskeligt ved at udtrykke sig på og forstå Dansk, og på den anden Side Elever, der havde vanskeligt ved at følge med i Tyskundervisningen, for adskillige Elevers Vedkommende var der stor Uvidenhed om alt, hvad der angår Danmark og danske Forhold.« I Årsskriftet 1921 fra Sønderborg Statsskole hedder det: »I Sønderborg var 4. Mellemlasses 18 Elever kommet fra 12 forskellige Skoler. Hertil kom stadig Til- og Afgang af Elever. Nogle udmeldtes, fordi de ikke kunde følge med, eller af Hensyn til Toggangen, eller efter Konfirmationen, og Tilgangen af nye Elever var vedblivende meget betydelig, navnlig i de første Måneder, så at flere af Klasserne måtte deles, hvoraf fulgte Ansættelse af flere Lærerkårer, ny Fordeling af Skolens Lokaler og Omlægning af hele Skolens Skema.« Da Tønder Statsskoles Elevantal i Årets Løb steg fra 88 til 136, er det selvindlysende, at de samme Vanskeligheder fandtes der.

Ja, de var allevegne, og de var store, men vi, der stod i Arbejdet, ænsede dem ikke, fordi der var en Friskhed over Arbejdet, en Modtagelighed hos Eleverne, som de fleste Lærere aldrig i deres Liv oplever. Og når Elever møder med opladt Sind og med Trang til Kundskaber, og Lærerne er i Stand til at opfylde denne Trang, så opstår vist både hos Lærer og Elev den højeste Lykke, som kendes i Skolearbejdet.

Selvfølgelig kneb det med at honorere de normale Eksamenfordringer, men Undervisningsministeriet og Undervisningsinspektøren viste stor Forståelse og gav de nødvendige Lempelser i de første 2—3 År. Skulde nogen Realist eller Student fra disse første År føle sig snydt i den Anledning, må han trøste sig med, at han på anden Vis oplevede mere, end Skoleelever normalt gør.

Hvordan får man en Flok i så høj Grad »sammenbragte« Børn arbejdet sammen til en Enhed? Hvordan underviser man i Dansk i en Klasse, der er så uensartet, som det skildres i ovennævnte Åbenrå-Årsskrift? En lille 10 Års Pige, som bogstavelig

talt aldrig havde hørt Dansk, kom ind i Tønder Statsskoles »Quinta«. I Begyndelsen bestod hendes Deltagelse i Undervisningen i, at hun ustandselig spurgte Lærerinden: »Wann ist die Pause?« Efter et Års Forløb skrev hun en dansk Eksamensdik-tat til ug. I I G satte en Elev Ordene »Ros og Dadel« i Flertal, så det blev til »Roser og Dadler«; ikke desto mindre nåede Klas-sen et såre hæderligt Resultat til Studenterexamen tre År senere. Det er utroligt, hvad der kan nåes, når der arbejdes med Lyst og Energi.

I alle fire Skoler kom Eleverne både fra danske, tyske og »blakkede« Hjem. Dette Forhold voldte praktisk talt ingen Ulemper. Kammeratskabs- og Venskabsbånd knyttedes ganske uafhængigt af nationale Synspunkter, og Eleverne fra tysk-orienterede Hjem fandt sig hurtigt til Rette. Desværre må det indrømmes, at dette ideelle Forhold ikke har kunnet oprethol-des helt i samme Grad senere, hen imod vore Dage; men når Verdensforholdene atter falder til Ro, — og det sker jo dog før eller senere —, vil det atter vise sig, — derom kan der ikke her-ske Tvivl —, at Gymnasieskolerne med deres nationalt blandede Elevmateriale vil virke udjævnende og forsonende som i de før-ste lykkelige År efter 1920.

Fra første Færd havde Gymnasieskolerne da den Lykke, at Eleverne følte sig som en Enhed, og at de meget stærkt sluttede op om Skolen. Sporten kom, som naturligt var, hurtigt til at spille en stor Rolle, og Boldkampe og Idrætsstævner for de fire Skoler bandt disse sammen, men der knyttedes også Sportsfor-bindelser med Skoler i Kongeriget. Lærerne, der alle var nye hernede og gerne vilde lære Landet at kende, drog med Eleverne på Klasseskovture og Excursioner i et langt større Omfang, end det er normalt, og dette bidrog sikkert uhyre meget til et natur-ligt og kammeratligt Forhold mellem Lærere og Elever. En Mo-der i Tønder, som var kommet fra Kongeriget, sagde engang til mig: »Før kunde jeg næsten ikke drive mine Børn i Skole, og nu kan jeg ikke holde dem derfra.«

Ved Skolekomedier, Fester og Foredrag mødte Forældrene i stort Tal op på Skolen. Af samtlige Embedsmænd, der kom hened, har vist ingen haft så lette Kår og så få Overgangsvan-skeligheder som Lærerne. Vi bragte Modersmålet som Undervis-

ningssprog, vi bragte dansk Historie og Litteratur, og det skabte Tryghed i Forholdet mellem Hjem og Skole; vi fik som Løn en meget stor Venlighed og Tillid, skønt det jo egentlig med Luthers Ord var »uden vor Fortjeneste eller Værdighed«.

Naturligvis er med Tiden alt det, der i 1920 var så nyt, blevet dagligdags både for Lærere og Elever, men forhåbentlig er Tillidsforholdet mellem Lærere og Elever og mellem Hjemmene og Skolen urokket.

Allerede fra Sommeren 1922 var Elevtallet steget meget stærkt i alle fire Skoler, og Lokalemangel gjorde sig overalt gældende. Alle Skolerne havde jo hidtil kun været Drengeskoler, nu krævede Undervisningen af de mange Piger, at der blev skabt Håndgerningsklasser og Pige-Gymnastiksale; Klasser blev delt, og der krævedes flere Rum. Da Åbenrå og Tønder i 30erne fik matematisk Retning, opstod der i disse Skoler extra Plads-Problemer.

Haderslev Katedralskoles Hovedbygning er den gamle danske Latinskole fra 1850erne, men af Tyskerne omkring Århundredskiftet udvidet med en god og rummelig Fløj, der blandt andet indeholder Drengegygnastiksal og Festsal. I 20erne opførtes en ny Bygning med Pige-Gymnastiksal og Laboratorier for Kemi og Fysik. I 1935 fik Tønder en stor Udvidelse, der skaffede Laboratorier til matematisk Gymnasium, Pige-Gymnastiksal og flere Klasseværelser. Omtrent samtidig fik Åbenrå en tilsvarende Udvidelse, og i 1937 fik Sønderborg en Pige-Gymnastiksal og en Laboratoriebygning til Fysik- og Kemi-Undervisning.

Skolernes Elevantal i de forløbne År ses af følgende Skema:

	Haderslev	Sønderborg	Åbenrå	Tønder
pr. 1/9 1920	256	170	141	95
— 1921	328	266	199	198
— 1922	375	311	251	253
— 1923	381	323	282	269
— 1924	380	341	300	269
— 1925	364	354	303	234
— 1926	338	354	300	218
— 1927	338	328	278	204
— 1928	311	320	249	205
— 1929	312	299	237	201

	Haderslev	Sønderborg	Åbenrå	Tønder
pr. 1/9 1930	314	291	223	205
— 1931	323	316	247	208
— 1932	319	334	259	214
— 1933	337	340	263	242
— 1934	347	345	288	272
— 1935	392	368	307	269
— 1936	405	374	323	282
— 1937	406	367	348	283
— 1938	403	364	362	316
— 1939	392	358	379	319
— 1940	398	358	379	311
— 1941	391	346	369	294
— 1942	388	355	380	289

Endelig vil vi se, hvormange unge Mennesker de fire Skoler i Tiden indtil Sommerferien 1942 har sendt ud i Verden med Studenter- og Realexamen.

Haderslev Katedralskole har dimitteret 562 Studenter. Af disse havde 22 deres Hjem udenfor Nordslesvig, 314 var fra Haderslev By, og 226 havde deres Hjem i følgende Sogne:

Åbenrå 5.	Jægerup 2.
Åstrup 4.	Maugstrup 2.
Agerskov 8.	Moltrup 2.
Aller 3.	Nustrup 2.
Bjærning 3.	Oxenvad 4.
Bov (ved Flensborg) 1.	Rødning 6.
Branderup 5.	Skrave 1.
Christiansfeld 20.	Skrydstrup 4.
Felsted 1.	Sommersted 12.
Fjelstrup 12.	Starup 9.
Gl. Haderslev 4.	Stepping 4.
Gram 5.	Sønderborg 1.
Grarup 3.	Toftlund 5.
Hammelev 7.	Tyrstrup 10.
Hjerndrup 5.	Vedsted 13.
Hoptrup 15.	Vilstrup 12.
Hostrup 1.	Vojens 15.
Hygum 2.	Vonsbæk 3.
Højrup 1.	Ø. Løgum 1.
Jels 6.	Øsby 7.

Samme Skole har dimitteret 502 Realister, 6 fra Hjem udenfor Nordslesvig, 313 fra Haderslev By og 183 fra følgende Sogne:

Astrup 6.	Jægerup 1.
Agerskov 3.	Maugstrup 5.
Bjærning 3.	Moltrup 7.
Bov (ved Flensborg) 1.	Oxenvad 1.
Christiansfeld 1.	Skrydstrup 2.
Fjelstrup 8.	Sommersted 7.
Gl. Haderslev 7.	Starup 11.
Gråsten 1.	Stepping 1.
Gram 1.	Toftlund 2.
Grarup 4.	Tyrstrup 4.
Halk 5.	Vedsted 7.
Hammelev 12.	Vilstrup 17.
Hjerndrup 2.	Vojens 24.
Hoptrup 21.	Vonsbæk 9.
Jels 5.	Øsby 5.

Fra Åbenrå Statskole er der udgået 247 Studenter, heraf 1 fra Kongeriget, 146 fra Åbenrå By og 100 fra følgende Sogne:

Bedsted 5.	Rabsted 4.
Bjolderup 7.	Rise
Bov (ved Flensborg) 1.	(derunder Røde Kro) 17.
Egvad 4.	Rømø 1.
Ensted 4.	Tinglev 2.
Felsted 10.	Toftlund 1.
Hellevad 5.	Uge 1.
Hjordkær 10.	Varnæs 8.
Klipleve 1.	Vedsted 3.
Løjt 12.	Ø. Løgum 4.

526 Realister fra samme Skole fordeler sig med 6 fra Kongeriget, 373 fra Åbenrå By og 147 fra Landet:

Bedsted 1.	Klipleve 1.
Bjolderup 5.	Løjt 17.
Egvad 6.	Rise (m. Røde Kro) 53.
Ensted 15.	Rømø 1.
Felsted 12.	Uge 3.
Hellevad 5.	Varnæs 5.
Hjordkær 7.	Vedsted 2.
Højst 1.	Ø. Løgum 13.

Sønderborg Statsskole har dimitteret 484 Studenter, heraf 13 fra Kongeriget, 211 fra Sønderborg By og 260 fra Landet:

Abenrå 3.	Kværs 1.
Adsbøl 3.	Lysabild 7.
Asserballe 5.	Løgumkloster 1.
Augustenborg 14.	Nordborg 7.
Bov (ved Flensborg) 8.	Notmark 12.
Broager 38.	Nybøl 7.
Dybbøl 13.	Oxbøl 6.
Egen 11.	Rinkenæs 8.
Gråsten 36.	Sottrup 7.
Havnbjerg 1.	Svenstrup 4.
Hellevad 3.	Tandslet 6.
Holbøl 3.	Tinglev 2.
Hørup 12.	Ulkebøl 14.
Kegnæs 2.	Ullerup 15.
Ketting 7.	Varnæs 1.
Kliplev 3.	

Endvidere 555 Realister, 2 fra Kongeriget, 271 fra Sønderborg By og 282 fordelt på følgende Måde:

Asserballe 5.	Kværs 2.
Augustenborg 21.	Lysabild 16.
Broager 23.	Nordborg 1.
Dybbøl 22.	Notmark 12.
Egen 14.	Nybøl 13.
Gråsten 10.	Rinkenæs 3.
Holbøl 1.	Sottrup 24.
Hørup 22.	Svenstrup 2.
Kegnæs 1.	Tandslet 12.
Ketting 5.	Ulkebøl 46.
Kliplev 3.	Ullerup 24.

Tønder Statsskole møder med 225 Studenter, heraf 3 fra Kongeriget, 93 fra Tønder By og 129 fra følgende Sogne:

Abild 3.	Emmerske 2.
Ballum 5.	Fole 1.
Bov ved Flensborg 5.	Hjerpsted 1.
Brede 6.	Hostrup 9.
Burkal 14.	Højer 6.
Bylderup 5.	Højst 1.
Daler 3.	Løgumkloster 10.
Døstrup 8.	Møgeltønder 13.

N. Løgum 5.	Tinglev 11.
Rabsted 2.	Ubjerg 2.
Rømø 1.	Visby 7.
Skærbæk 9.	

Endvidere 431 Realister, 2 fra Kongeriget, 215 fra Tønder og 214 fra følgende Sogne:

Abild 4.	Højer 25.
Ballum 3.	Højst 1.
Brede 16.	Løgumkloster 8.
Brøns 1.	Møgeltønder 30.
Burkal 18.	N. Løgum 5.
Bylderup 13.	Randerup 1.
Daler 8.	Rejsby 1.
Døstrup 4.	Skærbæk 8.
Emmerlev 4.	Tinglev 15.
Emmerske 2.	Ubjerg 11.
Hostrup 20.	Visby 16.

Tilsammen har de fire sønderjydske Gymnasieskoler altså indtil Dato (Examen 1942 incl.) dimitteret 1568 Studenter og 2014 Realister.

Ib. Forskoleklasserne.

I 1901 vandt Demokratiet som bekendt Regeringsmagten i Danmark ved det såkaldte »Systemskifte«, ved Dannelsen af det første Venstreministerium. Blandt de mange vigtige Lovkomplekser, som i de følgende År søgte at præge dansk Folke- og Samfundsliv i demokratisk Ånd, træder Skolelovene af 1903 skarpt frem. Før den Tid havde Folkeskole-Elever, der ønskede at komme ind i »Latinskolen«, måttet lade sig privat undervise, navnlig i Fransk og Tysk, eller søge Undervisning i de private Forberedelsesskoler. I 1903 gennemførtes Enhedsskolen. Elever, der søgte Optagelse i 1. Mellemskoleklasse, måtte kun prøves i Folkeskolens Fag; enhver flink Elev skulde uden nogen Ekstra-Undervisning kunne gå lige fra Folkeskolen og ind i Gymnasieskolen, der i fem År førte ham frem til Realexamen eller i syv År til Studenterexamen. De private Udklækningsanstalter blev overflødige, og det demokratiske Ideal måtte være, at alle Landets Børn søgte Folkeskolen de første fem År til det 11. eller 12. År, hvorefter der fandt en Deling Sted mellem dem, der vilde

fortsætte i Folkeskolen, og dem, der ønskede at gå over i Examensskolen.

Gennemførelsen af dette Ideal tog dog adskillige År, ja det er for så vidt endnu ikke gennemført, som der stadig findes en Del private »Underskoler«. Men efterhånden som sociale For- domme blev overvundet, og Folkeskolen gik stærkt frem i Dyg- tighed, nåede man dog langt frem mod Målet.

I det tyske Skolevæsen, der bestod i Nordslesvig til 1920, gik Eleverne allerede efter tre Års Skolegang, i 9 Års Alderen, ind i den højere Skole og begyndte straks på Undervisningen i frem- mede Sprog.

Det voldte nogen Vanskelighed straks at gennemføre den danske Skole i dens rene Form, adskillige Forældre savnede en Forskole til Gymnasieskolen. For at lette Overgangen oprettede den danske Regering derfor i de første År nogle Forskoleklasser ved de fire Skoler. Forskellen mellem dem og den egentlige Skole markeredes ved højere Skolepenge i Underklasserne, og Eleverne fra femte Underklasse måtte ved Optagelse i 1. Mel- lemklasse konkurrere med udefra kommende Elever.

I Haderslev og Sønderborg oprettedes der fem Underklasser. Fra 1922 nedlagdes der een Klasse om Året, så det hele var af- viklet i 1926. I Sønderborg fortsattes denne Forskole-Undervis- ning dog indtil 1937, men fra 1926 som et privat Foretagende. Åbenrå oprettede 2.—5. Underklasse, Tønder kun 4. og 5. Klasse, og begge Steder var Afviklingen sluttet i 1926 som i de to andre Skoler.

I Dag er altså i alle fire Byer det danske Skolevæsen gen- nemført i sin rene Form: fælles Forskole for alle danske Børn i de første fem År.

II. Realskolerne.

Når Gymnasieskolernes samlede Høst blev opgjort til 1568 Studenter og 2014 Realister, forbavses man måske over, at det sidste Tal er så lille i Forhold til det første, da den meget an- vendelige Realexamen naturligvis må være langt hyppigere end Studenterexamen, men heldigvis har Gymnasieskolerne ikke været ene om at uddanne Realister. Der arbejder i Nordslesvig i Øjeblikket 15 Realskoler; nogle har været i Virksomhed fra

1920, andre er kommet til efterhånden. Beliggende i de større nuværende og forhenværende Stationsbyer, i Flækkerne og de større Landsbyer, er de en Række Centraler, der spreder Kundskaber til sønderjydske Ungdom, og som tillige i anden Henseende er Kulturcentre.

I Sønderjydske Månedsskrift 1926 har Kommunal lærer Chr. Winther, Rødding, fortalt om disse Skolers Begyndelsesår, og her som ved Gymnasieskolerne får man Indtryk af store ydre Vanskeligheder, men også af stor Arbejdsvilje og Arbejdsglæde.

Realskolerne falder i to Grupper, idet nogle afslutter med Almindelig Forberedelsesexamen, andre med Realexamen. Til den første Gruppe hører 7 Skoler.

1. Broager Kost- og Realskole er en Privatskole og er oprettet i 1920. Det første Hold Elever bestod Almindelig Forberedelsesexamen i 1922, og indtil 1929 (incl.) dimitteres hvert År et Hold. I 1929 var Skolen en kort Tid lukket, og under en ny Bestyrer består Eleverne i en Årrække deres Examen for Examenskommissionen i København. Fra 1939 har Skolen under den nuværende Bestyrer atter Examensret. Det samlede Antal Dimittender udgør til Dato 92. Heraf er 17 fra det gamle Land (Skolen er en Kostskole). De 75 Elever fra Sønderjylland fordeler sig således: Broager 57, Dybbøl 2, Gråsten 1, Hørup 1, Nybøl 8, Sønderborg 1, Tinglev 1, Ullerup 3 og Varnæs 1.

2. Borger- og Realskolen i Gram er en kommunal Skole. Bygningen er fra 1909, men udvidet i 1934. I 1922 dimitteredes de første Elever. I alt er til Dato udgået 164 Elever med Almindelig Forberedelsesexamen. Efter Sogne fordeler de sig således: Branderup Sogn 3, Fole 5, Gram 114, Højrup 8, Nustrup 20, Rødding 1 og Øster Lindet 12. Den resterende Elev er fra Kongeriget.

3. Løgumkloster Kommuneskole. Bygningen er opført 1904, men stærkt udvidet i 1936. Skolen har ovenpå Folkeskoleklasser med Særundervisning for de Elever, der vil gå videre, bygget en Realafdeling. I 1932 bestod de første Elever Almindelig Forberedelsesexamen, og i 1935 fik Skolen Examensret. I alt er der dimittet 63 Elever; fra Arrild Sogn 4, Bedsted 2, Løgumkloster 49, Nørre Løgum 7 og Tønder 1.

4. Løjt Kirkeby kommunale Skole, bygget 1915, er indrettet som den foregående, fik Examensret i 1924 og dimitterede det første Hold Elever i 1925. Skolen har dimitteret 65 Elever, heraf 56 fra Løjt Sogn, og 9 fra Øster Løgum.

5. Rødding Borger- og Realskole. I 1919 oprettedes Rødding private Realskole, som havde til Huse i en ældre, tidligere Kommuneskole, og hvis første Hold Elever dimitteredes i 1922. Samme År overtoges Skolen af Kommunen og sammenarbejdedes med Kommuneskolen. Dennes Bygning er fra 1912, men udvidet 1930 og 1937. I de ældste Folkeskoleklasser er der Særundervisning for de Elever, der vil fortsætte i de to Realklasser. Skolen har dimitteret 234 Elever, heraf 5 fra det gamle Land, fra Fole 1, Hjerting 5, Hygum 25, Jels 19, Lintrup 17, Rabsted 1, Rødding 150, Skrave 6 og Ø. Lindet 5.

6. Toftlund Borger- og Realskole. Bygningen er i det væsentlige fra 1923. Skolen, som er kommunal, er opbygget som den foregående. 1924 dimitteredes det første Hold Elever, og ialt har Skolen dimitteret 191, heraf fra Toftlund Sogn 123, fra Arrild 4, Agerskov 22, Bevtoft 9, Branderup 20, Højrup 2, N. Løgum 1, Tirslund 10.

7. Vojens Borger- og Realskole har i 1939 fået Realafdeling med 4 Klasser bygget oven på Grundskolen. Denne sidste benytter en Bygning fra 1912, medens Realklassen holder til i en stor trefløjet Bygning fra 1939. Det første Hold Elever er dimitteret med Almindelig Forberedelsesexamen i dette Forår. De 18 Dimittender fordeler sig således: Haderslev 1, Jægerup 2, Maugstrup 1, Nustrup 1, Oxenvad 2, Vedsted 3 og Vojens 4.

Til den anden Gruppe hører 8 Skoler, der slutter med Real-examen.

1. Christiansfeld Realskole. Christiansfeld danner i skolemæssig Henseende en Undtagelse fra alle andre danske Byer, idet Kommunen overhovedet ingen Skole ejer. Alle skolepligtige Børn besøger den private Realskole, der oprettedes i 1920 som en Fortsættelse af Brødremenighedens gamle Skole, og som har til Huse i den gamle »Drenganstalt«. Dimissionsret opnåedes i 1923, og fra 1924 er der dimitteret 151 Elever, heraf fra Aller 5,

Bjerndrup 2, Christiansfeld 53, Fjelstrup 6, Frørup 6, Haderslev 9, Hjerndrup 3, Stepping 7, Tyrstrup 19. Desuden er 33 fra Nabosogne i Kongeriget, og 8 (Kostelever) fra andre Egne.

2. Frøslev-Padborg kommunale Skole. Bygningen er fra 1922/23, men væsentligt udvidet i 1931 og 1934. Mellem- og Realskolen blev oprettet i 1933, og i 1938 afholdtes Realexamen for første Gang. Skolen har dimitteret 67 Elever, alle fra Bov Sogn.

3. Gråsten kommunale Mellem- og Realskole oprettedes i 1920 i Tilknytning til Kommuneskolen. Bygningen er fra 1898, men flere Gange stærkt udvidet. Realexamen afholdtes første Gang 1924. Ialt har Skolen dimitteret 185 Elever, heraf fra Gråsten 125, fra Adsbøl 7, Broager (Egernsund) 5, Felsted 2, Holbøl 11, Rinkenæs 28 og Varnæs 7.

4. Haderslev Realskole. I 1920 oprettedes i Haderslev en dansk, kommunal Realskole, der fik Lokaler i den gamle Augusta Victoria Skole. Den omfattede 5 Underklasser og 4 Realklasser, der sluttede med Alm. Forberedelsesexamen. Skolen var en Betalingsskole, men i 1926 omdannedes den til »Laurids Skaus Skole« med gratis Underklasser, hvortil knyttedes en Mellemskole med Realklasse. 1929 afholdtes Realexamen for første Gang. Denne Ordning bestod i 6 År, og i Løbet af Tiden fra 1923—35 (begge incl.) dimitteredes 52 Elever med Alm. Forberedelsesexamen og 72 med Realexamen. I 1935 nedlagdes Haderslev Realskole, og Statsseminariets Øvelseskole overtog de 4 Mellemskoleklasser og 5 Underklasser, der flyttedes op i en stor, ny Bygning på Seminariets Grund. Siden denne nye Ordning er der dimitteret 164 Elever med Realexamen. Af disse var 160 fra Haderslev, 2 fra Gl. Haderslev Sogn, 1 fra Halk og 1 fra Øsby.

5. Nordborg kommunale Mellem- og Realskole. Allerede i 1919 var en tysk Privatskole blevet omdannet til dansk Realskole, men i 1920 blev denne nedlagt, idet der da oprettedes en kommunal Mellem- og Realskole, der overtog Eleverne fra den private Skole. Bygningen er opført i 1910 og udvidet i 1940. Realexamen afholdtes første Gang i 1923, og

siden er der dimitteret 105 Elever, fra Nordborg 62, Egen 2, Havnbjerg 9, Notmark 1, Oxbøl 20 og Svenstrup 11.

6. Melle- og Realskolen for Skærbæk og Omegn. I 1919 stiftedes et Aktieselskab »Realskolen for Skærbæk og Omegn«, som købte det nedlagte »Centralhotel« og ombyggede det til Skole. Senere er Skolebygningen blevet stærkt udvidet i 1937. Skolen fik Examensret 1922, og Realexamen blev afholdt første Gang 1923. Ialt er der dimitteret 181 Elever. Heraf var fra Skærbæk Sogn 86, fra Arrild 2, Ballum 5, Brede 14, Brøns 19, Døstrup 25, Mjolden 6, N. Løgum 1, Randerup 6, Roager 9 og Spandet 8.

7. Sønderborg danske Melle- og Realskole (Ahlmannsskolen). Skolen blev oprettet 1922 og fik sammen med den danske Folkeskole Lokaler i en i 1907 opført tidligere tysk Kommuneskole. I 1927—28 blev Bygningen væsentligt udvidet med en stor Nybygning. I 1937 fik Skolen Navneforandring og hedder nu »Ahlmannsskolen«. Realexamen afholdtes første Gang i 1927; ialt er der dimitteret 275 Elever.

8. Realskolen for Tinglev og Omegn. Aktieselskabet »Realskolen for Tinglev og Omegn« stiftedes 1924, og samme År opførtes en rummelig, trefløjet Nybygning. Skolen fik Examensret 1927, og i 1928 afholdtes den første Realexamen. Den har dimitteret 180 Elever: Fra Tinglev Sogn 69, Åbenrå 1, Bjolderup 26, Bov 20, Burkal 8, Bylderup 4, Hjordkær 14, Højst 2, Klipleve 23, Rabsted 2, Rinkenæs 2, Rise 5, Uge 2, Vedsted 1 og Ø. Løgum 1.

Foruden disse 15 Realskoler må nævnes Løgumgård Præliminærkursus. Denne Skole oprettedes i 1920 af en »Indre Mission« nærstående Kreds som Kostskole og fik Lokaler i en Bondegård. I 1922 indstilledes de første Elever til Almindelig Forberedelsesexamen ved Københavns Universitet. I 1923 opførtes en stor Nybygning, og Kursus udvidedes med en Afdeling, der forberedte til nysproglig Studenterexamen. I 1928 måtte Skolen nedlægges af økonomiske Grunde, og de store Bygninger blev overtaget af Åndssvageanstalten i Ribe.

Kursus dimitterede i sin Levetid 17 Studenter (to Årgange), (1 fra Åbenrå, 1 fra Branderup Sogn, 1 fra Haderslev, 5 fra Nr.

Løgum, 1 fra Oxenvad, 1 fra Skærbæk, 7 fra det gamle Land) og 161 Elever, der tog Almindelig Forberedelsesexamen. Af disse sidste var 58 fra det gamle Land, og Resten fordelte sig således: Abild Sogn 3, Agerskov 2, Arrild 1, Ballum 4, Brandrup 1, Brede 4, Bylderup 1, Daler 1, Døstrup 2, Egen 1, Egvad 1, Emmerlev 1, Ensted 1, Fjelstrup 2, Fole 1, Gram 1, Hellevad 1, Hjerpsted 1, Hostrup 2, Højer 4, Højrup 6, Højst 3, Jels 2, Kværs 1, Lintrup 1, Lysabild 1, Løgumkloster 11, Notmark 3, Nr. Løgum 13, Rabsted 4, Randerup 1, Rise 2, Rømø 1, Skrave 1, Skrydstrup 1, Sommersted 2, Tinglev 1, Toftlund 2, Tønder 1, Uge 1, Ulkebøl 1, Varnæs 2, Vedsted 2, Visby 2, Vojens 2, Øsby 1.

Ovennævnte 16 Skoler har altså ialt dimitteret 1036 Elever med Alm. Forberedelsesexamen, 1380 med Realexamen og desuden 17 Studenter.

III. Oversigt over det danske Examensskolevæsen.

Det vil af de foranstående Statistikker fremgå, at de danske Gymnasieskoler og Realskoler i Nordslesvig i Tiden fra Genforeningen til 1. April 1943 ialt har dimitteret 1585 Studenter, 1036 med Almindelig Forberedelsesexamen og 3394 med Realexamen. Til sidst kunde det have sin Interesse at se, hvormange af disse Elever der er hjemmehørende i Nordslesvig, og hvordan de fordeler sig over samtlige nordslesvigske Sogne.

Men når vi opgør denne sidste Statistik, må vi huske på, at Ribe Katedralskole faktisk har været Oplandsskole for en Del af Nordslesvig. Vi må da medregne 62 sønderjydske Studenter og 18 Realister, dimitteret fra Ribe i samme Tidsrum. De 62 Studenter fordeler sig på følgende Måde: Agerskov 1, Ballum 3, Brøns 3, Døstrup 3, Fole 1, Gram 7, Hellevad 1, Holbøl 1, Hygum 3, Højrup 3, Lintrup 1, Mjolden 1, Nustrup 1, Rejsby 1, Roager 4, Rødding 5, Skærbæk 15, Spandet 1, Toftlund 3, Tønder 2, Visby 1 og Vodder 1. De 18 Ribe-Realister er fra følgende Sogne: Broager 1, Brøns 8, Hygum 1, Lintrup 1, Rejsby 3, Skærbæk 3 og Sønderborg 1.

Endvidere har V a m d r u p R e a l s k o l e, der uddanner til Alm. Forberedelsesexamen, været Oplandsskole for en Del Kommuner i den nordligste Del af Haderslev Amt. Herfra er der siden 1920 dimitteret 71 Elever, der har Hjemsted i Sønderjyl-

land, nemlig fra Felsted 1, Haderslev 2, Jels 32, Jægerup 2, Oxenvad 1, Padborg 2, Skodborg 1, Skrydstrup 7, Sommersted 13, Stepping 3 og Vojens 7.

Og endelig er en Del unge Sønderjyder dimitteret med Alm. Forberedelsesexamen fra **V e j e n R e a l s k o l e**. Disse 24 Elever fordeler sig således: Gram 1, Kværs 2, Lintrup 1, Rødding 1 og Skodborg 19.

At der i samme Tid er dimitteret Sønderjyder fra andre danske Skoler og Kursus er givet, men dels er de næppe ret mange, og dels er det umuligt at lave en nøjagtig Statistik over dem.

Resultatet bliver da, at der fra Genforeningen til 1. April 1943 er dimitteret følgende Antal unge Mennesker med Hjemsted i Nordslesvig: 1551 Studenter, 3355 Realister og 1050 med Almindelig Forberedelsesexamen. Hvis alle disse Dimittender indføres på en Liste over samtlige nordslesvigske Sogne, ser Resultatet således ud:

Åbenrå: St. 155, R. 374.	Egvad: St. 4, R. 6, A. F. 1.
Åstrup: St. 4, R. 6.	Emmerlev: St. 0, R. 4, A. F. 1.
Åbild: St. 3, R. 4, A. F. 3.	Emmerske, Tønder Land- sogn: St. 2, R. 2.
Adsbøl: St. 3, R. 7.	Ensted: St. 4, R. 15, A. F. 1.
Agerskov: St. 9, R. 3, A. F. 24.	Felsted: St. 11, R. 14.
Aller: St. 3, R. 5.	Fjelstrup: St. 12, R. 14, A. F. 3.
Arrild: St. 0, R. 2, A. F. 9.	Fole: St. 2, R. 0, A. F. 7.
Asserballe: St. 5, R. 5.	Frørup: St. 0, R. 7.
Augustenborg: St. 14, R. 21.	Gl. Haderslev: St. 4, R. 9.
Ballum: St. 8, R. 8, A. F. 4.	Gråsten: St. 36, R. 136, A. F. 1.
Bedsted: St. 5, R. 1, A. F. 2.	Gram: St. 12, R. 1, A. F. 116.
Bevtoft: St. 0, R. 0, A. F. 9.	Grarup: St. 3, R. 4.
Bjerning: St. 3, R. 5.	Haderslev: St. 315, R. 554, A. F. 55.
Bjolderup: St. 7, R. 31.	Halk: St. 0, R. 6.
Bov: St. 15, R. 88, A. F. 2.	Hammelev: St. 7, R. 12.
Branderup: St. 6, R. 0, A. F. 24.	Havnbjerg: St. 1, R. 9.
Brede: St. 6, R. 30, A. F. 4.	Hellevad: St. 9, R. 5, A. F. 1.
Broager: St. 38, R. 29, A. F. 57.	Hjerndrup: St. 5, R. 5.
Brøns: St. 3, R. 28.	Hjerpsted: St. 1, R. 0, A. F. 1.
Burkal: St. 14, R. 26.	Hjerting: St. 0, R. 0, A. F. 5.
Bylderup: St. 5, R. 17, A. F. 1.	Hjordkær: St. 10, R. 21.
Christiansfeld: St. 20, R. 54.	Holbøl: St. 4, R. 12.
Daler: St. 3, R. 8, A. F. 1.	Hoptrup: St. 15, R. 21.
Dybbøl: St. 13, R. 22, A. F. 2.	Hostrup: St. 10, R. 20, A. F. 2.
Døstrup: St. 11, R. 29, A. F. 2.	
Egen: St. 11, R. 16, A. F. 1.	

Hvidding: St. 0, R. 0.
 Hygum: St. 5, R. 1, A. F. 25.
 Højer: St. 6, R. 25, A. F. 4.
 Højrup: St. 4, R. 0, A. F. 16.
 Højst: St. 1, R. 4, A. F. 3.
 Hørup: St. 12, R. 22, A. F. 1.
 Jels: St. 6, R. 5, A. F. 53.
 Jægerup: St. 2, R. 1, A. F. 4.
 Kegnæs: St. 2, R. 1.
 Ketting: St. 7, R. 5.
 Kliplev: St. 4, R. 27.
 Kværs: St. 1, R. 2, A. F. 3.
 Lintrup: St. 1, R. 1, A. F. 19.
 Lysabild: St. 7, R. 16, A. F. 1.
 Løgumkloster: St. 11, R. 8, A. F. 60.
 Løjt: St. 12, R. 17, A. F. 56.
 Maugstrup: St. 2, R. 5, A. F. 1.
 Mjolden: St. 1, R. 6.
 Moltrup: St. 2, R. 7.
 Møgeltønder: St. 13, R. 30.
 Nordborg: St. 7, R. 63.
 Notmark: St. 12, R. 13, A. F. 3.
 Nustrup: St. 3, R. 0, A. F. 21.
 Nybøl: St. 7, R. 13, A. F. 8.
 N. Løgum: St. 10, R. 6, A. F. 21.
 Oxbøl: St. 6, R. 20.
 Oxenvad: St. 5, R. 1, A. F. 3.
 Rabsted: St. 6, R. 2, A. F. 5.
 Randerup: St. 0, R. 7, A. F. 1.
 Rejsby: St. 1, R. 4.
 Rinkenæs: St. 8, R. 33.
 Rise: St. 17, R. 58, A. F. 2.
 Roager: St. 4, R. 9.
 Rødding: St. 11, R. 0, A. F. 152.
 Rømø: St. 2, R. 1, A. F. 1.
 Skast: St. 0, R. 0.
 Skodborg: St. 0, R. 0, A. F. 20.
 Skrave: St. 1, R. 0, A. F. 7.
 Skrydstrup: St. 4, R. 2, A. F. 8.
 Skærbæk: St. 25, R. 97.
 Sommersted: St. 12, R. 7, A. F. 15.
 Sottrup: St. 7, R. 24.
 Spandet: St. 1, R. 8.
 Starup: St. 9, R. 11.
 Stepping: St. 4, R. 8, A. F. 3.
 Svenstrup: St. 4, R. 13.
 Sønderborg: St. 212, R. 547,
 A. F. 1.
 Tandslet: St. 6, R. 12.
 Tinglev: St. 15, R. 84, A. F. 2.
 Tirslund: St. 0, R. 0, A. F. 10.
 Toftlund: St. 9, R. 2, A. F. 125.
 Tyrstrup: St. 10, R. 23.
 Tønder: St. 95, R. 215, A. F. 2.
 Ubjerg: St. 2, R. 11.
 Uge: St. 1, R. 5, A. F. 1.
 Ulkebøl: St. 14, R. 46, A. F. 1.
 Ullerup: St. 15, R. 24, A. F. 3.
 Varnæs: St. 9, R. 12, A. F. 3.
 Vedsted: St. 16, R. 10, A. F. 5.
 Vilstrup: St. 12, R. 17.
 Visby: St. 8, R. 16, A. F. 2.
 Vodder: St. 1, R. 0.
 Vojens: St. 15, R. 24, A. F. 13.
 Vonsbæk: St. 3, R. 9.
 Ø. Lindet: St. 0, R. 0, A. F. 17.
 Ø. Løgum: St. 5, R. 14, A. F. 9.
 Øsby: St. 7, R. 6, A. F. 1.

For dem, der ikke er fortrolige med Sognenes Beliggenhed, kan det måske være af Interesse at se Tallene indsat på Kortet over Nordslesvig, Side 70. Rækkefølgen af Tallene er Studenterexamen, Realexamen og Almindelig Forberedelsesexamen.

B. DET TYSKE SKOLEVÆSEN.

I. Afviklingsklasserne.

Ved Genforeningen blev Undervisningssprog og Undervisningsplan ved de fire Gymnasieskoler dansk fra August 1920.

Det var at vente, at en Del Elever vilde ønske at fuldføre deres påbegyndte Skolegang efter tysk Undervisningsplan og med tysk Undervisningssprog. Regeringen imødekom sådanne Ønsker ved i April 1920 at love, at Eleverne i de tidligere tyske Klasser fra Quarta og højere op, hvis de selv ønskede det, kunde gøre Regning på i 3 År at fortsætte deres Undervisning efter den tyske Plan og med tysk Undervisningssprog; der vilde blive tilbudt dem Undervisning i Dansk ved Siden af den almindelige Undervisning.

På Grundlag af dette Løfte om en lempelig Afvikling oprettedes der i alle fire Byer »Abbauklassen«, der i det væsentlige undervistes af tidligere tyske Lærere. I Haderslev og Sønderborg eksisterede disse Klasser til Påsken 1924. Haderslev startede med 106 Elever, hvoraf 17 fik Abitur (Studentereksamen), og 35 Obersekundareife (omtrent svarende til Optagelseseksamen til Gymnasiet). I Sønderborg meldte sig 63, hvoraf 17 nåede Abitur, 3 Primareife (Modenhed til Optagelse i III G) og 19 Obersekundareife.

I Åbenrå afsluttedes Afviklingen ved Påske 1925; her nåede 46 Elever Einjährig-Examen (omtrent = Realexamen); og endelig afviklede Tønder disse Klasser ved Påsketid 1923 og førte i denne Tid 31 Elever frem til Einjährig-Examen.

II. Det højere tyske Skolevæsen.

Det vigtigste Skoleproblem i 1920 med Hensyn til det nationale Mindretal var naturligvis Folkeskolen, men det er en Selvfølge, at man også fra tysk Side var interesseret i den videregående Undervisning, og der rejstes hurtigt Krav om tyske Mellemskoler med tysk Undervisningssprog, men efter dansk Undervisningsplan. Den første kom i Haderslev allerede i 1920 (men denne Mellemskole har dog først i År (1943) afholdt Mellemskoleeksamen. Tidligere er Eleverne, når Skolens Mål var nået, gået over i den tyske Realklasse, i andre tyske Skoler eller i Haderslev Katedralskole); 1922 fulgte Åbenrå og Sønderborg efter, og i 1923 Tønder.

Da Skolerne oprettedes, var der endnu ikke givet noget Tilsgn om Examensret; de opnåede denne efter adskillige For-

handlinger, der resulterede i, at Examinationen i Faget Dansk skal foregå på Dansk.

Det er forståeligt, at Mindretallet ønskede så længe som muligt at beholde i de tyske Skoler også de Børn, der søgte en videregående Undervisning end den, Folkeskolen ydede, og Mellemskoleexamen er jo egentlig ingen »Examen«, kun en naturlig Afslutning på Børneskolen. Men hvad nu med de Elever, der ønskede en virkelig »Examen«, Real- eller Studentereksamen?

Allerede i 1924 og 25 oprettedes der i Haderslev, Sønderborg og Tønder private »Realklasser«, hvori man optog Elever, der havde taget Mellemskoleexamen ved de tyske kommunale Mellemskoler. Denne Klasse forberedte helt og fuldt til en tysk Examen, kontrolleret af en rigstysk Examenskommission, og den førte Eleverne frem til »Obersecundareife«, på Grundlag af hvilken de kunde fortsætte ved en tysk højere Skole. I 1924 oprettedes i Tinglev en privat tysk Mellems- og Realskole, der fik Examensret til Mellemskoleexamen og derefter i det sidste År forberedte til »Obersecundareife«. Det er en Selvfølge, at denne tyske Examen ingen Rettigheder gav i Danmark. Men der var jo også en anden Udvej for videre Uddannelse. I en Skrivelse af 9. Januar 1926 erklærer Undervisningsminister Fru Nina Bang, at man gerne vil lette Overgangen fra tysk Mellemskoleexamen til dansk Realklasse eller det danske Gymnasium ved at lade Eleverne hospitere i Statsskolernes 4. Mellemsklasse i Tiden fra Påske til Sommerferien, evt. ved at arrangere særlige Kursus for dem. Der kræves imidlertid en Optagelsesprøve (her bør dog erindres, at de danske Skoler jo heller ikke slipper alle deres egne Elever med Mellemskoleexamen ind i Real- eller Gymnasieklasserne); men Ministeriet betoner, at Real- og Studentereksamen, som giver borgerlige Rettigheder, må tages på Dansk. For yderligere at imødekomme Mindretallet gjorde man i 1926 et ejendommeligt Forsøg, idet man i Sønderborg ovenpå de 4 tyske Mellemsklasser byggede en Realklasse med dansk Undervisningsprog men med Mellemskolens tyske Lærere, og denne Realklasse fik dansk Examensret. Dette Forsøg har imidlertid ikke fundet nogen gunstig Modtagelse hos Mindretallet. I Tiden fra 1926 til 1935 har der været flere Årgange helt uden Elever i Realklassen. Ialt har 49 bestået denne Examen.

Ret tidligt blev det klart, at Mindretallets Mål var et tysk Gymnasium med Examenret til Studenterexamen. I 1926 er Forberedelserne nået så langt, at »Åbenrå tyske Privatskole« opfører en stor ny Bygning. Som en Begyndelse starter man med en Mellemskole, der ret hurtigt overflødiggør den tyske kommunale Mellemskole i Åbenrå, men foreløbig når man ikke videre. Kravene om Anerkendelse af Real- og Studenterexamen på samme Basis som Mellemskoleexamen i tysk Undervisningsprog, men dansk Undervisningsplan, afvises af Undervisningsminister Byskov den 21. Januar 1928, idet han fastholder, at »den højere Almenskoles egentlige Afgangsexaminer, Realexamen og Studenterexamen, må være danske og Undervisningen dansk i de Klasser, der forbereder til disse Examiner«, men han tilføjer, at unge Nordslesvigere, der Syd for Grænsen har taget Abiturentexamen, kan få Adgang til Embedsstudierne ved Københavns Universitet, når de møder med »fornøden Uddannelse i dansk Sprog og Kultur«. Der har altså ikke på noget Tidspunkt været Tale om at spærre Vejen til Universiteterne for unge tysk-sindede Mennesker. Vejen dertil gik jævnt fra tysk Mellemskoleexamen over dansk Gymnasium; eller, om man vilde, over Gymnasierne i Flensborg og Nibøl gennem en Prøve i dansk Sprog og Kultur, der næppe kunde virke synderligt hindrende for et Mindretal, hvoraf efter Pastor Schmidts Sigende to Tredjedele er dansktalende. Da ændredes Situationen ved den såkaldte »Herningoverenskomst« i September 1928 mellem det socialdemokratiske Parti og Mindretallets Landstings-Valgmænd. Socialdemokraterne erklærede her blandt andre Løfter angående Mindretallets Skoleforhold, at »man vilde støtte Bestræbelser for at skaffe en tysk Gymnasieskole Examenret samt Eleverne, også fra Skoler i Tyskland, Adgang til det danske Universitet, i begge Tilfælde med det Forbehold, at Eleverne har aflagt Bevis for, at de behersker det danske Sprog tilstrækkeligt«.

Allerede et Par Måneder senere forelagde Folketingsmand Pastor Schmidt Forslag til en Række Lovændringer i Overensstemmelse med Herning-Aftalerne, deriblandt også Forslag om, at de almindelige danske Regler for højere private og kommunale Skoler skulde være gældende også for sådanne Skoler med tysk Undervisningsprog. Undervisningsminister Byskov fast-

holdt sin Afvisning, men udtalte, at der muligvis kunde skabes en Ordning for at skaffe Nordslesvigere med tysk Abitur Adgang til Universitetet, altså en nærmere Udformning af Ordene »for-nøden Uddannelse i dansk Sprog og Kultur« fra Skrivelsen af 21. Januar 1928.

I det påfølgende År kom Regeringsskiftet, hvorefter Stau-ning dannede Regering. I Efteråret 1930 gjorde Pastor Schmidt opmærksom på, at man nu var begyndt med en første Gymna-sieklasse ved det tyske Gymnasium i Åbenrå; man håbede ved Forhandlinger med Ministeriet at kunne opnå Dimissionsret, og 13. Maj 1933 meddelte Undervisningsministeriet Rektor, Dr. Gäde Ret til »som Rektor for Åbenrå tysksprogede Gymnasium ved nævnte Skole at afholde Studentereksamen af nysproglig Retning samt Mellemskoleeksamen i Examensterminen Maj—Juni 1933 på Betingelse af, at Skolen underkaster sig de efter dansk Lov-givning almindeligt gældende Regler for examensberettigede Gymnasieskoler, dog med den Afvigelse, at Skolen kan benytte Tysk som Undervisningssprog, undtagen i Dansk og Nordens Historie«. Det tilføjes, at denne tyske Studentereksamen giver Adgang på lige Fod med almindelig dansk Studentereksamen til videregående Studium ved de danske Universiteter og andre højere Læreanstalter, hvorimod man tog det Forbehold, at den-ne Examen ikke kan give Adgang til Indtræden i Embeder og Bestillinger i den danske Stats Tjeneste; det vil i Praksis sige til Indtræden i Etaterne. Selvfølgelig giver de private tyske »Real-examiner« heller ikke denne Adgang. Til disse Stillinger kræ-ves der altså en dansk Real- eller Studentereksamen, og dette Forhold er indskærpet i Undervisningsministeriets Skrivelse af 8. Juni 1934, hvori det hedder, at »alle afsluttende rettigheds-givende Examiner, der giver Adgang til offentlige Stillinger her i Landet, må tages på Dansk som rent danske Examiner«. Der er fra 1933 og til Dato dimitteret 109 nysproglige Studenter fra det tyske Gymnasium. Sommeren 1942 oprettedes en matematiske Afdeling i I G.

HANS LUND:

HØJSKOLER, EFTERSKOLER, LANDBRUGSSKOLE I SØNDERJYLLAND

I.

Da den danske nordslesvigske Befolkning fik Vished for, at Sønderjyllands Hjemvenden til Moderlandet var nær forestaaende, gik mange Tanker fremad mod de Dage, da dansk Folkeliv frit kunde udfolde sig der, hvor et fremmed Styre hidtil havde holdt dets naturlige Vækst nede. Meget vilde komme af sig selv, gennem danske Embedsmænd og danske Institutioner, men meget vilde ogsaa komme til at afhænge af, hvad der var af skabende Kræfter i Folket selv.

Kongerigets Ungdomsskoler havde i hele Udlændighedstiden, men dog i ganske særlig Grad i dens sidste Periode haft en overordentlig Betydning for Sønderjylland. Den Tanke laa da nær, at Sønderjylland nu som en Del af Danmark maatte faa Ungdomsskoler som andre danske Landsdele — ikke for at sønderjydsk Ungdom ikke ogsaa som før skulde søge til kongerigske Skoler, men for at sønderjydsk Folkeliv kunde drage Nytte af at have saadanne Skoler i sin Midte, og for at andre Egnes Ungdom kunde søge hertil og mødes med Landsdelens egen Ungdom og med Grænselandet i det hele.

Det er ejendommeligt at se, hvorledes der straks, efter at Genforeningens Virkeliggørelse var kommen i Sigte, er Mennesker, der — mens Tankerne ellers var bundne af Kampen mod Afsavn og økonomiske Besværligheder og af politiske Brydninger — fatter Planer om det nye, der nu paa dette Omraade skal

komme til deres Hjemland. Og her mødes deres Planer med andre, der er tænkt i det gamle Land, oftest af Enkeltmænd, der gerne vil gaa i Grænselandets Tjeneste.

Sønderjylland havde haft Ungdomsskoler før. Højskolens Vugge havde staaet her i Rødding. Under den store Højskoletid efter 1864 var der ogsaa her bleven oprettet Skoler: paa Sandbjerg, i Brøns og Vonsbæk, Rødding Højskole var bleven fortsat som Pige højskole, mens Skolen paa Aagaard, der ogsaa var begyndt før 1864, uden Indskrænkning arbejdede videre. I de vanskelige Aar først i 70'erne var alle de nye Skoler bleven standset, Rødding fortsatte til midt i 80'erne, Aagaard lidt længere. Men kun paa eet Sted skete Nybegyndelserne omkring 1920 i Tilknytning til denne Fortid, og det var i Rødding, hvor Forbindelsen med Fortiden endnu var til Stede gennem Frimenigheden, der foreløbig havde overtaget den gamle Højskolegaard.

Der var i 1890 truffet den Ordning, at Rødding Højskoles Styrelse, hvis Formand dengang var Skolens tidligere Forstander, Folketingsmand Sofus Høgsbro, overdrog Rødding Frimenighed at eje og værne Højskoleejendommen med den Forpligtelse, at Højskolegaarden skulde gives tilbage for at anvendes efter sin oprindelige Bestemmelse, hvis Muligheden derfor kom til at foreligge. Indtil 1900 havde tre Mænd — Gaardejerne J. N. H. Skrumsager, Københoved, Jens Schmidt, Ø. Lindet, og Nis Petersen, Harreby — været indført som Ejere paa Frimenighedens Vegne, men da den nye preussiske borgerlige Ret indførtes, gaves der Adgang for Selskaber til at eje Ejendom, og man dannede saa indenfor Frimenigheden et Selskab paa 40 Medlemmer, væsentligt blandt dens yngre Mænd, som overtog Ejendommen. Men Højskolens Styrelse nordfor Kongeaaen fortsatte stadig sin Eksistens, dels for at forvalte en mindre Formue, dels for at være ved Haanden, om Stillingen skulde kræve det. Det gjorde den nu.

Ved et Menighedsmøde først paa Aaret 1919 fremsatte Gaardejer Mads Gram, Københoved, Forslag om, at Frimenigheden nu skulde overgive Højskolegaarden til Legatbestyrelsen, for at Rødding Højskole kunde genopstaa. Der var i Kredsen fuld Enighed herom. Mads Gram har fortalt, at han engang un-

der Krigen, mens han var Artillerist paa Vestfronten, fik Besøg af en Kammerat, som lige havde været hjemme paa Orlov, og som kunde berette, at nu mente de derhjemme, at Krigen kun kunde faa eet Udfald, og at det betød, at Dagen stundede til, da Grænsen vilde blive flyttet. Dette havde sat hans Tanker i stærk Bevægelse, og da var første Gang Tanken om Højskolens Genrejsning dukket op i hans Sind. Nu handlede han, saa snart Muligheden forelaa.

Den 15. Januar 1919 skrev Frimenighedspræst Lycke til Legatbestyrelsens Formand, Landbrugslærer Hans Appel i Dalum, og meddelte ham Frimenighedens Beslutning. Den 24. April mødtes Styrelsen, der foruden af Hans Appel bestod af Fabrikant Jens Schrøder, Kolding, og Førstelærer Hjalmar Høgsbro, Reerslev ved Ruds-Vedby, samt Suppleanterne Forstander Jakob Appel og Mølleforpagter Jens Sørup, Gram, paa Askov Højskole med et af Frimenigheden nedsat Udvalg, bestaaende af Gaardejerne Mads Gram, Københoved, H. P. Hansen, Bjørnkjær, Hjerting, og J. P. Hansen, Mølvejgaard, Hjerting. Ved denne Sammenkomst besluttedes det, at Højskoleundervisningen skulde genoptages paa Rødding til November 1920, og her blev der taget Bestemmelse om Vilkaarene for Styrelsens Overtagelse af Ejendommen, der indtil 1. Januar 1920 skulde forvaltes af Frimenigheden, der tillige skulde udpege 3 nye Medlemmer til Styrelsen.

De nye Medlemmer af Styrelsen blev Mads Gram, J. P. Hansen og Fru Kathrine Lycke; de seks Medlemmer udpegede til Styrelsens syvende Medlem Gaardejer P. J. Refshauge og valgte ved et Møde paa Skibelund Efterskole 5. Juni 1919 Hans Appel til Formand. Som naturligt var, var Spørgsmaalet om den genrejste Skoles Forstander Genstand for adskillig Drøftelse. Det viste sig nu, at Forstander Jakob Appel var stærkt optaget af Tanken om ved Genforeningen at drage tilbage til sit Barn-domshjem og fortsætte sin Faders Skolegerning. »Medlemmerne af Styrelsen kunde«, fortæller en af dem, »ikke ret fatte den Tanke, at han i det hele kunde tænke sig at forlade den store Virksomhed i Askov. Hans Appel erklærede da ogsaa (ved Mødet i Skibelund), at paa Askov kunde Jakob Appel ikke undværes.« Man besluttede gennem en Artikel om Skolen i Højskole-

bladet at meddele, at Forstanderpladsen var ledig. Da man den 23. Juli igen mødtes, denne Gang paa Højskolehjemmet i Kol-ding, havde der meldt sig fire Ansøgere til Forstanderstillingen. Imidlertid var der i Bestyrelsen Stemning for at henvende sig til Højskolelærer Erik Appel, Roskilde, der ikke var blandt Ansø-gerne, og en Opfordring til ham om at overtage Forstanderstil-lingen vedtoges eenstemmigt. Nogle faa Dage efter forelaa Erik Appels Ja.

Senere blev det vedtaget at overdrage Arkitekt Frederik Appel at lede Arbejdet med de nødvendige Om- og Nybygninger. Efter at Byggeplanerne var blevet godkendt, blev Byggearbejdet sat i Gang i Foraaret 1920. Man havde ved Nytaarstid besluttet at indbyde til Deltagelse i et Genrejsningslaan paa ca. 100.000 Kr. Man regnede saa med, at der, naar der optoges en Prioritet paa 75.000 Kr. i Ejendommen, kunde indrettes en Skole til ca. 100 Elever. Det skulde imidlertid vise sig, at Vanskelighederne ved Byggearbejdet var større end beregnet. Det var vanskeligt at skaffe Materialerne, og Priserne var stigende, saa Omkost-ningerne blev betydeligt større end beregnet. Det lykkedes dog at komme igennem, og den 3. November kunde Rødding Høj-skole modtage sit første Elevhold paa 74 Karle. Den 7. Novem-ber holdtes et stort Aabningsmøde under overvældende Tilslut-ning baade fra Egnen og fra det gamle Land.

I seks Aar var Erik Appel Forstander i Rødding. I Efteraaret 1925 meddelte han Højskolens Styrelse, at han ikke kunde fortsætte Højskole-Arbejdet. Styrelsen indledede kort efter For-handlinger med Højskolelærer Hans Lund, Askov, om at over-tage Forstanderstillingen, og da Egnens Befolkning ved et Møde i April havde givet Henvendelsen sin Tilslutning, gav Hans Lund sit Ja. Han overtog Skole og Gaard fra August 1926, mens Erik Appel flyttede til Domænegaarden Ellehus ved Jejsing.

Fra 1923 er der i Rødding paa hvert Elevhold blevet uddan-net et Hold Delingsførere. Dette Arbejde blev indtil 1936 ledet af Frede Hansen, nu Seminarielærer i Tønder. Ialt har ca. 1100 eller en Fjerdedel af Skolens Elever gennemgaaet denne Ud-dannelse.

*

Som Forholdene laa, var det naturligt, at Beslutningen om, at Højskolearbejdet skulde begynde i Rødding, blev taget, før man andetsteds kunde tage et lignende Initiativ. Men Rødding Højskole blev ikke den første Højskole, der kom i Gang under de nye Forhold. Det var Hoptrup Højskole mellem Haderslev og Aabenraa.

Det var Forretningsudvalget for K. F. U. M. i Danmark (Olfert Ricard, Gunner Engberg, Olaf Jessen o. fl.), der fik dette Arbejde igang. Ideen er dog vist, mener Pastor Gunner Engberg, kommen fra Sønderjylland selv, fra Sekretær Kyllings Kreds. Allerede i Begyndelsen af 1919 drøftede Forretningsudvalget paa et Møde, hvad man skulde foretage sig i Anledning af Sønderjyllands Tilbagevenden til Moderlandet, og her talte man for første Gang om en Højskole i Grænselandet. Sagen førtes hurtigt videre, og allerede ved et Møde i Marts besluttede man dels at forelægge Indre Missions Bestyrelse Planen til Anbefaling, dels at give daværende Andenpræst i Haslev, H. M. Kildeby, der tillige var Rejsesekretær for K. F. U. M. paa Sjælland, Meddelelse om, at han vilde faa en Opfordring til at rejse en Højskole i Sønderjylland i Tilknytning til Indre Missions Skoler i Kongeriget. At Tanken faldt paa Pastor Kildeby, laa nær, idet man i Forretningsudvalget, før disse Planer kom frem, havde tænkt paa ham til Forstander for den udvidede Højskole i Haslev. Den 1. April 1919 holdt Fællesbestyrelsen for K. F. U. M. og K. Møde i Odense, og det hedder i Bestyrelsens Protokol under Dagsordenens Punkt 8: »En Højskole i Sønderjylland. K. F. U. M.s Forretningsudvalg foreslaar, at Fællesbestyrelsen retter Opfordring til Kildeby om at begynde en Højskole i Sønderjylland i Tilknytning til Indre Missions Ungdomsskoler. Muligt kan en af den tyske Regerings mange offentlige Bygninger nu faas billigt. I alt Fald begunstiger den nuværende lave Markkurs ethvert Køb fra dansk Side. — Fællesbestyrelsen beder Indre Mission slutte sig til dette for at undgaa flere Skoler —.«

Kildebys Ja til Henvendelsen forelaa allerede. Der var paa det Tidspunkt nogen Spænding mellem Indre Mission og K. F. U. M. (C. Moe og Ricard) og derfor nogen Misfornøjelse i Indre Mission med, at man nu fra den anden Side tog Initiativet til Oprettelse af en Højskole (som man nogen Tid i Forvejen

havde oprettet et Seminarium i København). Men det endte dog med, at Indre Mission, der samtidig holdt Møde i Odense for at forhandle med Repræsentanter for Indre Mission i Sønderjylland om det fremtidige Samarbejde, anbefalede Planen. Kildeby, der var til Stede i Odense, traf her for første Gang nogle af de Sønderjyder, som han senere skulde samarbejde med.

Saa snart det rygtedes, at der var taget Beslutning om en saadan Skoles Oprettelse, fik man Tilbud om Bygninger fra flere Sider. Mærkeligt var det, siger den Mand, der fra sønderjydsk Side var den mest aktive, Grd. P. K. Petersen fra Sillerup, at det var ene Kroer, der blev tilbudt — nemlig Hoptrup, Thomashus, Vennelyst, Bøghoved og Gram Slotskro. I Maj kom Pastor Kildeby for anden Gang til Haderslev, og sammen med P. K. Petersen saa han paa Mulighederne. Valget faldt paa Hoptrup Landevejskro, en toetages Bygning med Rejsestald, der kunde købes for 90.000 Mark. Den 12. Maj 1919 samledes en Del Venner af Indre Mission, væsentlig fra Nordslesvig og fra Flensborg, til et Møde i Haderslev, og her blev Købet af Hoptrup Kro besluttet, en Bestyrelse konstitueret og et Forretningsudvalg indenfor denne udpeget. Dette sidste kom til at bestaa af Rentier Hans Ravn, Haderslev, og af Gaardejerne E. Wiborg, Bøgeskovgaard, Hans Schmidt, Hoptrup, og P. K. Petersen. Ved et Møde den 15. Maj i Kolding med Venner nordfra tiltraadte Pastor H. J. C. F. Mathiesen, Vamdrup, og Købmand Volmer Stigaard, Kolding, Forretningsudvalget, og Pastor Mathiesen blev Bestyrelsens Formand. Hoptrup Kro var bleven købt samme Dags Aften, som Mødet i Haderslev havde fundet Sted. Nu besluttede man straks at begynde paa at bygge og indrette en Skole til ca. 100 Elever og at indsamle den fornødne Kapital gennem K. F. U. M. og K. og Indre Missions Samfund.

For at kunne faa Arbejdet saa hurtigt i Gang som muligt, havde Indre Missions Samfundet i Hoptrup overladt Højskoleudvalget det stedlige Missionshus for en Sum af 2000 Kr. I Løbet af Sommeren indrettedes saa dette til Bolig for Elever, mens Kroen omdannedes til at rumme en Forstanderbolig, en Skolestue og en Spisesal. Man havde haabet at kunne aabne Skolen allerede November 1919, men Byggearbejdet trak ud, og først 6. Januar 1920 kunde Skolen modtage sine første Elever, 21

unge Mænd. Der havde forøvrigt truet Forhindringer af anden Art, idet Pastor Kildeby, da han skulde flytte herover, ikke kunde faa Indrejsetilladelse; men den Slags Vanskeligheder lod sig i disse Tider overvinde — Pastor Kildeby med Familie blev smuglet over ved Hejlsminde.

Paa det første Elevhold var der 7 nordfra, Resten var Sønderjyder, de kom »saa at sige fra Skyttegrave og Fangelejr«, nogle havde god dansk Skolegang, andre kun tysk og atter andre havde under Krigen saa at sige ingen Skolegang haft. Der var Arbejde nok. Alt imens forberedtes Bygningen af den store nye Skolefløj, og den 17. Marts blev Grundstenen til den nedlagt, 3. Juni var der Rejsegilde, og 4. November blev den færdige Bygning indviet af Pastor Carl Moe.

Samtidig skete en Udvidelse af Skolens Arbejde. Ved et Møde i Tinglev, hvor man var samlet for at tegne Bidrag til Skolen, blev man enige om som Betingelse for at yde Bidraget (80.000 Kr.) at forlange, at der skulde oprettes en Efterskole i Forbindelse med Højskolen, for at der kunde bødes paa Forsømmelserne ved Skolegangen i de fem Krigsaar. Pastor Kildeby gik ind herpaa, idet han dog forbeholdt sig Ret til at nedlægge Efterskolen efter fem Aars Forløb. Selv ledede han begge Skoleformer fra November 1920 til April 1923, da cand. phil. P. H. Lauritsen udnævntes til Leder af Efterskolen.

Indtil 23. Juli 1921 ejedes Skolen formelt af Rentier Hans Ravn og Grd. Iver Knudsen, Hoptrup. Derefter overgik Skolen til at blive en selvejende Institution. Man havde haabet at kunne begynde med en gældfri Skole, men Tidens Vanskeligheder gav Skolen en meget stor Byggegæld, som Bestyrelsen in solidum kautionerede for. Først i 1937 er Gælden nedbragt til to faste Prioriteter.

Pastor Kildeby ledede Skolen til April 1937, da han blev kaldet til Sognepræst for Ørslev og Solbjerg Sogne paa Sjælland, og fra da har Forstander Lauritsen ledet baade Højskole og Efterskole.

I 1930erne har Skolen haft en særlig Afdeling for Frisere, hvor Nordfriseren cand. phil. Martin Lorenzen var Medhjælper. Den har været besøgt af 24 Elever.

*

Den 3. November 1920, da Rødding Højskole aabnede sine Døre, modtog ogsaa Danebod Højskole paa Als sit første Elevhold. Denne Skoles Forhistorie fører tilbage til Vallekilde Højskole i Vinteren 1918—19. Vallekilde var en af de Højskoler, der havde været stærkest søgt af Sønderjyder, og der var herfra naturligt en ret stærk Forbindelse med Grænselandet. En af Skolens Lærere, Vilhelm Larsen, stod overfor at ville begynde egen Skolevirksomhed, og naturligt maatte hans Tanker gaa ad Sønderjylland til nu. Han drøftede sine Planer med Godfred Hansen, der var Lærer ved Haandværkerskolen sammesteds, og Resultatet af deres Drøftelser blev, at de i April 1919 tog til Sønderjylland for om muligt at finde et Sted, der var egnet til Skolevirksomhed. De vilde bl. a. besøge Hans Christensen fra Elstrup paa Als, der i Vinteren 1918—19 havde været Elev paa Vallekilde. Muligvis har han allerede i sin Skoletid nævnt sin Fødeø som et velegnet Sted for en Højskole. Besøget hos Hans Christensens Fader, Grd. Jørgen Christensen, bekræftede for de to Vallekilde-Lærere, at der her paa Midtals var gunstige Betingelser for en Skole, og de fandt ogsaa Ejendommen, der kunde passe til Formaalet, Frydendal Kro i Nørreskovens Udkant, et Par Kilometer nordfor Fynshav. Forhandlinger om Køb af Kroen blev indledet, men de viste sig at være besværlige. Tre Gange mente Vilhelm Larsen, at Købet var i Orden, men hver Gang lod Ejeren Handelen gaa tilbage og forhøjede Prisen.

Imens var der paa Midtals kommen Røre om Højskolesagen, og man havde paa Følelsen, at det kunde haste med en Afgørelse, da der ogsaa paa Sundeved var Planer om at rejse en Skole, og man vilde undgaa, at det skulde gaa som i 1869. Da var Situationen som nu. Under en vaagnende Interesse for Højskolen og dens Gerning tog Alsinger og Sundevedboer fat hver for sig. Tyve Alsinger med Nic. Ahlmann i Spidsen indbød til et Møde i Sønderborg om Højskolespørgsmaalet, og Dagen efter indbød fyrretyve Sundevedboere til et lignende Møde i Ullerup. Da man var paa det rene med, at to Skoler var den ene for meget, og Sundevedboerne kunde stille i Udsigt, at Sandbjerg Slot kunde faas til Skolebrug, blev det dem, der gik af med Sejren. Nu vilde Alsingerne have deres egen Skole. Ved et Møde i Egen Forsamlingshus den 27. Juni 1919, hvor Højskolelærer Valde-

mar Nielsen, der ogsaa var knyttet til Vallekilde, talte, samlede, mens Forsamlingen drak Kaffe efter Foredraget, en snæver Kreds i Stuen ved Siden af Salen, og her dannedes det 7-Mands Udvalg, der den 1. Juli købte Gaarden Øvelgønne ved Fynshav paa egen Regning og Risiko. Udvalget bestod af Hans Eriksen, Almsted, der var Formand, Chr. Ernst Christensen, Asserballe, Jørgen Terp, Notmark, Johs. Jakobsen, Dyndved, Jørgen Christensen, Elstrup, Peter Hansen, Skærtøft, og Nic. Nielsen, Asserballeskov, — de samme syv, som gennem mange Aar var Danebod Højskoles Bestyrelse. Udvalget rettede straks en Opfordring til Vilhelm Larsen om at blive den paatænkte Skoles Forstander, og skønt Sagen var kommen i et andet Spor, end han havde tænkt sig, gav han sit Ja. Under et Besøg, som Hans Eriksen aflagde hos Vilhelm Larsen i Vallekilde, bad de to Mænd Valdemar Nielsen om at blive Lærer ved Skolen. Den 17. August talte de to Mænd, der skulde knyttes til den nye Skole, Vilh. Larsen og Vald. Nielsen, ved det første Møde paa Øvelgønnes Grund, i selve Gaarden; Alsingerne var mødt op i et Tal paa 5—600, og der var megen Glæde over Udsigterne. Aktier blev nu tegnet i den følgende Tid, og Bygningstegner Erik Olsen, der ligeledes hørte til Vallekilde-Kredsen og havde fulgt Vilh. Larsen fra Begyndelsen, blev Byggearbejdets Arkitekt. Selve Arbejdet kunde begynde ved Juletid, og man regnede ogsaa her med en Skole til 100 Elever. Vald. Nielsen købte Hus i Nærheden af Øvelgønne og holdt i Vinteren 1919—20 Skole for Egnens konfirmerede Ungdom tre forskellige Steder.

Byggearbejdet blev imidlertid her som ved de andre Skoler forsinket, fordyret og forringet under de følgende Maaneders vanskelige Forhold, og Vilh. Larsen saa med voksende Betænkelighed paa hele Sagens Udvikling. Det endte med, at han ønskede at trække sig tilbage, og Samarbejdet mellem ham og Udvalget opløstes. Gennem Chr. Ernst Christensen henvendte man sig til Forstander Alfred Povlsen i Ryslinge om Raad i denne vanskelige Situation, og han henlede Opmærksomheden paa Højskoleforstander Thorvald Knudsen ved Danebod Højskole i Tyler i Minnesota, der formentlig tænkte paa at vende hjem til Danmark. Den 12. Maj sendte Udvalget Telegram og Brev til

ham med Opfordring til at overtage Skolen, og kort efter gav Thv. Knudsen Tilsagn om at ville tage Stillingen.

Nu kunde man komme videre, og den 28. August 1920 stiftedes Andelsselskabet Als Højskole ved et Møde i Sønderborg, hvor Syvmandsudvalget valgtes til Selskabets Bestyrelse. Skolen havde endnu ikke noget Navn, og det maatte den have nu, da Arbejdet med at skaffe Elever skulde begynde. Man fandt ikke »Øvelgønne« egnet paa Grund af Navnets formodede plattyske Oprindelse, og efter nogen Overvejelse enedes man om at kalde den »Als Højskole«. Men da Thv. Knudsen i Oktober kom til Danmark, bad han om, at Skolen maatte blive kaldt »Danebod«, ikke blot fordi han kom fra Danebod Højskole i Amerika, men ogsaa fordi han fandt, at dette smukke Navn vilde passe særlig godt til en Højskole i det genvundne Land, hvor alle danske Skoler fra nu af skulde være med til at rejse et nyt aandeligt Dannevirke«.

34 Elever havde meldt sig til det første Hold. Men da Sommerskolen begyndte Maj 1921, var Skolen inde i en ny Krise, idet Thv. Knudsen havde indvilliget i at blive Præst for Valgmenigheden i Ryslinge, hvor han selv var vokset op, og som da var inde i store Vanskeligheder. Efter at Opfordring til forskellige, bl. a. til Aage Møller og Hans Lund, ikke havde ført til noget Resultat, overtog Valdemar Nielsen midlertidigt Skolens Ledelse, men først fra Efteraaret 1923, da Højskolelærer Frede Terkelsen, Roskilde, var bleven Forstander, var Skolen gennem Begyndelsesvanskelighederne og inde under rolige Arbejdsforhold. — Fra 1921 blev der knyttet en Haandværkerafdeling til Skolen under Godfred Hansens Ledelse. Denne Afdeling bestod til 1936, da Godfred Hansen rejste fra Skolen for at deltage i Rejsningen af den sønderjydske Haandværkerhøjskole, til hvis Leder han da var udset.

*

Det var kun i Rødding, Rammerne for Skolearbejdet fra Aarene i 60erne og 70erne var bevaret saaledes, at det paa en Vis kun gjaldt om at fylde dem med nyt Indhold. Men selv om ikke Rammerne var bevaret, levede der paa andre Egne Minder om tidligere fri Skolevirksomhed, der kunde virke inspirerende til ny Foretagender i samme Aand under de ændrede Kaar.

Baade paa Sundeved og i Brøns var der Planer fremme om Skolevirksomhed, men ingen af Stederne kom man ud over de første Overvejelser. Eet Sted naaede man dog videre, selv om man ikke naaede til at faa Skolen rejst. Det var i Visby. Her havde først i Firserne Frk. Elise Lindberg holdt Skole for unge Piger, nærmest med det for Øje at ruste dem til at tage en Gerning op som Vandrelærerinder eller Huslærerinder. Arbejdet havde holdt til i det gamle Tinghus, der senere — Frk. Lindberg blev udvist i 1884 — var bleven indrettet til Forsamlingshus. Det var en af de Mænd, der i sin Tid havde støttet Elise Lindberg, og senere havde været ledende i Egnens folkelige og kirkelige Arbejde, Frederik Høyberg, tidligere Nørmark, som i Forsommeren 1919 begyndte at arbejde for at faa begyndt en Højskolevirksomhed i det gamle Tinghus. Paa en Rejse til Kongeriget besøgte han Pastor Ring for at drøfte med ham, hvem der kunde være egnet til at blive Forstander for en saadan Skole. Han kom glad og oplivet hjem fra Rejsen, idet han mente nu at vide, hvem Manden skulde være — det var daværende Lærer ved Roskilde Højskole Erik Appel. Men under de kommende Maaneders haarde Kampe om Grænsespørgsmaalet tog Appel et Standpunkt, som Høyberg bestemt var imod, og nogen Forbindelse blev ikke knyttet mellem dem. Ud paa Efteraaret 1919 fik Fred. Høyberg et Slagtilfælde og døde nogle Dage efter. Højskoleplanerne blev foreløbig skrinlagt nu, da Afstemningerne tog alle Tanker. Men det var kun foreløbigt. Allerede i Foraaret 1920 talte nuværende Sognefoged Ths. Hansen og Godsejer Boy Høyer, Trøjborg, sammen om Sagen og besluttede at arbejde videre med den. I Sommeren 1920 brændte 4 Ejendomme sydfor Forsamlingshuset, deriblandt Visby Kro, og dermed aabnede der sig Mulighed for at faa Byggegrund til en Skole saa nær ved Forsamlingshuset, at dette kunde gaa med ind i Skoleplanen. Forsamlingshusets Garanter fik nu Lejlighed til at drøfte Planen, og der viste sig god Stemning for at gaa i Gang med Arbejdet for Skolen. Fem Mænd, Ths. Hansen, Boy Høyer, Knud Møller, N. J. Gotthardsen og Fred. Damgaard, købte i September Brandtomterne af Kroen.

Gennem Boy Høyer kom Kredsen nu i Forbindelse med Højskolelærer Aage Møller i Roskilde, der erklærede sig villig til at

overtage Oprettelsen af Højskolen i Visby. Ved et offentligt Møde senere redegjorde Aage Møller for sine Højskoleplaner og Boy Høyer for Planerne om Rejsningen af Bygninger. Det besluttedes at paabegynde Aktietegning for at faa rejst den fornødne Kapital, og denne Tegning fik i den følgende Tid et meget gunstigt Forløb. Formentlig tegnedes der en Kapital paa 120.000, deraf de 50.000 i Visby Sogn og de 30.000 i Daler Sogn. Der blev fremskaffet Tegninger til Bygningerne. Men videre kom man ikke, idet Aage Møller hen paa Vinteren 1921 meddelte, at han havde faaet Betæneligheder ved at begynde en Skole saa langt vesterude. Han havde imidlertid forpligtet sig overfor Kredsen, og vilde den, at han skulde opfylde Forpligtelsen, vilde han gøre det. Det stod til Kredsen at løse ham fra hans Løfte. Ved et Møde af Interessenterne gjorde Aage Møller saa Rede for sine Betæneligheder, og Kredsen besluttede at stille ham frit. Selv om det nok var paa Tale at søge at finde en anden Mand, havde Højskoleplanerne med denne Skuffelse dog faaet Dødsstødet, og de er ikke optaget siden.

Det var imidlertid Aage Møllers Ønske at faa en Skole i Sønderjylland, helst i nær Forbindelse med den nye Grænse, og under sin Søgen efter en passende Ejendom fandt han sidst i Februar 1921 en Gaard ved Rønshoved, meget smukt beliggende ved Flensborg Fjord, som var til Salg. Efter nogen Besvær blev Gaarden købt den 9. Marts 1921. Gymnastikdirektør N. H. Rasmussen bad nogle Dage efter om at maatte give Skolen Navn, og saaledes kom den til at hedde »Højskolen ved Flensborg Fjord«. Af praktiske Grunde maatte der dog ogsaa bruges et Navn med mere nøjagtig Stedsangivelse, og derfor blev Skolen ogsaa kaldt Rønshoved Højskole. Store Ombygninger maatte foretages, før Skolen kunde tages i Brug.

Det var kun saare lidt, Aage Møller her kunde faa af Støtte fra Skolens nærmeste Opland. Da Skolen den 11. September indbød til Møde for Egnens Folk, kom der een eneste Mand. Lidt senere, da Sønderjydske Fond havde stillet et Laan paa 50.000 Kr. i Udsigt mod Kaution, bad Aage Møller Formanden for Foredragsforeningen i Holbøl Sogn, hvor Skolen laa, om at sammenkalde til et Møde, hvor han vilde tale om den nye Skole og bede om Sognets Støtte. Der mødte 20, og af dem var tre halv-

voksne Dreng. Grænsegendarmerne og ganske enkelte fra Sog-
net gik dog med som Kautionister, men ellers maatte den øko-
nomiske Støtte hentes hos Familie, Venner og Bekendte over
hele Landet. — Allerede i August var Ombygningen af Gaarden
saa langt fremskreden, at Aage Møller kunde holde det første af
de Historiekursus, som han gennem en Aarrække samlede til.
2. Oktober indviedes Skolen ved et Møde, hvor Jakob Appel og
Jefsen Christensen talte, og den 3. November 1921 kom det før-
ste Elevhold paa 32 Karle.

I 1925 dannedes der en Frimenighed i Rønshoved med Aage
Møller som Præst, og denne Kreds har holdt sine Gudstjenester
paa Højskolen. — Efter at have arbejdet i Rønshoved i 20 Aar
solgte Aage Møller i Efteraaret 1941 Skolen til Højskolelærer
Hans Haarder fra Askov.

*

Sønderjylland havde dermed faaet de fire almindelige Høj-
skoler, som Landet har haft siden. Der har været Planer om
Grundlæggelse af ny Skoler — i 20erne bl. a. var et Arbejde
med en Skole ved Genner Bugt ret vidt fremskreden — men in-
gen er bleven virkeliggjort. Et Højskolearbejde under andre
Former end de almindelige er der blevet udført to Steder. I For-
aaret 1921 begyndte Malerinden Agnes Smidt i Lundsmark,
Hvidding Sogn, i Samarbejde med Bønderne i sin By et Skole-
arbejde, hvor Eleverne tjente til deres Ophold ved om Efter-
middagen at arbejde paa Gaardene med Vejarbejde, Dræning,
Plantning og lignende, og hvor kun Formiddagene og Aftenerne
var beregnet til Skolearbejdet. Til Medhjælper havde Agnes
Smidt Højskolelærer Mikkil Petersen (Ejerslev). Det første
Hold Elever kom direkte fra Askov Højskole, og det vedblev at
være Folk med nogen Skoleuddannelse bag sig og med Lyst til
Selvarbejde under friere Former, der søgte til Lundsmark. Et
Par Aar var der en Del sydslesvigske Elever, der fik en særlig
Undervisning. I 1925 maatte Arbejdet standses, væsentlig fordi
Gaardene under de vanskelige Kaar for Landbruget ikke kunde
gøre Brug af Elevernes Arbejdskraft. I 1933—35 har Agnes
Smidt haft Arbejdsløse i Lundsmark, og man vil sige, at der
her er gjort Erfaringer, der senere blev udnyttet, da man opret-
tede Arbejdslejrene.

I Efteraaret 1933 købte et Aktieselskab af Egnens Folk Landbohjemmet i Abild ved Tønder for at indrette det til Forsamlingshus og Skole. Her begyndte samme Aar til November Højskolelærer Folke Trier Hansen et Højskole- og Efterskolearbejde. Højskolen arbejder under lignende Former som Agnes Smidts Skole, idet Eleverne den halve Dag arbejder hos Egnens Landmænd. Efterskolens Elever kommer fra selve Egnen og gaar ligeledes i Skole den halve Dag. Skolen har ikke ønsket at komme ind under de almindelige Skolelove og modtager ingen Støtte fra Staten.

*

Den første frie danske Ungdomsskole, der kom i Arbejde efter Krigens Afslutning, var Agerskov Efterskole. Det var Agerskov-Folkene selv, der tog Initiativet hertil. At de handlede saa hurtigt, skyldtes delvis Ønsket om at forhindre, at Stedets Præst, Andreasen, der hørte til »Det gamle Budskab«s Folk, og som i nogle Aar havde haft en Skole for konfirmeret Ungdom, der mentes at virke fortykkende, nu fik denne Skole lavet om til en dansk Skole og fik den anerkendt som saadan. I Foraaret 1919 havde fem Mænd købt Kirkekroen i Agerskov for at indrette den til Mødested, da Sognets Forsamlingshus under Krigens var bleven ødelagt af de indkvarterede tyske Soldater. Her mente man ogsaa at kunne faa Plads til en Efterskole. I Løbet af Sommeren blev der bygget og et Aktieselskab dannet af Mænd fra alle det store Sogns Byer med Grd. Chr. Jessen Reinholdt, Oksgaard, som Formand. Gennem Chr. Reinholdt kom man i Forbindelse med fhv. Seminarielærer Karl Rasmussen, som erklærede sig villig til at overtage Skolens Ledelse. Den 5. November 1919 kom det første Hold Elever paa 50. Enkelte var Piger, der boede hjemme; af »Drengene« havde fem været Soldater. »Mage til Elever — skriver Karl Rasmussen — har jeg aldrig haft. — — — Det forekom mig, at de paa fem Maaneder lærte alt, hvad der normalt læres paa syv Skoleaar«. Sommeren 1919 var der en mindre Flok Elever, væsentlig saadanne, der skulde forberedes til Eksamensskoler, men næste Vinter maatte der udvides for at skaffe Plads til de 59 Elever. Sognets Sammenhold om Skolen var imidlertid løst under Grænsestridens Bitterhed, og da nye Efterskoler kom til, sank Elevtallet, og

Karl Rasmussen opgav 1923 sin Stilling og afløstes som Forstander af P. Randløv Jensen, der i 1925 flyttede til Rens. Skolen blev derefter solgt til Lærer Andersen Hvidbjerg, der efter nogle Aars Forløb standsede dens Virksomhed. I Efteraaret 1942 har Lærer Niels Høeg begyndt et Efterskolearbejde i Agerskov Sogn, men uden Tilknytning til Skolearbejdet i 1920erne.

*

Samtidig med at Karl Rasmussen begyndte sin Skole, kom der lidt længere sydpaa i Løgumkloster et Efterskolearbejde i Gang under andre Former end de almindelige. Da det er ret typisk for Overgangsaaernes Brogethed og tillige er Baggrund for et Skolearbejde af mere varig Art, skal det omtales her. I For sommeren 1919 skrev Grd. Peter Gad i Hejsel en Artikel i Højskolebladet, hvor han opfordrede danske Lærere til at komme til Sønderjylland med det samme — det var ikke et Øjeblik for tidligt at faa raadet Bod paa Krigsaaernes Forsømmelser. En af dem, hvem denne Artikel kaldte til Handling, var stud. theol. Anker Jensen, nu Sognepræst i Egtved, der efter en Vinters Højskolearbejde i Vallekilde havde tænkt at blive Højskolelærer i U. S. A., men nu ved den tilstundende Genforening havde ændret sine Planer og gerne vilde have et Arbejde her. Han kom over Grænsen Juni 1919 og fik Forbindelse med Folk i Tønder, bl. a. Bankdirektør Rossen og Bagermester Thv. Petersen, og med deres Støtte begyndte han et Kursus i Dansk i Byen. Det var meget broget. Anker Jensen fortæller selv: »De viderekomne (fra danske Hjem) skrev et næsten fejlfrt Dansk, Kommisserne og Læredrengene, der kom om Aftenen, kunde ikke meget, men talte dog Dansk; Rektor Wiedemann og Overlærer Jensen fra Gymnasiet og enkelte andre fra den tyske Overklasse i Tønder kunde ikke et Ord Dansk og dannede følgende en Klasse for sig. En Sagfører og en Arkitekt, der ogsaa nok vilde blive i Staden, fik Særtimer, og endelig fik en seksaarig Dreng Begyndelsesgrundene i Dansk.« Imidlertid vilde Anker Jensen gerne have andet Arbejde end den rene Sprogundervisning. I Løgumkloster ønskede man noget saadant, og ved et Møde i en af Byens Gæstgivergaarde i Efteraaret blev det besluttet at begynde en Efterskole til November 1919. Apoteker

Kjems var Skoleraadets Formand og Anker Jensen eneste Lærer. Det, man vilde, var dog kun at give Efterskoleundervisning nogle Dage om Ugen i et lejet Lokale — om Aftenen var der Sprogundervisning og engang om Ugen danske Møder med Gennemgang af dansk Digtning. »Det blev en travl og dejlig Vinter. Hvad lærte vi ikke af danske Sange, og hvor lærte de dem gerne.« Da man naaede Foraaret, stod man overfor Spørgsmaalet om Arbejdets Fortsættelse. En af Gaardejer Martensens to Gaarde i Løgumgaard var at faa til Købs, og den kunde egne sig til Skole. Maaske kunde der rejses en Højskole. Anker Jensen havde i den Anledning en Samtale med fhv. Højskoleforstander Søren Alkjær sig. Men Tanken om en Efterskole laa dog Folk nærmere, og der blev sendt Bud til nogle af Egnens førende Mænd, for at Sagen kunde blive drøftet. Men samme Dag, som Mødet skulde holdes, blev det oplyst, at Indre Mission havde faaet Forkøbsret til Martensens Gaard for at bruge den til Skole. Og dermed maatte Tanken om en Skole, rejst af Anker Jensens Kreds, opgives. To Skoler i samme Egn var den ene for meget.

Den indre-missionske Kreds, der havde købt Martensens Gaard, ønskede at skabe en Efterskole. Sognefoged C. H. Friis, Løgumgaard, havde skrevet sammen med H. P. Hanssen om muligvis at faa Slottet ved Klosterkirken i Løgumkloster overladt til Skole, men da Bygningen skulde bruges til Administrationskontorer, lod denne Plan sig ikke virkeliggøre. I Efteraaret 1919 var Forstander Aksel Knudsen fra Hvidbjerg Efterskole paa Thyholm paa Egnen til en Række Møder, og en Del unge søgte i Vinteren 1919—20 hans Skole. Ad denne Vej knyttedes der Forbindelse med en af Lærerne ved Skolen i Hvidbjerg, Harboe Andersen, der var interesseret i at faa et Skolearbejde i Sønderjylland. Han kom i Foraaret 1920 til Egnen, og Gaarden i Løgumgaard blev købt af et Udvalg, hvor bl. a. Gaardejerne C. H. Friis og Martensen og Oluf Olesen, Døstrup, var Medlemmer. I November 1920 begyndte Løgumgaard Efterskole sit Arbejde. Til Skolen knyttedes efter Harboe Andersens Ønske straks fra Begyndelsen et Præliminærkursus og fra 1923 et Studenterkursus. Men det viste sig, at Efterskolen kom til at staa i Skygge af de andre Skoleformer, og at der i Længden ikke var Brug for et

saa omfattende Skolearbejde paa denne Egn. I 1926 maatte Harboe Andersen forlade Stillingen, og Pastor Høgsbro, Abild, prøvede et Par Aar at føre Arbejdet videre. I 1928 solgte det Selskab, der ejede Skolen, og som bestod af ca. 50 Mænd med en Del af det oprindelige Udvalgs Mænd som Bestyrelse, Bygningerne til Staten, som her oprettede en Underafdeling af Aandssvageanstalten i Ribe.

*

Rens Efterskole har sin Tilblivelseshistorie skreven. I Skolens Aarsskrift for 1939 har Pastor N. A. Jensen fortalt den. Han indleder med at sige, at det ikke er godt at sige, hvem der først fik Tanken om en Efterskole ved vor nye Grænse — det laa i Luften, at der skulde arbejdes ved Grænsen, som der var bleven arbejdet paa Efterskolerne ved den gamle Grænse. En Skole her vilde foruden Opgaven sydfor Grænsen ogsaa have den at udføre et folkeligt Arbejde i det før saa forsømte Slogs Herred. Blandt dem, der syslede med Tanken paa et tidligt Tidspunkt, var Skoleforeningens Formand, Jepsen Christensen, og dens Kasserer, Anders Lebeck, og, som det senere skal nævnes, ogsaa Bestyrelsen for Efterskolen i Hejls. Men den Mand, der gav Tanken Form og fik sat Arbejdet i Gang, var Pastor N. A. Jensen, da Frimenighedspræst i Bovlund.

Ved det offentlige Møde paa Dybbøl Banke, der afsluttede De danske Ungdomsforeningers Aarsmøde i Sønderborg den 25. Juli 1920, var Pastor Jensen en af Talerne. Hen mod Slutningen af sin Tale manede han de unge, der var kommen fra alle Egne af Danmark, til at møde Sønderjyllands Vanskeligheder og Nød med kærlig Forstaaelse, og han fortsatte: »Og for at det ikke skal blive ved Ord, kalder jeg paa dansk Ungdom til en ganske bestemt Gerning: Byg en Efterskole ved den ny Grænse til Hjælp for den utroligt forsømte Ungdom baade i vore egne sydligste Sogne og i dem sydfor Bækken. Kan et Lands Ungdom faa skønnere Gerning end at hjælpe deres Jævnaldrende ind i det, de selv er taknemlige for at eje? Jeg foreslaar den lagt i Burkal Sogn, fordi det ligger nærmest ved de mest dansk-talende Sogne sydfor Grænsen. Maaske i Byen Rens. En Borg for Danskhed, et nyt og bedre Rens-borg.«

Allerede næste Dag talte Pastor Jensen med Anders Lebeck

om Sagen, og sammen med andre interesserede saa man sig om paa de sydlige Strøg for at finde det egnede Sted til en Skole. Det blev til, at seks Mænd — Pastor Jensen og Gaardejerne Chr. Reinholdt, Oksgaard, P. Gad, Hejsel, H. P. Johannsen, Rens, Jørgen Tinglef, Lund, og Chr. Petersen, Bylderup — Maanedsdagen efter Mødet paa Dybbøl købte Jorderne til Hans Evertsens Gaard i Rens, hvis Bygninger Grænsegendarmeriet vilde købe.

Til Forstander havde man tænkt sig den tidligere Forstander for V. Vedsted Efterskole, Rasmussen-Højby, men han mente, han var for gammel til at begynde forfra med et Skolearbejde. Man hentede sig ogsaa et Nej hos Lærer Overgaard i Asserballe, der senere blev Forstander i Nordborg. Den tredje Henvendelse gik til Forstander Sigurd Kristensen, Flemming Efterskole ved Horsens, og han var rede.

Man vilde gerne i Gang med Skolearbejdet til November, og det lykkedes virkelig at faa Bygningerne, der blev opført efter Tegning af Sønderjyden, Arkitekt Hans Schmidt i Roskilde, saa vidt færdige, at man til November kunde modtage de 63 indmeldte Elever. Der var bleven indsamlet betydelige Summer til Skolen — gennem De danske Ungdomsforeninger kom der 34.000 Kr., fra andre Kilder i Kongeriget andre 34.000, og gennem Skoleforeningens Tillidsmænd i Nordslesvig 50.000. Senere kom ny Støtte til, i 1930erne en stor testamentarisk Gave fra Dr. Tolderlunds Bo, der gjorde Skolen gældfri. Navnlig har Pastor Jensen med utrættelig Flid søgt at give Skolen de bedst mulige Arbejdskaar.

De tre første Aar havde Skolen fuldt Hus om Vinteren og et mindre Hold om Sommeren, men derefter begyndte Vanskelighederne, idet der blev lagt de sydslesvigske Elever Hindringer i Vejen for deres Skoleophold i Danmark. To Somre var der kun 6 Elever. Disse usikre Kaar sled paa Forstander Sigurd Kristensen, saa han ønskede at fratræde, og Bestyrelsen maatte bøje sig for hans Ønske. Fra November 1925 overtog P. Randsløv Jensen, der havde ledet Efterskolen i Agerskov, Forstanderstillingen. I 1941 afløstes han af Godfred Hansen, den tidligere Leder af Haandværkerafdelingen paa Danebod Højskole.

*

Indenfor de samvirkende sønderjydske Foreninger, der ejede Hejls Efterskole, var det i Tiden omkring Genforeningen Tanken at flytte Skolen til den nye Grænse under Forstander Ravns Ledelse. Imidlertid kom der Planer frem om, at Landsammenslutningen af Foreningerne skulde opløses og Foreningerne tilslutte sig Grænseforeningen, og ved et Møde i Kolding i Efteraaret 1920 blev dette besluttet. Dog blev det bestemt, at der af den Sum paa 100.000 Kr., som Salget af Efterskolen til Hejls Kommune havde indbragt, skulde dannes et selvejende Fond under Navn af Hejls-Fonden, der skulde bestyres af det gamle Skoleudvalg med Pastor Simon Hansen, Helsingør, som Formand. Tanken var saa, at disse Penge skulde anvendes til at rejse en ny Grænseskole, men da man lod en Arkitekt udarbejde Tegninger til en Skole, viste det sig, at Pengene slet ikke slog til, og man maatte stille Sagen i Bero foreløbig.

I 1921 købte Grosserer Johan Hansen, Dansk Forsølvningsanstalt, København, Nordborg Slot for at sætte sig et Minde i den Egn, hvor han var vokset op som fattig Dreng. Det forlød, at han vilde omdanne Slottet, der før havde været brugt til tysk Højskole, til et Hjem for gamle Alsinger. Han kom imidlertid i Forbindelse med Hejls-Fonden, og Resultatet heraf blev, at han i Stedet besluttede sig til at indrette Slottet til en dansk Efterskole, til hvilken saa Hejls-Fonden knyttede sin Kapital. Desuden fik den ny Skole, der blev en selvejende Institution, en Del Materiel og Billeder fra den gamle Skole i Hejls.

I Februar 1922 antog Bestyrelsen blandt 40 Ansøgere Forstander Plovgaard fra Vestbirk Efterskole til Forstander, og Skolen kunde begynde sit Arbejde Maj 1922. I Maj 1925 afløstes han af Lærer J. R. Overgaard, der ledede Skolen til sin Død i 1941. Fra Maj 1941 har Lærer Chr. Demuth været Skolens Forstander.

*

Det var Aarene først i 20erne, der var Initiativets Tid. I Aarene derefter maatte Kræfterne sættes ind paa at fylde de Rammer, der var skabt, og om Nybegyndelser var der ikke Tale. I 1933 begyndte som før omtalt Folke Trier Hansen under særlige Former et Efterskolearbejde i Abild og har fortsat det til 1941. Men i 1939 fik Sønderjylland en ny Efterskole i »Vojens

Ungdomsskole«. Den er rejst af Lærer E. Hagelsø med Støtte af en Kreds i Vojens og Omegn med Fabrikant Aage Gram som Formand. Skolen er en Fortsættelse og Udvidelse af et Arbejde med Kursus og Studiekredse, som Lærer Hagelsø begyndte i Vojens midt i 30erne blandt unge i Byen og Omegnen.

*

Nordslesvig havde haft Højskoler under Fremmedherredømmet, men ikke nogen Landbrugsskole. De unge Nordslesvigeres Besøg paa de kongerigske Landbrugsskoler var kommet senere i Gang end de tilsvarende Højskolebesøg og havde aldrig haft noget større Omfang før 1914. Forklaringen herpaa er vel, at Nødvendigheden af en særlig faglig Uddannelse var mindre i Nordslesvig, hvor Landbruget i alt Fald til Aarhundredskiftet arbejdede under gunstigere Forhold end i Kongeriget. Der synes da heller aldrig før 1914 at have været Planer fremme om at oprette danske Landbrugsskoler i selve Nordslesvig — hvad der intet lovmæssigt havde været til Hinder for — heller ikke da der op mod 1914 fra tysk Side blev gjort forskellige Forsøg paa at skabe en Art Landbrugsskoler (i Haderslev, Aabenraa og Tønder). Men med Genforeningen stod det nordslesvigske Landbrug over for de samme faglige Krav som Kongerigets og yderligere over for Tilegnelsen af de Arbejdsmetoder, som her allerede var indarbejdet. Det var da rimeligt, at man fra flere Hold tænkte paa at skaffe Nordslesvig en Landbrugsskole, der kunde være Befolkningen til Støtte under de ny Forhold.

De første Planer gaar tilbage til Tiden kort efter Vaabenstilstanden. En Kreds af Mænd med Gaardejer Jørgen Andresen fra Nybøl Mark i Spidsen satte Sagen i Gang og fik et Tilsagn fra Forstander Fenger og Lærer Sloth fra Korinth om, at de, ifald de fik en eenstemmig Opfordring dertil, var rede til at overtage Ledelsen af en sønderjydsk Landbrugsskole. Tanken fandt især Jordbund paa Als, og da den danske Stat først paa Aaret 1921 købte de augustenburgske Godser, tænkte man sig at bruge Augustenborg Slot til Skole og i Forbindelse hermed overtage Augustenborg Hovedgaard som Landbrug for Skolen. Et Udvalg med Grd. P. Kaad, Vollerup, som Formand fik tegnet 200.000 Kr. til det ny Foretagende.

Før Krigen havde Konsulent Hans Hansen haft en førende Stilling i det landbrugsfaglige Oplysningsarbejde i Sønderjylland, og han havde drømt om, naar Sønderjylland engang kom hjem, at faa en Skole i Graasten for voksen Ungdom. Det var naturligt, at Tankerne nu gik til ham, og Forstander Fenger tilbød ham da ogsaa et Samarbejde. Dette afslog Hans Hansen, men lovede samtidig, at han ikke, hvis Als-Planerne blev virkeliggjort, vilde begynde andem Skolegerning eller aktivt arbejde for nogen anden Skoleplan.

Da Planerne fra Sønderborg Amt blev bekendt, vakte de imidlertid Modstand i andre Egne. Der var næppe i Sønderjylland Plads til mere end een Landbrugsskole, og man fandt det uheldigt, at Skolen kom til at ligge paa et lidet centralt Sted og under trygge nationale Forhold. En sønderjydsk Landbrugsskole vilde ogsaa kunne øve en folkelig og national Gerning, og den vilde kunne spænde videre ud til mindre nationalt vaagne Kredse end andre Skoleformer. Den maatte derfor helst faa sin Beliggenhed i nær Forbindelse med de nationalt vanskelige Omraader nær den ny Grænse. Det var daværende Folketingsmand, Grd. Mads Gram, Københoved, der stærkest gav Udtryk for disse Synspunkter, og han ønskede i Erindring om Konsulent Hans Hansens gamle Tanker om en Skole i Graasten at faa Skolen rejst der, hvor Slottet nu laa ubenyttet hen, og med Hans Hansen som Forstander. Der nedsattes et Udvalg for at arbejde med Graastenplanerne, og dette fik engang i 1921 en Forhandling med Augustenborgudvalget. Dette Møde endte med, at Alsingerne med P. Kaad i Spidsen gik ind paa, at Skolen skulde lægges i Graasten, dersom Graastenudvalget kunde skaffe en Skole der lige saa gode Betingelser, som Tegningerne paa Als lovede Skolen i Augustenborg. I det Udvalg, der nu skulde arbejde videre med Sagen, indtraadte baade P. Kaad og Jørgen Andresen; Medlemmer var iøvrigt Gaardejerne Carsten Gregersen, Frøslev, Jens Hørlück, Skodborg, Mads Gram og P. J. Refshauge.

Men dette Udvalg fik store Vanskeligheder at kæmpe med. Prisnedgangen var nu sat ind, og de udsendte Tegningslister samlede ikke nær det Beløb, der var nødvendigt, og der maatte skaffes Penge andetsteds fra. Ved de jydske Landboforeningers

Delegeretmøde Efteraaret 1921 fik Mads Gram Lejlighed til at forelægge Planen ved Mødet. »Jeg glemmer ikke«, fortæller han, »at Professor Ellinger modtog mig nede i Salen med at overrække mig 100 Kr. kontant.« Ved et Bestyrelsesmøde samme Dag bevilgede Foreningen af jydsk Landboforeninger en større Sum til den ny Skole. Senere hen paa Efteraaret talte Mads Gram igen Graastenplanens Sag ved de fynske Landboforeningers Delegeretmøde, men der fandt Tanken ingen Genklang. Men de samvirkende danske Landboforeninger bevilgede en Sum, og Sønderjydske Fond gav 25.000 Kr. Ligeledes støttede Foreningen af danske Landbrugskandidater, navnlig efter Tilskyndelse af Direktør Dorph Petersen, med en Indsamling af en større Sum. Efterhaanden havde man faaet samlet 150.000 Kr., men det saa nu ud til, at alle Muligheder var udtømt. Da greb Amtmand Kr. Refslund Thomsen ind og foreslog i Aabenraa Amtsraad, at det skulde give en Sum paa 50.000 Kr, der hidrørte fra et Fond, der var skabt ved Landbrugets Afleveringer i Krigsaarene, til Skolen i Graasten. Amtsraadet tiltraadte Amtmandens Forslag, og dermed var Graastenplanen sikret, og Alsingerne gav — næppe med Glæde — Afkald paa at virkeliggøre deres Planer.

Men inden Graasten-Planerne var ført i Havn, var der dukket et helt nyt Projekt frem. Det udgik fra Kredse, der havde nær Tilknytning til Grænseforeningen, og i det Udvalg, der arbejdede for Sagen, var de fleste bosiddende i Kongeriget. Udvalgets Formand var Proprietær F. Hjort fra Baagegaard ved Tommerup. Man vilde rejse en Skole i Lighed med Næsgaard paa Krusaagaard lige ved den ny Grænse; her skulde der gives unge Mænd en baade teoretisk og praktisk Landbrugsundervisning, og her skulde ogsaa unge Piger kunne faa Undervisning i Landhusholdning. Først i Februar 1922 indbød Krusaagaardudvalget Graastenudvalget til en Forhandling om Oprettelse af en Landbrugsskole i Sønderjylland. Men dette afviste Forhandlingen under Henvisning til, at Graasten-Planen nu var sikret, og at man ikke havde nogen Tro til, at en Skole af Næsgaards Type var den egnede Skoleform for det jævne sønderjydske Landbrug, eller at den kunde trives økonomisk uden Næsgaards Rygstød i Det Classenske Fideikommis. Man var rede til at sam-

arbejde om Graasten-Skolen. Paa Grænseforeningens Initiativ kom imidlertid et Møde i Stand mellem de to Udvalg og enkelte andre interesserede i København den 21. Maj 1922. I de her førte Forhandlinger deltog fra Graastenudvalgets Side Mads Gram, J. Hørlück, P. Kaad, Hans Hansen, Carsten Gregersen og Jørgen Andresen, fra den anden Side Skibsreder Carl, Gymnastikdirektør N. H. Rasmussen, Proprietær Hjort, Overretssagfører Mandal Berthelsen, Pastor Monrad Frandsen, Grd. Jacob Jepsen, Vejbæk, Grd. Lassen, Strukstrup, Forfatteren Thorkild Gravlund o. fl. Mødet endte resultatløst.

Ogsaa Vesteregnet havde haft sine Landbrugsskoleplaner. I Tiden før 1914 havde en tysk Landbrugsskole haft til Huse i Tønder i den Bygning, som nu Hedeselskabet benytter. Tønder By ønskede, at Bygningerne nu skulde bruges til en dansk Landbrugsskole og fik ogsaa Egnens Landboforeninger interesseret i Sagen. Men da det viste sig, at der skulde foretages store Tilbygninger for at skaffe Plads til Lærere og Elever, og da samtidig Graasten-Planerne var vidt fremskredne, maatte Tanken opgives.

Efterhaanden stod man saa fra alle Sider samlet om Graasten, og den 10. Juni 1922 holdt Selskabet »Graasten Landbrugsskole« stiftende Generalforsamling paa Hotel Graasten. Til Skolens Bestyrelse valgtes Folketingsmændene P. P. Pinstrup og P. J. Refshauge, Gaardejerne Chr. Petersen, Palæet, Graasten, Jørgen Mathiesen, Avnbøl, Jørgen Tychsen, Frøslev, og Jørgen Gram, Gabøl, samt Direktør Dorph Petersen. Graasten Slot, der med tilhørende Godsdistrikt i 1920—21 var bleven solgt af Hertug Ernst Günther til den danske Stat, viste sig imidlertid uanvendelig til Skole; i Stedet købte Selskabet Stamparcellen paa 110 ha af den under Graasten Godsdistrikt hørende Avlsgaard Fiskebæk til Overtagelse 1. April 1924. Desuden medfulgte Gaardens gamle Stuehus og de i 1905 opførte Avlsbygninger. I Løbet af Sommeren opførtes den ny trefløjede Skole efter Tegning af Arkitekt Gram, Haderslev.

Forstanderspørgsmaalet var, da Selskabet dannedes, endnu uafgjort. Alsingerne med P. Kaad i Spidsen ønskede, at Fenger og Sloth skulde knyttes til Graasten, og ogsaa større Kredse stod bag dette Ønske. Saa sent som i Maj 1922 vedtog Fælleslandbo-

foreningens Delegeretmøde eenstemmigt en Udtalelse til Fenger og Sloth om, at »man finder det ønskeligt, at De bliver Ledere af den planlagte Skole i Graasten«. En Opfordring til at overtage Stillingen var dette dog ikke, da Fælleslandboforeningen som saadan ikke direkte havde med Skoleplanerne at gøre. Afgørelsen maatte ligge hos den Bestyrelse, det Selskab, der skulde dannes, fik. Derfor afviste ogsaa det gamle Udvalg at tage Stilling til Sagen, da det blev ønsket ved dets sidste Møde umiddelbart før Generalforsamlingen. Fenger og Sloth var imidlertid, medens Sagen trak i Langdrag, bleven fastere knyttet til Korinth, og de svarede Fælleslandboforeningen, at de ikke ønskede at overtage Skolen. I den ny Bestyrelse ønskede man stærkt, at Konsulent Hans Hansen skulde overtage Stillingen som Forstander; men han var fra 1919 Direktør for Sønderjyllands Kreditforening, og Bundetheden heraf i Forbindelse med private Forhold gjorde, at han afslog at overtage Posten alene; men han erklærede sig villig til at medvirke som Medforstander, idet han dog fortsat maatte have Bolig i Aabenraa. Paa Forslag af Direktør Dorph Petersen opfordrede man saa i Juli 1923 Konsulent i De jyske Landboforeningers Græsmarkssektion Hans Hansen til at overtage den egentlige Forstanderstilling og fik hans Ja. Til November 1924 stod Skolen rede til at modtage sit første Elevhold.

I 1936 fratraadte Direktør Hans Hansen som Medforstander, og afløstes af L. Lauritsen, der fra 1924 havde været Lærer ved Skolen.

II.

De sønderjydske frie Ungdomsskoler har i Tiden fra 1919 til og med Sommeren 1943 været besøgt af ialt 17.953 Elever, der fordeler sig saaledes paa de enkelte Skoler og efter Hjemsted:

Efterskolerne:	Kongeriget	Nordslesvig	Sydslesvig	Ialt	
Abild (1933—41)	21	67	0	88	
Agerskov	ca. 5	ca. 318	ca. 60	383	
Hoptrup	366	745	60	1171	
Løgumgaard	ca. 3	ca. 215	ca. 7	225	
Nordborg	207	1604	106	1917	
Vojens (1939—)	9	260	8	277	
	ialt	657	4114	576	5347

Højskolerne:	Kongeriget	Nordslesvig	Sydslesvig	Ialt
Abild	100	6	0	106
Danebod	1904	398	95	2397
Hoptrup	2084	338	30	2452
Rødning	3675	675	48	4398
Rønshoved	1333	236	74	1643
	ialt 9096	1653	247	10996
Graasten Landbrugsskole	504	1086	20	1610
Samtlige Skoler	10257	6853	843	17953

Som det vil ses af Tabellerne, er det helt overvejende Nordslesvig, der har givet de sønderjydske Efterskoler deres Elever, mens det er unge fra Kongeriget, der har fyldt Højskolerne. Forskellen mellem de to Skoleformer er i denne Henseende meget stor. Af Efterskolernes Elevflokk er de 77 % fra Sønderjylland, mens af Højskolernes kun de 15 % er det. Forskellen mellem de absolutte Tal er dog mindre — 4114 nordslesvigske Efterskoleelever mod 1653 nordslesvigske Højskoleelever.

Man kunde maaske af dette fristes til at mene, at den sønderjydske Befolkning i nogen Maade har vist sine egne Højskoler mindre Interesse. Dette er imidlertid ikke Tilfældet. Landsdelen følger her almindelig Skik og Brug. I 1930—31 søgte af samtlige Højskoleelever i Danmark 24 % Skoler i deres eget Amt. Tager vi Sønderjylland som Helhed — og det er berettiget, da de sønderjydske Amter er unormalt smaa — har i Tiden efter 1920 ca. 23 % af samtlige sønderjydske Højskoleelever søgt en af deres egen Landsdels Skoler. Men Efterskolen er her som andet Steds i Landet en mere lokalt bestemt Skoleform; af de unge Sønderjyder, der i Tiden efter 1920 har søgt Efterskoler, er de 60 % bleven i Sønderjylland selv, og ikke saa faa af Resten har sikkert søgt Grænseefterskolerne, som fra gammel Tid næsten har været et Stykke Sønderjylland selv. — Ogsaa Landbrugsskolen er en mere lokalt bestemt Skoleform end Højskolen, selvom det dog vist faa Steder er saa udpræget som i Sønderjylland. I Tiden fra Graasten Landbrugsskoles Oprettelse i 1924 og til 1942 har der ialt været 2297 Landbrugsskoleelever fra Sønderjylland, og af dem har 1015 eller 44 % søgt til Graasten.

De sønderjydske Ungdomsskoler ligger ikke centralt i Landet, og man kunde maaske derfor have ventet, at de havde haft samme lokale Præg som de tilsvarende Skoler i det gamle Land. Det har altid været vanskeligt at faa unge fra andre Egne til at rejse til Skoler i Vestjylland og Vendsyssel, paa Bornholm og Lolland. Skoler i disse Egne har da været henvist til Elever fra Egnen selv, og det har altid givet større Karleskoler end Pigeskoler. Sønderjyllands Højskoler har trods Beliggenhed »ved en Yderside« ikke faaet de lokale Skolers Præg, men er bleven Landsskoler. De har ikke alene kunnet drage Ungdom til sig fra andre Egne, men de har ogsaa, modsat de lokale Skoler, haft større Pigehold end Karlehold. Af 8933 Elever fra 1920 til April 1940 var de 5227 Sommerskoleelever d. v. s. Piger. Baade Rønshoved og Danebod Højskoler har i denne Tid haft dobbelt saa mange kvindelige som mandlige Elever, kun Rødding har haft nogenlunde lige mange unge Mænd og unge Kvinder (1696 og 1594).

Der er een Landsdel, hvis Ungdom i overvejende Grad har søgt de nordslesvigske Skoler, og det er Sydslesvig. Af de 617 unge herfra, der siden 1920 har søgt danske Højskoler, har de 247 eller 40 % været Elever paa de nordslesvigske Skoler. Endnu mere udpræget gælder dette for Efterskoleelevernes Vedkommende; af knap 700 er de 576 søgt til de nordslesvigske Skoler.

III.

Sønderjylland fik i selve Genforeningstiden fire Højskoler og fem Efterskoler. Det kunde let være gaaet saadan, at der var blevet begyndt flere endnu. Interessen for Ungdomsskolerne var stor, og Optimismen kendte i disse Aar næsten ingen Grænser. Godfred Hansen har fortalt en Oplevelse fra 1919, da han og Vilhelm Larsen var paa Rejse i Sønderjylland for at finde en Plads til en Skole. Vilhelm Larsen talte en Aften i Bevtoft Forsamlingshus, og ved Kaffebordet kom det paa Tale, at det kunde være af stor Betydning at faa en Højskole paa Egnen. Den næste Dag var man allerede saa vidt, at de to Gæster blev præsenteret for en Byggegrund ved en Granplantage ved Byen, og Bevtoft-Folkene mente, at de vilde kunne stille 20.000 Kr. til

Raadighed for en saadan Skole. Men som før nævnt blev de to Vallekildelærere fanget ind af Alsingerne, og Bevtoft-Folkene synes ikke at være gaaet videre med Planen. Optimismen gav sig ogsaa det Udtryk, at man alle Steder regnede med store Skoler.

Man fik Skoler nok. To af Efterskolerne bukkede under for Vanskelighederne efter nogle Aars Forløb; der var utvivlsomt ikke Brug for saa mange, naar man betænker, at de gamle Grænseefterskoler, der ogsaa fortrinsvis var beregnet paa sønderjydske Elever, med Undtagelse af Hejls vedblev at bestaa og havde deres sønderjydske Forbindelser, der i alt Fald for en Del fortsattes efter 1920. De frie Ungdomsskoler fik i det hele ikke Magsvejr paa deres Fart. Skaffede Genforeningstiden dem en særlig Tilgang nordfra, hørte det snart op, og der kom Aar, hvor der ikke var mange nordfra, det særligt sønderjydske drog. Vanskeligheder kom ogsaa fra Økonomien. De Skoler, der blev bygget omkring 1920, fik altfor megen Gæld, og den tyngede haardt, naar andre Vanskeligheder stødte til.

Men Befolkningen har med stor Trofasthed staaet sammen om deres Skoler og baaret ikke ringe Byrder for deres Skyld. Om Danebod er det oplyst, at Alsingerne i Tidens Løb har indbetalt 150.000 Kr. til deres Skole. Rødding-Egnen indsamlede, da dens Skole kom i Vanskeligheder, over 30.000 Kr. til Nedbringelse af Gælden, og senere er det rentefri Laan paa 93.000 Kr., hvoraf Sønderjylland havde tegnet Halvdelen, i det væsentlige bleven eftergivet Skolen. Paa lignende Maade har indremissionske Kredse støttet Hoptrup. Men det maa føjes til, at ogsaa det gamle Land har ydet sin rundelige Støtte. Det gjaldt baade ved selve Starten, men ogsaa senere er der givet Hjælp. Der er kun een Skole, der er rejst alene af Sønderjyder selv, og det er Efterskolen i Agerskov. Ellers er der kommen Bidrag fra mange Kredse i Kongeriget, fra private og fra Foreninger, fra Sønderjydske Fond og fra Institutioner af forskellig Art.

En Vurdering af Skolernes Betydning i Almindelighed skal ikke her forsøges. Kun saa meget kan siges, at de for megen Ungdom har bygget Bro mellem det gamle Land og Sønderjylland. Alle sønderjydske Skoler har et ikke ringe Antal af deres Elever nordfra som bosiddende Folk i Sønderjylland og ikke

faa iblandt dem som Nybyggere i de ny sønderjydske Hjem. Og mange af dem, der er vendt tilbage til deres Hjemegn, har gennem Skoleopholdet og den dermed ofte forbundne Tjeneste paa sønderjydske Gaarde faaet Forstaaelse for Grænselandets særlige Kaar. Gennem de Kursus af mangfoldig Art, som Skolerne mellem Aar og Dag aabner deres Døre for, og som samler Deltagere fra alle Landets Egne, gøres der en lignende brobyggende Gerning.

Vi har vel dertil Lov til i den Omstændighed, at den sønderjydske Befolkning stadig staar trofast Vagt om sine Skoler, at se et Vidnesbyrd om, at den vedkender sig deres Arbejde som et Led i det aandelige Værn for dansk Liv og Tankegang, som det ogsaa efter 1920 har været Sønderjyllands Opgave at skabe.

POUL SCHÜLEIN:

KIRKEN

Den danske Folkekirke, som i de sidste Slægtled før 1920 havde gennemgaaet en meget stærk Udvikling, baade udadtil og indadtil, var paa mangfoldige Omraader forskellig fra den Skikkelse, som Kirken havde faaet i Sønderjylland. Her raadete en *S t a t s* kirke med et fast udbygget Styre fra oven, medens man i Danmark var naaet et godt Skridt frem mod en virkelig *F o l k e* kirke, hvor Menighedernes og de enkelte Menighedsmedlemmers Indflydelse kunde gøre sig gældende. Man tænke blot paa de kirkelige Love om Valgmenigheder og Frimenigheder og Menighedsraadsloven, der i stadig stigende Grad lagde Myndighed og Ansvar over paa Enkeltmenighederne. Overfor disse frie Forhold kan tænkes paa, hvilken udstrakt Myndighed Sognepræsten kunde udøve under tysk Lovgivning, hvor til Eksempel Tilsladelse til Lægmandsmøders Afholdelse i Sognet var undergivet Præstens Afgørelse. Og selv om Dele af Sønderjylland var undtagne fra den tyske Kirkelov og endnu styredes efter dansk Lov, — det gjaldt saaledes Tørninglen Provsti, Als og Enklaverne, — saa havde disse Sogne dog ikke faaet Del i den kirkelige Udvikling, som var sket nordfor den gamle Grænse. Det var den gamle, danske Kirkeret, der var gældende.

Det stod da ogsaa fuldkommen klart, at her forestod et omfattende og gennemgribende Arbejde, og det maatte efter sin Egenart blive forskelligt fra det Arbejde, der forelaa ved de øvrige Etaters Overgang ved Suverænitetsskiftet. De fleste af disse Etater: Jernbanevæsen, Post- og Telegrafvæsen og Telefon

havde jo et vist internationalt Præg over sig, saa udover enkelte personelle Spørgsmaal betød Overgangen væsentlig kun en sproglig og teknisk Ændring, som kunde løses og blev løst gnidningsløst og hurtigt. Selv paa Skolens Omraade, der havde mest tilfælles med Kirkens, var Vanskelighederne ikke saa dybtgaaende som paa Kirkens Omraade.

Det var derfor naturligt, at man tidligt tog Arbejdet op for at finde en Vej frem, naar Tiden var inde til, at den danske Kirke og dens Styre skulde tage Ledelsen i sin Haand. Genforeningen kom imidlertid til at trække ud, og den skete langt senere end oprindeligt beregnet, og dette kom til at øve stærk Indflydelse paa de oprindelige Planer og deres Udførelse. For at forstaa selve Udviklingen og ogsaa mange af de senere opstaaede Spørgsmaal og Vanskeligheder bliver det derfor nødvendigt i Korthed at redegøre for det Arbejde, der gik forud, og som dannede Grundlaget for den senere Ordning af de kirkelige Forhold.

Saa tidligt som November 1918 tog »Vælgerforeningen for Nordslesvig« Opgaven op, idet der ved to Møder, som afholdtes den 17. og 18. November, nedsattes et Udvalg som »kirkeligt Udvalg«. Det skulde repræsentere de fem nordslesvigske Provstier, Indre Mission, de grundtvigske Frimenigheder og Præsterne og kom til at bestaa af følgende Medlemmer:

For Flensborg Amt: Gaardejer Carsten Gregersen, Frøslev.

For Tønder Amt: Pensioneret Lærer Jensen, Møgeltønder, og Gaardejer Claus Friis, Nørre Løgum.

For Sønderborg Amt: Rentier Nis Nissen, Nordborg, og Pastor Hansen, Dybbøl.

For Aabenraa Amt: Rentier Chr. Nielsen, Hønkys, og Pastor Lauritzen, Varnæs.

For Haderslev Amt: Sekretær Kylling og Bankdirektør Bonde, begge Haderslev, Gaardejer Chr. Michaelsen, Kastvraa, Fru Skau Petersen, Sommersted, Gaardejer Mads Gram, Københoved, Gaardejer Chr. Beier, Roager, Pastor Tonnesen, Hoptrup, og Frimenighedspræst Thade Petersen, Haderslev.

Udvalgets Formand blev Gaardejer Mads Gram, Sekretær blev Rentier Nis Nissen, valgte paa et Møde den 7. December

1918; senere blev Gaardejer Chr. Michaelsen valgt til Næstformand.

Den 19. Marts 1919 kunde Udvalget fremlægge »Forslag til Ordningen af den nordslesvigske Kirkes Administration under Overgangen til dansk Styre«. Forslaget blev vedtaget paa et Møde paa »Folkehjem«, og Vælgerforeningen føjede et Ændringsforslag til, der godkendtes paa et Møde samme Sted den 16. April 1919. Som »Betænkning fra det kirkelige Udvalg, nedsat af den »Nordslesvigske Vælgerforening« i Anledning af Genforeningen med Danmark 1919« fremsendtes det af Vælgerforeningens Formand, H. P. Hanssen, til Rigsdagen.

Forstaaelsen af, at der her forelaa særlige Forhold ved fornøden Hensyntagen til tidligere Udvikling og Betjening af det tyske Mindretal indenfor Folkekirkens Rammer, danner Forudsætningen for Fremsættelsen af »Betænkningen«. Dansk Lovgivning havde jo paa dette Tidspunkt, — udover sin Frihedslovgivning paa det kirkelige Omraade — ingen Bestemmelser, der kunde komme direkte til Anvendelse ved Betjening af et tysk Mindretal fra Kirkens Side. Her vilde naturnødvendigt fremkomme en stor Berøringsflade mellem dansk og tysk, og det gjaldt om, at denne Berøringsflade ikke blev en Gnidningsflade, men at det hele Spørgsmaal maatte kunne løses saa tilfredsstillende som muligt, saa alle Rivninger og Gnidninger kunde undgaas.

Tillige tyder »Betænkningen« paa, at man ikke blot vil arbejde paa at faa den mest lemfældige Overgang, men tillige, — vel nok for en Del paa Grund af manglende Klarhed over dansk Lovgivning — gerne vilde bibeholde en Del af den kirkelige Ordning, der nu havde været gældende i Sønderjylland, og som paa mange Maader havde virket tilfredsstillende. Endelig maa nævnes, at det ogsaa præger »Betænkningen«, at der raader Usikkerhed med Hensyn til Tidspunktet for Suverænitets Overdragelse og med Hensyn til, hvor Grænsedragningen kom til at gaa.

Første Afsnit hedder: »Den første provisoriske Forvaltning.« Denne mentes at kunne komme til at strække sig over et Tidsafsnit paa ca. 3 Aar. Her nævnes, at selve Styret overdrages fra den tyske Forvaltning til »de af den danske Regering dertil beskikkede Administratorer samt

Kirkeministeriet i København«. Ledige Embeder skal i første Omgang besættes ved Vikarer. De fungerende Provster fortsætter som Sognepræster, medens de fritages for Provstegerningen, hvortil der skal udses danske Præster, der er kyndige dertil, og som ogsaa vil være skikkede til at ordne Forholdene paa Skolens Omraade ved Udformning af det danske Skolevæsen. Dansk Højmesse indføres i By og paa Land i rimeligt Forhold til den sproglige Tarv. I Byerne ansættes eventuelt en kongerigsk Præst til Overtagelse af den danske Gudstjeneste. Der skal foretages Nyvalg til Menighedsrepræsentationerne og Provstisynoder, men forøvrigt skal den gældende Kirkelov fortsætte, dog med de Ændringer, der følger af den almindelige danske Kirkelovgivning, særlig Lov om Sognebaandsløsning og Brug af Kirker, af 15. Maj 1903. Gudstjenester i tysk Sprog skal ordnes efter nærmere fastsatte Bestemmelser i Forhold til Trangen dertil og Brugen af tysk Gudstjenestesprog.

Andet Afsnit: »Den lovordnede Overgangstid« behandler først Præstevalgs Foretagelse efter dagældende Lov; dog skal ved »Præsentationen« saavidt muligt medtages en hidtidig nordslesvigsk Præst, hvis der er en saadan blandt Ansøgerne«. De borgerlige Register for Fødsel, Vielse og Dødsfald ønskes bibeholdt.

Stiftsordningen foreslaas saaledes, at Tørninglen Provsti og Tønder Provsti med Undtagelse af Bylderup, Burkal, Hostrup, Højst, Ravsted og Tinglev Sogne henføres til Ribe Stift, medens de øvrige sønderjydske Sogne sammen med de nævnte fra Tønder Provsti henlægges under et nyoprettet Haderslev Stift. Hertil skulde saa føjes »de 8 Sogne« og muligvis Vejle Amt. Formaalet med denne Ordning var dels at tilbageføre til Ribe Stift, hvad der før havde hørt derunder, dels at bevirke en Sammenslutning mellem Sognene nord og syd for den gamle Grænse, hvis Slettelse dermed vilde fremmes.

De gældende danske Frihedslove skal sættes i Kraft, saaledes Bestemmelsen om Andenpræster i Menighedsraadsloven af 10. Maj 1912, § 30. Overfor Ritualer stilles Præst og Menighed frit, om man vil vælge de danske eller beholde de tidligere anvendte, og det indskærpedes senere de konstituerede Præster at fare frem med stor Lempe. Salmebogen bibeholdes. — Inden et halvt Aar efter Lovens Ikrafttræden bestemmes, om Kirkesproget skal være dansk eller tysk. Til Grund skal lægges de Tællinger, der i sin Tid er blevet paabudt af Kirkegængere; disse er vel ufuldkomne, men bedre Materiale haves ikke til Bedømmelsen. Skulde Overgangstiden strække sig over tre Aar, skal denne Fastsættelse revideres paa Grundlag af nye Tællinger af Kirkegængere og kirkelige Handlinger paa de to Sprog.

Betjeningen af det tyske Mindretal foreslaas ved særlige, dertil beskikkede Præster, saaledes at den »tvesprogede« Præst gled ud til Fordel for, at dels de danske Præster kunde fritages for denne Tjeneste, dels at man kunde »give de nationale Mindretal deres Ret, gøre dem uafhængige af Flertallet og derved forebygge Rivninger mellem begge«.

Med Hensyn til de værende tyske Præster foreslaas, at »saasnart Kirkesproget er fastsat, foranlediger Biskoppen, at Provsten i de Sogne, der ikke betjenes ved Vikar, forelægger Menigheden Spørgsmaalet, om den skønner, at Sognepræstens Forbliven i Embedet paa afgørende Maade vil være til Skade for det kristelige Livs Fremvækst i Sognet, og om den under de nye Forhold ønsker Præsteembedet besat ved Nyvalg. Denne Afstemning foregaar hemmelig og skriftligt, besvares kun med »Ja« eller »Nej«. — Bliver Resultatet, at Embedet skal nybesættes, opslaas det ledigt; i modsat Fald forbliver Præsten i Embedet. — De Præster, der ikke faar Ret til at forblive i Embede paa denne Maade, sættes paa Ventepenge i indtil tre Aar; har vedkommende ikke faaet andet Embede, indtræder saa Pension. Disse Forhold ordnes ved mellemstatlig Overenskomst.

Tyske Universitetseksaminer anerkendes saavel for Præster som for Studenter; disse sidste skal dog, for at kunne søge Embede, have studeret eet Aar i Danmark eller have haft to Aars Ansættelse ved aandelig Virksomhed, hvorved forstaas, at de har været i Forbindelse med dansk Aands- og Kirkeliv. Endvidere skal aflægges Prøve ved Pastoralseminariet i København, før Ansættelse som dansk Præst kan ske.

Betænkningen slutter med et »Forslag til Ordningen af den nordslesvigske Kirkes Økonomi under Overgangen fra tysk til dansk Styre«. Denne Del af Betænkningen fik imidlertid ingen Betydning, idet Markkursens rivende Fald ogsaa paa Kirkens Omraade førte til dyb Fattigdom, hvad senere vil blive vist.

Imidlertid indvirkede det stærkt paa de oprindelige Planer, at det trak ud med Genforeningen; der skete derved en Forskydning, der bevirkede, at Tiden og Forholdene blev meget forskellige ved Udførelsen af Planerne, i Forhold til da de blev antagne og godkendte. Dette fik ret vidtgaaende Følger, selv om man klart og bestemt fastholdt Linjen: den danske Kirkes Førsteret og fuld Hensyntagen til Betjening af det tyske Mindretal, og at alt skulde ordnes med nænsom Haand.

Under den 3. Maj konstitueredes Biskop Gabriel Koch, Ribe, som Biskop ogsaa over »de sønderjydske Landsdele«, som var den givne Betegnelse for den genforenede Del af Sønderjylland. Biskop Koch, der selv stammede fra Sønderjylland, var en baade myndig og kyndig Bisp, der med stor Glæde og Forstaaelse gik ind til Arbejdet. En tiltagende Svagelighed bevirkede imidlertid, at en stor Del kom til at hvile paa Provsterne, baade med Hensyn til Ansvar og Udførelse af Planerne. Under

1. Maj konstitueredes de fem Provster, der selv valgte deres Bosted og Virkekreds som Sognepræster.

Det var følgende:

For Tørninglen Provsti: Johannes Gøtzsche, i Rødding.

For Sønderborg Provsti: E. K. Thyssen, i Sønderborg.

For Haderslev Provsti: Jørgen Nissen, i Haderslev, Gl. Sogn.

For Aabenraa Provsti: A. M. Nielsen, i Ensted.

For Tønder Provsti: Erik Christensen, i Tønder.

Alle havde i flere Aar været fungerende Provster og konstitueredes nu tillige som Sognepræster i de paagældende Sogne.

Ved Genforeningen var der kommet en Tilvækst til den danske Kirke paa 116 Sogne. I 30 Sogne var der ved Genforeningen ingen Præst, idet de paagældende Præster allerede var søgt sydpaa og havde faaet Embede der, da de ikke vilde afvente Genforeningen. Disse Embeder fordeler sig saaledes:

Haderslev Provsti	6.
Aabenraa Provsti	3.
Sønderborg Provsti	4.
Tørninglen Provsti	9.
Tønder Provsti	8.

Desuden var nogle Embeder besat med Missionærer, der under Krigen var komne hjem fra Missionsmarkerne og var blevet konstitueret i Embeder her. Der forelaa saaledes en stor Opgave at finde og faa egnede Mænd, der kunde overtage de ledige Embeder straks ved Konstitution; men Kirkeministeriet og Biskopperne havde allerede her gjort et stort Arbejde og faaet en Række Navne opgivet.

De i Embede siddende Præster blev, hvis de selv ønskede det, bekræftet i deres Embede foreløbig, indtil den af Vælgerforeningen foreslaaede Afstemning om Afholdelse af Præstevalg kunde finde Sted. Kun 3 Præster ønskede ikke at blive bekræftet. Disse fik formelt Afsked, men der blev givet dem en Frist til at søge andet Embede; hvis Forflyttelse saa ikke opnaaedes, vilde Pensionsforholdet blive ordnet.

Afstemningen ved Præstevalgene, som kom til at foregaa i Vinteren 1920—21, blev ordnet saaledes, at der kun skulde stemmes om, hvorvidt man ønskede Præstevalg eller ej. Blev Udfaldet, at man ønskede Præstevalg, skulde Embedet opslaas ledigt, (og

kunde eventuelt søges af dets nuværende Indehaver); men blev der Flertal for, at man ikke ønskede Ændring, blev den siddende Sognepræst udnævnt i Stedet for den midlertidige Bekræftelse. Udfaldet af disse Afstemninger blev for mange en stor Overraskelse, idet det ikke stod i et ligefremt Forhold til Afstemningen ved den nationale Tilkendegivelse. Det viste sig nemlig, at kun i en lille halv Snes Tilfælde ønskedes Nyvalg; to Steder stod Stemmetallene lige, hvorefter Præsten foretrak at blive forflyttet. Der genvalgtes saaledes:

I Haderslev Provsti	6.
I Aabenraa Provsti	8.
I Sønderborg Provsti	6.
I Tørninglen Provsti	2.
I Tønder Provsti	10.

Hertil kom de tyske Sognepræster i Købstæderne, saa der blev ialt 36 genvalgte Præster.

Ved Forflyttelse eller Afsked indtraadte der Ledighed i følgende Embeder:

I Haderslev Provsti	9.
I Aabenraa Provsti	4.
I Sønderborg Provsti	8.
I Tørninglen Provsti	10.
I Tønder Provsti	8.

Selv om Antallet af genvalgte Præster oversteg, hvad man havde ventet efter Genforeningens Stemmetal i de forskellige Sogne, saa var det saa nogenlunde forudset af de kirkelige Mynigheder, idet man havde anslaaet Tallene paa genvalgte Præster indenfor de forskellige Provstier saaledes:

I Haderslev Provsti	ca. 7.
I Aabenraa Provsti	ca. 12.
I Sønderborg Provsti	6.
I Tørninglen Provsti	1.
I Tønder Provsti	6.
Ialt 32 Præster.	

At Afstemningen faldt saaledes ud, skyldtes sikkert mange forskellige Forhold: en vis Skyhed ved Tanken om at være medvirkende til, at en Præst maaske mistede sit Embede, (saaledes opfattedes Forholdet af mange), den stærke Vedhængen ved det

gamle, medens man stod med nogen Usikkerhed overfor det nye, ogsaa overfor de nye Præster. At en noget uheldigt tilrettelagt »Genforenings-Kirkeuge« ogsaa har virket til, at man sluttede op om den gamle Præst, er utvivlsomt. Endelig var der sikkert en Del Uklarhed indenfor Menighederne, idet mange sikkert regnede med, at den tvesprogede Præst skulde ogsaa i Fremtiden være det normale. Paa dette Punkt kom det Udfald, Afstemningerne fik, til at indvirke stærkt, idet der nu sker en Forskydning i hele Planen. Der var nu af tysk uddannede Præster eller Missionærer følgende:

I Haderslev Provsti	8.
I Aabenraa Provsti	11.
I Sønderborg Provsti	8.
I Tørninglen Provsti	5.
I Tønder Provsti	11.

Af disse Embeder var ca. 30 i de sydligste Sogne, hvor der var størst Brug for tyske Gudstjenester. Og i Stedet for at fastholde den oprindelige Plan med dansk Sognepræst og selvstændig Betjening af det tyske Mindretal, bibeholdt man nu det gamle Princip med den tvesprogede Præst, idet en Del af Præsterne overtog de tyske Gudstjenester i deres egne Sogne og tillige betjente et eller flere Nabosogne ved Afholdelse af Gudstjenester paa tysk Sprog og ved Udførelse af kirkelige Handlinger paa tysk Sprog.

Dette Forhold vakte ikke almindelig Tilfredshed, og det blev gjort til Genstand for Kritik ved Forhandlinger i Rigsdagen. Det blev fremdraget, at det vel var ønskeligt, at de Præster, der ansattes i Sønderjylland, var tvesprogede saaledes, at de var begge Sprog mægtige; men tillige fastholdt man Ønsket om, at det tyske Mindretal selv maatte bestemme, eventuelt indstille den Præst, der skulde betjene paa tysk Sprog. Tidligt førte man saaledes Tanken om en Indstillingsret frem. — Forholdene kunde blive underlige og ofte vanskelige for den »tvesprogede« Præst, idet det kunde indtræffe, at han slet ikke skulde afholde tyske Gudstjenester eller udføre kirkelige Handlinger paa tysk Sprog i sit eget Sogn, fordi der hverken var Brug for eller Trang dertil, og han saaledes stod som »ren« dansk Præst der; men samtidig skulde han tjenstgøre som tysk Præst i et Nabosogn. Hver-

ken fra dansk eller fra tysk Side fandtes dette ideelt. Der fremkom da ogsaa flere forskellige Forslag fra tysk Side om Ændring i hele dette Forhold; men Myndighederne fandt, at den trufne Ordning maatte anses for fyldestgørende, og at det at fortsætte til Dels i det gamle Spor paa dette Tidspunkt var den bedste Løsning.

At den voksende Utilfredshed fra det tyske Mindretals Side saa gav sig Udslag i Dannelsen af Særmenighed, vil blive omtalt senere.

Fra Tiden efter Genforeningen og det danske Styres Overtagelse af Administrationen og indtil hele det nye Komplex af kirkelige Love kom i 1922, blev der administreret efter hidtil gældende tysk Lov, dog med visse Lempelser paa forskellige Omraader, og der fremkom en Række Anordninger og Cirkulærer og enkelte Love, der skulde afbøde eventuelle Mangler og klargøre nogle af de Forhold, hvor det danske Styre paa væsentlige Punkter afveg fra tysk. Nogle af disse Bestemmelser skal nævnes her.

11. Juni 1920 kom Cirkulære om Ringning med alle Kirkeklokker og Gudstjeneste i alle Landets Kirker i Anledning af Genforeningen.

28. Juni 1920 kom »Lov om Nyvalg af Menighedsrepræsentationer i de sønderjydske Landsdele«, »Lov om nogle midlertidige Bestemmelser vedrørende Besættelsen af Præsteembeder i de sønderjydske Landsdele« og »Lov om Udvidelse af en Del af den kirkelige Lovgivning til at gælde for de sønderjydske Landsdele«. Det drejer sig om Lovene om Sognebaandsløsning, Brug af Kirkerne, Valgmenighederne, Andenpræsters Ansættelse og Begravelser paa Folkekirkens Kirkegaarde.

17. August 1920 udsendtes Cirkulære om Valg af Menighedsrepræsentanter og Kirkeældste. Valgretsaldern sattes til 21 Aar, — eventuelt efter Fuldmyndighed, — medens Valgbarhedsaldern sattes til 30 Aar. Dette var i Lighed med tysk Lov og stadfæstedes af Kirkeministeriet under 10. September 1920.

10. September kom tillige »Lov om Nedsættelse af et Udvalg for kirkelige Anliggender«. — Dette Udvalg skulde nedsættes, saa snart Nyvalg havde fundet Sted til Menighedsrepræsentationerne. — Endelig kom en Del Meddelelser om Foretagelse af Præstevalg og om Præstelønningers Regulering.

Efteraaet 1920 foretoges saa Valg rundt i Menighederne af Menighedsrepræsentanter og Kirkeældste. Ved disse Valg skete

der meget store Forskydninger, idet der de fleste Steder kom et stort Flertal af danske Repræsentanter ind i Menighedsrepræsentationerne; kun i nogle ganske faa Sogne, beliggende i Nærheden af den nye Grænse, bevaredes det tyske Flertal eller fremkom Ligestilling.

Til Grund for Affattelse af Valglister lagdes de af de forskellige Kommuneforstandere udfærdigede Lister over valgberettigede. Det var, saa vidt vides, sidste Gang den fra tysk Styre overtagne Deling af et Sogn i Smaakommuner gjorde sig gældende. Eksempelvis kan nævnes et Sogn paa knapt 800 Indbyggere; det var delt i 8 Kommuner, hvorved en enkelt Kommune kun fik 11 valgberettigede. Fremtidig kom Sogn og Kommune til at dække hinanden paa nogle faa og smaa Undtagelser nær, hvor en enkelt Gaard »sognede« til een Kirke, men kommunalt hørte til en anden Kommune.

De nyvalgte Menighedsrepræsentanter fik et stort og ansvarsfuldt Arbejde. De skulde tilrettelægge og ordne Præstevalgene og udtale sig om Kirkesproget, hvorvidt og i hvilket Omfang dansk og tysk Kirkesprog skulde have Ret og stilles til hinanden. Og endelig skulde de, hvad der navnlig var en meget vanskelig Opgave, søge at bringe den kirkelige Økonomi paa Fode igen.

Om Præstevalgene er foran givet Fremstilling; angaaende de økonomiske Forhold vil der senere blive gjort Rede. Her skal omtales Spørgsmaalet om Kirkesproget.

Om dette skulde Menighedsrepræsentationen udtale sig og afgive sit Skøn, samtidig med, at der skulde oplyses, hvor ofte der tidligere havde været afholdt tysk Gudstjeneste. Og endelig dannede de »Tællinger« af Kirkegængere og kirkelige Handlinger, der i sin Tid var blevet paabudt, et vist Grundlag for Bedømmelsen af Trangen til tysk Gudstjenestesprog. Helt paalidelige var disse Tællinger imidlertid ikke. Dertil kom, at adskillige tyske Statsborgere var lige omkring Genforeningen draget sydpaa; dette gjaldt jo ikke mindst Byerne og de større Stationsbyer, hvor der forefandtes ret stort Personale ansat i tysk Tjeneste, og hvoraf en Del ikke ønskede at overgaa til dansk Tjeneste. Men i nogen Grad mærkedes dog denne Flytning mod Syd ogsaa i Landsognene.

Som Eksempel paa disse Tællinger skal nedenstaaende anføres Beregninger over Gudstjenesternes Fordeling, Kirkegængernes Antal og den procentvise Fordeling af de kirkelige Handlinger. Til Sammenligning skal anføres Oplysninger fra Tønder Provsti for Aaret 1942.

Spalte I: Antal af danske Gudstjenester.

Spalte II: Antal af tyske Gudstjenester.

Spalte III: Tilslutning til dansk Gudstjeneste, procentvis i Forhold til Folketallet.

Spalte IV: Tilslutning til tysk Gudstjeneste, procentvis udregnet.

Spalte V: Danske kirkelige Handlinger, udtrykt i Procent.

Spalte VI: Tyske kirkelige Handlinger, udtrykt i Procent.

For de første 12 Sognes Vedkommende gælder Tællingerne Tiden 1. September 1921 til 31. December 1924. For Rødding og Sognene i Tønder Provsti gælder Tallene kun Aaret 1922.

Sognets Navn:	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
Gl. Haderslev	59,1	21,9	7,1	2,9	83	17
Jels	61,2	14,4	11,3	2,6	91	9
Oksenvad	57	9	14,6	4,1	88	12
Bov	50,1	16,5	3,4	2,0	85	15
Graasten	63,9	14,7	10,1	4,4	96	4
Holbøl	57	5	5	0	91	9
Løjt	61	14,3	7,1	3,2	96	4
Rinkenæs	60,6	11,4	6	2,9	88	12
Rise	60,3	12,3	7,1	4,3	95	5
Augustenborg	56,4	17,7	10,1	1,9	83	17
Broager	63,9	14,4	3	0,5	95	5
Nordborg	57,9	15	4,6	1,2	95	5
Rødding	59	24	7,8	1,6	92	8
Abild	55	13	10,2	5	84	16
Burkal	43	15	6,5	6,2	84	16
Bylderup	47	10	8,8	7,3	95	5
Hostrup	65	19	9,0	11,5	95	5
Højer	47	45	3,6	6,1	47	53
Løgumkloster	60	14	7,8	5,2	77	23
Nørre Løgum	58	12	13,0	3,2	81	19
Ravsted	60	15	7,8	9,5	77	23
Tinglev	60	15	6,1	5,7	88	12
Udbjerg	23	33	2,1	5,1	30	70
Gennemsnit:		6,6	3,5	86	14	

Til Sammenligning skal anføres Statistik for 1942 for de Sogne, hvor der i Tønder Provsti holdes regelmæssig tysk Gudstjeneste, idet der i disse Tal er medregnet saavel folkekirkelig Handlinger som de af Frimenighedspræsterne udførte Handlinger. Statistikken omfatter kun kirkelige Handlinger.*)

Abild	15,4	%	paa	tysk	Sprog.
Burkal	31	%	—	—	—
Bylderup	26	%	—	—	—
Hostrup	17,7	%	—	—	—
Højer	56,5	%	—	—	—
Højst	26,7	%	—	—	—
Løgumkloster	21,2	%	—	—	—
Nørre Løgum	27,4	%	—	—	—
Ravsted	30,8	%	—	—	—
Tinglev	32,7	%	—	—	—
Udbjerg	72,7	%	—	—	—

Efter indhentede Oplysninger bestemte Kirkeministeriet i Skrivelser af 22. August og 30. December 1921, at der skulde afholdes folkekirkelige tyske Gudstjenester i følgende Sogne:

Haderslev Provsti: Gl. Haderslev, Jels og Oksenvad.

Aabenraa Provsti: Uge, Rise, Graasten, Bov, Holbøl, Rinkenæs og Løjt.

Sønderborg Provsti: Broager, Nordborg, Egernsund, Ulkebøl (hvis der andrages derom) og Augustenborg.

Tørninglen Provsti: Rødding.

Tønder Provsti: Abild, Burkal, Bylderup, Hostrup, Højer, Højst, Løgumkloster, Nørre Løgum, Ravsted, Tinglev og Udbjerg.

Gudstjenesternes Antal varierer fra 6 til 15 aarlig, og de fordeles som Højmesser eller Eftermiddagsgudstjenester, eftersom Skik har været før.

For Købstædernes Vedkommende var der truffet den Ordning, at her ansattes to Sognepræster: en dansk og en tysk, og Gudstjenesterne deltes ligeligt imellem de to Grupper.

*) Det maa imidlertid ikke overses, at dels giver det enkelte Aars Statistik ikke noget fulgyldigt Udtryk for Forholdene; der kan forefalde betydelige Svingninger, dels siger den samlede Procent ikke noget klart om det egentlige Forhold. Som Eksempel skal nævnes de to Sogne, der har højest Procent for tyske kirkelige Handlinger og anføres, hvorledes de fordeler sig med Hensyn til Daab og Begravelse:

Højer Sogn: Daab: 70,6 % dansk, 29,4 % tysk.

Begravelse: 15 % dansk, 85 % tysk.

Udbjerg Sogn: Daab: 60 % dansk, 40 % tysk.

Begravelse: 0 % dansk, 100 % tysk.

For alle de øvrige Sogne, hvor der ikke var fastsat regelmæssig tysk Gudstjeneste, beskikkedes Præster til at betjene paa tysk Sprog for dem, som maatte ønske det. For Gudstjenesterne Vedkommende blev det enten Sognepræsten eller Nabopræsten, som overtog den tysksprogede Betjening.

Under Henvisning til den saaledes trufne Ordning afvistes to Andragender fra tysk Side om at faa tysk Andenpræst ansat henholdsvis i Løgumkloster og Tinglev.

Denne Ordning, der kunde gennemføres paa Grundlag af det ret store Antal af tysk uddannede Præster, der var genvalgte, kunde imidlertid ikke blive af længere Varighed. Saa længe de nævnte Præster sad i Embede, gik det hele ret stilfærdigt; men efterhaanden som disse Præster faldt for Aldersgrænsen eller søgte Afsked, blev der staaende Opgaver efter dem, som de nye, danske Sognepræster ikke magtede at løse.

Foruden de fire Sognepræster for de tyske Menigheder i Købstæderne fandtes der ved Udgangen af 1942 kun følgende tyskkuddannede Præster tilbage:

Haderslev Provsti: Ingen.
Aabenraa Provsti: 1.
Sønderborg Provsti: Ingen.
Tørninglen Provsti: 2.
Tønder Provsti: 2.

Af disse to sidstnævnte har den ene søgt Afsked og faaet denne pr. 1. Marts 1943. For at kunne opretholde den tyske Betjening ved Folkekirken Præster har man dels tyet til Betjening ved afskedigede Præster, dels oprettet Embeder som residerende Kapellaner, henholdsvis i Burkal og Nørre Løgum. Det førstnævnte Embede blev oprettet 1941 og blev besat med den hidtilværende beskikkede Andenpræst til Betjening af tyske Mindretal i Haderslev,*) og som residerende Kapellan i Burkal fik vedkommende tillige Forpligtelsen til at betjene de tysksprogede Menigheder i Bylderup, Hostrup og Tinglev. Det andet Embede oprettedes ved kgl. Resolution i 1942; men det har hidtil ikke været muligt at faa dette Embede besat. Følgen har væ-

*) Udnævnt 1934, da Embedet oprettedes til Hjælp for Folkekirken tyske Præster og til Betjening af en Række Sogne indenfor Haderslev Stift. De fleste Steder døde disse Gudstjenester imidlertid ud paa Grund af manglende Tilslutning.

ret, at en Del af de tyske folkekirkelige Gudstjenester har maattet inddrages, hvor det ikke var muligt at henlægge Betjeningen til de tyske Sognepræster i Købstæderne. Men samtidig har man fra den tyske Frimenigheds Side arbejdet energisk for en Udvidelse af Frimenighedens Virksomhed, dels ved Gudstjenester i Kirker og Skoler, dels ved Sammenkomster under friere Former.

Fremtidens Problem vil blive, hvorledes der skaffes fornøden Betjening til de folkekirkelige tyske Gudstjenester. Det ser ud, som om det tyske Mindretal ikke selv formaaede at fremskaffe de fornødne kvalificerede Ansøgere. Der er da ogsaa ad Lovgivningens Vej aabnet Mulighed for, at saadanne Embeder vil kunne besættes med Mænd, der har taget theologisk Embedseksamen ved Universiteter eller Læreanstalter i Udlandet.

Det er jo fra danske Myndigheders Side stadig fremhævet, at det ikke blot gjaldt om at finde en Løsning paa det tyske Præstespørgsmaal, som man kunde anse for forsvarlig; den maatte ogsaa være tilfredsstillende. Derfor har man ved Oprettelsen af de tidligere nævnte Embeder søgt at imødekomme begge Krav, idet man ikke har villet paatvinge en tysksproget Betjening ved en af det tyske Mindretal ikke-ønsket Mand.

I Haderslev Stift har man nogle Steder forsøgt sig med den tvesprogede Præst saaledes, at den danske Sognepræst skulde afholde de folkekirkelige tyske Gudstjenester og udføre Handlinger paa tysk Sprog. Men Forsøget maa siges at være faldet temmelig misligt ud; et Par Steder er disse tyske Gudstjenester blevne inddragne paa Grund af manglende Tilslutning, og der, hvor det tilsyneladende gik bedst, erklærer vedkommende fungerende Præst, at Ordningen vel kan forhale den tyske Frimenigheds Overtagelse af dette Arbejde, men ikke vil kunne hindre det. Og ogsaa de Steder, hvor det endnu findes, er dette Foretagende ved at dø ud.

I det foregaaende har gentagne Gange været nævnt den tyske Frimenighed. Her skal kortelig gøres Rede for denne Virksomhed.

Efter at man fra tysk Side gentagne Gange havde forsøgt at indvirke paa og ændre den Linje, hvorefter de kirkelige Myndigheder var gaaet frem med Hensyn til Betjening af det tyske

Mindretal, og efter at flere fra tysk Side fremsatte Forslag om Ordning var afslaaet, dannedes den 24. Marts 1923 »Nordschleswigsche Gemeinde«, der stillede sig direkte under den slesvig-holstenske Landskirkes Styrelse. Endskønt denne Fremmedmenighedsdannelse ikke virkelig kan kaldes for Frimenighed, har man dog fra de kirkelige Myndigheders Side betragtet den under dette Synspunkt, blandt andet med Hensyn til Brugen af Folkekirkens Kirkebygninger. Det egentlige Grundlag for »Frimenighed«: at en bestemt Kreds samler sig om en bestemt Mand som deres Præst og afholder denne Præstebetjenings Udgifter selv, er ikke til Stede i dette Tilfælde, hvor det i Virkeligheden drejer sig om Udsendelse af Præster, der betjener Smaakredse af Menigheder rundt om i Landsdelen.

Fra den første Begyndelse med Ansættelse af Frimenighedspræster i Tinglev og Løgumkloster er Arbejdet efterhaanden blevet udvidet, saaledes at der holdes Gudstjenester i følgende Sogne:

I Haderslev: 1 Præst ansat til Betjening af Vilstrup, Halk, Hoptrup, Oksenvad, Sommersted, Rødding, Toftlund, Vodder og Arrild.

I Aabenraa: 1 Præst ansat til Betjening af Løjt, Øster Løgum, Hellevad, Rise og Hjordkær.

I Graasten: 1 Præst ansat til Betjening af Graasten, Holbøl, Rinke-næs og Kværs.

I Nordborg: 1 Præst ansat til Betjening af Broager, Nordborg, Egen, Augustenborg, Tandslet, Lysabild, Ullerup og Varnæs.

I Tinglev: 1 Præst ansat til Betjening af Tinglev, Uge, Klipleve og Bov.

I Løgumkloster: 1 Præst ansat til Betjening af Løgumkloster, Nørre Løgum, Bedsted, Brede og Skærbæk.

I Ravsted: 1 Præst ansat til Betjening af Ravsted, Burkal, Bylderup, Møgeltønder og Emmerlev.

Hvor der findes folkekirkelig tysk Betjening ved tysk udannet Præst, har Frimenigheden ikke optaget noget Arbejde.

I en Række af de nævnte Sogne anvendes Sognekirkerne, medens man iøvrigt i udstrakt Grad har gjort Brug af de tyske Privatskoler saavel til Gudstjenester som til »Gemeindeabend«. — Adskillige Steder er Forholdet ordnet regulativmæssigt, og det maa siges, at i det hele og store foregaar det tyskkirkelige Arbejde uden Gnidninger. — Et Par Steder har en større Udtræden af Folkekirken medført Ændringer indenfor Menigheds-

raadets Sammensætning; nogle Steder vil denne Ændring dog først indtræde ved et kommende Menighedsraadsvalg. Endvidere har Indmeldelserne i den tyske Frimenighed medført en Nedgang i de kirkelige Indtægter, da disse udmeldte er fritagne for at betale Kirkeskat; men dette Forhold er delvis opvejet gennem den af Frimenigheden ydede Betaling for Kirkens Brug, dels gennem Tilskud fra Staten i Henhold til Lov om dette Forhold.

For Tiden synes der at raade nogen Vanskelighed med at faa Betjeningen gennemført i det Omfang, som foran er nævnt, idet enkelte af de tyske Frimenighedspræster er indkaldte, og der har vist sig bristende Evne ogsaa indenfor denne Gren af kirkeligt Arbejde at fremskaffe fornøden Erstatning.

Ligesom paa de tyske Privatskolers Omraade synes der derfor kun at være ringe Muligheder for en yderligere Udvidelse af Arbejdet.

Som før nævnt blev den genforenede Del af Sønderjylland i kirkelig Henseende straks henlagt under Biskoppen i Ribe, Gabriel Koch, der konstitueredes som Biskop over »De sønderjydske Landsdele«. Den foreslaaede Deling af Sønderjylland indenfor to Stifter gennemførtes ved kgl. Anordning af 15. November 1922 saaledes, at der oprettedes et nyt Stift: Haderslev Stift, der kom til at omfatte Haderslev, Aabenraa og Sønderborg Provstier foruden fire Provstier i Vejle Amt, nemlig: Brusk—Nørre Tyrstrup; Elbo—Holmans—Jerlev; Nørvang—Tørrild og Bjerre—Hatting Provstier. Størsteparten af disse toges fra Ribe Stift, hvorunder nu henlagdes Tørninglen og Tønder Provstier. Desuden skete der yderligere Ændringer indenfor Stifterne for at faa en mere ligelig Fordeling.

Det har været og er Genstand for Kritik, om denne Deling paalangs af Sønderjylland var den rette. Formaalet var tydeligt nok: saa vidt muligt udslette den gamle Grænse ved at føre ind i Fællesskab med Moderlandet. Men det er med Rette blevet paapeget, at der var og er saa mange Særforhold, der kendetegner de sønderjydske Provstier, at der kunde være gode Grunde, der taler for, at det var blevet eet Stift. Nu føres der stadige Forhandlinger de to Stifter imellem om alle de Spørgsmaal, der

vedrører særlige Forhold (tyske Gudstjenester indenfor og udenfor Folkekirken, Jordspørgsmaal m. m.), og dels gennem direkte Forhandlinger, dels ved Drøftelser paa aarligt afholdte Møder mellem Kirkeministeriet, de to Biskopper og de fem Provster søger man at finde frem til en Løsning af Spørgsmaalene, der i begge Stifter maa anses for den mest tilfredsstillende.

Den 21. Marts 1922 udnævntes Biskop Koch til Biskop i Odense, et Embede, han dog aldrig kom til at tiltræde, da den Sygdom, som Biskoppen i de sidste Aar havde lidt under, medførte hans Død den 3. November 1922.

I Henhold til Bispevalgsloven blev der nu foretaget Valg samtidigt i Ribe og Haderslev Stifter. Provst Nissen, der var konstitueret Biskop i Haderslev, blev opstillet som Kandidat til Haderslev Bispestol sammen med Professor, Dr. theol. Valdemar Ammundsen. Imidlertid døde Provst Nissen ret uventet den 4. Januar 1923, og derefter opstilledes Provst Hjortkjær, Sommersted, i Stedet for. Ved Valget opnaaede Professor Ammundsen 655 Stemmer, Provst Hjortkjær 429. Derefter udnævntes Professor Ammundsen til Biskop i Haderslev, en Gerning, som krævede meget og stillede mange Opgaver, men som ogsaa i den nye Biskop havde faaet en Mand, der havde et indgaaende Kendskab til baade dansk og tysk Kirkeliv, og hvis fine Personlighed satte smukke Spor og skabte gode Linjer indenfor det nyoprettede Stift.

Den 1. December 1936 døde Biskop Ammundsen uden længere forudgaaende Sygdom, og ved det paafølgende Bispevalg opstilledes ikke mindre end tre Kandidater, nemlig Pastor C. W. Noack, dansk Præst i Flensborg, Sognepræst E. Pontoppidan Thyssen, Odense, og Sognepræst H. Høgsbro, Sønderborg. Ved den foretagne Afstemning blev Udfaldet saaledes: Noack: 555 Stemmer; Pontoppidan Thyssen: 429; Høgsbro: 133 Stemmer. Derefter udnævntes Pastor Noack til Biskop i Haderslev.

I Ribe, hvor Valget skete samtidig med det første i Haderslev, var der opstillet to Kandidater: Stiftsprovst O. Olesen, Ribe, og Provst Schultz-Lorenzen, København. Ved Afstemningen fik Olesen 766 Stemmer, medens Schultz-Lorenzen fik 732 Stemmer. Derefter udnævntes Stiftsprovst Olesen til Biskop i Ribe, en Stilling, han beklædte lige til sin Afskedsansøgning ved 70

Aars-Grænsen. Biskop Olesen døde imidlertid den 14. April 1930, inden denne Afsked traadte i Kraft. —

Ved det paafølgende Bispevalg opstilledes Stiftsprovst S. M. Westergaard, Ribe, der fik 810 Stemmer, og Pastor, Dr. theol. L. J. Koch, Forstander for den danske Diakonissestiftelse, der fik 706 Stemmer, hvorefter Stiftsprovst Westergaard udnævntes til Biskop i Ribe.

I 1939 tog Biskop Westergaard sin Afsked, og ved det paafølgende Valg fik Domprovst, Dr. phil. C. I. Scharling, Roskilde, 871 Stemmer, medens Valgmenighedspræst Anders Nørgaard, Vejstrup, fik 671 Stemmer. Domprovst Scharling, der jo tidligere havde været Stiftsprovst i Ribe, udnævntes derpaa til Biskop.

Uden at ville forsøge paa en Karakteristik af de paagældende Mænd, der som Biskopper ogsaa over de sønderjydske Provstier fik en betydelig Indflydelse paa Forholdenes Udvikling, skal det siges, at hver for sig medbragte saa gode Betingelser og Forudsætninger for at forstaa og retlede, at just deres Forskeligheder bragte en Berigelse ind, som maaske ellers ikke vilde være kommet Landsdelen til Gode.

Kirkerne.

Kirkerne havde delt Kaar med andre Bygninger under Krigsaarene, og for mange Kirkers Vedkommende maatte det siges, at de baade var stærkt medtagne og delvis saa forsømte, at en gennemgribende Istandsættelse og delvis Fornyelse var paakrævet. Manglende Kapital lammede imidlertid Arbejdet; Kirker og Præsteembeder var blevne fattige gennem Tabet af de Kapitaler, der helt eller delvis mistede deres Værdi ved Markens Fald og sluttelige Undergang.

Det skal imidlertid fremhæves, at der fra Menighedernes Side ydedes et stort Arbejde og bragtes store Ofre for at bringe de gamle Kirker i sømmelig Skik igen. Selv smaa Sogne som Mjolden og Randerup ydede her Bidrag, som maatte aftvinge Respekt. — De senere Aars ret store Tilskud til disse Foretagender har yderligere øget Evnen og Interessen, idet Staten rundhaandet har ydet meget betydelige Tilskud.

Af større Arbejder skal nævnes Løgumkloster Kirke, hvis Restaurering allerede var begyndt i 1912, men som delvis var standset under Krigen. Nu blev Arbejdet taget op under Nationalmuseets Vejledning og under Arkitekt Lønborg-Jensens kyndige Ledelse. Omtrent 1¹/₄ Million har den danske Stat, der ejer Kirken, ydet paa dette Arbejde, der nu fremstaar som et smukt Vidnesbyrd om kirkelig Byggekunst i Overgangstiden mellem romansk og gotisk Byggesæt.

I 1923 kunde en Del af Kirken, der havde været lukket siden 1912, tages i Brug, og i 1926 foretoges den højtidelige Genindvielse af Kirken.

For Tiden arbejdes der paa en lignende gennemgribende Restaurering af Haderslev Domkirke, og ogsaa under Arkitekt Lønborg-Jensens Ledelse. —

En anden Kirke, der ogsaa kom til at fremstaa i smuk Skikkelse, var Broager Kirke, der gennemgik en stor Istandsættelse og delvis førtes tilbage til oprindelig Skikkelse.

Endelig skal nævnes Tønder Kirke, paa hvilken der stadig arbejdes, men som allerede nu er ført saavidt tilbage til sit oprindelige Udseende, at man ser det smukke Rum med de høje Hvælvinger i ren og klar Hvidhed. — Endnu er der tilbage at istandsætte det rige og meget brogede Inventar i Form af de mange gamle Epitafier og Billeder.

Om saa godt som alle de øvrige Kirker gælder det, at de har faaet den tiltrængte Istandsættelse paa Tag og Fag, og ofte er deres Indre blevet fornyet og forskønnet paa forskellig Maade.

Ogsaa nye Kirker er blevet bygget efter Genforeningen. Den 10. August 1924 lagdes Grundstenen til en Kirke i Vojens, og i September 1925 blev Kirken indviet. Den store Stationsby havde tidligere kun haft Jægerup som Kirke; nu blev det saaledes et tokirke Pastorat.

I September 1932 indviedes en smuk Korskirke i Rinkenæs, og ogsaa her fik Sognet saaledes to Kirker, hvori der skiftevis holdes Gudstjeneste. Man overdriver ikke, naar man siger, at Rinkenæs Korskirke har en saa smuk Beliggenhed, at kun faa Kirker kommer op ved Siden af den.

I Januar 1933 indviedes en Kirkesal paa Ellehus i Højst Sogn. Kirkesalen er indrettet i en privat Bygning, Driften afhol-

des ligeledes af en privat Kreds, og der er ikke ydet Tilskud til dette Foretagende fra Myndighedernes Side. Ordningen af Guds-tjenesterne sker ligeledes ved privat Initiativ, og den lille Kirkesal indtager saaledes en Særstilling indenfor Kirkerne.

Endelig indviedes i 1935 en ny Kirke i Genner, Øster Løgum Sogn. Ogsaa her blev der et tokirke Pastorat uden Adskillelse i selve Sognet.

To særlige Forhold med Kirkerne maa nævnes.

Det ene er Kirkeklokkerne.

De allerfleste Steder var der fjernet en eller flere Kirkeklokker, saa der stundom kun fandtes een tilbage. Kirkeklokkerne var krævet afleveret til Omstøbning under Krigen. Det var en Sorg at skulle skilles ved de gamle Klokker, og det var et dybt Savn ikke at faa den vante Klokkeklang ved Højtiderne. Der var imidlertid allerede i 1918 en enkelt Mand, der fremsatte Tanken om at faa nye Klokker anskaffet, og Tanken greb om sig og førte til Dannelsen af »Nationalfondet af 1918 til Anskaffelse af Kirkeklokker til Sønderjylland«. Dette Fond, der samlede Bidrag fra hele Landet, naaede efterhaanden op paa et Beløb paa over $\frac{1}{4}$ Million Kroner. For dette Beløb anskaffedes ialt 44 Kirkeklokker, der fordeltes til alle de Steder, hvor Klokkerne var fjernet. Klokkerne var støbt af de Schmidtske Jernstøberier, og Indskrifterne paa dem var forfattet af danske Digttere. — Den samlede Sum, som disse Klokkers Anskaffelse beløb sig til, var 274.448 Kr. 45 Øre.

I Visby Kirke sprang den gamle Klokke ved Ringningen paa Genforeningsdagen, og til Erstatning fik Kirken saa gennem Fonden en af de Klokker, man havde taget ned i Haderslev, hvor der skulde støbes nye Klokker for Harmoniens Skyld.

Det andet Forhold er Orgelpiberne.

I 62 Kirker var disse blevet fjernet og afleveret til Omsmelting, og selv om der ydedes Erstatning for dem, dækkede den dog langt fra Værdien. Dette vil blandt andet ses af følgende Oplysninger:

I Haderslev Provsti:

17 Kirker. Udbetalt: ca. 4600 Mk. Anslaaet Udgift ca. 7000 Kr.

I Aabenraa Provsti:

11 Kirker. Udbetalt ca. 4200 Mk. Anslaaet Udgift ca. 6000 Kr.

I Sønderborg Provsti:

17 Kirker. Udbetalt ca. 6500 Mk. Anslaaet Udgift ca. 11000 Kr.

I Tørninglen Provsti:

9 Kirker. Udbetalt ca. 2900 Mk. Anslaaet Udgift ca. 4000 Kr.

I Tønder Provsti:

8 Kirker. Udbetalt ca. 1200 Mk. Anslaaet Udgift ca. 3000 Kr.

De anførte Tal stammer fra 1923, hvor Marken praktisk talt var gaaet ud, medens Kronekursen var høj.

Den kirkelige Økonomi.

Kirkerne, Præsteembederne og Degneembederne delte Kaar med saa mange andre ved Markens Fald og endelige Annulering. Der var ved de fleste Embeder indenfor Kirken samlet en ret betydelig Kapital, dels gennem Afløsning af Byrder, dels ved Jordsalg eller Gaver, og største Parten af disse Beløb var blevet omsat i Krigslaan, og Tabet af disse Formuer kom til at stille Kirkerne og de kirkelige Embeder i en særlig Stilling. At det ikke var smaa Beløb, det drejede sig om, vil nedenstaaende Oversigt vise.

Provstiets Navn:	Kirke- kapital.	Præsteembede- kapital.	Degneembede- kapital.
Haderslev	958.711,25 Mk.	1.165.832,90 Mk.	131.115,64 Mk.
Aabenraa	259.514,62 »	871.528,02 »	124.131,49 »
Sønderborg	760.056,52 »	1.026.287,25 »	95.805,11 »
Tørninglen	186.856,52 »	867.508,96 »	88.880,75 »
Tønder	408.175,14 »	670.869,13 »	77.071,28 »
	Ialt: 2.573.314,05 Mk.	4.602.026,26 Mk.	517.004,27 Mk.

For at bøde paa disse Markkapitalers Bortfald vedtoges det i 1924 at yde 40.000 Kr. aarlig i 10 Aar til Ophjælpning af Kirkernes Forhold. Og ogsaa paa anden Maade søgte man ved Tilskud og Gaver at yde Hjælp, hvor den var mest tiltrængt.

Præsteembedernes Kapitaler var derimod tabt, udover ganske smaa Beløb. Tilbage sad da Kirkerepresentationen med de til Præsteembedet henlagte Jorder, og for at værne om disse grundfaste Værdier dannedes i 1923 en Forening af Menighedsraad og Menighedsraadsmedlemmer i de sønderjydske Landsdele. Man frygtede for, at den Udstykningslov, der i det øvrige

Land havde gjort saa stærkt Indhug i Præstegaardsjorderne, ogsaa skulde komme til at beskære disse Jorder her. Men medens det i det øvrige Land var tvivlsomt, hvem der egentlig var Ejer af Præstegaardsjorderne: Staten eller Sognets til Kirken hørende Beboere, saa var det i Sønderjylland hævet over enhver Tvivl, idet de til kirkelige Formaal henlagte Jorder i Tingbøger overalt var indført saaledes, at det var Sognemenigheden, der stod skrevet som Ejer. — Der er da heller ikke forsøgt Udstykning i større Grad af Præstegaardsjorderne. Dertil kom det Forhold, at de allerfleste Steder udlejes disse Jorder i Smaaparcerler til mindre Brugere, saaledes at man med Rette vil kunne hævde, at Lovens Aand er praktiseret: Jorden kommer de smaa Brugere til Gode, og samtidig har man her sikret sig at bevare de grundfaste Værdier fremfor at faa eventuelle Kapitaler, hvis usikre Værdier man havde gjort Erfaringer nok om.

Hvad der er sagt om Kirkernes Fattigdom og Tilstand gælder ogsaa Præstegaardene. Der havde hverken været Midler eller Materialer til større Istandsættelser, og nogle af Præstegaardene var saa medtagne, at de ikke kunde istandsættes uden uhyre Bekostninger. Man valgte da et Par Steder at sælge de gamle Præstegaarde og opføre nye, hvad der baade blev billigere og bedre. Dette var saaledes Tilfældet med Brøns og Nørre Løgum Præstegaarde. Og nogle Steder nedreves de gamle, og nye opførtes, saaledes i Brede og Rinkenæs.

Den 2. Marts 1923 nedbrændte den gamle Dybbøl Præstegaard, og ogsaa her opførtes en ny.

Et Forslag om Sammenlægning af Embeder i større Udstrækning blev ikke til Virkelighed; kun saadanne smaa Sogne som Mjolden—Randerup, Ballum—Skast og Emmerlev—Hjerpsted sloges sammen, dog saaledes, at det første betragtedes som en midlertidig Ordning, og dernæst, at de Sogne, der lagdes til det, hvor Præsten boede, beholdt egen Administration af Jorder og Præstelønningskasse, medens de saaledes overtallige Præstegaarde udlejedes.

For at afhjælpe Præsteembedernes økonomiske Stilling blev de Afgifter, der skulde svares til Embedets Lønning, ansatte efter Kapiteltakst og med et saa forholdsvis lille Beløb, at der de fleste Steder kunde fremkomme et Overskud af Avlingen, og

dette kunde saa anvendes til Præstegaardens Vedligeholdelse eller eventuelt til Nedsættelse af Kirkeskatten.

I 1927 gennemførtes Tiendeafløsningen overalt, hvor den endnu ikke var gennemført, og det maa saaledes siges, at saavel Kirkernes som Præstegaardenes økonomiske Stilling derved blev saa nogenlunde betrygget.

Med Hensyn til Kirkens indre Liv skal nævnes, at den Splitelse, der fandt Sted i 1913, da »de tolv« Præster traadte ud af »Indre Mission« og dannede det saakaldte »Gamle Budskab«, efterhaanden er døet ud. Menighedslivet har de fleste Steder trukket sig saaledes i Lave, at dansk Indre-Mission kan samle den største Del af dem, der tidligere sluttede sig til Nordslesvigs Indremission, medens »det gamle Budskab« helt synes at have mistet sin Betydning, blandt andet derved, at Lederne er borte. — Kirketro samler man sig de fleste Steder om Sognets Præst; men der holdes stadigt store Møder rundt i Landsdelen af saavel Indre-Mission som Kirkeligt Samfund. Modsætningerne indenfor de kirkelige Retninger synes mindre skarpe her i Sønderjylland end i det øvrige Land. Til Gengæld kan det ikke nægtes, at Sekterere synes at finde en grødefuld Grobund for Paavirkning; men mange af disse Sektors Virke er af saa forbigaaende Betydning, at man ikke tør regne med dem.

Om det kirkelige Ungdomsarbejde vil der blive talt andetsteds; der synes her at være baade gode Muligheder og ret lyse Fremtidsudsigter.

Hvad Forholdet til ydre Mission angaar, saa havde der jo været Forbindelse med tyske Missionssselskaber, hvoraf Breklum Missionen var baade den bedst kendte og den, der længst bevarede Forbindelse. — Nu er dette Arbejde saa godt som helt gaaet over til de tyske Menigheder, medens danske Menigheder har sluttet op om de danske Missionssselskaber, særlig Dansk Missionssselskab, Sudanmissionen og Østerlandsmissionen. Øst-Jeypore-Missionen overgik i 1933 til Dansk Missionssselskab, men dog med delvis Selvstændighed.

Hvert Aars 3. Pinsedag har der været afholdt et stort Missionsmøde i Tinglev, ofte besøgt af Tusinder, og her har de forskellige Missionsvirksomheder haft deres Talsmænd.

Brødremenigheden i Christiansfeld holder stadig sin Særstilling, men har paa mange Maader nærmet sig Folkekirken i Samarbejde baade indadtil og udadtil. Saaledes har Brødremenighedens Præster faaet Ret til at bære den danske Præstekjole og tale i Folkekirken Kirker, og fra begge Sider kendes det, at det, som binder sammen, er større end det, der skiller.

Et Forhold, der indenfor Menighedslivet var af meget stor Betydning, var *Salmebogen*. Den sønderjydske Salmebog eller »Evangelisk-luthersk Psalmebog for de dansktalende Menigheder i Slesvig«, som den rettelig hed, var og er med god Grund elsket af Menighederne. Imidlertid savnedes en Del af de Salmer, der var komne til senere, og enkelte andre, der fandtes i »Salmebog for Kirke og Hjem«, og dette følte, ikke mindst af de nordfra kommende Præster, som et stort Savn. Nogle enkelte Steder indførte man da straks denne Salmebog, der saa brugtes Side om Side med den sønderjydske, og dette Forhold findes stadig i Tønder, medens man i Tinglev efter nogle Aars Forløb vendte tilbage til den sønderjydske Salmebog.

For straks at bøde paa Mangler udgaves et Tillæg, indeholdende et Udvalg af de i det øvrige Land mest kendte og yndede Salmer, der ikke fandtes i den sønderjydske Salmebog. — Imidlertid viste der sig Vanskeligheder ved at faa denne Salmebog optrykt, og et nedsat Udvalg, bestaaende af Biskop Ammundsen, Haderslev, Provst Christensen, Tønder, Gaardejer Cl. Friis, Løgumgaard, Pastor O. Jensen, Notmark, Førstelærer M. Møller, Rødding, Provst M. Nielsen, Ensted, og Gaardejer Nis Nissen, Nordborg, udarbejdede da en ny Udgave saaledes, at nogle af de Salmer, der praktisk talt aldrig blev brugt, blev udeladt, men man bibeholdt de gamle Numre, og dertil føjedes saa et Tillæg med 190 Salmer, der var udvalgt dels efter »Salmebog for Kirke og Hjem«, dels taget fra andre Udgaver af Salmebøger og Sangbøger. Denne godkendtes 1925.

Den voksende Trang til at faa en »hel« Salmebog, helst fælles med det øvrige Land, førte til Nedsættelsen af et Salmebogsudvalg. Det skete paa Foranledning af »Sammenslutningen af Menighedsraad og Menighedsraadsmedlemmer i de Sønderjydske Landsdele«, og denne Organisation betalte de med selve Ar-

bejdet og Rejser forbundne Omkostninger. Udvalget begyndte sit Arbejde i 1933, og i 1943 udkom Beretning om Udvalgets Arbejde og »Det sønderjydske Forslag til den danske Salmebog. Et Forarbejde«. — Forslaget indeholder 997 Salmer. Det vil nu blive Genstand for Drøftelser, og formentlig vil der fra autoritativ Side blive nedsat en Kommission, der skal tage dette og lignende Forslag, der er udarbejdet andetsteds i det øvrige Land, under fornøden Behandling.

Ogsaa indenfor den tyske Folkekirkemenighed skete der et Salmebogsskifte, idet den tidligere anvendte Salmebog ikke blev optrykt mere. Man gik da over til at anvende den af den slesvigsk-holstenske Landskirke nyudarbejdede Salmebog, der indførtes til Brug saavel i de folkekirkelige tyske Menigheder som i de tyske Frimenigheder. Derved skabtes et Bindeled imellem de to Menighedsgrupper.

Med Hensyn til den gudstjenstlige Lithurgi og Ritualer ved de kirkelige Handlinger, stillede man i Overgangstiden frit i Valget, idet det dog indskærpedes de nordfra kommende Præster at fare frem med stor Lempe. Lidt efter lidt gled de tidligere anvendte Ritualer ud af Brug, saa Sønderjylland her blev helt fælles med det øvrige Land. Og noget lignende kan siges om den kirkelige Lithurgi ved Gudstjenesten. Den i og for sig rigere udsmykkede tidligere anvendte Lithurgi veg for den danske, og her viste det sig, at Trangen til en dansk lithurgisk Haandbog blev voksende, saa der ikke blev overladt for meget til den lokale Præsts Vilkaarlighed i Udformning af den danske Gudstjeneste. — En saadan Haandbog vil formentlig fremkomme ret snart, idet der arbejdes paa den.

Et særligt Punkt skal nævnes endnu. Det var en meget udbredt Skik, at Børnene blev døbt i Hjemmet; kun faa, oftest fattige Børn, blev døbt i Kirken. Efterhaanden som dansk Kirkeskik trængte igennem, gled Hjemmedaaben i Baggrunden, medens Kirkedaaben blev det almindelige. Tilstedeværelsen af Personregistre, hvor Navngivningen finder Sted, har ikke indvirket i Retning af, at Daaben tilsidesattes (hvad vist oprindeligt var Tanken); naar et Faatal Børn, — og det drejer sig kun om et Faatal, — ikke bliver døbt, skyldes det religiøse Grunde.

De danske Frimenigheder.

Fra gammel Tid havde der jo været danske Frimenigheder, oprettet under tysk Styre, for at værne om dansk Liv i Kirke og Skole. Ved Genforeningen kom disse Frimenigheder til at staa i en særlig Stilling ved Overvejelser om deres Bestaaen nu under de ændrede Forhold. Imidlertid fortsatte Frimenighederne deres Virke, og det synes, som om de blot trivedes bedre i den danske Kirkes moderlige Skygge end før. Kun tre Steder skete der Ændringer, nemlig i Skærbæk, Aabenraa og Sundeved.

I Skærbæk skete det saaledes, at Pastor Jørgensen ansattes som residerende Kapellan i Skærbæk. Derved ophævedes i en vis Forstand Frimenigheden; men denne blev dog ved at fastholde Ejendomsretten til Kirken, som den selv havde bygget, og Pastor Jørgensen fortsatte sit Arbejde udfra sin gamle Kirke og indenfor de Kredse, der havde sluttet sig til ham ogsaa udenfor Sognets Grænser. Selv efter sin officielle Afsked fra Embedet, fortsætter Pastor Jørgensen, der gennem sit Virke har faaet et saa indgaaende Kendskab til Vestslesvig og Familierne der, og har faaet knyttet saa mange personlige Baand mellem sig og de gamle og yngre Slægter. —

I Aabenraa solgte Frimenigheden sin Kirke, St. Jørgens Kirke, til den danske Stat, og der oprettedes et Embede som Andenpræst med særlig denne Kirke til Arbejdssted. Ogsaa der kom den Menighed, der stadig samles i St. Jørgens Kirke, til at bestaa af de tidligere Frimenighedsmedlemmer.

Frimenigheden i Sundeved, der havde egen Kirke i Stenderup, opløstes derved, at Frimenighedens Præst, Jørgen Eriksen, blev dansk Sognepræst, og de enkelte Medlemmer af Frimenigheden gled da ind i de Sognemenigheder, hvor de boede.

De øvrige Frimenigheder: Rødding, Bovlund og Haderslev har fortsat deres Virke udfra deres egne Kirker og med egne Præster.

Paa eet Punkt kom disse danske Frimenigheder til at virke paa ret ejendommelig Maade, nemlig ved de kirkelige Afstemninger, hvortil Frimenighedens Medlemmer ikke havde Stemmeret. Derved fremkom i nogle af de Sogne, der laa nærmest omkring Frimenighederne, det særlige, at just de danske Frimenigheder kom til at bringe den tyske Stemmeprocent i Vejret.

En Frimenighed af særlig Art er den, der oprettedes i 1922 i Rønshoved, hvor Forstanderen for Højskolen der af Pastor Niels Dael, Liselund, den 1. Marts 1925 viedes til Præst. Men Frimenigheden indtager en Særstilling i Forhold til de øvrige Frimenigheder.

De danske Frimenigheders Indsats kan ikke maales ud i Tal eller Resultater. Men det er en Kendsgerning, at mangfoldige af de Sønderjyder, der fik og har den største Betydning for Danskhedens Arbejde før og nu, er udgaaet fra Hjem, der stod disse Frimenigheder nær, og har faaet deres Paavirkning gennem det Arbejde, der er ydet derudfra.

Endelig skal omtales et særligt Forhold, der i mere end een Forstand er et »Grænsetilfælde«. I 1935 oprettedes i Højer et residerende Kapellani med Sognepræst N. P. Nielsen som Præst. Til Opgaven var knyttet, foruden dansk kirkeligt Arbejde i Højer, at betjene de Grænsesogne, hvor der sad tyskuddannede Præster, og hvor man derfor i høj Grad trængte til at faa en dansk Forkyndelse, et Krav, der rejstes fra flere Sider. Det var navnlig Hostrup og Burkal Sogne, dette gjaldt. Imidlertid er der nu sket den Ændring, at der i disse Embeder er kommet danske Præster, og Pastor Nielsen, der 1943 udnævntes til dansk Sognepræst i Højer, er saaledes løst fra den Forpligtelse, der var knyttet til Embedet som residerende Kapellan.

I Lighed med Købstæderne faar Højer nu sin danske og sin tyske Sognepræst, hvormed begge Menigheder skulde være bedst tjent. —

Hvis man i Korthed skal sammenfatte, hvad der er sket i de 22 Aar fra 1920 til 1942 i Sønderjyllands Kirkeliv, kan det vel udtrykkes saaledes, at dansk Kirkeliv har faaet sin Ret og fundet sin Form saaledes fælles med det øvrige Land, at der er sket den aandelige Genforening, at ingen dansk vil føle sig fremmed i en sønderjydsk Kirke, hvor dansk Gudstjeneste holdes. Tillige maa det siges, at der paa mange Maader er faldet en hel Del af de Vildskud bort, som skæmmede i nogle Aar ved halv- eller helsekteriske Bevægelser.

Men samtidig maa det ogsaa siges, at Adskillelsen mellem den danske og den tyske Befolkningsdel, ogsaa indenfor Kirken,

er blevet stærkere og mere følelig. At 1933 ogsaa her satte Skillelinjer, er klart. Den folkekirkelige tyske Betjening, saavel med Gudstjenester som kirkelige Handlinger, synes at være i Aftagende, medens den tyske frikirkelige Bevægelse arbejder paa at vinde dette tabte Terræn. Hvorledes Udviklingen her vil forme sig, er det umuligt at udtale sig om. De mange tyske Skoler kan muligvis fremme Brugen af det tyske Sprog og derved øve Indflydelse paa Kirken; men noget sikkert derom kan ikke siges.

Derimod staar det fast, at dansk Kirkeliv har en central Plads i den sønderjydske Befolkning, og der er stadig Brug for alt dygtigt og uselvisk Arbejde, baade indenfor Folkekirken og i de danske Frimenigheder. Og selv om man ikke kan frembringe Statistik over aandelig Indstilling, saa kan det dog med Sikkerhed siges, at de allerfleste Steder i de sønderjydske Sogne sluttes der op om Kirken, ikke blot til Glædesfest og Sørgehøjtid, men ogsaa i det søndagslige Kirkebesøg.

Fremtid fælles med Moderlandets Kirke, det er det Maal, der ogsaa her arbejdes paa, saa enhver Særstilling smelter sammen til Enhed med Danmarks Kirke.

Kilder.

»Betænkning fra det kirkelige Udvalg, nedsat af »Den nordslesvigske Vælgerforening« i Anledning af Genforeningen med Danmark« findes aftrykt i:

Forhandlinger i Rigsdagspartiernes sønderjydske Udvalg, Side 214 f. f.
Haandbog i det slesvigske Spørgsmaals Historie, Bind III.
Sønderjydske Aarbøger.
Haderslev Stifts Landemodeakter.
Kirkelig Haandbog, 1939.
Provstearkivet for Tønder Provsti.
Diverse Arkivalier.

JAKOB PETERSEN:

FORENINGER OG FORSAMLINGSHUSE

I det folkelige Liv spiller Foreningerne en langt større Rolle, end det tilsyneladende ser ud til. Vi nævner gerne Foreningerne som en Biting, og saa er Forholdet dog dette, at det er indenfor Rammerne af det Liv, der leves i Foreningerne og dermed Forsamlingshusene, at det kan kendes, om et Sogn er »vakt«, eller om det »sover«.

Her i Landsdelen er det vanskeligt at afgøre, om det er Foreningerne, der har givet Stødet til Rejsning af Forsamlingshusene, eller omvendt, om det er Forsamlingshusene, der har skabt Foreningerne. Skal dette Forhold nøje undersøges, saa maa det vistnok fastslaas, at de fleste Forsamlingshuse er rejst, inden der var nævneværdigt Foreningsliv i Sognet. Jeg vil derfor først gøre Rede for Forsamlingshusene.

Om Forsamlingshusene i Almindelighed er der det at sige, at der i de sidste tyve Aar er sket store Ændringer, især hvad de ydre Forhold angaar. Det, der nu nærmest er et Savn i vore Forsamlingshuse, er at faa Stole i Stedet for Bænke. Det er noget, der maa arbejdes hen til, og det behøver ikke at komme paa een Gang, men lidt efter lidt. Nævnes maa ogsaa Udsmykningen. Det Valg af Billeder, der hidtil er gjort, er ikke særlig godt. De Billedgaver, der kommer til Forsamlingshusene, er omtrent af samme Kvalitet, som de Boggaver, der kommer til Bibliotekerne. Der burde i ethvert Forsamlingshus være et midtpunktsamlende Billede, enten dette saa var i Sten eller paa Lærred. Et saadant Billede vilde sætte sit Præg paa Forsamlingshuset, og det vilde give de besøgende et Indblik i, hvad Kunst er.

Forsamlingshusene har i og for sig ikke noget med Økonomi at gøre, d. v. s. det er ikke noget økonomisk Foretagende, der skal give Dividende. Naar et Forsamlingshus skal svare sig saadan, at der skal ydes Dividende til dem, der har bygget det, saa er der noget galt paa Færde. Den Slags Forsamlingshuse findes heldigvis ikke i Landsdelen. Befolkningen er klar over, at bare et Forsamlingshus kan hvile i sig selv, saa er det godt. Der kendes heller ikke noget til, at der skal finde Forlystelser Sted, for at faa det til at svare sig økonomisk. Forsamlingshusene i Landsdelen er alle indstillede paa, at de skal tjene et dansk, folkeligt Arbejde. En Undtagelse danner maaske Forsamlingshusene i Byerne, der i højre Grad maa betragtes som Højskolehjem.

At Forholdene er saadan, giver sig bedst Udslag i de Vedtægter, der findes for de allerfleste Forsamlingshuse. En saadan Mønstervedtægt blev udarbejdet lige efter 1920, og med enkelte Ændringer her og der efter som lokale Forhold har gjort det ønskeligt, er denne blevet Grundlag for de allerfleste af vore Forsamlingshuse.

Vedtægter for

§ 1.

Selskabets Navn er

Andelshaverne er kun forpligtede med deres Andeles Beløb, og deres private Formue er Selskabet uvedkommende.

§ 2.

Selskabet har sit Hjemsted i Dets Formaal er Udnyttelse af enten ved, at Selskabet selv gennem en Bestyrer udøver Driften, eller ved at Forsamlingshuset kan udlejes eller bortforpagtes. Forsamlingshuset kan udlejes til ethvert lovligt Øjemed. Forsamlingshuset drives foreløbig som hidindtil ved at fremme kristelig og folkelig Oplysning, Idræt og Ædruelighed. Bestyreren af Forsamlingshuset, henholdsvis Lejeren eller Forpagteren, som antages af Selskabets Bestyrelse, kan ikke have Sæde i denne.

§ 3.

Selskabets Andelskapital er foreløbig Kr., fordelt paa Andele a . . . Kr., indbetalbar i Løbet af fem Aar i halvaarlige Renter a . . . Kr. Første Rate indbetales Overskudet ved Driften anvendes til Nedbringelse af Gælden. Et evt. Restdrifts-overskud anvendes til nationale eller kulturelle Formaal. I Tilfælde af Selskabets Opløsning kan Medlemmerne kun faa tilbagebetalt deres Indskud uden Renter. Restbeløbet anvendes til de samme Formaal som Driftsoverskudet.

§ 4.

Andelsbeviserne lyder paa Navn og kan transporteres til Navn. Afhændelse af et Andelsbevis til Ikke-Medlemmer er kun tilladt med Billigelse af Selskabets Bestyrelse. I Tilfælde af Bortflytning eller Fallit skal Andelsbeviset gennem Bestyrelsen overdrages til en Andelshaver, og saafremt ingen saadan ønsker at overtage det, da til en Person, som Bestyrelsen finder villig og egnet.

§ 5.

Bortkommer et Andelsbevis, kan det erstattes ved Udfærdigelsen af et nyt, efter at det bortkomne er mortificeret paa lovlige Maade paa vedkommende Ejers Bekostning.

§ 6.

Den øverste Myndighed i alle Selskabets Anliggender har Generalforsamlingen, paa hvilken hver Andelshaver er stemmeberettiget. Hver Andelshaver har paa Generalforsamlingen kun een Stemme. Andelshaverne kan kun udøve deres Stemmeret ved personlig Nærværelse paa Generalforsamlingen, eller i Tilfælde af Sygdom ved skriftlig Fuldmagt til en Andelshaver. For- eninger og Selskaber, der er Andelshavere, maa møde ved For- manden, eller hvis denne er forhindret, ved et Bestyrelsesmed- lem eller med skriftlig Fuldmagt fra Formanden.

§ 7.

Selskabets ordinære Generalforsamling holdes een Gang aar- ligt inden Udgangen af Marts Maaned efter forudgaaende skrift- lig Indbydelse med Dagsorden til Andelshaverne. Forslag, som

ønskes behandlet, maa indgives inden 1. Februar. Paa Generalforsamlingen afgives Aarsberetningen og fremlægges Regnskabet. I Forbindelse dermed drøftes Virksomheden. De forenskrevne Valg foretages. Over Generalforsamlingens Beslutninger føres en Protokol, som opbevares hos Formanden.

§ 8.

Ekstraordinære Generalforsamlinger kan afholdes ifølge Beslutning af Bestyrelsen og skal afholdes, naar det forlanges af en Fjerdedel af de stemmeberettigede. Et saadant Forlangende skal indgives skriftligt til Bestyrelsen og være ledsaget af en motiveret Dagsorden.

§ 9.

Paa den stiftende Generalforsamling vælges en Bestyrelse bestaaende af 5 Medlemmer, samt to Revisorer. Valgperioden er tre Aar. Medlemmerne afgaar med to og to og eet Medlem aarligt. Første Gang ved Lodtrækning. Revisorerne vælges for to Aar og afgaar skiftevis. Første Gang ved Lodtrækning. Valgene foretages ved skriftlig Afstemning, medmindre Kaaring ved Haandsoprækning eenstemmigt vedtages. Fremtidige Bestyrelsesvalg sker paa den ordinære Generalforsamling.

§ 10.

Bestyrelsen vælger selv sin Formand og en Forretningsfører, der tillige er Kasserer. Bestyrelsen holder Møde, naar Formanden finder dette nødvendigt, dog mindst een Gang hvert halve Aar. Eller iøvrigt til enhver Tid, naar mindst tre Medlemmer af Bestyrelsen ønsker det. Bestyrelsens Beslutninger indføres i en Protokol, som føres af Formanden og opbevares af denne. Formanden indkalder til Bestyrelsesmøde ved skriftlig Meddelelse til Medlemmerne med mindst tre Dages Varsel.

§ 11.

Bestyrelsen repræsenterer Selskabet i alle Forhold, saavel udadtil som overfor Andelshaverne. Formanden i Forening med et Bestyrelsesmedlem kan forpligte Selskabet. Dog kræves samtlige Bestyrelsesmedlemmers Underskrift ved Køb, Afhændelse eller Pantsættelse af fast Ejendom. Bestyrelsen fastsætter Regler for Udlejning og Drift af Lokalerne.

§ 12.

Regnskabsaaret gaar fra 1. Januar til 31. December. Kasseren aflægger Regnskab inden hvert Aars 1. Marts, og efter at dette er gennemgaaet af Revisorerne, fremlægges det til Godkendelse paa Selskabets ordinære Generalforsamling.

§ 13.

Forandring af Selskabets Vedtægter skal vedtages paa en Generalforsamling af mindst to Trediedele af de stemmeberettigede. Stemmer ikke to Trediedele af de stemmeberettigede for Forslaget, indkaldes til en ny Generalforsamling, der afholdes senest fjorten Dage efter den første, og dennes Beslutning bliver afgørende ved simpelt Stemme flertal.

Angaaende Udnyttelse af Koncessionen kan dette afgøres ved simpelt Flertal ved to med fjorten Dages Mellemrum afholdte Generalforsamlinger.

§ 14.

Forhold, som ikke er omtalte i Vedtægterne, ordnes af Bestyrelsen.

Saaledes vedtaget paa Selskabets stiftende Generalforsamling i Forsamlingshus, den 19 . .

Bestyrelsen.

Den Oversigt over Forsamlingshusene, der skal meddeles her, er delt i to Afdelinger. Først en alfabetisk ordnet Liste efter Stedet, hvor Forsamlingshuset ligger. I Klammer angives Sognet, hvis Forsamlingshuset ligger et andet Sted end i Kirkebyen. Amtet angives ved et Aa. for Aabenraa Amt; Ha. for Haderslev Amt; Sø. for Sønderborg Amt og Tø. for Tønder Amt. Derefter Byggeaaret. Dernæst en Fortegnelse over Forsamlingshusene, ordnet efter Byggeaar.

Aabenraa. Senere ombygget. 1900	Haderslev (Harmonien) ... 1850
Abild. Tø. 1923	Bovlund 1870
Aarø (Øsby) Ha. 1941	Skrave 1892
Anslet (Fjelstrup) Ha. 1905	Visby 1894
Senere ombygget.	Ø. Lindet 1894
Augustenborg. Sø. 1936	Bevtoft 1897
Ballum. Tø. 1910	Nustrup 1898

Bedsted. Aa.	1937	Sottrup	1898
Bevtoft. Ha.	1897	Aabenraa	1900
Senere ombygget.		Haderslev (Højskolehjem.)	1902
Bjærndrup (Kliplev) Aa. ..	1934	Sønderborg	1903
Bolderslev (Bjolderup) Aa..	1910	Anslet	1905
Nyt 1936.		Brøns	1905
Bovlund (Agerskov) Ha. ..	1870	Hjerting	1905
Nyt 1933.		Roager	1905
Branderup. Ha.	1929	Rurup	1905
Brede. Tø.	1907	Døstrup	1906
Broager. Sø.	1938	Fole	1906
Broderup (Tinglev) Tø.	1938	Hoptrup	1906
Brændstrup (Rødding) Ha..	1907	Hvidding	1906
Senere ombygget.		Hyrup	1906
Brøns. Tø.	1905	Nordborg	1906
Burkal. Tø.	1934	Skodborg	1906
Bylderup. Tø.	1911	Vedsted	1906
Senere ombygget.		Tandslet	1906
Dybbøl. Sø.	1913	Brede	1907
Døstrup. Tø.	1906	Brændstrup	1907
Egen. Sø.	1908	Hjerpsted	1907
Ellehus (Højst) Tø.	1937	Hygum	1907
Ellum (Løgumkloster) Tø. .	1937	Møgeltønder	1907
Emmerlev. Tø.	1910	Egen	1908
Ensted. Aa.	1924	Genner	1908
Senere ombygget.		Jels	1908
Faarhus (Bov) Aa. Nyt 1942	1929	Kastvraa	1908
Fole. Ha.	1906	Jejsing	1909
Frørup. Ha.	1942	Nr. Hostrup	1909
Genner (Ø. Løgum) Aa. ...	1908	Spandet	1909
Haderslev. Harmonien ...	1850	Ballum	1910
Ombygget flere Gange.		Bolderslev	1910
Haderslev. Højskolehjemmet	1902	Emmerlev	1910
Senere ombygget.		Hjordkær	1910
Hammelev. Ha.	1920	Bylderup	1911
Hjerting. Ha.	1905	Svendstrup	1912
Hjerpsted. Tø.	1907	Dybbøl	1913
Hjordkær. Aa.	1910	Vonsbæk	1914
Senere ombygget.		Holbøl	1918
Holbøl. Aa.	1918	Hammelev	1920
Hoptrup. Ha.	1906	Rangstrup	1920
Hovslund (Ø. Løgum) Aa. .	1934	Rømø	1920
Hvidding. Tø.	1906	Tornum	1920
Senere ombygget.		Tønder	1920
Hygum. Ha.	1907	Tirslund	1921

Hyrup (Øsby) Ha.	1906	Ravsted	1922
Senere ombygget.		V. Lindet	1922
Højer. Tø.	1925	Abild	1923
Højst. Tø.	1923	Højst	1923
Jejsing (Hostrup) Tø.	1909	Jægerup	1923
Jels. Ha.	1908	Københoved	1923
Jyndevad (Burkal) Tø.	1929	Sølsted	1923
Jægerup. Ha.	1923	Ensted	1924
Kastrup (Gram) Ha.	1935	Lintrup	1924
Kastvraa (Sommersted) Ha.	1908	Tinglev	1924
Kegnæs. Sø. Indvies	1943	Højer	1925
Kliplev. Aa.	1942	Kollund	1925
Kollund (Bov) Aa.	1925	Skrydstrup	1926
Krusaa (Bov) Aa.	1936	Løgumkloster	1927
Kværs. Aa.	1929	Uge	1927
Københoved (Skrave) Ha. .	1923	Padborg	1928
Langetved (Skrave) Ha. ...	1892	Branderup	1929
Nyt 1941.		Faarhus	1929
Lintrup. Ha.	1924	Jyndevad	1929
Lydersholm (Burkal) Tø. . .	1929	Kværs	1929
Løgumkloster. Tø.	1927	Lydersholm	1929
Løjt. Aa.	1930	Solderup	1929
Marstrup (Hoptrup) Ha. . .	1933	Løjt	1930
Møgeltønder. Tø.	1907	Bjærndrup	1934
Nordborg. Sø.	1906	Burkal	1934
Nustrup. Ha. Nyt 1914	1898	Hovslund	1934
Nr. Hostrup (Egvad) Aa. . .	1909	Rinkenæs	1934
Senere ombygget.		Sillerup	1934
Nr. Løgum. Tø.	1935	Sofiedal	1934
O. Jerstal (Vedsted) Ha. . .	1941	Vollerup	1934
Padborg (Bov) Aa.	1928	Kastrup	1935
Rangstrup (Agerskov) Ha. .	1920	Nr. Løgum	1935
Ravsted. Tø.	1922	Rudbøl	1935
Rinkenæs. Aa.	1934	Stepping	1935
Rise. Aa.	1942	Sæd	1935
Roager. Tø.	1905	Augustenborg	1936
Rurup (Branderup) Ha. ...	1905	Krusaa	1936
Rømø. Tø.	1920	Bedsted	1937
Rudbøl (Højer) Tø.	1935	Ellehus	1937
Sillerup (Fjelstrup) Ha. ...	1934	Ellum	1937
Skodborg. Ha.	1906	Broager	1938
Skrydstrup. Ha.	1926	Broderup	1938
Sofideal (Tinglev) Tø.	1934	Marstrup	1939
Solderup (Hostrup) Tø.	1929	Aarø	1941
Sottrup. Sø. Nyt 1911	1898	O. Jerstal	1941

Spandet. Tø.	1909	Frørup	1942
Stepping. Ha.	1935	Kliplev	1942
Svendstrup. Sø.	1912	Rise	1942
Senere ombygget.			
Sæd (Udbjerg) Tø.	1935	Kegnæs	1943
Sølsted (Abild) Tø, Nyt 1942	1923		
Sønderborg. Nyt 1914	1903		
Tandslet. Sø.	1906		
Tinglev. Tø.	1924		
Tirslund. Ha.	1921		
Tornum (Lintrup) Ha.	1920		
Tønder. Nyt 1943	1920		
Uge. Aa.	1927		
Vedsted. Ha.	1906		
V. Lindet (Gram) Ha.	1922		
Senere ombygget.			
Visby. Tø.	1894		
Senere ombygget.			
Vollerup (Bjolderup) Aa. ..	1934		
Vonsbæk. Ha.	1914		
Ø. Lindet. Ha.	1894		

Ialt 101. Af disse er 45 bygget før 1914 og 56 efter 1918.

Der har i de sidste Aar været ikke saa faa Steder, hvor man har ment at kunne løse Forsamlingshusspørgsmaalet sammen med de Gymnastiksale, der skal bygges ved Folkeskolerne. Disse Gymnastiksale kan i Henhold til Loven tages i Brug til folkelige Møder. Af Gymnastiksale, der egner sig til dette Brug, findes der:

I Aabenraa Amt	9	Gymnastiksale
I Haderslev Amt	19	—
I Sønderborg Amt	10	—
I Tønder Amt	7	—
		<hr/>
		45 Gymnastiksale

En ganske egen Kategori af Forsamlingshuse er dem, der er i privat Eje. Af dem findes der 6.

Det samlede Antal Mødesteder er saaledes ialt 152.

Fire Forsamlingshuse, der alle var byggede før 1920, er blevet solgt, nemlig: Agerskov, Rødding, og »Frej« i Tyrstrup, Haderslev Amt, og Tørsbøl i Aabenraa Amt.

Til Trods for denne Udvidelse med Gymnastiksalene til fol-

keligt Brug, er der endnu en Del Sogne, der savner et Forsamlingsrum. Det har Interesse at vide, hvormange Sogne, det drejer sig om amtsvis:

Aabenraa Amt	3
Haderslev Amt	7
Sønderborg Amt	4
Tønder Amt	4
	18

Hvorvidt Gymnastiksalene kan erstatte Forsamlingshusene, er et aabent Spørgsmaal. Det er vanskeligt at bedømme; nogle Steder gaar det godt, og andre Steder gaar det mindre godt. I alle Tilfælde maa Brugen af Gymnastiksale hilses med Glæde, da det er en Begyndelse til et folkeligt Arbejde i Sognet, der hvor det hidtil har ligget brak.

Det har Interesse at se, i hvormange Sogne, der findes Forsamlingshus eller Gymnastiksal, og hvormange Sogne der er uden Mødested:

	Forsamlings- huse:	Gymnastik- sale:	Uden Møde- sted:	Ialt:
Aabenraa Amt	15 Sogne	2 Sogne	3 Sogne	20 Sogne
Haderslev Amt ...	27 —	8 —	7 —	42 —
Sønderborg Amt ..	10 —	6 —	4 —	20 —
Tønder Amt	24 —	6 —	4 —	34 —
	76 Sogne	22 Sogne	18 Sogne	116 Sogne

Mens Forsamlingshuset har den ganske bestemte Opgave at tjene det danske folkelige Liv paa Stedet, saa er Foreningernes Opgave mangeartede og vidt forskellige. Foreningslivet er vidt-favnende helt fra de mest lærde og ned til Dagliglivets mest elementære Ting. Der er saaledes stor Forskel paa »Historisk Samfund for Sønderjylland« og saa en Forening til Biavlens Fremme. Begge Foreninger har deres fulde Berettigelse. Arbejdet her skal imidlertid indskrænkes til kun at omfatte de Foreninger, der har et folkeligt Formaal. Selve denne Begrænsning er ikke let. En partipolitisk Forening kan udmærket regnes med til de folkelige Foreninger, og dog maa det vistnok siges, at den mere hører hjemme under det, der har med Erhvervsøkonomi at gøre. I alle Tilfælde er de politiske Foreninger ikke medtaget her. En

anden Begræsning er denne, at der ikke er taget Hensyn til de Foreninger, der ligger udenfor en Sammenslutning, f. Eks. Foredragsforeninger og selskabelige Foreninger. Det har været nødvendigt at holde sig til de Foreninger, der virker indenfor en Sammenslutning.

Det vilde være af stor Betydning at faa en samlet Oversigt for hele Foreningslivet. Men det kræver stor Plads, og kan derfor ikke gennemføres indenfor de Rammer, der her er givet.

Vi Danske er blevet et Foreningsfolk i udstrakt Grad. Saa snart et eller andet Spørgsmaal skal løses, saa tager vi straks fat paa at danne en Forening for derved at løse Opgaven i Flok. Foreningerne har ogsaa en anden Opgave, som vi ofte overser, og det er den at uddanne Ledere. Dette at blive Medlem af en Forenings Bestyrelse er det første Trappetrin frem til at blive Formand. De allerfleste af vore betydelige Kvinder og Mænd har begyndt deres Løbebane paa den Maade. Derfor er Foreningslivet den første Uddannelse til Deltagelse i vort frisisjede og demokratiske Liv.

Det er en gammel Klage, at der findes alt for mange Foreninger, men det er en tom Klage. De overflødige Foreninger vil forsvinde i Løbet af ganske kort Tid, da en Forening altid maa føre en haard Kamp for Tilværelsen. En Forening, der ikke har et positivt Formaal, vil have en meget kort Levetid. Dertil kommer, at det heldigvis er en frivillig Sag at være Medlem af en Forening.

Det vilde være fristende at give en historisk Fremstilling af hver enkelt Forening, men det er der heller ikke Plads til. Det er at haabe, at de Foreninger, der har betydet noget, maa faa en Historieskriver, saa at de kan blive omtalt paa en lignende Maade som det af »Sønderjydske Skoleforening« i 1942 udsendte Festskrift. Dette kan kun gøres ved de særlig store Foreninger, men om de mindre Foreninger kunde der maaske gives en kortere eller længere Beskrivelse sognevis eller egnsviis. Noget maa der gøres, hvis der ikke skal gaa et værdifuldt Materiale tabt til Belysning af den folkelige Udvikling i Sønderjylland.

Forud for 1914 fandtes der et stærkt Foreningsliv paa visse Strøg i Landsdelen, men der fandtes ogsaa Egne, hvor en dansk Forening var ukendt. De allerfleste af vore Grænsesogne kendte

intet til dansk Foreningsliv. Befolkningen klarede sig med de Foreninger, der omfattede et større Omraade, hvilket havde den Virkning, at kun de »vakte« kom med, naar der var noget paa Færde, mens de andre blev hjemme. Heri er der sket en glædelig Forandring efter 1920.

Oversigten, som her skal gives, har sine store Mangler. Det har ikke været let at fremskaffe det fornødne Materiale. Det Materiale, der er skaffet til Veje, er meget uensartet, saa det er vanskeligt at give en ren systematisk Fremstilling. Det hele maa betragtes som et Forsøg paa at skabe Interesse for, at det Liv, der leves i Foreningerne, kan komme frem i Dagens klare Lys.

Sprogforeningen er den ældste af Foreningerne i Sønderjylland. Den blev stiftet den 10. Oktober 1880. Dens oprindelige Navn var: Foreningen til det danske Sprogs Bevarelse i Nordslesvig. Efter 1920 er Foreningen blevet en Landsforening. Dens Medlemstal i 1942 var 16205 Medlemmer, af dem var 6336 bosatte i de sønderjydske Landsdele.

Sønderjydske Skoleforening er stiftet den 30. November 1892. Dens oprindelige Navn var: Den nordslesvigske Skoleforening. Sønderjydske Skoleforening er ligeledes efter 1920 blevet en Landsforening. Dens samlede Medlemstal var 31. December 1941 ialt 23549, og af dem var 14554 bosatte i Landsdelen.

Den nordslesvigske Kvindeforening er stiftet 1907. Foreningen har kun Medlemmer i Landsdelen, og Medlemstallet var i 1942 ialt 4950.

Grænseforeningen er stiftet den 2. November 1920. Denne Forenings Rødder gaar tilbage til 1879, da den første »Sønderjydske Forening« blev stiftet i København. Grænseforeningen havde i 1942 150 Lokalafdelinger med ca. 100.000 Medlemmer, af dem er 7939 bosatte i Landsdelen.

Historisk Samfund for Sønderjylland er stiftet den 19. December 1922. Foreningen er paa en Maade en Fortsættelse af det Arbejde, der i 1889 paabegyndtes af de Mænd, der udgav »Sønderjydske Aarbøger«. Efter 1922 er »Historisk Samfund« Udgiver af »Sønderjydske Aarbøger«. Foreningen talte i 1942 ialt 848 Medlemmer. I nær Tilknytning til »Historisk Samfund« staar »Sønderjydske Maanedsskrift«.

De sønderjydske danske Samfund er oprettet den 18. Oktober 1933. Begyndelsen maa søges i de »Danske Samfund«, der blev oprettet i Sønderborg Amt den 20. September 1927. Til at begynde med omfattede »De sønderjydske danske Samfund« kun 32 Sogne. Senere blev hele Landsdelen organiseret ind under dem. Den 7. Februar 1943 talte Foreningen 78 657 Medlemmer. De fordeler sig paa følgende Maade:

Aabenraa Amt	15 732	Medlemmer	
Haderslev Østeramt	20 105		—
Haderslev Vesteramt	10 501		—
Sønderborg Amt	16 406		—
Tønder N.-Amt	5 908		—
Tønder S.-Amt	10 005		—

Der findes nu »Danske Samfund« i alle Landsdelens Sogne.

Dansk - Nordisk Ungdomsforbund, hvis tidligere Navn var »Det unge Grænseværn«, er oprettet den 7. April 1933. Medlemstallet var i 1942 ialt 34 000 + 16 000 kollektive Medlemmer. I Landsdelen er der fire Kredse, een for hvert Amt, og de har et samlet Medlemsantal af 10 500.

Norden. Foreningen er ikke gammel i Landsdelen. Det er først i de senere Aar, at den har faaet Lokalafdelinger i de fire Byer. Det samlede Medlemsantal er 720.

De danske Ungdomsforeninger har 6 Hovedkredse i Landsdelen. Der fandtes en levende Ungdomsbevægelse i Landsdelen før 1914. Efter 1920 omorganiseredes og oprettedes der mange Ungdomsforeninger, og de sluttede sig i 1920 til »De danske Ungdomsforeninger«. Foreningernes Antal og Medlemstal fordeler sig paa følgende Maade:

Aabenraa Amt	18	Foreninger med	2185	Medlemmer
Haderslev Ø.-Amt	17	—	—	2836 —
Haderslev V.-Amt	13	—	—	1933 —
Sønderborg Amt	17	—	—	3245 —
Tønder N.-Amt	8	—	—	1256 —
Tønder S.-Amt	10	—	—	1216 —

83 Foreninger med 12671 Medlemmer

K. F. U. M. og K. Det kristelige Ungdomsarbejde gaar tilbage til Tiden omkring Aarhundredskiftet. Ogsaa dette Arbejde blev

reorganiseret efter 1920. K. F. U. M. og K. er delt i fire Kredse, hvis Hovedsæde er: Gram, Haderslev, Sønderborg og Tønder. Det fordeler sig følgende:

Gramkredsen	29 Foreninger.	15 mandlige	med	250	Medlemmer
			14 kvindelige	—	246	—
Haderslevkredsen	...	16 Foreninger.	7 mandlige	—	230	—
			9 kvindelige	—	385	—
Sønderborgkredsen	..	10 Foreninger.	3 mandlige	—	130	—
			7 kvindelige	—	131	—
Tønderkredsen	23 Foreninger.	12 mandlige	—	183	—
			11 kvindelige	—	248	—
		78 Foreninger.	78		1803	Medlemmer

Til K. F. U. M. og K. er tilsluttet »De grønne Spejdere«. Af dem findes der 14 Tropper med 793 aktive Spejdere. De fleste af disse Spejdere er Drengene.

Medregnes maa her ogsaa »Frivilligt Dreng-Forbund«, der har 9 Afdelinger med 793 Drengene.

Af Menighedshuse ejer K. F. U. M. og K. sammen med Indre Mission ialt 22. I Gramkredsen er der 3 Menighedshuse. I Haderslevkredsen 1, i Sønderborgkredsen 9 og i Tønderkredsen 9. Det er saaledes en ret stor Virksomhed, men, som det hedder i forskellige Beretninger: »Vi lægger ikke saa megen Vægt paa Tal, vore Møder er langt bedre besøgte, end Tallene viser.« Dette er rigtigt nok, men alene Tallene viser, med hvilken Kraft, der arbejdes, ogsaa paa det folkelige Omraade.

Sønderjydske Idrætsforening er stiftet den 15. November 1903 og hed da »Nordslesvigsk Idrætsforening«. Navneforandringen blev foretaget den 10. Marts 1922. Da bestod Sammenslutningen af 85 Kredse med 3400 aktive Medlemmer. I 1942 var der 190 Kredse med:

4977	Gymnaster.
5631	Idrætsmænd, Boldspillere m. m.
1634	Skytter.
1095	Folkedansere.
2889	Børn under 14 Aar.
16276	

Af Kredsene ligger:

46 i Aabenraa Amt.
40 i Haderslev Østeramt.
21 i Haderslev Vesteramt.
28 i Sønderborg Amt.
55 i Tønder Amt.

Til disse 190 Kredse kommer Egnen omkring Ø. Lindet, der i 1930 udmeldte sig af »Sønderjydsk Idrætsforening« og indmeldte sig i »De danske Skytteforeninger«. Det er mærkeligt, at netop denne Egn meldte sig ud, og dermed opgav Sammenholdet.

Spejderne. Den første Begyndelse til Spejdervæsenet i Landsdelen daterer sig tilbage til 1919. I 1920 blev Organisationen gennemført, og der fandtes da ialt 15 Troppe. Det hele var dog ikke rigtig sammenarbejdet, og en fast Form antog det først i 1925. Spejderne er tilsluttet Kongeaadivisionen og tæller i Dag:

Aabenraa Kolonne	7	Troppe	5	Flokke	med	273	aktive	Spejdere
Dybbøl Kolonne	4	—	3	—	—	148	—	—
Haderslev Kolonne	4	—	2	—	—	115	—	—
Tønder Kolonne	4	—	1	—	—	112	—	—

19 Troppe 11 Flokke med 648 aktive Spejdere

De 648 Spejdere er delt i: Ulve 171; Spejdere 371; Skovmænd 34; Rovers 6 og Førere 66.

Aabenraa Kolonne ejer »Aabæk-Hytten«. Dybbøl Kolonne har Brugsret til et Hus i Ragebøl. Haderslev Kolonne har en »Lappekote« ved Aune Vig og en gammel Jernbanevogn i Toftlund. Aabenraa og Tønder Spejderne har et godt Musikkorps, der paa deres Maade udfører et fortjenstfuldt Arbejde. Troppen i Løgumkloster har et Piberkorps og Haderslev har et Tromme-Fløjteorkester.

Det danske Pigespejder-Korps er tilsluttet to Divisioner: Skamlingsbanke- og Dybbøl-Divisionen. Fordelingen er følgende:

Aabenraa Trop	med	56	Spejdere	og	29	Blaamejser
Graasten Trop	—	30	—	—	23	—
Haderslev Trop	—	51	—	—	12	—
Rødning Trop	—	28	—	—	—	—
Sønderborg Trop	..	—	52	—	—	19	—

217 Spejdere og 83 Blaamejser

De unges Idræt har 15 Afdelinger med 594 Medlemmer.
Fordeling:

Aabenraa Amt	2	Afdelinger med	88	Medlemmer
Haderslev Amt	2	—	—	96
Sønderborg Amt	6	—	—	248
Tønder Amt	5	—	—	162

De unges Idræt har egen Bygning i Aabenraa og Tønder.

Roklubber. Den første Roklub stiftedes i Haderslev i Juni Maaned 1919. Den yngste Roklub er Tønder, der blev stiftet i Maj 1929. En skematisk Opstilling giver følgende Billede af Rosporten:

	Kvinder:	Mænd:	Passive:	Baadhus bygget:	Antal Baade:
Aabenraa	27	129	75	1925	19
Augustenborg..	15	22	47	1926	7
Graasten	20	66	45	1940	8
Haderslev	59	104	198	1935	19
Sønderborg	55	164	152	1935	18
Tønder	27	66	40	1929	7
	213	551	557		80

Det samlede Antal Roere er saaledes 764 + 557 passive Medlemmer, ialt: 1321.

Tennisklubber er oprettet i Tiden fra 1920 til 1934. Der findes 15 Klubber med 543 Medlemmer og 24 Baner. Fordeling:

Aabenraa Amt	3	Klubber	115	Medlemmer	5	Baner
Haderslev Amt	7	—	223	—	9	—
Sønderborg Amt	1	—	80	—	4	—
Tønder Amt	4	—	125	—	6	—

Turistforeningerne er gamle i Landsdelen. Den ældste er Sønderborg Turistforening, der daterer sig tilbage til 1857. Den yngste er Foreningen i Møgeltønder, der blev oprettet i 1939. I 1933 stiftedes »De samvirkende sønderjydske Turistforeninger«. Der findes i Dag 10 Foreninger med et Medlemstal paa ca. 750. Turistforeningerne har de fleste Steder været med til at oprette Vandrerhjem.

Vandrebevægelsen. Der er 14 Vandrerhjem. Af dem er de to Forsamlingshuse. Det ældste af disse Vandrerhjem er

Forsamlingshuset i Løgumkloster, der indrettedes 1930. Det yngste Vandrerhjem er fra 1939. Vandrerhjem findes i: Aabenraa, Brede, Christiansfeld, Haderslev, Kollund, Løgumkloster, Nordborg, Rudbøl, Rødding, Rømø, St. Jyndeved, Sønderborg, Tønder og Vollerup paa Als. I disse Vandrerhjem var der i 1939 ialt 24 000 Overnatninger. I 1942 var det gaaet ned til 16 000, hvilket selvfølgelig skyldes Krigen.

Vandrelaugene i Sønderjylland fordeler sig paa følgende Maade:

Aabenraa Amt	3	Samlingskredse	238	Medlemmer
Haderslev Amt	4	—	401	—
Sønderborg Amt	3	—	237	—
Tønder Amt	2	—	102	—
		<hr/>		
		12 Samlingskredse	978 Medlemmer	

Kirkeligt Samfund er en Afløser af »Kirkeligt Udvalg for Nordslesvig«, der blev oprettet 8. Maj 1895. »Kirkeligt Samfund« er meget løst i sin Organisation. Der findes 11 Kredse spredt ud over Landsdelen, men et egentligt Medlemstal kan ikke faas. Hovedopgaven er at afholde kirkelige Møder og Gudstjenester, hvor det ønskes.

Kirkelig Forening for Indre Mission har det samme Princip som »Kirkeligt Samfund«. Hvormange Kredse og Lægprædikanter, der findes, er ikke let at faa Rede paa. Men det er »Indre Mission«, der staar bag ved Menighedshusene, som er omtalt under K. F. U. M og K. »Kirkelig Forening for Indre Mission« er oprettet i 1886.

Sygeplejeforeninger. Denne Opgave optog »Kirkeligt Udvalg for Nordslesvig«. I 1897 havde Udvalget 3 Sygeplejersker, og i 1911 var der 32. I 1913 sammensluttedes de ca. 20 sønderjydske Sygeplejeforeninger sig i »De samvirkende nordslesvigske Sygeplejeforeninger«. 1919 kommer de første danske Diakonisser til Landsdelen. I 1940 stiller Forholdene sig saaledes:

I Aabenraa Amt	18	Sygeplejeforeninger
I Haderslev Amt	30	—
I Sønderborg Amt	9	—
I Tønder Amt	20	—
		<hr/>
		77 Sygeplejeforeninger

Medlemstallene er vanskelige at faa fat paa. Sagen er, at det er paabudt Kommunerne at sørge for, at deres Omraade kan faa Sygepleje udført af en autoriseret Sygeplejerske. Derfor bestaar Arbejdet paa dette Omraade i et Samarbejde mellem Sygeplejeforeninger, den statsanerkendte Sygekasse og Kommunen.

Sang- og Musikforeninger. Et samlet Billede er det næsten umuligt at faa fat paa, da der sikkert findes en Del Sangforeninger, der ikke er Medlem af de to Landsorganisationer: »Dansk Folkekor« og »Dansk Korforening«. Til »Dansk Folkekor« er tilsluttet 13 Foreninger + Grænsekoret, der tæller 12 Foreninger. Medlemstallet for de 13 Foreninger er det ikke lykkedes at faa opgivet. De 12 Foreninger, der er sammensluttet i Grænsekoret, har 271 Sangere. Til »Dansk Korforening« er tilsluttet tre Foreninger fra Byerne: Haderslev, Sønderborg og Tønder. I Aabenraa findes der for Tiden intet Sangkor. Det opførte at eksistere for et Par Aar siden.

Musikforeninger findes i Byerne. Medlemstallet varierer stærkt. Amatørorkestre er der nogle af, men det er ikke til at fastslaa, hvor mange der findes, da de ikke er inde under en Fællesorganisation. Det synes, som om denne Sag endnu ikke er kommet ud over det allerførste Stadium.

Paa Sangens og Musikkens Omraade ligger der endnu en stor Arbejdsmark i Landsdelen. Der ventes paa Kvinder og Mænd, der vil tage denne Opgave op, og det er ganske sikkert, at det vil blive en taknemmelig Opgave.

Dansk Kvindesamfund har her i Landsdelen seks Kredse med ialt 394 Medlemmer. Det er nærmest Bykredse: Aabenraa med 106 Medlemmer, Graasten med 52, Haderslev med 98, Sønderborg med 82, Tinglev med 4 og Tønder med 52 Medlemmer.

Husmoderforeningerne er en Gren af »De samvirkende Husholdningsforeninger«. Det er vanskeligt at finde ud af selve Organisationsformen, idet en Del Foreninger er selvstændige, andre staar i Forbindelse med Landboforeninger og atter andre med de danske Husmoderforeninger. Dette gør mindre til Sagen, det vigtigste er, at de findes. De er alle oprettede efter 1920. Sammenfattet ser det saaledes ud:

16 Foreninger i en Amtssammenslutning for Aabenraa Amt .	1300 Medl.
1 Forening i Forbindelse med Vis Herreds Landboforening	200 —
14 Foreninger i Forbindelse med de danske Husmoderforen.	1555 —
25 Foreninger i Forb. med »De samvirk. Husholdningsforen.«	1915 —
9 Foreninger sammensluttet i »Sønderjydsk Husholdningsf.«	2560 —
<hr/>	
65 Foreninger	7530 Medl.

Amtsvis fordeler Medlemstallet sig saaledes:

Aabenraa Amt	1500 Medlemmer
Haderslev Amt	2660 —
Sønderborg Amt	1520 —
Tønder Amt	1850 —
	<hr/>
	7530 Medlemmer

Sønderjydsk Teaterforening er stiftet den 26. Oktober 1929. Teaterforeningen er ikke en Forening med enkelte Medlemmer, men det er Foreninger, der for et mindre Kontingent melder sig ind i den. I 1929 var der tilsluttet 35 Foreninger med 6000 Medlemmer. I 1942 er der tilsluttet 109 Foreninger med 18 247 Medlemmer. Disse 109 Foreninger danner 18 Sceneomraader.

Biblioteksforeninger blev der oprettet saa at sige i hvert Sogn efter 1920. I de senere Aar er deres Tal gaaet stærkt tilbage, idet der i de sidste ti Aar er ydet betydelige Tilskud fra Kommunerne. En samlet Opgørelse af de forhaandenværende Biblioteksforeninger er det ikke lykkedes at skaffe.

I. O. G. T. Afholdsbevægelsen var stærk før 1914. I Dag spores der en stærk Tilbagegang. Selv om der findes saavel »Blaa« som »Hvide« Kors, saa er det dog I. O. G. T., der i Dag er den førende indenfor Afholdsbevægelsen i Landsdelen. I. O. G. T. har 17 Loger med 3566 Medlemmer. Af de 17 Loger har 3 tysk Forretningssprog. Tilsluttet er en dansksproget Loge i Flensborg. Egne Bygninger har Foreningen i de fire Byer.

Arbejdernes Oplysningsforbund har Kredse hele Landsdelen over. Forbundet er af temmelig ny Dato, og derfor befinder det sig endnu i Støbeskeen. Et egentligt Talmateriale er det vanskeligt at faa fat i. De Kredse, der findes, er smaa og er stadig i Bevægelse. Det ene Aar er der et stort Antal Kredse med god Tilslutning, det næste Aar er Kredsenes Antal mindre og Tilslutningen lille. Ofte forsvinder de, for saa

senere igen at blive kaldt til Live. Et samlet Overblik kan ikke gives, men der arbejdes med stor Ihærdighed, og efter al Sandsynlighed vil Oplysningsforbundet vinde frem, naar de rette Ledere først findes.

Husflidsforeningerne er af gammel Dato i Landsdelen. De første kendes fra Slutningen af Firserne i forrige Aarhundrede. Under Krigen ophørte deres Virksomhed. Efter 1920 er der gjort et stort Arbejde for atter at faa Samling paa dem af »Dansk Husflidsselskab«. Det er ikke lykkedes helt endnu. I 1942 fandtes der følgende Foreninger:

Aabenraa Amt	5	Foreninger med	132	Medlemmer
Haderslev Amt ...	6	— —	177	—
Sønderborg Amt ..	4	— —	375	—
Tønder Amt	7	— —	262	—
		<hr/>		
		22 Foreninger med	946	Medlemmer

Af de 22 Foreninger var 9 Foreninger med 25 Skoler tilsluttet »Dansk Husflidsselskab«.

Dansksindede sønderjydske Krigsdeltagere er en Sammenslutning, der er oprettet den 11. November 1936. Foreningen er delt i 7 Kredse, af dem ligger 2 udenfor Landsdelen, men da de kun tæller 74 Medlemmer tilsammen, spiller de ingen Rolle. Forenings- og Medlemstal fordeler sig følgende:

Aabenraa Amt	10	Foreninger med	1201	Medlemmer
Haderslev Ø. Amt	15	— —	1252	—
Haderslev V. Amt	15	— —	1258	—
Sønderborg Amt .	17	— —	2127	—
Tønder Amt	20	— —	1193	—
		<hr/>		
		77 Foreninger med	7031	Medlemmer

De danske Forsvarsbrødre. Den første Afdeling er stiftet i Sønderborg den 28. November 1920. Den yngste i Aabenraa er oprettet 1938. Der findes i Dag 5 Afdelinger med 2665 Medlemmer. I Landsdelen findes der nogle Særafdelinger, som: Artilleriforeninger og Marineforeninger, men deres Medlemstal er ikke stort.

Skønt det i Grunden ikke hører hjemme her, men mere maa regnes til de politiske og økonomiske Foreninger, saa vilde det

dog være en Fejl at forbigaa dem, da disse Foreninger en Tid lang var de folkelige Bærepiller i Landsdelen, nemlig Landbo- og Husmandsforeninger. Ved Siden af deres faglige Arbejde udfører de to Organisationer et fremragende nationalt og folkeligt Arbejde.

Fælleslandboforeningen for Nordlesvig er stiftet den 29. September 1893. Under dens Ledelse findes følgende 12 Landboforeninger:

Den nordslesvigske Landboforening, stiftet 1846	850	Medl.
Haderslev Amts Landboforening, stiftet 1861	1860	—
Nr. Rangstrup Herreds Landboforening, stiftet 1912	433	—
Aabenraa Amts Landboforening, stiftet 1862	650	—
Vis Herreds Landboforening, stiftet 1866	300	—
Den sundevedske Landboforening, stiftet 1862	350	—
Als Nr. Herreds Landboforening, stiftet 1880	220	—
Den alsiske Landboforening, stiftet 1855	343	—
Skærbæk og Omegns Landboforening, stiftet 1928	274	—
Det blandede Distrikts Landboforening, stiftet 1854	500	—
Slogs Herreds Landboforening, stiftet 1913	320	—
Løgumkloster og Omegns Landboforening, stiftet 1920	275	—
	6375 Medl.	

Husmandsforeninger. Den 14. November 1920 oprettedes »De samvirkende sønderjydske Husmandsforeninger«. Meningen var at samle alle sønderjydske Husmænd til et Samarbejde. Det lykkedes ikke. Tilsluttet »De samvirkende« er fire Kredse, mens den femte Kreds, nærmest Sønderborg Amt og Graasten-Eggen, er tilsluttet »De samvirkende jyske Husmandsforeninger«.

Aabenraa Amt	9	Foreninger med	594	Medlemmer
Haderslev Ø. Amt 17	—	—	986	—
Haderslev V. Amt 14	—	—	1060	—
Tønder Amt	17	—	840	—
Sønderborg Amt ..	28	—	1657	—

85 Foreninger med 5137 Medlemmer

Landeværnet er i Grunden ikke nogen Forening. Derfor skal det ogsaa kun nævnes, at det blev oprettet den 24. Januar 1927. Landeværnets Oprettelse betød en afgørende Ændring i hele vor folkelige Indstilling og en absolut Fremgang i hele vort Foreningsliv.

H. LAUSTEN-THOMSEN:

ARKIV, BIBLIOTEK, MUSEUM

A r k i v, b i b l i o t e k, m u s e u m, tre ord af græsk rod, er dog navnene på tre områder, hvor der ydes dansk arbejde. Brevkiste, boglager, gemme for overlevering eller egentlig stedet, hvor det gemmes, der er fremkommet i musernes tegn, det er tre steder, hvor tråden knyttes fra svunden tids overlevering til nutids dygtiggørelse, og deres arbejde har til forudsætning, at samfundet har et overskud af styrke, at der er råd til at værdsætte og værne det gamle, sans for ud fra det at bygge forståelse for sammenhæng imellem det, der var, og det, der skal komme. Derfor kunde der for godt 100 år siden gøres et tilløb til at danne bogsamlinger i Sønderjylland, derfor er arbejdet på disse tre områder vokset så smukt og har groet sig så stærkt, siden genvunden dansk frihed åbnede vej og gav kår for nyt virke med gamle breve og redskaber, for ny bøger og mangfoldig viden.

Det ligger i sagens natur, at arkiver og biblioteker må være ældre end museer. De er udsprungne af praktiske krav, det var nødvendigt at gemme byens og landets papirer på rådhus — det græske *ἀρχεῖον* — og i kongens brevkiste. Fra slægt til slægt måtte love, vedtægter og vider holdes ved lige. Der måtte en langt videre åndelig udvikling til, før man fik sans for at gemme minderne om fædres færd og fortids kunst.

Des mærkeligere er det, når vi ser os ud over Sønderjylland, at museerne kan synes det ældste og arkiv det yngste; men det er kun tilsyneladende. Byers og domstoles papirer, kirkebøger og skatteprotokoller og meget andet har været samlede og op-

bevarede hundreder af år tilbage. Det er kun den form, hvori de gamle dokumenter gemmes, der er ny, som der kom en ny tid for med det sønderjydske landsarkivs oprettelse.

I virkelighed er arkivvæsenet groet frem som en selvfølge ved enhver administrations sæde, ved Gottorps hof, ved de enkelte amter, ved domstolene og i hver sønderjydsk by. Man kunde næsten sige »i hver sønderjydsk landsby«; men de fleste steder er der handlet så uvarsomt med de gamle papirer, at det ny landsarkiv ikke mindst over for landsbyernes dokumenter måtte synes en nødvendighed.

Der var efter Sønderjyllands og Holstens indlemmelse i kongeriget Prøjsen oprettet et statsarkiv for »provinsen Schleswig-Holstein«, og i 1869 var det pålagt en tysk embedsmand, baron von Reitzenstein, at rejse rundt og udsøge dokumenter i embedsarkiverne; men alligevel lå endnu ved genforeningen de fleste stedlige embedsarkivalier rundt om ved de enkelte embeder. Det meste af, hvad der var ældre end Kong Frederik den 3.s tid, var dog afleveret, og det er sikkert kun en del af, hvad der har med Nordslesvig at gøre, der er vendt tilbage til landsdelen. Ved forhandlingerne om den »arkivalieudveksling«, der efter Nordslesvigs genforening med moderlandet måtte føres mellem danske og tyske embedsmænd, havde de sidste på forhånd alle fordele på hånden, både ved tidligere kendskab til de arkivalier, der forefandtes, og ved, at forhandlingerne tit, kanske altid eller næsten altid, måtte føres på tysk, hvorved de danske forhandlere i nogen måde var uheldigt stillet.

I foråret 1921 undersøgte daværende landsarkivar i Viborg, Hans Knudsen, hvad der kunde findes i amtsdommer- og rådstuearkiver, og fik således et skøn over, hvor store mængder af arkivalier, der fra først af kunde blive tale om.

Rigsarkivar Erslev, der først havde været stemt for oprettelsen af et særligt sønderjydsk landsarkiv, mente nu, at der var for lille arbejdsomme for et sådant, og vilde have de sønderjydske arkivalier ført til landsarkivet i Odense. Undervisningsminister Appel havde en anden opfattelse og udstedte den 10. januar 1923 en kundgørelse om oprettelse af et særligt »arkivdepot« i Åbenrå med underarkivar Frode Gribvad fra København som leder.

Dermed var der sat et arbejde i gang for at indsamle arkivalier; men de gemtes foreløbigt under ret utilfredsstillende vilkår i amtshuset i Åbenrå. Der kom kundgørelser fra ministeriet om, hvad for dokumenter der skulde afleveres; det var først alle arkivalier fra tiden inden 1867 og alle amtsforstanderarkiver. Dertil kom den private nationale brevsamling, der inden 1914 var oprettet på »Folkehjem«.

Den 11. september 1927 holdt »Historisk samfund for Sønderjylland« årsmøde i Gram slotskro. Dets formand, H. P. Hanssen, holdt en vægtig tale om samfundets opgaver og nævnte i den bl. a. arkivsagen. I »Hejmdal« gengives dette afsnit af talen således:

»Om end vi ikke har samlet meget af historiske kildeskrifter, så har vi et sønderjydske arkivdepot, der under arkivar Gribsvads ledelse har samlet adskilligt, de gamle kirkebøger, retsarkiverne, administrationen — hvad vi kunde få fat i — betydelige samlinger, der dog kan suppleres meget. Vælgerforeningens arkiv er givet dertil. Vi får en hel del tilbage fra Kiel ved ombytning.

Men hvor skal alle disse arkivsager placeres i fremtiden? Ja, der er en fare for, at de kommer til Viborg eller Odense, hvorved studiet bliver meget vanskeligt. Bestyrelsen er her af den mening, at vi bør udtale en bestemt forventning om, at vort depot bliver et varigt sønderjydske landsarkiv.«

Derefter vedtoges følgende af H. P. Hanssen på styrelsens vegne forelagte udtalelse:

»Historisk samfund for Sønderjylland, samlet til årsmøde i Gram, udtaler i betragtning af det omfattende historiske arbejde, der udføres sydfra, den sikre forventning, at det sønderjydske arkivdepot i en nær fremtid må blive omdannet til et sønderjydske landsarkiv, der kan stå som et centralsted for udforskning af Sønderjyllands historie.«

Danske historikere i kongeriget sluttede sig i stort tal til denne udtalelse, og den 20. marts 1928 forelagde undervisningsminister B y s k o v i folketinget forslag om oprettelse af et sønderjydske landsarkiv i Tønder. Nu rejste der sig strid om stedet. I Ribe og i Kolding mente man, at arkivet burde omfatte de sydligste af Nørrejylland amter sammen med Sønderjylland, og så skulde det naturligvis lægges i en af disse byer. Den gamle klosterbygning i Løgumkloster nævntes som et passende hjemsted for arkivet, og Åbenrå krævede også at blive stedet. I rigs-

dagssamlingen 1929 genoptog landstingsmand Ellinger ministeriets forslag; men det blev stadig ikke gennemført, og da undervisningsminister B o r g b j e r g den 11. februar 1931 atter fremsatte lovforslaget, gjaldt det et landsarkiv i Åbenrå og opførelsen af en bygning til det. Forslaget blev lov den 28. april 1931.

Åbenrå købstad gav fri byggeplads ved Nørre Chaussé, tegninger udarbejdedes af bygningsinspektør L e h n P e t e r s e n fra Odense, og i sommeren 1933 var det sønderjydske landsarkiv en virkelighed med landsarkivar Gribsvad som leder. Bygningen var nu brandfrit gemmested for Nordslesvigs arkivalier, men studieværelse og arkivarens kontor er dog uheldigt små.

Når denne afhandling fremkommer, vil der foreligge en »Fører over landsarkivet«, der giver et oversyn over, hvad der findes i det. Her skal derfor kun siges, at arkivets værd for sønderjydske historiegranskning allerede har vist sig på mange områder, ved afhandlinger især i »Sønderjydske årbøger« og ved selvstændige værker, der næppe vilde være kommet i stand, om ikke arkivet gav mulighed for lettere granskning af fortids dokumenter. Der kan nævnes C a r s t e n P e t e r s e n s »Slesvigske præster«, dr. T r o e l s F i n k s afhandling om udskiftningen og pastor M. H. N i e l s e n s endnu utrykte bog om Sønderjyllands fattigvæsen.

Arkivet har en dobbelt opgave, det er arbejdssted og gemmested, og det bliver des rigere, jo mere dets stof øges. År for år kommer der ny pakker af papirer på dets hylder. Der har været god grund til, at den, der skriver dette, sammen med landsarkivaren har holdt møde efter møde for at fortælle om, hvad værd det har, at de papirer gemmes, der kan give kommende slægter forståelse af fortids og af vor tids kår og tanksæt.

Ud fra landsarkivet må der også vokse krav om at tage de stedlige småarkiver bedre i vare. I Nordslesvig er der kun enkelte steder udenfor købstæderne prøvet på at ordne de gamle papirer efter arkivernes ledende tanker. I den henseende er man nået videre i Sydslesvig. I Flensborg er der lidt efter lidt vokset et byarkiv frem som i andre sønderjydske byer. Det findes nu i »Det tyske hus« og dr. I. S c h ü t t fører tilsyn med

det. I Slesvig er der et statsarkiv i det gamle rådhus; Husum har ligeledes et statsarkiv; men der er langt flere velordnede landsbyarkiver end i Nordslesvig, især i Angel, hvor tilsynet ligeledes øves af ovennævnte dr. Schütt.

Et arkiv er gemmest ed for de skrevne minder om fortid; museet spænder på en måde langt videre både i tid og i emnernes mangfoldighed. Selv om alt kan skrives eller næsten alt, så er der mangt og meget, der taler klarere og stærkere ved tingene selv. Desuden giver museet ikke bare minderne fra gammel tid, det når ud til de fremmede og fjerne lande og ind til vort eget folks kunst og kunsthærdighed i vor egen tid.

Men museet kræves ikke oprettet af den samme praktiske grund, der voldte, at kongens brevkiste voksede op til rigsarkiv, landsarkiver og stedlige arkiver.

Museet kommer først, hvor der er en åndelig interesse, en forståelse af, at det har værd at gemme det gamle, det smukke og det lærerige, også hvor nytten eller nødvendigheden ikke umiddelbart ligger fremme i dagen.

Om værdien af museerne kan vist intet siges mere træffende, end hvad Nationalmuseets daværende leder, Sophus Müller, skrev til dettes hundredårsdag i 1907: »Når vi nu med al sikkerhed leder os tilbage gennem århundreder og årtusinder og overalt har en rig fylde af pålidelig kundskab, da skyldes dette udelukkende studierne i museet.« I dag vilde vi vel nok sige »i museerne« og tilføje »og det undersøgelses- og fredningsarbejde, der er udført i marken«, et arbejde, hvis værd desværre endnu næppe så stærkt er blevet forstået af det brede folk som arbejdet inde i selve museet. Vi vilde heller ikke i dag nøjes med at pege på selve Nationalmuseets arbejde, men også i de mange stedlige museer ud over landet. Smukt er det også i dag at læse, hvad han yderligere skriver om fortidsmindernes værd:

»Et eget præg har kulturen til alle tider haft i det sydlige Skandinavien, kende lig forskelligt fra, hvad der møder i det nordlige Tyskland. Fra Sønderjylland til Skåne boede en ensartet befolkning; på vor grund voksede den nordiske stamme sig stor og stærk, indtil den i tiden, om midten af årtusindet efter Kristus, skilte sig i danske, norske og svenske.

Disse store og tydelige forhold viser, at vort land i oldtiden var godt, dets jord og have, dets klima og beliggenhed, halvt adskilt, halvt

forenet, som det var, med andre lande. Det var et land, hvor der kunde dannes en dygtig befolkning, selvstændig og fremadskridende.

At oldtidsminderne lærer os dette, giver dem deres store værd for alle danske; det er godt at vide det også for den, som helst kun vil tænke på nutiden og fremtiden. Det store vidnesbyrd om vort land i oldtiden giver en sikker fortrøstning til, at arbejdet for at værne dets selvstændighed, for at hævde vor egen folkeart og for at udvikle vor velstand og høje kultur ikke vil være forgæves i fremtiden.«

Nationalmuseet kaldtes tidligere altid »Oldnordisk museum«, det var sansen for oldtiden, der var mest levende i folket, og det var også især denne, der førte til dannelsen af flertallet af Sønderjyllands stedlige museer. Det ældste af disse var Flensborgs, der dog havde et helt andet grundlag. Det var snedkermester Heinrich Sauermann, der havde oprettet en kunstindustriel fagskole, som han overlod til Flensborg by. I 1876 overtog byen også hans private samlinger, hvoraf kunstindustrimuseet opstod, først gemt i gymnasiet, senere i den 1901—1903 opførte museumsbygning oven for Rådhusgade. Siden 1933 hedder museet »Grænselandsmuseum«.

Yderligere har Flensborg et »naturvidenskabeligt hjemstavnsmuseum«, overtaget i 1913 af byen. Dets grundlag var lærer P. Philipsens private samlinger, og han var dets leder til sin død i 1926. Det havde i mange år plads i kommuneskolen ved Skovgade, men flyttedes i 1940 til den tidligere frimurerloge på Storegade. Dette »hjemstavnsmuseum« omfatter biologiske, geologiske og mineralogiske samlinger og er i stadig vækst.

Det maa regnes for overordentlig heldigt, at Flensborg således har sine samlinger vel adskilte; ved mindre museer er der altid en fare for, at de kan blive til en slags pulterkamre, steder, hvor adskilt og sammenhørende, gammelt og nyt, godt og dårligt gemmes hulter til bulter. Hvorledes det virker, får man et stærkt indtryk af i Husums Ludwig Nissen-museum; der kaldes »natur- og kulturvidenskabeligt centralmuseum for Nordfrisland«. En hjemvendt amerikaner skænkede Husum by den store, klodsede røde bygning, hvori museet åbnedes i 1934. Det har selvstændig styrelse og ledes af et kuratorium, men rammen er endnu alt for stor og for prangende til det brogede indhold.

I Slesvig by oprettedes i den Günderothske gård på Frederiksberg det såkaldte H a i t h a b u - m u s e u m, fra 1905 i kommunalt eje og i de senere år i stærk vækst ved fundene fra de smukt og omhyggeligt udførte udgravninger i det gamle Hedeby.

Nordslesvigs første museum opstod i H a d e r s l e v, og det var enkeltmand, dyrlæge J. S c h m i d t, der gav stødet til dets oprettelse og samlede grundstammen til dets samlinger. Tanken blev til virkelighed ved fundet af et par guldbægre fra bronzealderen, fundne af arbejdere i en grusgrav ved Ladegård, sydvest for Haderslev. Den daværende præjssiske landråd i Haderslev, v. S c h r e i b e r, købte bægrene, men museet i Kiel krævede dem udleveret i henhold til de endnu i Sønderjylland gyl-dige danske forordninger om danefæ.

Guldbægrene blev grundstammen i museets oldsagssamling; der købtes flere private samlinger, og i 1887 opstod »Haderslev kredsmuseum«, der i den første tid fik plads i vestenden af den nuværende stiftamtsgård. Der stod så dyrlæge Schmidts samlinger, og det var ham, der i de første år passede museet og med glæde indførte i dets protokol, hvad der kom til af nyt. Han var lederen af det udgravningsarbejde, der udgik fra museet, han var samler, men også virkelig museumsmand.

Allerede i 1892 måtte kredsens museum i Haderslev kræve mere plads og flyttede over i det nybyggede kredshus, hvor det blev til 1915. Efter Schmidts død, blev der vanskeligheder med pladsforholdene, og efterhånden måtte den ny museumsleder, tidligere amtsskriver i Toftlund, C. L u n d, pakke store dele af oldsagerne bort i kasser, indtil det i 1915 lykkedes at faa taget en ny og rummelig museumsbygning i brug på Åstrupvej, prydet i indgangshallen med vægmalerier af professor W i l c k e n s.

Museet havde nu to afdelinger: Oldsagsmuseet i hovedbygningen og friluftsmuseet med fire bygninger. I friluftsmuseet fandtes der straks fire bygninger, alle flyttede ind fra Haderslev amts landsogne, en landlig træbolig fra middelalderen, tækket med lyng, et bindingsværkshus fra Stevelt med rørtag, laden fra Øsby præstegård (»Anno 1620, den 27. Juni, af H. An-

ders Bramsen opbyggt») og stuehuset fra den adelige Hejsagergård. Dertil er der senere kommet en stubmølle fra Rangstrup.

Den forhistoriske samling er dog museets hjerte; den er stadig vokset både ved Lunds og hans efterfølger, H a n s N e u m a n n s, arbejde i marken. Iblandt dens skatte må nævnes den store egekiste fra Jels, en udhulet egestamme, der i ældste jernalder har været brøndramme, og fundene fra en stor gravplads i Harreby. Hele landet ved jo også, at det var fra Haderslev museum, at Skrydstruppiggen fremdroges af sit skjul.

Som museets formål nævnte Lund i årsberetningen 1915: »Det må gøres enhver begribeligt, at vi kun gennem oldsagerne kan få oplysning om en befolkning, som har levet og virket her for årtusinder siden, som har haft hjemstavnen lige så kær som vi, som for deres døde har bygget mindesmærker, der endnu efter årtusinder betragtes med beundring.«

Haderslev museum fik som Sønderjyllands øvrige museer del i de danske kunstneres store gave ved genforeningen. Den passede hverken ind i oldsags- eller friluftsmuseum; men den klæder museumsbygningen, og alligevel kunde H. Neumann i 50-året for museets tilblivelse med en vis ret sige, at »Haderslev amts museum nu nyder fordelene af, at man her tidligt har forstået at begrænse sig og koncentrere sig om en bestemt plan og bestemte opgaver«.

Å b e n r å m u s e u m er på det allernærmeste samtidigt med Haderslevs. Det første tiltag til dets oprettelse toges af en lærer K o c h, og i 1887 dannede tysksindede borgere fra Åbenrå, provst G ø t t i g, skibsreder J. L o r e n t z e n og bankdirektør F ü r s t e n a u, sammen med dansksindede bønder fra oplandet et »kuratorium« for at oprette et museum i Åbenrå. Blandt de deltagende bønder nævnes J ø r g e n I v e r s e n fra Svejrup, J. B r i n k fra Løjt og N i s C a l l e s e n fra Lerskov. Der blev stillet et værelse til rådighed på rådhuset, og kort efter overtoges det vordende museum af Åbenrå kreds. Det flyttedes først til G ü n d e r o t h s tidligere fattigskole, så til lejede værelser i Store Pottergade, derfra til kredssparekassens tidligere lokaler og endelig i juni 1937 til nyopførte museumsbygninger i Havnegade.

I 1888 blev der fundet en egekiste med et mandslig i Nybøl ved Hjordkær, og også her opstod spørgsmålet, om fundet

skulde sendes til Kiel eller ej. Der er værdifulde oldsager fra Nordslesvig tit havnet, og der kom også kisten fra Hjordkær hen med resterne af mandens klæder, og hvad graven ellers indeholdt; men i 1938 lykkedes det at få fundet tilbage til Åbenrå.

Det var naturligt, at museet i Åbenrå, også inden det i 1937 under J. F r o s t s ledelse flyttede ind i den ny bygning, især kom til at omfatte etnografiske samlinger og minder om skibsfart. I 1892 skænkede skibstømrer J e s B u g s l a g en stor samling, der viser negerkultur, og sømænd fra Åbenrå har øget denne samling stærkt, medens den søfartshistoriske afdeling især er vokset ved amtslæge M. M i c h e l s e n s interesse, idet han efter genforeningen tog sig af museet.

Det har endelig en egnshistorisk samling og har fået sin del af danske kunstneres gave til Sønderjylland i 1921.

Museet på Sønderborg slot har den smukkeste ramme blandt de sønderjydske museer. Her fører selve bygningen historiens tale klart og stærkt; men museet er yngre. Tiltaget til det er fra 1908, da der oprettedes et »Historisk samfund for Als og Sundeved«. Dette lejede et hotelværelse til at gemme oldsager, folkeminder og historiske minder i. To år senere flyttedes samlingen over i en tre værelses lejlighed, og 1917 fik det et hus med 10 værelser på Skolevej.

I 1920 gav Hertug E r n s t G ü n t h e r lov til at indrette museet på slottet, ved nytårstid 1921 overtoges det af Sønderborg amt og kunde 1. april 1921 overføres til slottet. Da det i samme sommer gik over i statens eje, stillede den sig meget velvillig overfor museet, og her har dette så vokset sig stort, hele tiden under museumsdirektør J. R a b e n s ledelse. I dag fylder museet 37 værelser, det er velordnet, og, som der står i museets vejleder, »det er i hovedsagen egnens egen befolkning, der har hobet minderne sammen på Sønderborg slot«.

Også for dette museum gælder det, at det område når langt, måske for langt ud til mange sider, til oldsager, til gammelt bohav og til moderne malerier; men der er dog to områder, der er stærkt fremtrædende: plejen af oldtidsminder og minderne om de sønderjydske krige.

Det er i dette museums område, det rige Hjortspringfund er fremdraget, og her hører Nydamfundet hjemme, selv om vi

efter genforeningen hverken har fået Nydambåden tilbage fra Kiel eller de dele fra Flensborg, denne by har fået. Her har Raben fremdraget den mærkelige halvkredsvold fra Bro, og han har kortlagt alle oldtidsminder i Sønderborg amt og udarbejdet beskrivelser af dem, tit med tegninger. Derved er der skabt og brandfrit opbevaret et oversyn, der næppe vil kunne værdsættes for højt til brug for kommende tiders stedlige oldgranskere. Der er i almindelighed ingen forestillinger om, hvor rig vor landsdel er på jordfaste mindesmærker fra gammel tid, deres tal går langt op over 10.000. — Syv værelser i slottet er fyldt med minder fra krigen i 1848—50 og 1864, billeder, uniformer, våben, skibsmodeller, et stort relief af Dybbølstillingen den 18. april 1864, og det er naturligvis den givne plads for sådanne minder.

Museets interesse når dog over verdenskrigen, der taler til dets gæster i fire værelser, helt op til 1920. I værelset nr. 37 er der f. eks. gemt pengesedler, der lyder på 185 milliarder tyske rigsmark, og ophængt et fotografi af Sønderborgs diktator i 1918, skrædder Bruno Topff.

Yngst af Sønderjyllands museer er T ø n d e r m u s e u m, der i dag indtager samme plads som tidligere slottet Tønderhus og har optaget dettes sidste rest i sin bygningens ramme.

Der havde allerede i fremmedherredømmets tid et par gange været tale om at oprette et museum i Tønder; der havde flere gange været tilbudt købstaden ejendomme til dette brug; men der var aldrig sket noget afgørende i sagen. Det blev de danske kunstneres store genforeningsgave, der gav stødet til planernes virkeliggørelse.

Allerede i 1914 var der udsendt en opfordring til at danne en fond, for at der kunde gives Sønderjylland en større samling dansk kunst som udtryk for den tak, landsdelen fortjente for troskab og udholdenhed i et halvt århundrede. Opråbet var underskrevet af danske kunstnere og museumsmænd, og efter krigen, i december 1918, skete der en ny henvendelse til danske kunstnere. I januar 1920 udstilledes de modtagne gaver, 400 kunstværker, på Charlottenborg og fordeltes derefter til de fire nordslesvigske købstæder. De hundrede kunstværker til Tønder fik først plads i hedeselskabets ejendom; men det var kun en foreløbig plads for dem, og i 1921 tager man fat på arbejdet

med at skabe et museum på det sted, hvor slottet »Tønderhus« før stod, således at dettes porthus blev taget med ind i selve museumsbygningen. Tiltaget dertil kom fra en i februar 1921 nydannet »kunst- og turistforening«, hvis repræsentant i museets ledelse blev amtsskolekonsulent Nicolai Svendsen, indtil 1925 dets formand, og indtil i dag et virksomt medlem af museets styrelse. Derfor er det rimeligt og naturligt som en hilsen til hans 70 års dag også i korte ord at tale om hans gerning i Tønder museum.

Museet blev oprettet ved samarbejde imellem amt, købstad og undervisningsministerium og har vokset sig stort under Svendsens og hans efterfølger, apoteker Tofths ledelse. Det har ingen særlig uddannet museumsmand i spidsen; det er styrelsens interesser og arbejdsiver, der har præget det fra først af.

Også dette museum spænder over vidt adskilte emner; men det er kunsthåndværket, der giver det særpræg: samling af vestslesvigske udskærerearbejder, af kniplinger og af fajancer, naturligvis ved siden af kunstnergaven, der her har fået bedre plads end i de andre sønderjydske museer. Også dette museum har som Sønderborgs sit særlige skær over sig ved selve stedets minder; fra porthuset taler historien så stærkt til gæsten som fra Sønderborg slots ærværdige røde mure.

En særstilling imellem Nordslesvigs museer indtager Christiansfeld, der blev oprettet 1907 efter præsten Beckers og borgmester Achtnichs tilskyndelse. Det tilhører brødremenigheden og omfatter i særdeleshed etnografiske ting fra dennes 20 missionsmarker. Til museet er knyttet en afdeling »Folkemuseum for land og by«, også tilhørende brødremenigheden og især indeholdende kammerherreinde v. Holsteins efterladenskaber fra Fauervrågård, hendes bærestol og hvad der ellers fandtes at have museumsinteresse, medens en del af hendes kunstgenstande, f. eks. kobberstik, har fået deres plads på brødremenighedens gæstgivergård.

Sønderjylland kan således i dag siges vel forsynet med museer, og der udgår til dels et smukt arkæologisk arbejde fra dem. Skrydstruppigen, voldfundene ved Bro og de store oldtidsfund ved Hjortspring er kun de største af den sidste tids fund. Der er især fra Haderslev og Sønderborg, men også fra Åbenrå

ledet et arbejde i marken, der har gjort museerne rigere og vore kundskaber større. Der er dog endnu meget at udrette på dette område, der er endnu en lang vej at gå, inden forståelsen af vore oldtidsminders værd er trængt igennem i det brede folk. Der handles endnu mange steder og mange gange uvarsomt med gamle tiders levn. Endnu i de sidste år er der uden hensyn til gældende love pløjet og plantet over gamle voldsteder. Kun når hele folket er med, vil minderne alle vegne kunne værnes, og det vil være én af den kommende tids opgaver at vække forståelsen deraf.

En anden opgave vil det være at lade museerne få den rigtige stilling i folkets tanke, at videste kredse kommer til at forstå, at de ikke er gemmesteder for snurrepiberier, men for værdifulde minder fra gammel tid og for vort folks kunst op til vor egen tid. Der må findes veje til at åbne deres døre, så folket får øje på, at museerne er læresteder, er et led i vor tids ønsker om at vare og vogte fædres kultur.

Haderslev friluftsmuseum og oldtidssamling, Åbenrås minder om skibsfarts stortid, Sønderborg slots tale om grave i Als-skove, om de sønderjydske krige og gammel bondekultur, Tønder kniplinger, træudskæringer, fajancer og anden brugskunst, hvert museum taler med sit mæle, til sammen klart og stærkt om danske menneskers levesæt og skønhedssans igennem tiderne. Nu gælder det kun om at finde vejen til at lade folket høre, folket fra skoleungdom og ud til de bredeste lag.

Museernes tale er let at forstå, men for at få det fulde udbytte af den, må der vejledning til. Tiden turde være inde til at udsende folkelige og let fattelige førere for hvert enkelt af dem, måske helst i samarbejde med »Historisk samfund for Sønderjylland«. Det er ikke nok, at der åbnes døre, der må også langt stærkere end hidtil siges, hvad der er at se, at glæde sig over og at lære i museerne. Reklamen må også på dette område tages i brug.

Det har Sønderjyllands biblioteker vistnok bedre fået øjnene opladt for.

Det er næst efter enkelte tilløb i oplysningstiden med sognebiblioteker i Døstrup og Toftlund og kanske flere steder, Peter Christian Koch og Chr. Flor, der først tager tan-

ken frem om at danne bogsamlinger eller biblioteker for menig mand i Sønderjylland. O r l a L e h m a n n havde ganske vist i »Selskabet for trykkefrihedens rette brug« i en tale den 4. november 1836 opfordret til at udvide dets virksomhed til det dansktalende Slesvig for »at fremkalde en større åndelig tilnærmelse mellem de to dele af det danske folk«, men det blev ikke til stort. »Selskabets sværd forvandlede til en pegepind«, og da Flor i 1830 fik bevilliget 800 rigsdaler af Kong Frederik VI til udbredelse af dansk litteratur i hertugdømmerne, blev det seminariet i Tønder og latinskolerne, der kom til at nyde godt af det.

Koch fik i efteråret 1838 sendt bøger til uddeling fra trykkefrihedsselskabet, og i sin utilfredshed med form og indhold af en sådan bog gave skrev han et mærkeligt brev til Flor, hvori han opridsrer rammerne for et biblioteksarbejde med en forståelse af opgaven, der først i den sidste menneskealder er blevet almindelig i det danske folk. Han skriver:

»Hvad kan det nytte at give bonden en bog; han læser den muligvis og lægger den hen i en krog, hvor børnene finder den og river den itu. At ville opfylde Lille Bælt med bøger synes mig lige så fornuftigt, og det vilde dog være nationalt og stort at ophæve adskillelsen mellem landene. Før har man slet ikke tænkt på Sønderjylland, nu vil man for at konservere den smule dansk, køre hele læs bøger over på den slesvigske ager, og man kan vente lige så megen frugt, som en skæppe sure æbler i værdi. — Nej, De skal prøve mit forslag. Jeg foreslår, at der i enhver egn oprettes små lånebiblioteker, der bestyres af dertil egnede mænd. Disse indsender årligt til selskabet beretning om, hvorledes bøgerne er blevet læste, af hvem og hvilke bøger mest, og derefter afgøres det, om den lille bogsamling skal udvides eller henflyttes til et andet sted. Bøgerne vedbliver at være selskabets ejendom, og dette kan til enhver tid råde over dem. Derved kunde rundt omkring i Sønderjylland oprettes små bogsamlinger, og jeg skulde tro, at disse vilde udgøre et godt Dannevirke. Paa egen hånd skulde selskabet slet ikke tage sig af sagen, thi det kommer kejtet afsted. Der bør være en inspektør, der kan fordele og anvende kræfterne, thi disse er kostbare og bør ikke spildes i et hav af mørke og tåge.«

Her ligger i virkeligheden fra Peter Chr. Kochs hånd et udkast til hele den biblioteksordning, der næsten et århundrede senere blev Danmarks og mange andre landes, men rigtig gang i bogarbejdet kom der endnu ikke. Det blev foreløbig kun til Kochs og F r e d e r i k F i s c h e r s lånebogsamlinger i Haders-

lev og Åbenrå. I februar 1839 lod præsten J. V. M a r c k m a n n i Hoptrup i københavnske blade kundgøre en opfordring til at støtte oprettelsen af biblioteker i provinserne; det bragte ikke en eneste bog. Samme år dannede 16 mænd i København, alle fødte sønderjyder, en slesvigsk forening med det formål, at udbrede god dansk læsning i Sønderjylland. Det var to unge mænd, der stod bagved, cand. jur. J. A. H a s s e l b e r g fra Sønderborg og stud. theol. N i s H a n s s e n fra Højst, og de havde bedre held, måske også bedre evner til at føre sagen igennem. I året 1839 kunde de sende 6.000 bind — mest klassisk skønlitteratur — til Sønderjylland, i løbet af fire år steg tallet til 20.000.

Krigen i 1848 standsede alt kulturelt arbejde, men allerede i 1851 indsendtes der fra Åbenrå og Tønder opråb om støtte til oprettelse af danske folkebiblioteker; det blev til et ganske godt dansk bogarbejde, men det ophørte brat i 1864, og i Sydslesvig gik man ikke blidt frem imod bibliotekerne.

Flensborg havde været deres midtpunkt, og der var store planer fremme om at danne et stort dansk folkebibliotek i Flensborg med A. D. J ø r g e n s e n som leder. Så kom krigen 1864, og i den første tid syntes alle sunde lukkede.

Overlærer M o n r a d i Flensborg havde allerede dengang været med i biblioteksarbejdet, og han var den ledende i arbejdet for efter krigen at opretholde de biblioteker, der var tilbage. Resultatet var kun småt, og det blev ikke bedre, inden sprogforeningen kom til. Den oprettedes den 10. oktober 1880 ved et møde i Åbenrå under navnet »Foreningen til det danske sprogs bevarelse i Nordslesvig«. Det var Monrad, G u s t a v J o h a n n s e n, J u n g g r e e n og M a d v i g, der stod bagved, Junggreen var foreningens første formand, efter ham fulgte J a c o b M i c h e l s e n, M. A n d r e s e n, H. P. H a n s s e n og efter den sidstes død J a k o b P e t e r s e n. Fra 1908 hedder foreningen »Sprogforeningen«, som den altid har heddet i daglig tale. Det blev den, der sørgede for alt biblioteksvæsen i Nordslesvig og dele af Sydslesvig indtil efter krigen 1914—18.

Sprogforeningen havde ved krigens udbrud 172 bogsamlinger med 198 udlånssteder; den havde til disse udsendt 125.000 bind og som boggaver ca. 200.000 bøger, hefter, billeder og kort.

I Flensborg by var der efter tiltag af A. D. Jørgensen oprettet en større bogsamling i Gustav Johannsens hjem »Margretesminde« under ledelse af hans datter Alexandra Johanssen. Foreningen »To løver« i København, oprettet 1888, havde, især i de højere skoler, foretaget den indsamling af bøger, der blev grundstammen, og den stod som bogsamlingens ejer. A. D. Jørgensen havde selv givet mange bøger om Sønderjyllands historie, andre kom fra A. F. Kriegers bo, bogsamlingen fik snart flere tusinde bind. Dens første katalog udarbejdedes ved dens oprettelse 1890 af Axel Olrik, det næste 1894—95 af Erling Rørdam. Formelt blev højesteretsadvokat Nellenmann biblioteksejer.

Tilsyn førtes først af A. D. Jørgensen, senere af rektor H. P. Hanssen. Bogsamlingen paa »Margretesminde« lededes i mange år med stor dygtighed og troskab af Alexandra Johannsen og virkede som et slags centralbibliotek for hele Sønderjylland. Der sørgedes dog kun lidt for at skaffe ny skønlitteratur, i de senere år inden verdenskrigen gik udlånet tilbage og standsede næsten helt i denne; men bogsamlingen paa »Margretesminde« blev dog ophavet til biblioteket paa Flensborghus og alt biblioteksarbejde i Sydslesvig efter 1918.

Det er italieneren Machiavelli, der i sin landsforvisning fra Firenze fortæller om sin læsning: »Når aftenen kommer, går jeg op i mit bibliotek, og paa dets tærskel lægger jeg mine snavsede klæder af og tager et kongeligt klædebon paa. Værdigt beredt gæster jeg således gamle tiders mænd, modtaget venligt af dem og vederkvæges af en føde, som er for mig alene og for hvis skyld jeg fødtes . . . Ingen blyhed afholder mig for at tale med dem.«

Således stod Nordslesvig i 1920 overfor Nordens bogverden, rede til at mødes med den, ivrig for at få dens tale ud til hele folket. Døren var åbnet, dansk ånds skatte til rede, det gjaldt kun om at træde indenfor i den rette påklædning og med modtageligt sind.

På mange steder og på mange måder måtte der tages fat paa næsten bar bund. Der var kun sprogforeningens små, i krigen forsømte bogsamlinger at bygge paa, og det gjaldt om at få døren åbnet så vidt og så snart som muligt for at nå frem til et biblio-

teksvæsen i lighed med det øvrige Danmark. Selve ordet »bogsamling« mistede noget af sit omfang. I vore dage er en bog-samler en mand, der samler førstetryk eller bøger af særligt andet præg, bogudlånene sker fra biblioteker.

Dr. phil., senere overbibliotekar Carl S. Petersen blev i april 1921 sendt til Sønderjylland på statens bibliotekstilsyns vegne for at forestå ordningen af Nordslesvigs biblioteksvæsen. Åbenrå var allerede udpeget til at være hjemsted for centralbiblioteket for de sønderjydske landsdele. Det blev til det senere landsbibliotek. I Haderslev og Sønderborg havde man allerede oprettet biblioteker, Tønder nåede endnu ikke med, så overbibliotekarens arbejde kom til mest at ligge i landsognene. Han holdt utalte foredrag, hvortil han indbød sammen med de tre amtsskolekonsulenter, var på færde tidlig og silde og alle vegne, og 1. marts 1922 kunde han melde, at der var dannet 3 bybiblioteker, 15 oplandsbiblioteker, omfattende 60 sogne, og 43 selvstændige sognebiblioteker. Staten havde givet et tilskud på 100.000 kroner, og Sønderjydske fond havde sendt en meget stor og meget broget boggave, der var indsamlet ved offentlig opfordring i danske dagblade. Biblioteksarbejdet var nu i gang og har siden været i jævn og støt vækst.

Bibliotekskonsulent J. B a n k e holdt i november og december 1920 fire møder om bogsagen i Nordslesvig, og ved et af disse den 30. november i Haderslev blev der nedsat et udvalg for at arbejde med sagen. Den 19. januar 1921 oprettedes en biblioteksforening for Haderslev og Omegn, og der lejedes plads til biblioteket i landmandsbanken, men allerede samme sommer købtes en større ejendom paa Jomfrustien, og der har Haderslev bibliotek siden haft hjemme. Her indviedes Folkebiblioteket for Haderslev by og amt den 10. november 1921.

Det ny biblioteks bøger kom fra sprogforeningen og fra en række stedlige bogsamlinger, hidtil tilhørende »Kommunalforeningen«, »Harmonien«, Haandværkerforeningen, Haderslev amts landboforening, og fra andre boggaver. Den 1. april 1926 fik biblioteket undervisningsministeriets godkendelse som »Haderslev centralbibliotek«. Fra 1. april 1931 lod det en bogbil køre rundt til sognebibliotekerne i amtet. Det tager

sig af »Vandreboogsamlingen for Haderslev amts folkeskoler« og rummer Skolecentralen for Haderslev amt.

I 1941/42 ejede biblioteket 20.764 bind i de voksnes og 3099 i børnenes afdeling, det havde 2.525 voksne og 452 børn som lånere af henholdsvis 30.086 bind faglitteratur og 64.606 bind skønlitteratur til voksne og 3.974 bind faglitteratur og 16.739 bind skønlitteratur til børn. Der var 40.849 besøg på læsestuen og bibliotekets indtægter var 44.849 kr. Deraf udlaantes gennem bogbilen 28.051 bind, og 1028 bind udsendtes i pakker. Det bliver i alt 115.405 bøger udlånt fra Haderslev centralbibliotek i 1941/42.

Fra Christiansfeld og 25 sognebiblioteker udlåntes i samme tidsrum 175.650 bøger til 9.173 lånere. I alt 291.055 bind i Haderslev amt.

Den 30. november 1920 dannedes Sønderborg biblioteksforening, og der valgtes styrelse for biblioteket. Det åbnedes den 3. marts 1921 i forsamlingshuset »Sønderborghus« med 1200 bøger. Da det i april 1925 flyttede over i sin egen bygning, havde det over 10.000 bind. Det blev centralbibliotek 1. april 1926.

31. marts 1931 ændredes bibliotekets navn til »Sønderborg centralbibliotek«, og i 1932 indrettedes en sær-afdeling for ny skolebøger til undervisningsbrug. En bogbil satte i gang i 1935.

I året 1941—42 ejede Sønderborg centralbibliotek 21.657 bind for voksne og 2753 for børn. Det havde som lånere 3.975 voksne og 676 børn, udlånte 25.870 bind faglitteratur og 58.401 skønlitterære bøger til voksne, 6.125 bind faglitteratur og 12.371 skønlitterære bøger til børn. Der var 41.574 besøg på læsestuen, og bibliotekets indtægter var 40.914 kroner.

Bibliotekets område omfatter foruden Sønderborg købstad flækkerne Augustenborg og Nørborg og 13 sognebiblioteker med 53 udlånssteder. Fra de nævnte 15 biblioteker udlåntes i 1941/42 ialt 85.233 bind til 5.018 lånere, altså ialt i Sønderborg amt: 188.000 bøger.

Als nørreherreds bibliotek i Nørborg kunde 15/3 1942 indvi ny, rummelige lokaler med udlån, læsestue og børnelæsestue.

I Åbenrå holdtes der den 29. juni 1921 et stort møde på »Folkehjem« om bibliotekssagen, og her indrettedes »Det søn-

derjydske landsbibliotek«, der i de første år efter genforeningen med sprogforeningens sekretær og senere formand, Jakob Petersen, som leder var centralbibliotek for hele Nordslesvig. Det var ham, der sammen med Carl S. Petersen udførte det største arbejde ved grundlæggelsen af dansk biblioteksordning i de genvundne landsdele. Først havde biblioteket sin plads på »Folkehjem«, men ved et møde den 17. januar 1923 vedtog byrådet med 18 stemmer mod 9 at stille det tidligere tyske »Jugendheim«s bygning til dets rådighed. Her indrettedes det nye bibliotek den 2. juni 1923 under Jakob Petersens ledelse, og Carl S. Petersens virksomhed i Sønderjylland ophørte efter veludført arbejde den 1. februar 1923.

Iblandt de mænd, der i udlændighedstiden havde gjort et kulturelt og bogligt værdifuldt arbejde i Nordslesvig, var Anders Lebeck, i de første år efter genforeningen folketingsmand. Han var stærkt med i arbejdet for bibliotekssagens ordning, og der var mange i Sønderjylland, der fandt det naturligt, om end ikke selvfølgelig, at han knyttedes til landsbiblioteket. Heldigvis satte de bevilligende myndigheder sig ud over den »pinlige opsigt indenfor biblioteksfunktionærernes kreds«, der fik udtryk bl. a. i »Bogens Verden«. Det var nye opgaver, der forelå i Sønderjylland, stundom måtte de løses ad nye veje. Der gik en lang årrække, inden Sønderjyllands biblioteksvæsen helt lå som det øvrige lands, og det var kun beklageligt, at Lebecks arbejde på dette område kun kunde vare så kort.

En fordel for landsbiblioteket i Åbenrå har det været, at det igennem alle årene har haft samme leder, Jakob Petersen, som Sønderborg har haft sin, Møsgård, medens både Haderslev og Tønder har måttet skifte.

Det sønderjydske landsbibliotek i Åbenrå ejede 1941—42 ialt 30.910 bind for voksne og 2.322 for børn, det havde 2.392 voksne og 736 børn som lånere. Udlånet til voksne var af faglitteratur 20.478 bind, af skønlitteratur 42.015 bøger, til børn af faglitteratur 2.538, af skønlitteratur 13.917 bind. Det havde 15.108 besøg på læsesalen, og bibliotekets indtægter var 39.504 kroner.

Til dets opland hørte 19 sognebiblioteker med 45.459 bind og 11.879 udlån til 6.488 lånere. Det samlede udlånstal i 1941—42 var altså i Åbenrå amt 190.827 Bind.

I Gråsten indviedes den 15. Maj 1937 en egen god biblioteksbygning med udsyn over Gråsten Nor og velindrettet med udlån, læsestue, magasin og bolig for bibliotekaren. »Et bibliotek må have sin egen bygning«, udtalte biblioteksdirektør Døsing i sin indvielsestale.

At Tønder bibliotek blev oprettet så sent, at det ikke fik del i statens bevilling på 100.000 kr., lå i de national-politiske forhold i by og amt. Man søgte først at danne et blandet dansk-tysk bibliotek. Forhandlingerne derom sluttede med en udtalelse fra tysksindet side om, at man ønskede et tysk bibliotek oprettet.

Så dannedes der en dansk biblioteksforening på et møde på »Tønderhus« den 21. september 1922. I løbet af et års tid lykkedes det at skaffe 12.000 kr. til veje til formålet, og den 1. oktober 1923 åbnedes »Tønder bibliotek« i lejede lokaler i Østergade i Tønder. Disse blev dog snart for små, og den 1. oktober 1926 kunde biblioteket flytte ind i sin ny ejendom Storegade 23, og siden har biblioteket trods mange vanskeligheder — både med personalespørgsmål og med pengeforhold — været i stadig god vækst. De national-politiske forhold både i amtsråd og især i byråd har dog voldt, at bibliotekets ledelse jævnligt har måttet skaffe pengetilskud både fra højre og venstre, fra sprogforeningen, der i styrelsen er repræsenteret af Nicolai Svendsen, fra en interesseret kreds i Gentofte og fra mange andre sider. Tønder bibliotek blev godkendt som centralbibliotek fra 1. april 1928 at regne. Det administrerer lærerforeningens udvalg af undervisningsfilm og har i 1939 måttet flytte sin børneafdeling til det gamle »Richtsens hus«, som det har lejet af byen og som kun ligger i lille afstand fra hovedbiblioteket; men også denne adskillelse volder sine vanskeligheder, og i dag trænger biblioteket haardt til at få bedre plads og arbejdskår.

Tønder bibliotek ejede i 1941—42 19.454 bind for voksne og 1.489 bind børnebøger, det havde 1810 voksne og 402 børn som lånere. De voksne lånte 11.798 bind faglitteratur og 33.490 skønlitterære bøger, børnene henholdsvis 1.114 og 10.001 bøger. Læsesalsbesøget var 26.419, og bibliotekets samlede Indtægter 35.045 kroner.

Til oplandet hørte 24 sognebiblioteker med 38.899 bind og

92.939 udlån til 5.294 lånere. Dertil kom Løgumkloster og Højer biblioteker med 5.219 bind og 13.506 udlån til 809 lånere. For Tønder amt bliver således det samlede udlånstal 162.878 bøger.

Den 4. april 1940 toges en smukt udført og godt liggende bygning i brug af biblioteket i Tinglev, den første selvstændige biblioteksbygning på landet i Sønderjylland, og 1942 fik Løgumkloster bibliotek sin egen pæne bygning i sammenhæng med folkeskole og badeanstalt. I de sidste år har den ny folkeskolelov givet muligheder for gode ydre forhold for biblioteker på landet, muligheder, der dels allerede er udnyttede, dels ved at blive udnyttede rundt om i Nordslesvig.

I finansåret 1941—42 udlåntes der i Nordslesvig fra 90 statsgodkendte biblioteker med 279.553 bind 832.760 bøger til 39.750 lånere. Nordslesvigs danske befolkning har fundet ind ad den åbnede dør til danske bøgers kundskab og skønhed.

Det samme tør også kunne siges om de danske, der ikke nåede med.

I Flensborg og Mellemslesvig måtte bogarbejdet også tages op på lignende måde efter krigen. Grundstammen af bøger var her dels sprogforeningens bogsamling i Flensborg, der i en år-række var forvaltet af faktor L. K. L a u s t e n, og dels bogsamlingen på »Margretesminde«. Dertil kom private gaver og især Sønderjydsk fonds store bogindsamling, hvoraf der kom 18.000 bind til Flensborg. Først måtte man nøjes med en lille butik i Søndergravene, men den 11. oktober 1921 kunde udlånet åbnes i Flensborghus bogsamling under ledelse af frøken D e b o r a M a r t i n, der havde gjort et værdifuldt arbejde, inden man var nået så vidt. I alt havde bogsamlingen 30.000 bind, da den flyttede ind på Flensborghus. Medens der her straks indrettedes læsesal for voksne, blev en børnelæsestue snart efter åbnet i Nørregade 9, og allerede 1923 var der 18 små danske bogsamlinger i oplandet. I mange år var den tidligere rektor M. D. S i m o n s e n bibliotekets ivrige og dygtige formand. Flensborghus bogsamling har virket aldeles som et dansk centralbibliotek med udsendelse af bogkasser og fra 1930, så længe det var muligt, med bogbil. Desuden har biblioteket udsendt bogmapper og uddelt ugeblade. Store dele af den danske befolkning syd for grænsen har netop igennem de illustrerede ugeblade måttet finde

ind til den danske bog. Ugeblade, hvis lødighed ellers ikke kalder ad lovord, har der kunnet stilles i national tjeneste. Heller ikke i Nordslesvig læstes i førstningen i gennemsnit så lødig litteratur som i det øvrige land. Forældre læste de børnebøger, der nåede ind i deres hjem, inden de lidt efter lidt turde give sig i lag med tungere emner. Meget fremtrædende har dette været tilfældet syd for grænsen.

Flensborghus samlede udlån var 1941—42 44.460 bind, og i 1942—43 udlåntes der 47.376 bøger. Stigningen hænger nok i nogen mon sammen med, at danske arbejdere, der i kortere tid opholder sig i Flensborg, har fundet ind på Flensborghus, men ikke alene viser udlånstallene danske bøgers brug i Sydslesvig, enhver gæst, der er nået ind på biblioteket, vil se, at her øves en værdifuld dansk grænsegerning, her er et hjemsted for dansk ånd og tanke.

En særstilling indenfor dansk biblioteksverden indtager den af læge L a u e s g å r d i Toftlund oprettede »Bogens højskole«, idet den ikke udlåner enkelte bøger på kort tid, men »Boggrupper«, litteratur om et givet emne i længere tid, i årevis, om det skal være. »Bogens højskole« har lokale i den tidligere småbanegård i Toftlund.

Grundlaget for »Bogens højskole« er læge Lauesgårds egen bogsamling, som han i 1928 overdrog til en nyoprettet »Sønderjydsk læser- og bogsamlerforening«, hvis formål var at indrette et »gruppeudlånsbibliotek«, der ejedes, kunde lånes og bruges af medlemmerne. Det har nu ca. 70.000 bind, hvoraf omtrent halvdelen er udlånt. Til »Bogens højskole« er knyttet et »avisudklipsbibliotek«, der er ordnet efter emner, svarende til boggrupper. Foreningen har ca. 2000 medlemmer.

At der i Sydslesvig udføres et stort og omfangsrigt biblioteksarbejde på tysk, skal her kun nævnes. Også i Nordslesvig er der oprettet tyske biblioteker i købstæder og sogne, men selv om nogle af dem også får kommunal støtte, skønt de ikke er underkastet dansk tilsyn som alle offentligt understøttede danske biblioteker, så er deres formål, deres indretninger, bogvalg og arbejdsmåder så vidt forskellige fra vore, at en omtale af dem falder helt udenfor denne fremstillings rammer.

Danske biblioteker er oplysningsforetagender, kanske de værdifuldeste næst efter den danske skole, de skal stå og arbejde i dansk ånds og tankes tjeneste, og deres arbejde i Sønderjylland udføres i en udstrækning og på en måde, som vort folk kun kan være godt tjent med.

Det sønderjydske landsarkiv er oprettet efter genforeningen; museerne er udvidet i tal og værd, bibliotekernes udvikling er et af de smukkeste kapitler i det danske Sønderjyllands nyeste historie. Det har været en rigdom at være med i arbejdet for dem, de vil og skal skænke kommende slægter ny rigdom. Derfor er det rimeligt at fortælle om dem i et skrift, der er tænkt som hyldest og tak til en dansk skolemand, hvis gerning i over en snes år netop har været at hjælpe ungdommen til en rig og god udvikling. Dertil hører også at føre den ind igennem dørene til arkiv, museum og bibliotek, hvor minderne gemmes om, hvad fædrene har levet og tænkt, og hvor udtryk samles for, hvad vor egen tid tænker og vil.

NIELS HANSEN:

PRESSEN I SØNDERJYLLAND EFTER GENFORENINGEN

ETHvert Lands Presse har sit Særpræg, bestemt af Læsernes Behov og Smag. Det vil ikke være vanskeligt for en Fagmand ved første Øjekast at se, om et Blad, han faar i Haanden, er dansk, svensk, norsk, tysk, fransk eller engelsk. Der er saaledes stor Forskel paa en dansk og tysk Avis, ikke blot i det ydre, men ogsaa med Hensyn til Indholdet. Den tyske Avis' Indhold er tungt og meget grundigt — uden Smil. Det danske Blad er lettere, det har faaet sit Præg ogsaa af det danske Lune. Vi Danske mener, at ogsaa Smilet har sin Berettigelse i Spalterne. Engang kort efter Genforeningen kom den tyske Provst Bade i Aabenraa til at drøfte Forskellen mellem dansk og tysk med den danske Dommer Chr. Andersen. Han udtalte da, at de danske Blade efter hans Opfattelse beskæftigede sig for meget med »Kleinigkeiten«. Denne Karakteristik var vel ment nedsættende, men Bemærkningen var i og for sig rigtig ud fra tysk Opfattelse af, hvordan en Avis bør være. Danske Læsere vil til Gæld ikke føle sig tilfredsstillet af den tyske Bladform.

Den danske Presse i Sønderjylland var før Genforeningen ogsaa forskellig fra Pressen nordfor Kongeaaen. Og denne Forskel var bestemt af den Opgave, Pressen havde faaet her i Grænselandsdelen.

Et Par Vidnesbyrd om den danske Grænsepresse dengang maa det være tilladt at anføre. Da Johannes Tiedje i 1909 offentliggjorde sin lange Artikelrække »Die Zustände in Nordschleswig« i »Die christ-

liche Welt« med voldsomme Angreb paa den preussiske Regerings Tvangspolitik i Nordslesvig, betegnede han den danske Presse i Nordslesvig som »Hovedbæreren af dansk Kultur«, og med Hensyn til Resultater var den endog naaet langt videre end de nationale Organisationer. I Sammenligning med den københavnske og den danske Provinspresse stod den betydelig højere. »Den bringer en overvældende Fylde af originale Bidrag og finder levende Genklang i sin Læserkreds. Den betjener den ligesindede Læser med et kulturelt Udvalg af hele det nordiske Aandsliv, der redaktionsteknisk aftvinger os Beundring. Dens positive Opgave har et folkeopdragende Maal. Med enestaaende Takt forstaar den at betjene sin Læserkreds's Interesser og maalbevidst at udvide dem. Dens sarte Finfølelse i Konkurrencen mellem Æstetik og Etik tillader end ikke en vred Fjende at miskende, at den tjener en aandelig myndig, ædel og sædelig ren Familiekulturs høje Ideal, og at den i denne Henseende har øvet en stor Gerning mod vort Folk.«

En kendt dansk Pressemand, der selv var født i Sønderjylland og i sine yngre Aar havde været Medarbejder ved »Dannevirke«, Redaktør Peter Eliassen, skriver i Provins-Journalistforeningens Jubilæumsskrift, »Dansk Provinspresse«, 1925: »Det var ikke den lettere Journalistik, der dyrkedes ved den sønderjydske Presse. Det var de lange, nøjagtige Referater — for Eksempel fra Synoderne — og de saglige Artikler. Ret meget »klippet« Stof var der ikke i Aviserne herne. Bladene var næsten helt igennem skrevne paa Stedet, alene af Hensyn til den tysk Presse, som man for en Del skulde arbejde med, lige ned til de offentlige Kundgørelser, som skulde oversættes og optages gratis; thi i den tyske Tid fik ingen danske Blade offentlige Kundgørelser. — — Udenrigspolitikken behandledes langt omhyggeligere og mere udførligt — —. Dansk Indenrigspolitik kom ingen af Bladene stærkt ind paa. Den kunde kun splitte i den nationale Kamp.«

Den Forskel, som Johannes Tiedje og Peter Eliassen paapeger mellem Pressen i Sønderjylland og nordfor Kongeaen, er nu forsvunden sammen med Kongeaagrænsen. I teknisk Henseende som i Indhold er de danske Blade i Nordslesvig ganske naturligt blevet danske Provinsblade — selvfølgelig dog stærkt prægede af de særlige Opgaver, som Grænselandsdelen stadig stiller. Forskellen forsvandt vel ikke med ét Slag ved Genforeningen. Men nu kan Forandringen siges at være fuldbyrdet. Om man saa vil betegne det som en Fordel, kan der jo være delte Meninger om.

I den sønderjydske Presses Historie efter Genforeningen maa der nævnes mange Bladtitler, Tallet naar helt op til 34! Det tyder paa, at Pressen har været et meget livligt Arbejdsfelt,

hvad der ogsaa er ganske forklarligt. De nye Forhold førte nye Tanker med sig, som krævede Udtryksmuligheder. Der var ganske vist ikke Liv i alle de mange nye Bladforetagender. En Del af dem blev kun Døgnfluer.

En Fremstilling af Pressen i Sønderjylland efter Genforeningen vil ganske naturligt gaa ud fra de gamle sønderjydske Blade, »Dannevirke« i Haderslev, »Hejmdal« i Aabenraa, »Dybbøl-Posten« i Sønderborg og »Vestslesvigs Tidende« i Tønder som Særudgave af »Flensborg Avis«.

Under Verdenskrigen maatte de sønderjydske Blade afgive næsten hele deres Redaktionspersonale ved Indkaldelserne til Krigstjeneste, dog med Undtagelse af »Dannevirke«, der kunde beholde sine tre Redaktører hjemme. Ved »Hejmdal« havde kun H. P. Hanssen overskredet den værnepligtige Alder, og ved »Flensborg Avis« var det samme Tilfældet med Redaktør P. Simonsen. Det var selvfølgelig en stor Fordel for »Dannevirke«, at Bladets gamle Redaktører kunde fortsætte deres Arbejde, medens de andre Bladredaktioner maatte søge Erstatning i ikke journalistisk uddannede Medarbejdere, ogsaa kvindelige.

Abonnenttallet var for alle Blades Vedkommende steget betydeligt, til Trods for at Krig og Censur i høj Grad prægede baade Indhold og ydre Form. Men de danske Soldater ved Fronterne og i Garnisonerne i Tyskland kunde ikke undvære den Forbindelse med Hjemmet, som deres gamle Blad maatte være for dem. Der blev bestilt Tusinder af Feltpostabonnementer. Pengene var jo ogsaa rigelige under Krigen, saa ogsaa de hjemlige Abonnenters Tal var steget betydeligt, for »Hejmdal«s Vedkommende med over 4000, for »Dannevirke«s med over 2000 og for »Flensborg Avis« med 1400. Grunden til, at »Hejmdal«s Abonnental steg saa voldsomt, var utvivlsomt den, at Bladets Censor i de første Krigsaar, Senator Thomas Ries, viste den Forstaaelse for den danske Befolkning, at han tillod Bladet at aftrykke en stor Mængde Feltbreve fra Soldaterne ved Fronten. Det var fortrinligt Læsestof baade for den hjemlige Lærerkreds og for Soldaterne, og Feltbrevene havde tillige stor kulturel og national Værdi. Mange af dem blev senere udgivet i Bogform.

DE GAMLE DANSKE BLADE I NORDSLESVIG.

»Dannevirke«-»Modersmaalet«.

Efter Verdenskrigens Afslutning havde »Dannevirke«-»Modersmaalet« i sin Redaktionsstab som Chefredaktør Nicolai Svendsen og som ansvarshavende Redaktører for hver sin Del af Bladet N. Petersen og A. Lebeck. Men ved Afstemningen blev Nicolai Svendsen af den Internationale Kommission konstitueret som Borgmester i Haderslev den 5. Februar 1920 og fratraadte sin Stilling som Redaktør. Svendsen havde meget gode Forudsætninger for at overtage Stillingen som Byens første danske Borgmester. Som Bladets Leder i 16 Aar havde han vist fremragende administrative Evner og var godt inde i Byens og Amtets kommunale Forhold, hvad der ogsaa havde præget hans Ledelse af Bladet. Borgmesterembedet var for ham dog kun en Overgangsstilling. Han følte sig stærkere draget til et Arbejde indenfor det danske Skolevæsen, der nu skulde indføres i Sønderjylland. Ogsaa her havde han udmærkede Forudsætninger, da han selv i sine yngre Aar havde været ansat i det tyske Skolevæsen. Han udnævntes til Amtsskolekonsulent i Tønder ved Genforeningen, og har i denne Stilling udført et meget betydningsfuldt Arbejde i den danske Skoles Tjeneste i Sønderjylland.

De første Aar efter Genforeningen prægedes stærkt af Eftervirkningen af Grænsestriden, og det kom i høj Grad til at gøre sig gældende for »Dannevirke«s Vedkommende, idet Bladets Aktionærer deltes i forskellige Lejre, dels efter Grænsestridens og dels efter indre danske partipolitiske Skillelinjer. Bladets Tilsynsraad ansatte 1. Juli 1920 Redaktør M. Strandskov Nøhr, der indtil da havde været Medredaktør ved »Næstved Tidende«, som Nicolai Svendsens Efterfølger. Paa Bladets Generalforsamling var det vedtaget med enstemmig Tilslutning fra Tilsynsraadet, at »Dannevirke« skulde ledes som Venstreblad i Tilslutning til Venstres Program. Redaktør Nøhr havde utvivlsomt modtaget Stillingen i den Forventning, at de gamle Skillelinjer snart vilde udjævnes. Selv stillede han sig paa det Standpunkt at anerkende Grænespørgsmaalets Løsning paa Grundlag af Selvbestemmelsesretten, men med nogen Hældning over

imod Flensborg-Standpunktet ud fra Ønsket om at »vise Forstaaelse for, hvad der skyldes vore alleryderste Forposter«. Men Skillelinjerne slettedes ikke saa hurtigt, hverken indenfor Bladets Ledelse eller i Læserkredsen. Halvdelen af Bladets Aktionærer var Konservative og nærmest Flensborgmænd. Da Bladet nu havde taget Standpunkt i Venstre, solgte de ved Nytaarstid 1922 deres Aktiepost til et Konsortium af Venstre, der sluttede sig til Flensborg-Standpunktet. Skillelinjerne var dermed ført ind imellem Bladets Aktionærgrupper, der fik Betegnelsen »Flensborg-Venstre« og »Aabenraa-Venstre«. Den første Gruppe raadede over 25 og den sidstnævnte over 24 Stemmer.

Redaktør Nøhr afgik 22. Januar 1922 ved Døden efter faa Dages Sygdom, og Forretningsfører N. T. H. T h o m s e n overtog midlertidig Redaktørposten. Det blev ikke let at finde en ny Redaktør. Det var indlysende, ogsaa for udenforstaaende, at det var en vanskelig Stilling at gaa ind til under det mellem Grupperne spændte Forhold.

Ved Generalforsamlingen i Marts 1922 fik Flensborg-Gruppens Mænd Flertal i Tilsynsraadet, og da Brydningerne tiltog, valgtes i Marts 1923 en ren Flensborg-Bestyrelse, som antog Redaktionssekretær N. J. N i e l s e n, »Vendsyssel Tidende«, som Redaktør. Han tiltraadte 15. Maj. En Maanedes Tid i Forvejen var Redaktørerne L e b e c k og N. P e t e r s e n afskedigede med fuld Løn et Aar frem i Tiden, Lebeck til Fratrædelse straks, N. Petersen fra 15. Maj. Motiveringen var at skaffe Ro ved Bladet. For N. Petersens Vedkommende blev efter nogle Maaneders Forløb truffet en Ordning, saaledes at han overtog Redaktionen af Selskabets eget Søndagsblad, som han derefter varetog omtrent til sin Død den 6. Januar 1938. Lebeck, der var Folketingsmand indtil 1924, fik en Stilling som Bibliotekar i Aabenraa og udførte i sine sidste Leveaar (L. døde i 1926) et udmærket Oplysningsarbejde med Hensyn til Forholdene i den saakaldte truede Firkant.

Men Afskedigelsen af de gamle Redaktører vakte naturligvis Opsigt i videre Kredse, og den bitre Strid mundede nu ud i et Ønske indenfor Aabenraa-Gruppen om at faa et eget Blad i Haderslev. Ønsket virkeliggjordes ved Oprettelsen af »Haderslev Amtstidende«, der udsendte sit første Numer 1. Juli 1923

med den hidtilværende Redaktionssekretær ved »Hejmdal«, nu Pressechef ved Statsradiofonien, Harald Rud, som Redaktør.

Redaktør N. J. Nielsen overtog sin ny Stilling paa Grundlag af en af Tilsynsraadet udsendt Erklæring om, at Bladet respekterer den trufne Grænseafgørelse og erkender en virksom Støtte til den mellemslesvigske Befolkning som en uafviselig national Pligt til Opfyldelse af Venstres Statsministers Løfte paa Dybbøl Banke, »at de Danske sydfor Grænsen ikke skulde blive glemt«. Men det tog længere Tid, end han havde troet, at udjævne Skillelinjerne fra Grænsestriden. Ganske vist vandt det gamle Blad i Løbet af et Aars Tid næsten alle sine ved det ny Blads Start mistede Abonnenter tilbage, men der gik alligevel en rum Tid, før andre Problemer helt fik skubbet Bladstriden i Baggrunden. Det var, da den økonomiske Krisetid og de dermed følgende Bevægelser for Alvor satte ind. Og samtidig var Erkendelsen af, at Grænsespørgsmaalet var bleven løst paa den for Danmarks Fremtid bedste Maade, bleven mere almindelig, og det viste sig i Handling, at alle havde Vilje til og Forstaaelse for at støtte Danskheden sydfor Grænsen af al Evne.

Redaktør Nielsen viste i Tidens Løb at have ikke blot Vilje, men ogsaa gode Evner med Hensyn til Bestræbelserne for at udjævne Skillelinjerne, jo mere hans Position styrkedes. Han fandt sig hurtigt til Rette i de sønderjydske Forhold og fik efterhaanden dybtgaaende Indsigt i og Forstaaelse for de kulturelle og nationale Grænselandsopgaver, der for alle maatte være Dagens vigtigste Spørgsmaal. Samtidig skabtes der Samling i de tre store nationale Organisationer, Sprogforeningen, Skoleforeningen og Grænseforeningen, ved Oprettelse af 6-Mands-Udvalget i 1927.

I teknisk Henseende er »Dannevirke« efter Genforeningen fulgt med i Udviklingen. Der blev købt ny Rotationsmaskine og flere Sættemaskiner. Lokalredaktioner oprettedes i Rødding og Toftlund. Økonomisk har »Dannevirke« været et velfunderet Foretagende, ledet efter sunde økonomiske Principper.

Naar i det foregaaende stadig Navnet »Dannevirke« er blevet nævnt, har det egentligt ikke været helt korrekt, da det var »A/S Modersmaalet«, der i 1900 købte »Dannevirke«, efter at Fru Wildenradt Krabbe havde kørt Bladet i Sænk. Bladet førte

siden Dobbeltnavnet »Modersmaalet«-»Dannevirke«, men det var »Modersmaalet«, der var Hovedbladet og havde de fleste Abonnenter. Men da »Dannevirke« i 1938 fejrede sit 100 Aars Jubilæum — der blev i den Anledning udgivet en Jubilæumsbog, der er et meget værdifuldt Kildeskrift — vedtoges det, at Navnet »Dannevirke« fra nu af skulde være Hovedtitlen, for at føre Traditionen fra det første danske Blad i Sønderjylland videre.

»Hejmdal«.

Medens »Dannevirke« allerede straks ved Genforeningen tog bestemt Standpunkt i indre dansk Partipolitik ved at slutte sig til Venstre, var »Hejmdal«s Udgiver H. P. Hanssen af den Opfattelse, at det af Hensyn til de mange store Opgaver i Grænselandet af økonomisk, kulturel og national Art, som de nye Forhold vilde medføre, vilde være det rigtigste, at der i Overgangsaarene blev oprettet en særlig sønderjydske Rigsdagsgruppe, og at Pressen i Overensstemmelse hermed tog Standpunkt udenfor Partierne. Han havde allerede i November 1918 givet Udtryk for dette Synspunkt ved et Pressemøde i København. At han som Minister for sønderjydske Anliggender var gaaet ind i det radikale Ministerium Zahle i 1919, stod ikke i Modstrid hermed, da han havde forbeholdt sig sin partipolitiske Stilling. At hans Indtræden i Ministeriet af nogle blev opfattet som en Tilslutning til det radikale Parti, beroede paa en Misforstaaelse.

Men H. P. Hanssens Synspunkt, at de med Genforeningen forbundne Opgaver skulde varetages af en sønderjydske Rigsdagsgruppe udenfor Partierne, fandt ikke tilstrækkelig Tilslutning, først og fremmest ikke hos Socialdemokraterne og de Konservative og heller ikke, som det senere viste sig, hos Venstre. H. P. Hanssens Plan om Oprettelsen af et »Sønderjydske Venstre«, som den »Sønderjydske Valgruppe«s Tillidsmænd havde vedtaget at oprette ved et Møde den 23. Juli 1920, kunde ikke gennemføres. H. P. Hanssen og Nis Nissen afgav da paa et nyt Møde i Gruppen den 11. August den Erklæring, at de ikke ønskede at lade sig opstille til det forestaaende Folketingsvalg.

I Overensstemmelse hermed tog »Hejmdal« sit Standpunkt udenfor Partierne, men stod iøvrigt i nær Tilknytning til Ven-

stres Politik i Almindelighed, hvad der altid havde været dets Udgivers Standpunkt.

Bladets Stilling blev derved mere frit, og dets Betydning ikke mindre; thi »Hejmdal« var H. P. Hanssen. Hvad Bladet skrev, blev — med Rette — opfattet som H. P. Hanssens Standpunkt. Hans Medarbejdere satte en Ære i at skrive saaledes, som de maatte antage, at det faldt nøje sammen med Udgiverens Opfattelse. Ikke at H. P. Hanssen lagde noget som helst Pres paa sine Medarbejdere i denne Henseende. Meget sjældent gav han Redaktionen direkte Anvisninger. Men af hans skrevne eller dikterede Artikler og af Drøftelserne af Dagens Spørgsmaal fremgik hans klare og velovervejede Standpunkt saa tydeligt og overbevisende, at hermed var Retningslinjen fastlagt.

Ved Folketingsvalget i 1924 skete der en Ændring i Bladets partipolitiske Stilling.

Før Valgperiodens Udløb havde Folketingsmændene P. J. Refshauge og A. Lebeck erklæret, at de ikke ønskede at genvælges. Og der var i vide Kredse indenfor Venstre opstaaet Ønske om at formaa H. P. Hanssen til at lade sig opstille. I September 1923 henvendte to Deputationer, fra Haderslev og Aabenraa Opstillingskredse, sig til ham med en indtrængende Opfordring til at lade sig opstille, ligesom han havde modtaget indtrængende personlige Henvendelser i samme Retning fra Venner og Meningsfæller.

Det er den eneste Gang, hvor jeg har set H. P. Hanssen være noget i Tvivl om, hvorledes han straks skulde tage Standpunkt til et politisk Spørgsmaal. Han følte stærkt Ansvar ved at træffe sin Beslutning. Efter at han overfor Deputationerne havde fremhævet sine store Betænkeligheder ved at overtage et parlamentarisk Mandat under nye og uvante Forhold, erklærede han, at han ikke kunde give Svar paa staaende Fod, da der var forskellige Spørgsmaal, han først maatte have klaret.

Efter en Brevveksling med Statsminister Neergaard, hvor H. P. Hanssen med Hensyn til Spørgsmaal vedrørende Sønderjylland krævede frie Hænder, hvad Neergaard besvarede paa tilfredsstillende Maade, gav H. P. Hanssen Tilsagn om at lade sig opstille, og blev valgt ved Folketingsvalget den 11. April 1924.

Med H. P. Hanssens Indtræden i Venstre var »Hejmdal«s Stilling selvfølgelig ogsaa givet, nemlig indenfor Venstrebladene. I og for sig skete ikke dermed nogen reel Ændring i Bladets Holdning, da Venstres almindelige politiske Hovedsynspunkter var i Overensstemmelse baade med H. P. Hanssens og Bladets Standpunkt hidtil.

Ved Folketingsvalget i 1926 ønskede H. P. Hanssen ikke at lade sig genopstille, men det medførte selvfølgelig ikke nogen ny Ændring i Bladets politiske Holdning. Det var givet, at med Tiden maatte der tages Stilling i partipolitiske Spørgsmaal baade af Blade og af Vælgere. At det for »Hejmdal«s Vedkommende skete ved Valget i 1924, skyldtes den indtrængende Opfordring fra Vælgerne til H. P. Hanssen.

Han vedblev ogsaa efter 1926 at deltage i Venstres Arbejde, men det var Grænsespørgsmaalene, han viede alle sine Arbejdsevner, ogsaa gennem Bladet, lige til det sidste, indtil Kræfterne svigtede.

En Maaned efter hans Død i 1936, skete der en Ændring i Bladets Redaktion, idet Redaktør Niels Hansen blev opsagt, og Ledelsen af Redaktionen overdroges til H. P. Hanssens Søn, Redaktør Bjørn Hanssen, der havde været Medarbejder ved Bladet fra 1928 og Direktør og Medredaktør fra 1932.

Om »Hejmdal«s grænsepolitiske Standpunkt og Betydning skal kun anføres, hvad H. P. Hanssen skrev i Bladets 50 Aars Jubilæumsnummer den 1. Oktober 1929:

»Under Grænsestriden fastholdt »Hejmdal« urokkeligt vort gamle Program, som faldt nøje sammen med de nye Tiders, ved Verdenskrigens Afslutning udstedte Løsen: Grænsernes Dragning paa Grundlag af Folkenes Selvbestemmelsesret. Nogle af Bladets gamle Venner sluttede sig derimod til Kravet om en sydligere Grænse, som efterhaanden vandt Tilslutning i vide Kredse nordfor Kongeaaen. Der blev i de Dage ikke taget blidt paa »Hejmdal«. Jeg tror, at Eftertiden vil finde, at det i Overgangstiden har gjort vort Folk og Fædreland værdifulde Tjenester ved at staa fast paa vort gamle Program.

I Tiden efter Genforeningen har »Hejmdal« lagt Hovedvægten paa at sikre, hvad der er vundet tilbage. Det har atter og atter indskærpet det danske Folk, at Grænsens Værn er en Rigsopgave. Det har søgt at klarlægge de foreliggende nationale Opgaver, og har taget ivrigt Del i alt opbyggende dansk Arbejde. Det har søgt at fremme det nordiske Samarbejde. Det har udspremt Oplysning om det tyske Grænsearbejde.

Det har, tro imod sin Fortid, staaet fast, da andre vaklede, og gjort skarp Front imod Selvstyrebevægelsen og dens Udløbere uden at ænse Forfølgelser, Boykotningsbestræbelser og materielle Tab. Og det har været med til at samle vore under Grænsestriden splittede Rækker til enigt Samvirke om Danskhedens Værn, Pleje og videre Udvikling i vort Grænseomraade.«

I teknisk Henseende har »Hejmdal« efter Genforeningen foretaget store Udvidelser. De smaa Redaktions- og Trykkeri-lokaler i H. P. Hanssens Ejendom i Nygade var bleven for smaa, og det tekniske Udstyr var ikke tidssvarende. I 1919 købtes en større Ejendom i Raadhusgade, og der anskaffedes en Rotationsmaskine, som det lykkedes at faa opstillet og taget i Brug lige før Genforeningen. I 1922 hærgede en Brand Maskinsættet. Nye Sættemaskiner blev saa købt og taget i Brug.

Bladets Læserkreds strakte sig fra gammel Tid ud over hele Nordslesvig, hvad der politisk set var en Fordel, da den politiske Paavirknings Omraade derved forøgedes. Men i økonomisk Henseende medførte det forøgede Udgifter, baade med Hensyn til Distributionen, og fordi der i Bladet maatte ofres mere Plads til at varetage de vidtsprede Egenes lokale Interesse. Allerede før Genforeningen havde »Hejmdal« to Særudgaver, »Nordborg Avis« og »Haderslev Dagblad«, og en Lokalredaktion i Rødding under Ledelse af nuværende Kreditforeningsdirektør P. A. Callø. I Rødding-Egnen og paa Nordals, Landsdelens modsatte Yderpunkter, fandtes »Hejmdal«s tætteste Abonnentkredse udenfor Bladets egentlige Opland, Aabenraa Amt. Efter Genforeningen blev det nødvendigt at oprette en lang Række nye Lokalredaktioner, i Sønderborg — fra 1920 til 1936 under Ledelse af Redaktør A. P. Møller — Graasten, Løgumkloster, Tinglev, Toftlund og Tønder.

I de senere Aar har »Hejmdal« overtaget Trykningen af »Dybbøl-Posten« og »Tønder Amtstidende«, idet de to Blade udgaar hovedsagelig med »Hejmdal«s Stof, men med egne Bladtitler.

»Dybbøl-Posten«.

Sønderborg By har i de frugtbare og tætbebyggede Sogne paa Als og i Sundeved haft et meget godt Opland. Alligevel har »Dybbøl-Posten« egentligt ikke naaet en Udbredelse, der svare-

de til de Betingelser, Oplandet bød. Det har fra sin Oprettelse i 1868 øvet en betydelig national Indsats, men Bladet kunde dog knap nok hævde sin Standard ved Siden af »Dannevirke« og »Flensborg Avis«, og senere »Hejmdal«. Aarsagen hertil maa sikkert for en væsentlig Del søges i, at Bladets Leder, Redaktør Johannes Moldt, der var en solid, anset Mand i Byen og fik betydningsfulde nationale Tillidshverv betroet, afgjort ikke havde udpræget journalistiske Evner. Da han i 1905 var naaet de 70 og havde redigeret Bladet i 30 Aar — Bladets Abonnental var i dette Tidsrum kun gaaet frem fra 400 til 8—900 — ønskede han ikke at fortsætte Forpagtningen af Bladet. »Dybbøl-Post-Foreningen«s Bestyrelse indledede saa Forhandlinger med Redaktør E. Christiansen, »Flensborg Avis«, om at overtage Bladets Ledelse. Forhandlingerne var vidt fremskreden og en Kontrakt udarbejdet, da Meddelelsen om Redaktør Jessens Død kom. Under disse Forhold mente Christiansen ikke at kunne forlade »Flensborg Avis«. Og Bestyrelsen rettede derefter Henvendelse til Journalist A. Svensson ved »Flensborg Avis«, der overtog »Dybbøl-Posten« i Forpagtning fra 1. Januar 1907.

Redaktør Svensson havde i udpræget Grad de journalistiske Evner, som hans Forgænger havde savnet. Det saaes ogsaa snart i Bladet, baade i Indhold og Form, men ogsaa i Abonnementsprotokollen. Fra 1907 til Verdenskrigens Udbrud voksede Abonnenttallet fra 900 til over 3000. Som Medarbejder fik Svensson Andreas Grau knyttet til Bladet, i en Aarrække som Lokalredaktør i Nordborg.

Men straks efter Krigens Begyndelse i 1914 blev Svensson først arresteret ligesom de andre sønderjydske Presse mænd og senere indkaldt. Andreas Grau knyttedes til »Flensborg Avis«, og »Dybbøl-Posten«s Stilling var paa forskellig Maade vanskeliggjort. Til 1. Januar 1916 opsagde Svensson Forpagtningen af Bladet. En Tid lang varetoges Redaktionen af fhv. Lærer P. Møller, der havde været Medarbejder ved »Hejmdal«, men var gaaet over i Forsikringsbranchen. »Dybbøl-Posten«s tre Sider blev en Overgang trykt ved »Hejmdal« og senere ved »Flensborg Avis«, medens fjerde Side med Lokalstof og Annoncer blev trykt i Sønderborg. Det var i Virkeligheden umulige Arbejdsforhold for et Blad i det lange Løb.

Efter Verdenskrigen skiftede Billedet. Den 1. Januar 1919 overtog Andreas Grau og Tychofilskov Bladet, der nu atter blev trykt i eget Trykkeri. Filskov havde været Medarbejder ved »Flensborg Avis« fra 1899. »Dybbøl-Posten« tog i Overensstemmelse med Andreas Graus og Filskovs Opfattelse Stilling i Grænsestriden for Flensborg-Standpunktet. Det var i Begyndelsen under ret vanskelige og trange ydre Forhold, Redaktionen maatte virke. Det daglige Arbejde ved Bladet maatte Filskov hovedsagelig paatage sig, da Andreas Graus Tid var stærkt optaget af Rejser. Grau var med sit livlige, alsiske Temperament en fortrinlig Agitator og han skrev fortrinlige Artikler, men har var afgjort ikke Kontor-Journalist. Det gik imidlertid atter fremad for Bladet efter Nedgangen under Krigsaarene. I Løbet af tre Fjerdingaar tredobledes Oplaget igen fra godt 900 til op imod 3000. Der købtes Ejendom med gode Pladsforhold, og Bladet fik en dygtig Medarbejder i den unge Journalist ved »Holbæk Amts Avis«, Kaj Edvard Larsen, der nu har været knyttet til Bladet i snart 25 Aar.

I partipolitisk Henseende tog »Dybbøl-Posten« straks Stilling indenfor Venstre. I August 1920 købte Grau og Filskov Bladet af den gamle »Dybbøl-Post-Forening«, men afhændede det den 1. Januar 1921 til et nystiftet Aktieselskab. I 1924 fratraadte Filskov som Redaktør for at overtage »Ærø Folkeblad«, hvorefter Andr. Graus Svoger Aage Møller blev Medredaktør indtil 1931, da han blev Redaktør af »Odder Dagblad«. Bladets daglige Ledelse overtoges derefter af Kai Edv. Larsen som ansvarshavende Redaktør. Andreas Grau beskæftigede sig i disse Aar stærkt med de europæiske Mindretalsproblemer og var ofte borte fra Bladet paa længere Rejser. Han fik inden sin Død i 1935 udsendt et første Bind af et paabegyndt Værk om de nationale Mindretalsspørgsmaal.

Dette hyppige Skifte i Bladets Ledelse kunde selvfølgelig ikke være til Gavn for Bladet. Og samtidig var den haarde Konkurrence mod de gamle sønderjydske Blade sat ind fra det i 1929 nyoprettede »Jydske Tidende«. Denne Konkurrence ramte »Dybbøl-Posten« haardest, og Bladets økonomiske Forhold maatte selvfølgelig paavirkes stærkt deraf. Bladet indledede derfor i 1931 et Samarbejde med »Dannevirke«, saaledes at

»Dannevirke«s Sats hver Dag blev kørt til Sønderborg, hvor kun det lokale Stof og undertiden Lederen blev sat. Men hele Bladet blev trykt i Sønderborg. Denne Ordning var jo meget omstændelig og upraktisk. Og i 1936 blev der truffet en Ordning med »Hejmdal«, saaledes at »Dybbøl-Posten« udgik med egen Titel, men med »Hejmdal«s Indhold. Det lokale Stof og enkelte Artikler leveres fra »Dybbøl-Posten«s Redaktion.

Men selvfølgelig er denne Ordning langt fra tilfredsstillende, især under Forhold som i Øjeblikket, hvor Trafikvanskelighederne er saa generende. »Dybbøl-Posten«s 75 Aars hæderfulde Tradition og dets Opland berettiger dog vel til Haabet om, at det gamle danske Grænseblad atter engang maa naa frem til fuld Selvstændighed og eget Trykkeri. Betingelserne derfor maa vel ogsaa kunne skabes, naar Krigen er forbi.

»Vestslesvigs Tidende«.

I det foregaaende er omtalt de gamle danske Blade i Nord-slesvig. Det vil imidlertid i denne Sammenhæng være berettiget ogsaa at omtale »Vestslesvigs Tidende« i Tønder, selv om Bladet har været og er en Udgave af »Flensborg Avis«.

Allerede i Tiden mellem Trearskrigen og 1864 var »Vestslesvigs Tidende« oprettet i Møgeltønder af Bogtrykker P. L a r s e n. Det første Nummer udkom 1. November 1856. Bladet udgik først 3 og senere 5 Gange ugentligt. Det var daværende Seminarielærer C o r n e l i u s A p p e l, den senere Frimenighedspræst i Rødding, der i de første Aar var Bladets førende Pen. I 1869 overtog Redaktør C. A. W i l l e m o e s, der havde været med til at starte »Flensborg Avis«, »Vestslesvigs Tidende« efter P. Larsens Død. Men efter flere Maaneders Fængselsstraffe rejste Willemoes til Kongeriget, og Bladet ophørte at udkomme i en halv Snes Aar. I 1882 overtog Redaktør P. S k o v r ø y Bladet og flyttede det til Tønder. Det fik en betydelig Udbredelse, der voksede yderligere, efter at det i 1885 overtoges af »Flensborg Avis«, dog saaledes at Skovrøy beholdt Ejendomsretten til Bladet og ledede Lokalredaktionen i Tønder. »Vestslesvigs Tidende« blev nu det raadende, ja næsten eneraadende Blad paa Vestkysten, og øvede her en overordentlig stærk Indflydelse

paa sin Læserkreds, der satte sit nationale Præg paa hele Vestegnen.

Kort før Genforeningen traadte Redaktør P. Skovrøy tilbage fra Stillingen, som han havde holdt i snart 40 Aar. Den havde ofte været vanskelig i denne Grænseby, hvor det tyske Islæt var langt stærkere end i de andre nordslesvigske Købstæder. Skovrøy har træffende kaldt denne Tid, da han stod som ene Mand paa den danske Presses Skanse derude, for »Hundevagten«. Han holdt denne Skanse med godt Humør og dansk Lune, med sit milde Sind og sin usvigelige danske Troskab. Han døde i 1934.

»Vestslesvigs Tidende«s Kontor overtoges efter Skovrøys Tilbagetræden af Journalist C h r. R e f s l u n d, der før Krigen havde været Medarbejder ved »Dannevirke« og fra 1918 ved Bladet »Hovedstaden« i København. Bladet overtoges nu helt af »Flensborg Avis«. I 1921 købtes en Ejendom paa Storegade, hvor der var Plads baade til Redaktion, Sætter og Trykkeri. Det lokale Stof blev trykt i Tønder og lagt ind i Hovedbladet. Denne Ordning kunde under de daværende Forhold være praktisk nok, da »Flensborg Avis« var et Aftenblad, der kom til Tønder i Løbet af Natten, saa det samlede Blad kunde udsendes om Morgenen. I 1922 efterfulgtes Refslund af E. F a v r h o l d t fra Nakskov. Han fik Gaardejer N. J. G o t t h a r d s e n, Nørmark, der havde taget stærkt Del i det nationale politiske Arbejde gennem mange Aar, som Medredaktør. Favrholdt fra- traadte dog i 1923 for at blive dansk Præst i Amerika, og han efterfulgtes af Redaktør P o u l H a n s e n, indtil da »Flensborg Avis«s Lokalredaktør i Sønderborg. N. J. Gotthardsen fra- traadte som Medredaktør kort Tid efter. Trykkeriet i Tønder og det særlige Lokalblad gik man ret snart bort fra. Det viste sig efterhaanden, hvad der var ganske forklarligt, at det havde sine Vanskeligheder for et Blad med Hovedredaktionen sydfor Grænsen at fastholde sine Abonnenter nordfor Grænsen. Den nære Forbindelse mellem Blad og Læserkreds maatte slappes, og mange Spørgsmaal, som havde Læserkredsens Interesse, kunde ikke varetages i Bladet paa en saa indgaaende Maade, som det var ønskeligt. Dertil kom, at i de følgende Aar begyndte de indre danske partipolitiske Spørgsmaal at gøre sig mere og

mere gældende, og her var det udelukket, at »Flensborg Avis« kunde tage afgjort Standpunkt. Som dansk Mindretalsblad maatte det staa over Partierne. Stillingen blev derfor vanskeligere for »Vestslesvigs Tidende«, der samtidig havde faaet en ret haard Konkurrence at kæmpe imod fra Bladet »Vestkysten« i Esbjerg. Men mange af »Vestslesvigs Tidende«s gamle Venner holdt fast ved deres gamle Blad, og de gamle sønderjydske Blade tog ogsaa, saa vidt muligt, i Bladkonkurrencen af nationale Grunde noget Hensyn til, at det her drejede sig om det danske Mindretals Organ.

Men trods alle Vanskeligheder har »Vestslesvigs Tidende« og »Flensborg Avis« alligevel holdt sig paa Skansen lige til i Dag. Redaktør Poul Hansen fratraadte i 1927 og blev derefter Medarbejder ved »Berlingske Tidende«. Redaktør T y c h o F i l s k o v overtog saa Stillingen indtil 1933. Han efterfulgtes af Redaktør V i g g o L a u s t e n, der pludselig afgik ved Døden i 1940. Siden har Redaktør H. C. C l a u s e n ledet »Vestslesvigs Tidende«s Kontor.

I Forbindelse med »Vestslesvigs Tidende« maa nævnes, at »Flensborg Avis« fra gammel Tid havde en Udgave »A a b e n r a a A v i s« fra 1890, og efter Genforeningen oprettede Bladet en Lokalredaktion i Aabenraa under skiftende Ledere. Indtil 1924 Redaktør J e n s F r o s t, tidligere Medarbejder ved »Hejmdal« og nu Leder af Aabenraa Museum, derefter Redaktør H a n s T h o m s e n, nu Lokalredaktør i Tønder ved »Vestkysten«, indtil 1928, derefter Redaktør H e r m a n n H u n g e r indtil 1931, fra 1931 til 1936 tidligere Redaktionssekretær ved »Hejmdal« A a g e M o g e n s e n, og da denne atter blev Redaktionssekretær ved »Hejmdal« i 1936, overtog H u n g e r igen Pladsen.

I Sønderborg oprettede »Flensborg Avis« ogsaa en Lokalredaktion efter Genforeningen, hvis Ledelse overtoges af Redaktør P o u l H a n s e n. Da han i 1923 blev Leder af »Vestslesvigs Tidende«s Redaktion i Tønder, efterfulgtes han i Sønderborg af nuværende Redaktionssekretær ved »Dannevirke« A. S ø c h t i n g. Efter dennes Forflyttelse til »Dannevirke« i 1925, blev Sønderborg-Kontoret i en Aarrække ledet af Karetmager L i n d. Det viste sig, at en Mand med journalistisk Uddannelse var nød-

vendig, og siden 1929 har Redaktør Chr. Refslund været »Flensborg Avis«s Lokalredaktør i Sønderborg.

NYE BLADE I NORDSLESVIG.

»Danskeren« — »Haderslev Stiftstidende«.

De mange nye Bladforetagender, der oprettedes ved og efter Genforeningen i Nordslesvig, skyldtes enten de modstridende Opfattelser af Grænsespørgsmaalets Løsning eller partipolitiske Bestræbelser, undertiden ogsaa en Kombination af begge Dele.

Det første nye Blad, der saa Lyset, var »Danskeren« i Haderslev.

Da Redaktør A. Svensson vendte hjem fra Krigen, havde han, som nævnt foran, ikke mere Forbindelse med »Dybbøl-Posten«, da han havde opsagt Forpagtningskontrakten til Udgangen af 1915. En Henvendelse fra ham til »Dybbøl-Postforeningen« om at købe Bladet eller overtage det i Forpagtning, forblev resultatløs, da Redaktør Andreas Grau og Redaktør Filskov skulde overtage Bladet fra 1. Januar 1919.

Efter hele sin Indstilling stod Svensson den konservative politiske Opfattelse nær, og i grænsepolitisk Henseende sluttede han sig til Flensborg-Standpunktet i Afstemningstiden. Dette Standpunkt repræsenteredes jo ogsaa af »Dybbøl-Posten« i Sønderborg, mens »Dannevirke«-»Modersmaalet« i Haderslev og »Hejmdal« i Aabenraa med lidt forskellig Styrke og Skarphed hævdede H. P. Hanssens Opfattelse. Hos Svensson opstod da Planen om at oprette et nyt Blad i Haderslev som et nationalpolitisk Organ til Støtte for Flensborg-Bevægelsen under Grænsestriden. Oprindeligt havde Svensson egentlig tænkt paa Tønder som Udgiversted, men af Hensyn til »Flensborg Avis«-»Vestslesvigs Tidende« opgav han denne Plan. Det var altsaa ikke konservative, partipolitiske, men grænsepolitiske Overvejelser, der laa til Grund for Bladets Oprettelse. De partipolitiske Spørgsmaal var jo paa det Tidspunkt endnu ikke fremme.

Redaktør Svensson kom i Forhandling med Sekretær i K. F. U. M. J. M. Kylling. De to Mænd stod hinanden ret nær i Opfattelse, og de besluttede at starte det nye Blad under

Navnet »Danskeren«. Det første Nummer udkom 1. April 1919. Svensson fortæller, at Bladets Programartikel blev skrevet i Læseværelset paa Folkehjem efter et Møde der. Og han tilføjer: »Det var selvsagt ikke af den Grund, at jeg følte mig i Overensstemmelse med den Politik, der udgik fra Stedet. Tværtimod, det var den, jeg var kommen for at bekæmpe, saa vidt det stod til mig.« Denne Tilføjelse kan det have sin Interesse at opfriske nu i Øjeblikket, hvor de skarpe Meningsforskelle fra dengang hører Fortiden til, og hvor mange, der dengang var Modstandere, nu kan mødes paa Folkehjem i Enighed ved fælles Raadslagning om Dagens vigtigste nationale Spørgsmaal i »Dansk Samraad«, som Redaktør Svensson er Formand for.

J. M. Kylling havde som K. F. U. M.-Sekretær haft Bopæl i Haderslev i en længere Aarrække og havde udført et resultatrigt Arbejde der, som ogsaa i national Henseende havde vist sin Virkning i vide Kredse. Han indtog en anset Stilling med betydelig Indflydelse, særlig i indremissionske Kredse, men ogsaa derudover. Han skulde ved Starten af det nye Blad bringe Tilknytningen til Byen og Omegnen, medens Svensson selv skulde bringe Pengene. Svensson fortæller, at da han i 1907 overtog »Dybbøl-Posten«, mødte han med en Driftskapital paa 3000 Mk., og i de opadgaaende Tider dengang blev de ikke brugt allesammen. Men ved Verdenskrigens Afslutning havde Pengene faaet en anden Værdi. De 15.000 Kr., som »Danskeren« havde til Startkapital, slog ikke til, og Bladet havde betydelige økonomiske Vanskeligheder at overvinde. I 1923 overdrog Svensson — Kylling var paa det Tidspunkt fratraadt for efter Option at overtage et Arbejde i K. F. U. M. sydfor Grænsen — derfor Bladet til et Aktieselskab med en Aktiekapital paa 100.000 Kr., og da det straks efter Genforeningen havde taget Standpunkt paa konservativ Side, kom Aktiekapitalen til at ligge paa konservative Hænder. Ved Overgangen til Aktieselskab ændredes Bladets Titel i Overensstemmelse med konservativ Bladtradition nordfor den gamle Grænse til »Haderslev Stiftstidende«.

Bladet havde oprettet to Lokaludgaver, »Aabenraa Amts Avis« og »Sønderborg Amts Avis«. Dets Udbredelse var selvfølgelig størst i Haderslevs Opland, men det fik som eneste kon-

servativt Partiorgan i Nordslesvig ogsaa en Del Abonnenter i Aabenraa og Sønderborg Amter, og ligeledes i Løgumkloster-Egnen.

Da de økonomiske Krisetider satte ind med et voldsomt Pres i de følgende Aar, kom Bladene i høj Grad til at mærke Vanskelighederne, ogsaa »Haderslev Stiftstidende«. I Forbindelse hermed fremkom i 1929 »Berlingske Tidende«s Plan om Opretelse af »Jydske Tidende«, og det førte til, at »Haderslev Stiftstidende« gik op i »Jydske Tidende«. Men derom senere.

»Sønderjysk Dagblad«.

Ogsaa det Radikale Venstre maatte selvfølgelig, da de andre politiske Partier havde faaet egne Blade, have sin Presse i Sønderjylland. Der oprettedes et Interessentskab — med Gaardejer Hans Fink, Ejsbøl, og senere Overpostinspektør Jacob Andersen som Formand — som Udgiver af Bladet, der fik Navnet »Sønderjysk Dagblad« med Hovedkontor i Haderslev. Bladet tryktes hos »Venstrebladet for det sydlige Jylland« i Kolding, hvis Leder var Redaktør Fr. Aubeck, der selv stammede fra Sønderjylland og var stærkt interesseret i Grænselandsforholdene. Som Redaktør ved »Sønderjysk Dagblad«, hvis Stof delvis var fælles med Kolding-Bladet, antoges i 1921 tidligere Redaktionssekretær ved »Holbæk Amts Venstreblad« Svend Thorsen, der nu er Protokolsekretær i Folketinget. Thorsen, der ledede Kontoret til 1922, satte sig grundigt ind i de nationalpolitiske Forhold før og ved Genforeningen og har udgivet eller været Medudgiver af en Række Bøger om disse Emner, »Lunets Sønner«, »De fire onde Aar«, »Paa Vej til Danmark« og »Tiende Februar«. Han efterfulgtes som »Sønderjysk Dagblad«s Leder af Redaktør Chr. Torpe fra det Radikale Venstres Korrespondancebureau, indtil 1927. Han er nu Medarbejder ved »Berlingske Tidende« som Redaktør af Ugebladet »Landet«.

Redaktør Torpe var stærkt politisk interesseret, og Bladet fik under hans Ledelse større politisk Betydning, end det senere har haft. Han var i 1926 opstillet som det Radikale Venstres Kandidat ved Folketingsvalget. Efter hans Fratræden lededes Kontoret en Overgang af Bladets Medarbejder I. C. Petersen, der nu er »Hejmdal«s Lokalredaktør. Saa overtog fhv. Folketingsmand Chr. Lageri Bladet for egen Regning i et Par Aar, hvorefter det helt overgik til »Venstrebladet« i Kolding. Efter at Konsulent Andresen i et Aars Tid havde været Kontorets Leder, ansattes Vensfrebladets Redaktionssekretær H. Skodstrup Johansen — nu »Holbæk Amts Venstreblad«s Lokalredaktør i Nykøbing S. — som Lokalredaktør. Han efterfulgtes i 1931 af C. Lorentzen, der endnu er Kontorets Leder.

Stor Udbredelse opnaaede »Sønderjysk Dagblad« ikke, saa det

altid havde vanskelige økonomiske Forhold at arbejde under. Da det ikke længere var muligt at opretholde det som selvstændigt Blad, udsendes det nu med Navnet som Undertitel under »Venstrebladet« Hoved, og bliver trykt med delvis Stoffællesskab ved »Fyns Venstreblad« i Odense.

Den socialdemokratiske Presse.

Før Genforeningen var den socialdemokratiske Presse i Sønderjylland kun repræsenteret af tyskskrevne Blade. Nordfor Elben var »Schleswig-Holsteinische Volkszeitung«, der blev udgivet i Kiel, eneraadende. Bladet havde under Ledelse af Redaktør Adler altid indtaget en meget forstaaende Holdning overfor den danske Befolkning, dens nationale og kulturelle Krav. I Flensborg blev der udsendt en Særudgave »Flensburger Volkszeitung«.

Det var ikke nogen let Opgave, der stilledes det socialdemokratiske Parti efter Genforeningen: at ændre Indstillingen fra tysk til dansk Form, heller ikke bladlig set. Partiets Organisationsledere havde før væsentlig været tyske og tysktalende, og den politiske Forbindelse med det store tyske Socialdemokrati havde været fuldkommen. Nu skulde Arbejdet gennem Pressen ske paa Dansk. Det kunde dog forudses, at Opgaven vilde kunne løses, naar Begyndelsesvanskelighederne var overvunden, fordi Arbejderbefolkningen jo for langt den største Dels Vedkommende var dansk. Men mange af de danske Arbejdere havde trofast staaet Skulder ved Skulder med den øvrige danske Befolkning i Nationalitetskampen, og var ikke gaaet ind i det tyske socialdemokratiske Parti. Opgaven blev ogsaa løst, og eftersom Tiden gik, saa man, at den løstes paa en Maade, der blev til national Vinding for Grænselandsdelen.

Den socialdemokratiske Presse begyndte ikke som et selvstændigt Blad hernede, men med en Særudgave af »Kolding Social-Demokrat«, der fra 26. Maj 1920 sendtes til Sønderjylland under Fællestitlen »Sønderjyllands Social-Demokrat«. I 1922 ændredes Titlen saaledes, at Bladet kom til at bære de forskellige Amters Navne, og i de fire Købstæder ansattes først Meddelere og senere Lokalredaktører.

I Sønderborg var den senere Borgmester Jacobsen Bladets Korrespondent, indtil Marius Petersen ansattes som Lokalredaktør. Han forflyttedes i 1930 til Skern.

I Haderslev var Typograf Jørgen Møller Bladets første Meddeler, men han valgtes i September 1920 til Landstingsmand, og Arbejdet blev for omfattende. Derfor ansattes Redaktør A. Svaneholm, der i mange Aar havde været Leder af »Frederikshavn Social-Demokrat«, som Lokalredaktør i Oktober 1921. Han afløstes i 1935 af M. P. Jensen, tidligere Hobro, men vedblev indtil 1943 at være Medarbejder ved Bladet.

I Aabenraa havde Nis Toft været »Flensburger Volkszeitung«s Repræsentant. Han ansattes nu som »Aabenraa Social-Demokrat«s Lokalredaktør, indtil han i 1933 afløstes af Redaktør Oluf Pedersen, der i 1942 blev Redaktør af »Vejde Social-Demokrat«, og efterfulgtes af Redaktør C. V. Kittelmann.

I Tønder leledes Bladets Lokalredaktion først af Chr. Christensen, senere af Redaktør P. Petersen, der i 1930 efterfulgtes af Redaktør M. C. Dyrehøj.

Til Bladet var endvidere knyttet Folketingsmand J. P. Nielsen, der meget flittigt skrev politiske Artikler, baade om partipolitiske og om nationale Emner. Han stod paa flere Omraader i nært Samarbejde med H. P. Hanssen, især vedrørende det sociale Hjælpearbejde. Hans grænsepolitiske Artikler var ofte betydningsfulde Indlæg, der blev læst med Opmærksomhed.

Det blev efterhaanden mere og mere vanskeligt for Hovedbladet i Kolding at klare den store Stofmængde fra Sønderjylland, og der oprettedes da som en Aflastning et Hjælpetrykkeri i Sønderborg i 1926. Det modtog to trykte Sider fra Kolding, Forside og Bagside, og trykte saa selv de to inderste Sider. Haderslev og Aabenraa betjentes fremdeles helt fra Kolding. Denne Ordning viste sig dog at være utilstrækkelig, og Hovedadministrationen for den socialdemokratiske Presse besluttede derfor at oprette et selvstændigt Hovedblad for Sønderjylland med Sæde i Sønderborg.

Hovedbladet startedes 19. September 1930. Det tekniske Udstyr var foreløbig ret beskedent og maatte senere udvides. Af større Betydning var det nye Mandskab, der kom til. Redaktør Frede Nielsen fra »Nykøbing F. Social-Demokrat« ansattes som Redaktør. Frede Nielsen, der er af gammel højskolepræget Slægt, havde en stærk national Indstilling og Forstaaelse for Grænselandsopgaverne, og denne Forstaaelse fik han uddybet i Samarbejde med J. P. Nielsen. Frede Nielsen kom di-

rekte med i det nationale Arbejde paa mange Omraader, og det skyldtes for en meget væsentlig Del disse to Mænd, at Arbejdsstanden i Grænselandsdelen er bleven saa klart national orienteret, som Tilfældet er. Bladet blev i Løbet af Trediverne arbejdet godt op. Det blev nødvendigt at foretage omfattende Udvidelser. Man traf allerede omkring 1939—40 Forberedelser til en Modernisering. Denne forsinkedes dog af Begivenhederne ved Besættelsen, men i Oktober 1942 udkom Bladet i sin nye Skikkelse.

Samtidig skiftede Bladet Navn, idet man ønskede at bryde med de stereotype, ofte meget lange Titler, de socialdemokratiske Provinsblade i Reglen har. Man valgte Navnet »S ø n d e r j y d e n«. Udgaverne i Haderslev, Aabenraa og Tønder har Bynavnet trykt i et Hjørne paa selve Bladtitlen.

Da Redaktør Frede Nielsen 1943 valgtes til Folketingsmand i Stedet for J. P. Nielsen, ansattes som ansvarshavende Medredaktør Bladets mangeaarige Redaktionssekretær H. L a r s e n - B j e r r e.

»Haderslev Amtstidende«.

Som foran nævnt førte Grænsestridens Efterdønninger til Oprettelsen af et nyt Venstreblad i Haderslev, »Haderslev Amtstidende«.

Flensborg-Venstres Aktionærgruppe i Aktieselskabet »Mordersmaalet«-»Dannevirke«, hvis ledende Mand var Amtsforsvalter C. O. P e d e r s e n, havde ved den bevægede Generalforsamling i 1923 med 1 Stemmes Flertal valgt en ren Flertalsbestyrelse. De to gamle Redaktører A. Lebeck og N. Petersen var bleven afskedigede. Folketingsmændene M a d s G r a m og P. J. R e f s h a u g e, der stod som Aabenraa-Aktionærgruppens Førere, havde faaet afvist en Artikel, de ønskede optaget i »Mordersmaalet«, med den Begrundelse, at man betragtede Drøftelsen af Bladets Forhold som afsluttet.

Disse Forhold følte Refshauge og Mads Gram som utaalelige, og de indkaldte til et Møde i Haderslev med det Formaal at drøfte Planen om Oprettelse af et nyt Venstreblad i Haderslev. De gjorde her Rede for deres Stilling og hævdede, »at de som Folketingsmænd tilhørende Partiet Venstre og med den Nord-

slesvigske Gruppens Syn paa Grænsespørgsmaalet var udelukket fra at gøre deres Anskuelser gældende i Pressen og savnede al Støtte fra den«.

Planen om Oprettelse af et nyt Blad, under Navnet »Haderslev Amtstidende« og som paatænkes trykt hos »Hejmdal« med delvis Fællesskab om Efterretnings- og Underholdningsstoffet, men med egen Redaktion i Haderslev og eget politisk Præg, fandt Tilslutning ved Mødet. Refshauge og Mads Gram offentliggjorde derefter et Opraab, hvori de fremhævede, at de, »som Venstres Repræsentanter for Haderslev Amt, der begge tilhører den Nordslesvigske Gruppe, har mistet ethvert Støttepunkt i den nordslesvigske Venstrepresse, idet »Hejmdal« hidtil har ønsket at staa udenfor Partierne, medens »Dybbøl-Posten« og »Modersmaalet« begge repræsenterer Flensborg-Standpunktet«. De opfordrede derfor til at tegne Andele og Abonnement paa »Haderslev Amtstidende«, der paatænkes udgivet til Kvartalskiftet 1. Juli.

I de følgende Uger tegnede saa Andele til det nye Selskab og Abonnement paa Bladet. Abonnementstegningen naaede op paa 2000, hvoraf Størstedelen var tidligere Abonnementer paa »Dannevirke«-»Modersmaalet«, men en Del var ogsaa »Hejmdal«s Abonnenter i Haderslev Amt. Den 22. Maj holdtes stiftende Generalforsamling i Haderslev, og ifølge Selskabets Vedtægter skulde det nye Blad »give Udtryk for den af Partiet Venstre førte Politik og i nationale Spørgsmaal præges af den Nordslesvigske Gruppens nationale Opfattelse«.

Bestyrelsen for det nye Blad henvendte sig til »Dannevirke«s tidligere Redaktør, Amtsskolekonsulent N i c o l a i S v e n d s e n, om at overtage Stillingen som Redaktør. Han udbad sig dog Betænkningstid, men kom til det Resultat, at han under Hensyn til sit Arbejde i Skolens Tjeneste som Amtsskolekonsulent i Tønder Amt maatte afslaa Opfordringen, selv om han ønskede at støtte »Haderslev Amtstidende« saa meget som muligt. Han anbefalede Bestyrelsen at opfordre Redaktionssekretær H a r a l d R u d ved »Hejmdal« til at overtage Stillingen. Bestyrelsen henvendte sig saa til Redaktionssekretær Rud, der sagde ja til Opfordringen og ansattes som Redaktør af »Haderslev Amtstidende«, hvis første Nummer udkom 1. Juli 1923.

Bladet var et Resultat af det spændte Forhold i Venstre, som Modsætningerne vedrørende Grænsespørgsmaalets Løsning havde medført. Eftersom Tiden gik, slappedes dog Spændingen. Aaret efter Bladets Start valgtes baade H. P. Hanssen og Amtsforvalter C. O. Pedersen ind i Folketinget, og med den økonomiske Krise, som i de følgende Aar begyndte at gøre sig gældende, og de dermed følgende »Bevægelser« opstod der andre Opgaver, der stillede Krav om at samle Kræfterne i Stedet for at splitte dem i indbyrdes Stridigheder. Udviklingen i det danske Mindretal sydfør Grænsen gik ogsaa mere og mere i Retning af en loyal Anerkendelse af Grænsedragningen i nationalpolitisk Henseende, hvad der atter bidrog til en samlet og ensartet Indstilling nordfor Grænsen overfor Grænsedragningen. I det hele tilvejebragtes efterhaanden en virkelig Enighed og en Vilje til Samarbejde i alle Kredse om de her henhørende Spørgsmaal. Amtsforvalter C. O. Pedersen flyttede fra Landsdelen og overtog i 1928 Embedet som Amtsforvalter i Roskilde. Med de svindende Modsætninger forsvandt ogsaa Grundlaget for Opretholdelsen af »Haderslev Amtstidende« som et selvstændigt Venstreblad i Haderslev.

Redaktør Rud havde forøvrigt i et Aars Tid maattet trække sig tilbage fra Redaktørstillingen af Helbredshensyn, idet han maatte lade sig underkaste en alvorlig Nyreoperation paa Rigshospitalet i København. I den Tid, 1926—27, konstitueredes Journalist M o r t e n K a m p h ø v e n e r ved »Hejmdal«, der tidligere havde været Lokalredaktør ved »Haderslev Dagblad«, som Redaktør af »Haderslev Amtstidende«.

I 1930 overtog Redaktør Rud Stillingen som Redaktionssekretær ved det nyoprettede Venstreblad i København »Morgenbladet«, og »Haderslev Amtstidende« overgik til »Hejmdal« som Lokaludgave for Haderslev med I. C. P e t e r s e n som Lokalredaktør.

»Løgumkloster Avis« — »Tønder Amts Avis«.

I 1919 købte Redaktør Ingvald Kieler et lille tysk Lokalblad i Løgumkloster »Lügumkloster Zeitung« af Bogtrykker Muusfeldt og udgav det paa Dansk under Titlen »Løgumkloster Avis«. Redaktør Kieler var fra sit Hjem — hans Moder var Forfatterinden Laura Kieler, hvis Romaner med Emner fra Nationalitetskampen i Sønderjylland var meget læst før Verdenskrigen — varmt interesseret i sønderjydske Forhold.

Det lille Blad fik ikke nogen stor Udbredelse, men det havde i Afstemnings- og Genforeningstiden national Betydning, at Løgumkloster, der var stærk hjemmetysk præget, fik et saadant Blad.

Bladet havde dog kun en meget kort Levetid. Redaktør Kieler flyttede saa efter Genforeningen til Tønder og oprettede en dansk Boghandel. I konservative Kredse opstod Ønsket om at faa et konservativt Blad i Tønder, og der rettedes Henvendelse til Redaktør Kieler, der kunde stille sit Trykkeri til Raadighed. Kieler paatog sig at udgive Bladet, der udkom med Titlen »Tønder Amts Avis«, men ogsaa dette Blad bestod kun en kort Tid og standsede allerede ved Nytaar 1921.

»Tondernsche Zeitung« — »Tønder Amtstidende«.

Som et Led i sin Deltagelse i Grænsestriden købte Gaardejer Cornelius Petersen, Vesteranflod, i 1919 det gamle tyske Blad i Tønder »Tondernsche Zeitung« for paa Mellemslesvigs Vestkyst i det tyske Sprog at lade Bladet virke for hans Bestræbelser for en sydligere Grænse. Cornelius Petersen var ikke selv i Stand til at lede et Blad, og han var afgjort ikke heldig i Valget af sin Redaktør, en Tysker fra Pfalz, Redaktør Becker, der havde opholdt sig i Danmark i nogen Tid. Han gik fuldt ind for Cornelius Petersens Ideer, og ogsaa angaaende Kanalstatplanerne, og søgte at knytte Forbindelse med de separatistiske Bevægelser i Rhinlandet under Dortens Ledelse. I Virkeligheden var han fremmed for Forholdene her, og det viste sig snart, at der ikke i Tønder var nogen Jordbund for et saadant Blad. Cornelius Petersen maatte opgive det i 1921, da det overtoges af en Kreds af Konservative, der en kort Tid førte det videre paa Dansk som »Tønder Amtstidende« med Undertitel »Tondernsche Zeitung«, hvorefter det gamle Blad, der var begyndt at udkomme 1810, gik ind.

»Tønder Amtstidende« blev dog kun en kort Tid trykt i Tønder, hvorefter det blev trykt hos »Fædrelandet« i Sønderborg, med N. Petersen-Høkkelberg som Lokalredaktør. Men da »Fædrelandet« standsedes i 1923, ophørte »Tønder Amtstidende« ogsaa at udkomme.

»Fædrelandet«.

Ogsaa i Sønderborg forsøgte konservative Kredse at faa et eget lokalt Blad. I Sommeren 1922 oprettedes et Selskab med det Formaal at udgive et konservativt Blad under Navnet »Fædrelandet« og med nuværende Folketingsmand Ole Bjørn Kraft som Redaktør og nuværende Folketingsmand E. Finnemann Bruun som Redaktionssekretær. Bladet overtog samtidig Trykningen af »Tønder Amtstidende«, Fortsættelsen af Cornelius Petersens »Tondernsche Zeitung«.

»Fædrelandet« ophørte at udkomme allerede i September 1923. Redaktør Bjørn Kraft flyttede til København, medens Finnemann Bruun blev boende i Sønderborg og blev i 1924 Lokalredaktør for »Haderslev Stiftstidende«s Særudgave, »Sønderborg Amts Avis«, indtil 1928.

»Tønder Amtstidende«.

Da Redaktør Tycho Filskov i 1933 frattraadte sin Stilling som »Flensborg Avis«s Lokalredaktør ved »Vestslesvigs Tidende« i Tønder, begyndte han Udgivelsen af et eget Blad »Tønder Amtstidende« — alt-saa med samme Titel som det konservative Blad, der udkom i Tønder i 1921 — med Trykkeri i Byen. Imidlertid viste det sig at være vanskeligt for Bladet at hævde sig i Konkurrencen ikke blot med »Vestslesvigs Ti-dende«, men ogsaa med »Vestkysten«, der var bleven godt indarbejdet i Oplandet efter Genforeningen.

Efter et halvt Aars Forløb blev der sluttet en Overenskomst med »Hejmdal« om at overtage Trykningen af Bladet med fuldstændigt Stof-fællesskab. »Tønder Amtstidende« har dog ikke faaet stor Udbredelse, og i 1942 bortforpagtede Redaktør Filskov Bladet til sin Medarbejder H. Bernsen.

»Bondens Selvstyre« — »Folkets Selvstyre«.

Da Cornelius Petersen under Landbrugskrisen midt i Ty-verne startede Selvstyrebevægelsen, begyndte han til Støtte for Bevæ-gelsen at udgive et Blad under Titlen »BONDENS SELVSTYRE«. Det første Nummer udkom den 3. Januar 1926. Bladet blev trykt i »Schles-wigsche Grenzpost«s gamle Trykkeri, W. L. Schütze, i Haderslev, og Cornelius Petersen tegnede selv som ansvarshavende Redaktør. Senere fik han en Redaktionssekretær Peter Essom som Medarbejder.

Bladets Navn forandredes 1. Oktober 1926 til »FOLKETS SELV-STYRE«.

Selvstyrebevægelsen fik en Del Tilslutning i visse nationalt blandede Kredse, der troede paa Cornelius Petersens ejendommelige økonomiske og nationale Ideer i den vanskelige og bevægede Tid, saa Bladet ogsaa fik nogen Udbredelse. Men da Bevægelsen allerede efter et Par Aars Forløb ebbede ud, gik Bladet ind i 1928.

BLADE UDGAÆNDE NORDFOR DEN GAMLE GRÆNSE.

Før Verdenskrigen havde de gamle sønderjydske Blade væ-ret eneraadende i deres Opland. Efter Verdenskrigen og Gen-foreningen ændredes dette Forhold efterhaanden, idet Blade i Ribe, Esbjerg og Kolding i Aarenes Løb søgte at udvide deres Læserkreds til Nordslesvig, hvad der lykkedes i ret betydeligt Omfang. Til den anden Side havde de gamle sønderjydske Blade fra gammel Tid ogsaa en ret udstrakt, men selvfølgelig meget spredt Læserkreds nordfor den gamle Grænse, hvor man af rent nationale Grunde ønskede at blive orienteret om de na-tionalpolitiske Forhold ved Grænsen. En Del af denne Læser-kreds har de sønderjydske Blade endnu bevaret, især »Flens-

borg Avis«, som man af Hensyn til, at Bladet er det danske Mindretals Organ, har ønsket at støtte.

»Slesvig Posten«

Under Verdenskrigen havde »Ribe Stiftstidende« under Redaktion af C. Willemoes opnaaet en betydelig Udbredelse i Sønderjylland, da Bladet var ualmindelig godt orienteret om Begivenhederne. Redaktør Willemoes, der var født i Flensborg, hans Fader havde været med til at oprette »Flensborg Avis« i 1869, var meget stærkt optaget af Forholdene i Sønderjylland. Det var da ganske naturligt, at Tanken om at udvide Bladets Læserkreds til Vestslesvig efter Genforeningen opstod. Han anmeldte derfor i 1919 Titlen »Slesvig Posten« ved Postvæsenet, men tøvede efter Afstemningen med at realisere Tanken, da der var Planer fremme om at flytte »Flensborg Avis« til Tønder. Disse Planer blev dog snart opgivet. »Ribe Stiftstidende« udsendte saa den 6. September 1920 »Slesvig Posten« som Særudgave med Lokalredaktion i Tønder. Kontoret i Tønder blev dog kun opretholdt i kort Tid, fordi Cornelius Petersen solgte sit Blad »Tondernsche Zeitung« til en Kreds af konservative, der udgav det paa Dansk som »Tønder Amtstidende« fra 1. Oktober 1921.

»Ribe Stiftstidende« havde ogsaa i en Aarrække Kontor i Gram, og har stadig beholdt Titlen »Slesvig Posten« for den Del af Bladets Oplag, der gaar over den gamle Grænse.

»Tønder Amts Dagblad«.

Da »Tønder Amtstidende« standsede, begyndte Redaktør Petersen Høkkelbjerg i Juli 1923 for egen Regning at udgive et konservativt Blad i Tønder med Titlen »Tønder Amts Dagblad«. Bladet blev trykt hos »Ribe Stiftstidende« med delvis Stoffællesskab. Bladet vedblev at udkomme indtil Udgangen af 1929, efter at »Jydske Tidende« var oprettet. Redaktør Petersen Høkkelbjerg blev kort efter »Jydske Tidende«s Lokalredaktør i Haderslev.

»Vestkysten« — »Tønder Avis«.

Bladet »Vestkysten« i Esbjerg var oprettet i 1917 og havde i Redaktør Rasmussen en meget energisk Leder med sjældne Evner til at slaa et Blad op. Denne Energi i Ledelsen har ogsaa præget Bladet efter hans Død, saa det nu efter et kvart Aarhundrede kan opvise en Fremgang, der er enestaaende i dansk Provinspresses Historie, idet Abonnenttallet nu er naaet op over 26.000.

Allerede kort efter Verdenskrigens Afslutning øjnede Bendtsen Muligheden for at udvide Bladets Opland i Vestslesvig, hvor

der jo ikke fandtes selvstændige Blade i Forvejen, men hvor »Flensborg Avis«-»Vestslesvigs Tidende« fra gammel Tid havde sit bedste Opland. Der blev taget et energisk bladpolitisk Arbejde op »for at skaffe »Vestkysten« Indpas i Vestslesvig, en Opgave baade af partipolitisk og national Interesse«, som det hedder i Bladets Jubilæumsbog af 1942. Den haarde Konkurrence, som derved paaførtes »Flensborg Avis« og forøvrigt ogsaa de andre gamle sønderjydske Blade, der af økonomiske Grunde ikke var i Stand til at levere Bladene til en saa lav Abonnementspris som »Vestkysten«, vakte forstaaeligt nok nogen Modvilje hos disse Blade, men Læserne saa aabenbart anderledes paa det. »Vestkysten«s Abonnental steg stadig.

I Tønder knyttede Bladet Seminarielærer C l a u s E s k i l d s e n til sig som fast Medarbejder i Foraaret 1920 og oprettede en Særudgave for Tønder Amt under Navnet »Tønder Avis«. Flere af Vesteregnsens Folk tegnede Aktier i Bladet — Bladets Aktier var paa 25 Kr., saa dets Aktiekreds var meget udbredt — og Amtsskolekonsulent N i c o l a i S v e n d s e n valgtes ind i Bladets Bestyrelse. 1. Januar 1923 oprettede Bladet et fast Kontor i Tønder, stadig med Eskildsen som Medarbejder. Arbejdet blev med Tiden dog saa omfattende, at Eskildsen ikke kunde overkomme det som Fritidsbeskæftigelse, og der ansattes saa som Lokalredaktør en ung Mand fra Tønder. I de følgende Aar skiftede Lokalredaktørerne ret hyppigt. I 1928 købte Bladet en Ejendom i Byen og samtidig ansattes H a n s T h o m s e n som Lokalredaktør. Han havde før Krigen været Maskinmester ved »Hejmdal« og derefter Lokalredaktør for det socialdemokratiske Blad »Schleswig-Holsteinische Volkszeitung« i Flensborg, og efter Krigen Lokalredaktør af »Flensborg Avis«s Særudgave »Aabenraa Avis«.

I det nordvestlige Hjørne af Haderslev Amt havde man fra gammel Tid før Verdenskrigen, da Trafikken over Grænsen ikke voldte Vanskeligheder, holdt Forbindelserne over den gamle Grænse vedlige, ikke saa meget med Esbjerg som med Ribe, der næsten betragtedes som Egnens Købstad, da den laa nærmere end Haderslev. Der forelaa derfor ogsaa her Muligheder for Udbredelse af »Vestkysten«. Og Bladet fik op igennem Tyverne mange Abonnenter i dette Omraade. I 1933 oprettede

Bladet en Lokalredaktion i Rødning med Redaktør E d v. S ø r e n s e n, tidligere Medarbejder ved »Hejmdal« og i en Aar-række dets Lokalredaktør i Rødning, som Leder. I 1937 opførte »Vestkysten« en Nybygning i Byens Centrum, hvor Lokalredaktionen fik til Huse.

»Vestkysten« har faaet en betydelig fast Læsekreds i Nord-slesvig.

»Jydske Tidende«.

Da »Haderslev Stiftstidende« 1. September 1929 gik op i det nyoprettede »Jydske Tidende«, skrev Redaktør Svensson i Bladets sidste Nummer, at »Jydske Tidende« s y d f o r K o n g e a a e n er en regelret Videreførelse af »Haderslev Stiftstidende«. Det var grænsepolitisk og nationalpolitisk fuldstændig rigtigt, men Udgiverforholdene var ændrede og Udgiversted og Trykkeri flyttet nordfor den gamle Grænse. Det var »Berlingske Tidende«, der økonomisk og bladpolitisk stod bag Oprettelsen af »Jydske Tidende«.

»Berlingske Tidende« købte det konservative Blad »Kolding Avis«, der havde økonomiske Vanskeligheder at kæmpe med. Med det som Udgangspunkt var det Hensigten med de økonomiske og redaktionelle Hjælpemidler, der i rigt Maal stod til det københavnske Blads Raadighed, at skabe et stort Blad, der kunde vinde Udbredelse paa begge Sider af Kongeaaen, og dermed løse en partipolitisk Opgave ved at erstatte de konservative Blade »Kolding Avis« og »Haderslev Stiftstidende«, der havde vanskeligt ved at klare sig. Det var altsaa ikke alene blot Nord-slesvig, der toges Sigte paa oprindeligt, men i ligesaa høj Grad det sydlige Jylland, hvad der ogsaa fremgik af Navnet.

Det var dog navnlig i Nordslesvig, at »Jydske Tidende« fik sine nye Abonnenter. Der blev udfoldet en meget energisk Start- og Abonnementsagitation, der krævede saa betydelige Summer, at de gamle sønderjydske Blade økonomisk set slet ikke kunde tage Konkurrencen op. »Jydske Tidende« havde tillige den For-del at blive trykt om Natten, saa den kunde udsendes om Morgen- og saaledes bringe meget Nyhedsstof, som Eftermiddags-bladene først kunde komme med en halv Dag senere.

Det var ikke uforstaaeligt, at de gamle danske Blade i Søn-derjylland med nogen Bitterhed saa paa det nye Bladforetagen-

de, der havde økonomiske Midler i tilstrækkelig Mængde til Raadighed. Men grænsepolitisk fik Bladet samme Præg som de gamle sønderjydske Blade. Det var Redaktør Svensson, der ledede Bladets sønderjydske Politik. Og en anden sønderjydsk Pressemand, M. K a m p h ø v e n e r, indtil da Medarbejder ved »Hejmdal«, blev Redaktionssekretær, medens Bladets Chefredaktør blev »Berlingske Tidende«s Medarbejder Helge K n u d s e n, der var stærkt interesseret i Forholdene i Sønderjylland.

Bladet vandt straks betydelig Udbredelse i Nordslesvig, og det skete selvfølgelig paa de gamle sønderjydske Blades, især »Dybbøl-Posten«s, Bekostning. De Konservative var jo paa Forhaand sikre Abonnenter paa det nye Blad, men ogsaa i alle de andre Partikredse fandt Bladet Udbredelse, endog i det tyske Mindretal. Derimod gik det ikke saa tilfredsstillende med Udbredelsen nordfor Kongeaaen, hvor Læserne i langt højere Grad var saa at sige fæstnede til deres Partiblade end i Sønderjylland. Størstedelen af »Jydske Tidende«s Abonnenter laa og ligger stadig sydfor den gamle Grænse.

Bladets første Nummer udkom 1. September 1929. I den ledende Artikel fremhæves, at den konservative Presse i Landsdelen havde været »fattig, for fattig til at kunne byde Publikum Aviser efter Tidens Behov« og dermed varetage den konservative Livsanskuelses Interesser. »Nu er »Jydske Tidende« finansielt et ubetinget sikkert underbygget Foretagende. Det samarbejder Dag og Nat i tætteste Føling med »Berlingske Tidende«s inden- og udenlandske Efterretningstjeneste. Det lægger et Net af lokale Redaktioner og Kontorer over hele sit østlige Op-land.« Og i en anden Leder gør Redaktør Svensson Rede for Bladets nationalpolitiske Program og fremhæver, at Bladet vil gøre sin Indsats for at »smede den Ring, der vil sikre det genvundne Lands dybe, faste og varige Tilhørsforhold til det øvrige Danmark«.

Redaktør Helge Knudsen fratraadte som Bladets Chefredaktør i 1934 og efterfulgtes af Redaktør E j n a r N i e l s e n. I 1937 afløstes denne af Redaktionssekretær ved »Berlingske Tidende« A n d r e a s S ø r e n s e n. Samtidig udnævntes Redaktionssekretær M. K a m p h ø v e n e r til Medredaktør og flytte-

de i 1936 til Aabenraa som »Jydske Tidende«s og »Berlingske Tidende«s sønderjydske Medarbejder for at aflaste Redaktør Svensson, der jo tillige havde sit Folketingsmandat at varetage. Kamphøveners har vist en overordentlig stor Produktivitet i Behandlingen baade af grænsepolitiske Spørgsmaal og af Emner af inden- og udenrigspolitisk Art.

Striden og Bitterheden, som Bladets Start fremkaldte, har ganske naturligt fortaget sig med Aarene, efter at »Jydske Tidende«s jævnbyrdige Placering ved Siden af de gamle sønderjydske Blade i national og grænsepolitisk Henseende blev fastslaaet som »Danskeren«s og »Haderslev Stiftstidende«s Efterfølger, og eftersom Meningsforskellighederne angaaende de grænsepolitiske Spørgsmaal udjævnedes. Der er nu tilvejebragt et nationalt Samarbejde, hvor man udover de politiske Partiskel kan mødes i et enigt Samarbejde om de Spørgsmaal, der i Øjeblikket først og fremmest har Krav paa Interesse under Henblik paa ikke blot Grænselandsdelens, men hele Landets Fremtid.

Men det vil saaledes forstaaes, at den Konkurrence, der ikke blot fra »Vestkysten«s og »Jydske Tidende«s, men ogsaa fra de socialdemokratiske Blades Side er paaført de gamle sønderjydske Blade, har været meget følelig.

DANSKE BLADE SYDFOR GRÆNSEN.

»Flensborg Avis«.

Gennem mange Aar var »Flensborg Avis« under Redaktør Jessens Ledelse blevet arbejdet op til at være Sønderjyllands største danske Blad. Redaktør Jessens Artikler i Bladet er altid og med Rette blevet fremhævet som ypperlige. Men et godt Blad laves ikke med en god Leder i den ene Ende og en Køreplan i den anden. Redaktør Jessen havde ogsaa fremragende Evner til at lave et Blad med godt Læsestof i alle Spalter. Han sørgede ikke blot for lødigt Stof af national, kulturel og udenrigspolitisk Art, men han forstod ogsaa Betydningen af at faa de smaa Ting af lokal Art med. Alt Stof behandlede med Omhu paa »Flensborg Avis«, lige ned til Korrekturlæsningen. Han gav Bladet en fast Form, og det blev en mønsterværdig Avis for

sin Tid. Da Jessen døde i 1906, fulgte Bladet den gamle Tradition i alle Henseender, hvad der kan indeholde en vis Fare, fordi Tradition kan komme til at hemme Udviklingen, saa Formen stivner. Udviklingen vil altid kræve nogen Ændring i Forhold til de tekniske og faglige Fremskridt, der sker.

Under Afstemningsstriden steg Bladets Abonnenttal stærkt, saa det i Marts 1920 var naaet op paa 13.500 Postabonnenter foruden Holderne i Flensborg By og Løssalget. Men efter Grænsedragningen maatte Oplaget gaa ned. Bladets bedste Opland laa jo nordfor Grænsen, og dette Oplands Interesse kunde et Blad, der udgik sydfor Grænsen, ikke varetage, saaledes som Læserne krævede det. Dertil kom den Konkurrence, som »Flensborg Avis« var udsat for i Nordslesvig, især fra »Vestkysten« og senere »Jydske Tidende«s Side. Alligevel formaaede Bladet at bevare en betydelig Del af sin Læserkreds i Nordslesvig og nordfor den gamle Grænse, men det fik mange og store Vanskeligheder at kæmpe med af økonomisk Art, ogsaa som Følge af den stadig svingende Pengekurs, baade paa Kroner og Mark, op igennem Tyverne. Bladets Økonomi, der tidligere havde været fortrinlig, kunde ikke opretholdes. Bladet havde været Redaktør Jessens Ejendom, og efter hans Død ejedes det af Fru Marie Jessen. I 1930 gik Bladet over til et Aktieselskab, men det er letforstaaeligt, at Bladet under de uhyre Vanskeligheder, det har haft at kæmpe med, ikke har kunnet undvære den økonomiske Støtte, der er ydet fra Kredse, som har haft Forstaaelse for, at det danske Mindretalsblad ikke kan undværes.

Og foruden økonomiske Vanskeligheder har der været Vanskeligheder af politisk Art i Forbindelse med Udviklingen i Tyskland. Dem skal der her ikke gaaes nærmere ind paa. Det er heldigvis dog lykkedes at overvinde Vanskelighederne. Hvor store de har været, vil forstaaes ud fra den Kendsgerning, at »Flensborg Avis« nu er det eneste nationale Mindretalsblad, der udkommer i Tyskland paa Mindretallets Sprog.

Ogsaa i »Flensborg Avis'« Spalter har Udjævningen af den indre danske nationale Spænding fra Afstemningsstriden tydeligt kunnet spores. Bladet indtager et uangribeligt, loyalt Standpunkt overfor den tyske Herbergstat, og ligeledes overfor

Grænsedragningen. Et tydeligt og klart Vidnesbyrd herom afgav »Flensborg Avis'« Følgeblad »Der Schleswiger« i en Erklæring den 27. August 1926, hvori det hed: »I Dag anerkender vi Grænsen, fordi Danmark har villet den, og fordi vi vil holde Traktater.«

I en lang Aarrække efter Krigen beholdt »Flensborg Avis« sin gamle Redaktionsstab. Redaktør P. Simonsen døde i 1930. I 1940 maatte Redaktør E. Christensen træde tilbage som Bladets Leder og kort efter ogsaa fra Posten som Redaktør af »Der Schleswiger« og som den forretningsmæssige Leder. Hele Ledelsen af Bladet overtoges saa af Redaktør L. P. Christensen, der har været Medarbejder ved Bladet siden 1898 og dets Redaktionssekretær siden 1906.

Sjældent har en Bladleder staaet overfor en vanskeligere Opgave og paa en mere udsat Post. Det vil blive erkendt, naar de Begivenheder, vi gennemlever, er bleven Historie. Det er lykkes Redaktør L. P. Christensen at føre Bladet frelst igennem Uvejret, til uundværlig Støtte for det danske Mindretals kulturelle Liv, men ogsaa til Gavn for de Bestræbelser, hvis Formaal er et godt Naboforhold mellem Danmark og Tyskland.

»Neue Flensburger Zeitung« — »Der Schleswiger«.

Under Afstemningskampen var det selvfølgelig af Betydning for Danskerne i Mellemslesvig at faa et Blad, gennem hvilket man kunde paavirke den tysktalende Befolkning der. En Kreds af Mænd i Flensborg i Forbindelse med Landsmænd nordpaa købte saa i November 1919 »Flensburger Norddeutsche Zeitung« for at udgive Bladet paa Tysk, men i dansk Aand. Bladet havde tidligere været det Frisindede Partis Organ. I Grænsestriden havde det indtaget et mæglende Standpunkt. Redaktionen overtoges af J. Bogensee og J. Kronika. Bladet mødte selvfølgelig stærk Modstand fra tysk Side. 1. Juli 1921 ændredes Titlen til »Neue Flensburger Zeitung«, og Kronika overtog Redaktionen alene, idet Bogensee gik tilbage til Skolevæsenet. Bladets økonomiske Forhold konsolideredes ved Oprettelsen af Forlagsselskabet »Der Schleswiger«, der ogsaa overtog den vestslesvigske Aflægger af Cornelius Petersens Blad »Tondernsche Zeitung«. Aflæggeren lededes af Johannes Oldsen. I 1922 oprettedes en Lokaludgave i Slesvig By med Martin Lorenzen som Redaktør.

I de bevægede Aar i Begyndelsen af Tyverne fik Bladet en betydelig Udbredelse og naaede i 1923 op over 12.000 Abonnenter. Men saa greb de tyske Myndigheder ind og udstedte 17. November 1923 simpelthen et

Forbud mod Bladet, der standsedes i 3 Maaneder, altsaa over Nytaarskvartalsskiftet. Forbudet begrundedes med, at Bladet arbejdede for yderligere Læsrivelse af tysk Omraade. Det var givet, at et saadant Forbud maatte virke fuldstændig ødelæggende for Bladet, der endnu ikke havde naaet i de faa Aar at fæstne Forholdet mellem Blad og Læser. Da Forbudet hævedes den 27. Januar 1924, var det ikke muligt at samle Abonnenterne igen. De var gaaet over til at holde andre Blade. De økonomiske Vanskeligheder forøgedes derfor stærkt.

I 1925 overtog Redaktørerne E. Christiansen og J. Kronika Bladforlaget med sidstnævnte som Redaktør. Trykkeriet flyttedes til Flensborg Avis, og Titlen ændredes til »Der Schleswiger«. I 1929 maatte der foretages en stærk Nedsækering, idet Sidetallet nedsattes fra 4—6 til 2. Bladet fulgte nu som Tillæg med »Flensborg Avis« sydfor Grænsen. I 1931 frattraadte J. Kronika for at overtage Stillingen som Korrespondent i Berlin for »Flensborg Avis« og »Nationaltidende«, under den sidste Krig kun for sidstnævnte Blad.

Den 21. August 1937 blev »Der Schleswiger« forbudt som Dagblåd og er siden udkommet som Maanedsskrift.

DET TYSKE MINDRETALS PRESSE.

Før Genforeningen var det tyske Mindretals Presse repræsenteret af fire Blade i Nordslesvig, »Schleswigsche Grenzpost« i Haderslev med Egon Trümpener som Redaktør, »Apenrader Tageblatt« i Aabenraa med Dr. Julius Kähler som Redaktør, »Sonderburger Zeitung« med Emil Kühler som Redaktør og »Tondernsche Zeitung« med J. Thamssen som Redaktør. Desuden havde »Flensburger Nachrichten« et betydeligt Antal Holdere i Nordslesvig.

Den tyske Presses Stilling maatte selvfølgelig med Genforeningen blive en ganske anden end under tysk Styre. Læserkredsen indskrænkedes betydeligt, delvis som Følge af, at Embedsmands- og Funktionærstanden, der tidligere havde hørt til Bladenes faste Abonnenter og Støtter, nu enten var flyttet til Tyskland eller gaaet over i dansk Tjeneste. Ingen følte sig mere af opportunistiske Grunde fristet til at holde de tyske Blade. Deres Læserkreds bestod nu kun af Folk, der virkelig tilhørte det tyske Mindretal. Og dettes nominelle Størrelse fastsloges ved Valgene til svingende omkring 15 % af hele Befolkningen. Den privilegerede Stilling, som de tyske Blade i flere Henseender havde indtaget under tysk Styre, hvor de bl. a. var ene om at faa de officielle Bekendtgørelser, hørte op. Dog blev Forholdet

ikke omvendt; de tyske Blade fik ogsaa de officielle Bekendtgørelser. Mindretalspressen maatte i det hele paa lige Fod tage Konkurrencen op med de danske Blade, og her var de paa Forhaand allerede en Del handicappede, fordi to Trediedele af Mindretallet havde Dansk til Modersmaal og Hussprog, og mange Hjemmetyskere holdt de danske Blade paa Trods af det nationale Modsætningsforhold.

I Aarenes Løb viste det sig derfor nødvendigt flere Gange at foretage en Sammenlægning af de tyske Blade.

»Schleswigsche Grenzpost«.

Allerede ved Genforeningen var »Schleswigsche Grenzpost« blevet opgivet som et selvstændigt Blad og smeltet sammen med »Flensburger Nachrichten«, der endnu bærer »Schleswigsche Grenzpost« som Undertitel.

»Neue Tondernsche Zeitung«.

I Tønder blev det tyske Blad »Tondernsche Zeitung« i 1919 købt af Cornelius Petersen. Tyskerne oprettede da i Sommeren 1919 et nyt Blad »Neue Tondernsche Zeitung«, der fik eget Trykkeri under Redaktion af Jacob Bødewadt og Lorenz Christensen, fra 1929 Dr. Harboe Kardel, og i nært Samarbejde med Mindretallets daværende politiske Fører Pastor Schmidt, der var flyttet fra Vodder Præstegaard til Tønder. Bladet fik derved øget politisk Betydning, men Abonnentkredsen var for lille til at holde Bladet oppe, og i 1929 blev det smeltet sammen med de andre Blade til »Nordschleswigsche Zeitung«.

»Sonderburger Zeitung«.

»Sonderburger Zeitung« var siden 1901 blevet ledet af Redaktør E. Kühler, i bladteknisk Henseende meget velleddet. Men efter Genforeningen svandt ogsaa dets Abonnental ind, saa der ikke var Basis for et selvstændigt Blad.

»Apenrader Tageblatt«.

I politisk Henseende maatte »Apenrader Tageblatt« betragtes som det tyske Mindretals Hovedorgan. Dets Redaktør Dr. Julius Kähler var i 1906, da to tyske Blade i Aabenraa, »Neuer Apenrader Anzeiger« og »Apenrader Zeitung«, blev smeltet sammen til et Blad med »Apenrader Tageblatt« som Titel, blevet ansat som Bladets Leder, med Chr. Jessen, en tidligere Gaardejer og Amtsførster fra Broager, som Medredaktør.

Som Følge af de økonomiske Vanskeligheder, de tre Mindretalsblade mødte, idet ogsaa Tallet af Annoncer dalede sammen

med Abonnenttallet, maatte Tanken om en Sammenslutning derfor ligge nær.

»*Nordschleswigsche Zeitung*«.

Denne Plan blev realiseret i Februar 1929, da Bladene blev slaet sammen under en ny Titel »*Nordschleswigsche Zeitung*« og udgivet fra »Apenrader Tageblatt«s Trykkeri og Kontor i Aabenraa og med Dr. Kähler som Chefredaktør, medens Redaktør Kähler flyttede til Aabenraa som Medarbejder.

I 1934 skete der et Lederskifte, idet Dr. Kähler fratraadte og efterfulgtes af Dr. Harboe Kardel som Chefredaktør.

Bladets politiske Ledelse bestemtes og bestemmes stadig dog i væsentlig Grad af Formanden for Aktieselskabet, Redaktør Ernst Schrøder, Flensborg. Ernst Schrøder er født i Haderslev og har siden Genforeningen taget Del i det tyske grænsepolitiske Arbejde i forreste Række, og under de skiftende Forhold har han i udstrakt Grad været medbestemmende for de politiske Retningslinjer, der skulde følges af Mindretallet.

THORK. CLAUDI WESTH:

NYE SØNDERJYDSKE LANDBOHJEM

Forud for Genforeningen i 1920 var Udviklingen i Sønderjylland med Hensyn til Landbrugsejendomme gaaet i Retning af færre og større Brug.

Den tyske Lovgivning muliggjorde Nedlægning og Sammenlægning af Landbrug, og de nationale Forhold førte til, at denne Mulighed anvendtes, bl. a. fordi en ikke uvæsentlig Udvandring af Landboungdom (den samlede Udvandring fra Sønderjylland i Aarene 1864—1914 angives til 60.000) gjorde det nødvendig for de tilbageblevne at samle Jorderne og Ejendommene paa færre Hænder; mange mindre Ejendomme blev nedlagt, og Jorden henlagt under større Ejendomme. Der regnes med, at ca. 700 Ejendomme er bleven nedlagt. Endnu vil man rundt om i Sønderjylland kunne se Smaaplantninger, som er Rester af gamle Haver om et forhen selvstændigt Hjem, der er forsvundet. Selvom der i Tiden efter Aarhundredskiftet ved offentlige Midler blev oprettet nogle nye Koloniseringsbrug og Rente-gaarde, kunde det slet ikke opveje de mange nedlagte Ejendomme.

Medvirkende til denne Udvikling var det vel ogsaa, at Landbruget i Sønderjylland, der var underkastet Afsætnings- og Markedsforholdene inden for det tyske Rige, saa sin Fordel i en mere ekstensiv Drift end i Danmark: de gode Afsætningsforhold for Kød fremmede Græsningsdriften og gjorde det lønnende at lade store Arealer henligge i vedvarende Græs-Fælledarealer — uden at bekoste store Summer paa saadanne Arealers Afvanding og Kultivering til almindelig Omdrift.

Efter Genforeningen maatte der selvsagt ske en Ændring paa dette Omraade. Den danske Landbolovgivning gjorde det umuligt eller i alt Fald meget vanskeligt at nedlægge eller sammenlægge Landbrugsejendomme, og Interessen herfor var da heller ikke saa stor mere, idet der nu var Folk nok, der vilde købe Ejendom, baade store og smaa Ejendomme, ja Udviklingen kom endog til at gaa i Retning af uforholdsmæssig store Priser paa de smaa Ejendomme.

Og det sønderjydske Landbrug maatte nu til at omstille Driftsformen efter danske Forhold; det krævede flere og bedre Bygninger, saaledes at Malkekøernes og Svinenes Antal kunde forøges, og det krævede en større Del af Arealerne under Plov, bl. a. for derved at forøge Roearaernes Størrelse. Dette krævede igen en bedre Afvanding af de store Fælledarealer, og det fik Landboerne til at interessere sig mere for en bedre Jordfordeling. Og endelig havde de ændrede Forhold den Virkning, at Gaardens Jordtilliggende blev for stort til den nye Driftsform: enten skulde der bygges meget større Avlsbygninger, eller ogsaa skulde en Del af Jorden holdes uden for den almindelige Omdrift.

Samtidig blev Udstykningen aktuel. De danske Udstykningslove blev indført i Sønderjylland, og den Interesse, der — navnlig efter Gennemførelse af Jordlovene af 1919 — var Nord for den gamle Grænse for dette Spørgsmaal, bredte sig i nogen Grad til Sønderjylland, hvor mange Unge — efter de i Krigstiden herskende usikre og vanskelige Forhold — stod parat til at overtage egen Bedrift.

Ved Lov af 6. Maj 1921 skabtes Mulighed for Udstykningsforeningernes Virksomhed for Oprettelse af Brug paa privat indkøbt Jord, og samme Aar tog »Udstykningsforeningen for Sjællands og Fyns Stifter« og i 1922 den nyoprettede »Udstykningsforeningen for de sønderjydske Landsdele« Initiativet til Oprettelse af en Del nye Brug paa privat indkøbt Jord, samtidig med at enkelte selv tog Initiativet til Oprettelse af saadanne Brug.

De første 3 nye Brug oprettedes i Tønder Amt i 1922. I 1923/24 oprettedes 14 i Tønder Amt, 7 i Aabenraa Amt og 27 i

Haderslev Amt, og i 1924/25 oprettedes 16 rundt i Sønderjylland. Disse 67 Brug skønnes at have et samlet Areal paa ca. 700 ha.

Loven om Udstykning paa privat indkøbt Jord blev fornyet og forbedret ved den for hele Landet gældende Lov af 29. Marts 1924. Loven, der giver Statslaan til Indkøb af Jord og Bygge- laan til Opførelse af Bygninger, satte i de følgende Aar mere Fart i Udstykningen.

Ialt er der oprettet følgende Brug i Sønderjylland efter denne Lov:

I Haderslev Amt	53	Brug
I Aabenraa Amt	65	—
I Sønderborg Amt	5	—
I Tønder Amt	120	—

Ialt 243 Ejendomme,

omfattende henimod 4.000 ha. Heraf er de 220 oprettede i Aarene 1925—1936. Med de foran omtalte 67 Brug, der var oprettet forud for Loven af 1924, er der altsaa indtil nu ialt oprettet 310 nye Brug omfattende ca. 4.700 ha efter Lovene om Udstykning paa privat indkøbt Jord, de saakaldte »gammel Lovs Husmandsbrug«.

Men andre Udstykningsformer satte væsentlig stærkere Gang i den sønderjydske Udstykning.

Ved Genforeningen overtog den danske Stat de af den prøj- siske Stat ejede Domæner i de sønderjydske Landsdele. Det drejede sig om ialt 36 Gaarde, for det meste ret store Gaarde; som var opkøbt rundt om i Landsdelen, navnlig i Haderslev Amt, i Aarene 1893—1920.

Domænerne var fordelt saaledes:

I Haderslev Amt	24	Domæner med	4.365	ha
I Aabenraa Amt	4	—	—	780 —
I Sønderborg Amt	..	4	—	—	701 —
I Tønder Amt	4	—	—	541 —

Ialt 36 Domæner med 6.387 ha

Domænerne blev ved Lov af 1. April 1921 henlagt under den »Sønderjydske Domæneforvaltning« og, efterhaanden som de

gamle Forpagtninger udløb, afgivet til Statens Jordlovsudvalg til Udstykning.

De tilbageblevne Stamparceller blev for en stor Del solgt, andre blev paany bortforpagtede. Udstykningen af Domænegaardene blev fastlagt ved Lov af 7. August 1922, der bestemte, at de til Domænegaardene hørende Jorder, der egner sig til Oprettelse af mindre Jordbrug, skal afhændes i Overensstemmelse med Reglerne i »Lov af 4. Oktober 1919 om Udstykning og Afhændelse af Jord i offentlig Eje«; det vil sige, at de nye Ejere i Stedet for at forrente og afdrage en forud fastlagt Købesum for Jorden, skal forrente Jordens Grundværdi, saaledes som denne fastsættes ved den offentlige Jordvurdering. Denne Forpligtelse indføres som en uopsigelig 1ste Prioritet paa Ejendommen; og samtidig gives Laan til Opførelse af Bygninger.

Jorden til Domænerne var for det meste udmærket og vel-egnet til smaa Landbrug, hovedsagelig af den gode Østerkants-Jord, og der rejste sig nu smaa Kolonier af nye Hjem paa de gamle Domænegaardes Jorder. Denne Udstykning mindede meget om Udstykning af Len- og Stamhuse Nord for den gamle Grænse: Brugene var ensartede, ikke ret store (6—9 ha), Bygningerne var ens, i Reglen hvidkalkede med røde Tage, af de gængse Bygningstyper: Vinkelhuse eller eenlængede Huse. Man kan tale om smaa Husmandskolonier, der pludselig satte et nyt Præg paa Egnen.

I Aarenes Løb er der ialt oprettet 289 nye Brug paa Domænearealerne. Det udstykkede Areal indbefattet ca. 100 Tillægsparceller udgør ca. 4.000 ha.

I 1935 blev den sønderjydske Domæneforvaltning ophævet og de resterende Domæner henlagt under Statens Jordlovsudvalg. I Dag er der endnu 14 af de gamle tyske Domæner tilbage i Statens Eje. Af disse er en enkelt endnu ikke udstykket, medens de øvrige nærmest kun er Stamparceller, der endnu ikke er afhændede.

Domæneudstyknngen har i stærkere Grad end de foran omtalte »gammel Lovs Udstykninger« sat sit Præg paa de paagældende Egne, fordi der her var Tale om samlede Udstykninger, der som Regel fandt Sted paa en Gang. Den enkelte store Bedrift, der ofte havde været bortforpagtet til en Syd fra indflyt-

tet Tysker, blev erstattet med en stor Flok nye smaa Bedrifter som Regel med Egnens eller i alt Fald Landsdelens egne Unge som Ejer. Navnlig i de første Aar var der blandt de nye Ejere ogsaa en Del Unge fra andre Egne af Landet, særlig ved Udstykningerne i Haderslev Amt, maaske fordi mange i Sønderjylland stillede sig noget afventende over for Værdien af disse smaa Jordbrug som selvstændige Bedrifter.

Men Domænejorden kunde ikke alene tilfredsstille Kravet om Oprettelse af nye Hjem, og Staten købte derfor en Del større Gaarde, naar Lejlighed dertil forelaa, idet Lov Nr. 278 af 6. Maj 1921 bestemte, at Arealer, som Staten havde faaet overdraget ved Lensafløsningsloven, maatte afhændes, og at de derved indkomne Midler maatte anvendes til Indkøb af andre Arealer, eventuelt i andre Dele af Landet, hvor der skønnedes at være Trang til Oprettelse af Husmandsbrug.

I 1921 købte Staten de hertugelige Godser, Graasten Slot, Graasten Hovedgaard og Fiskebæk, og fra disse Gaarde blev udstykket 42 nye Brug.

Enkelte Udstykninger fandt Sted paa Statsjord, der var afleveret i Forbindelse med Lensafløsningsen, saaledes i 1925 fra Sønderjyllands eneste Len, Schackenborg (3 Brug paa ialt 30 ha) og ligeledes i 1925 ved Aflevering fra fynske Godser Gaarden Olufskjær i Starup og Vilstrup Sogne (18 Brug paa ialt 117 ha). Paa Jord fra Kiding (Felsted Sogn) udstykkedes 32 nye Brug paa 217 ha, af Aarup (Ensted Sogn) 15 nye Brug paa 108 ha, fra Kegnæsgaarden købte Staten 52 ha, der udstykkedes i 8 nye Brug og endelig fra Grøngrøft 104 ha, der udstykkedes i 15 nye Brug. Desuden købte Staten i Aarene indtil 1929 en Del større Gaarde: Krusaagaard i Bov Sogn paa 344 ha, hvorfra blev udstykket 2 Brug, Grøngaard i Burkal Sogn paa 217 ha, hvorfra blev udstykket 5 Brug samt Trøjborg i Visby Sogn (372 ha), hvorfra blev udstykket 11 Brug og endelig en Gaard i Kollund paa 69 ha, der blev udstykket til Bunds i 5 nye Brug.

Disse Køb beløb sig til ca. 2.200 ha, og der opstod ved disse Udstykninger 154 nye Landbrug paa ialt ca. 1300 ha.

I 1925 købte Staten de alsiske Herregaarde, Rumohrsgaard, Gammelgaard og Vertemine (omtrent 1.000 ha) og derved kom der rigtig Fart i Udstykningen paa Als. Der blev paa disse

Gaarde oprettet 65 Brug, og disse Kolonier hører uden Tvivl til de smukkeste og bedste i vort Land: velbeliggende og smukt beliggende med glimrende Jord og med store smukke Bygninger, en Pryd for Landskabet, og med de smukkeste Resultater i Mark og paa Stald. Her er genopstaaet Fortidens smaa Bondesamfund, som hensynsløse Herremænd lod forsvinde for at samle store Godser og gode Jagtmarker.

Men dermed var det ogsaa i det væsentlige Slut med de store samlede Udstykninger i Sønderjylland, da der her ikke findes ret mange store Godser og Herregaarde. Udstykningen blev her-efter — og vil i det væsentlige blive — Enkeltudstyknin-ger, hvor der fraskæres større Bondegaarde en Lod eller to, hvor en almindelig Bondegaard deles i to Ejendomme, eller hvor Udmarksjord fra flere Gaarde ved Jordfordeling samles til Opret-telse af enkelte nye Ejendomme.

Derved har Udstykningen i Sønderjylland i de senere Aar faaet sit særlige Præg: Udstykningen er bleven spredt over hele Landsdelen med faa Brug i de enkelte Sogne, en Udvikling, der paa mange Maader er mere tiltalende end de store Herregaards-udstyknin-ger, idet de gamle Bedrifter bevares med mindre Jordtilliggende men i Reglen med de samme Produktionsmulig-heder takket være en bedre Jordfordeling og en mere intensiv Drift. Som Regel findes der kvalificerede Unge i den samme Egn til at overtage saadanne enkelte Brug, og det er naturligvis en stor Fordel for de nye Jordbrugere at kunne faa Hjælp og Støtte i Starten fra Familie og Bekendte frem for at komme til en fremmed Egn. Hertil kommer, at Udviklingen i Retning af Enkelt-Udstykninger har gjort Brugene mere varierende i Stør-relse og dermed ogsaa mere vekslende i Bygninger, hvorved Brugene er faldet mere til blandt de gamle Bedrifter.

Forudsætningen for den her skitserede Udvikling har været de forskellige særlige sønderjydske Hjælpelove i Aarene 1924—1935 nemlig: Jordfordelingsloven 1924, Loven af 1. Juni 1929 om »Foranstaltninger til Fremme af Udstykningen i Søn-derjylland« og de forskellige Sanerings- og Akkordlove.

Til Fremme af en bedre Jordfordeling i de sønderjydske Landsdele vedtoges Lov Nr. 86 af 29. Marts 1924. Ved Siden af den almindelige Jordfordeling til Gavn for de bestaaende Land-

brug muliggjorde Loven Oprettelse af nye Landbrugsejendomme, hvor der ved en større Jordfordeling var samlet et passende Areal af »Udmarksjorderne« til en ny Ejendom. Disse Jordfordelingsejendomme, der i Reglen var noget større end almindelige Husmandsbrug — gennemsnitlig ca. 20 ha — blev prioriteret med almindeligt Kreditforeningslaan og et 2' Pants Statslaan gennem »Laanekassen for Sønderjylland«. Det var som Regel »Familieudstyknig«, idet den nye Ejendom afhændedes til en Søn eller Svigersøn af en af de Landmænd, der var implicerede i den paagældende Jordfordeling.

Efter denne Lov oprettedes i Aarene 1925—1934 245 nye Ejendomme med ialt ca. 5.000 ha.

De fordeler sig saaledes:

Haderslev Amt	95	Ejendomme
Aabenraa Amt	49	—
Sønderborg Amt	10	—
Tønder Amt	91	—

Ialt 245 Ejendomme

Ved Jordfordelingslovens Revision i 1934 udgik Bestemmelsen om Oprettelse af nye Brug, vel mest fordi Belaaningsforholdene for disse Ejendomme var væsentlig ringere end for de Ejendomme, der oprettedes alene med Statslaan.

Praksis blev derefter den, at de ved Jordfordelingskommissionens Virksomhed fremkomne disponible Arealer blev afhændet til Statens Jordlovsudvalg, der derefter oprettede nye Ejendomme paa Arealerne.

Ved Lov af 4. April 1928 forsøgte man at skabe Mulighed for Oprettelse af Gaardmandsbrug med en Størrelse af 15 ha middelgod Jord ved at yde 2' Prioritets Statslaan efter almindeligt Kreditforeningslaan. Der var med Loven særlig tænkt paa at fremme Udstykningen i Sønderjyllands tyndt befolkede Egne, men Loven fik ingen Betydning, fordi den i Praksis var vanskelig at anvende (Størrelsen af Statslaanet kunde først fastsættes, efter at Ejendommen var færdigbygget og vurderet til Ejendomsskyld).

I Maj 1928 blev paa Statsministerens Foranledning nedsat »Det sønderjydske Erhvervsudvalg« for at foretage en Under-

søgelse af Erhvervsforholdene og Arbejdsløsheden i de sønderjydske Landsdele, særlig i Grænseegnen. Kommissionen, hvis Nedsættelse bl. a. var foranlediget af det sønderjydske Landbrugs særlige Vanskeligheder i Aarene efter 1925, afgav Betænkning i Januar 1929. Heri blev gjort opmærksom paa, at der i Sønderjylland »foreligger den særlige Opgave at faa Jorden og Bedrifterne til at passe med danske Driftsformer« og i den Forbindelse blev peget paa de Muligheder for Opdyrkning af delvis ukultiverede Eng- og Fælledarealer, der fandtes flere Steder i Sønderjylland, navnlig paa Højderyggen og i Grænseegnen. Formaalet med i den anførte Forbindelse at fremdrage disse Muligheder var at interessere Staten for Opkøb af disse Arealer, for det første for derved at aabne Mulighed for Opretelse af nye Landbrugsejendomme i de tyndt befolkede Egne, for det andet for derved at sanere de Landbrugsejendomme, hvortil Arealerne hørte, idet man gik ud fra, at disse Ejendommers Produktionsevne vilde være omtrent upaavirket af, om de fra Bygningerne fjerntliggende Fælledarealer blev frasolgt, medens Salgssummen kunde hjælpe Ejendommen over en økonomisk vanskelig Tid. For det tredje vilde der ved Statens Køb af saadanne Arealer skabes en Del Beskæftigelse ved Afvanding, Mergling, Vejarbejde og Byggeri.

Resultatet af Erhvervsudvalgets Betænkning blev i denne Forbindelse, at der ved Lov af 1. Juni 1929 af Jordfondens Midler blev stillet et Beløb paa 10 Millioner Kr. til Raadighed til i Sønderjyllands tyndt befolkede Egne at indkøbe Jord, der kunde anvendes til Udstykning, og til at udføre Grundforbedringsarbejder og Vejarbejder paa disse Arealer. Endvidere forudsatte Loven, at Staten selv kunde opføre Bygninger paa Arealerne. Ved en senere Lov af 4. Februar 1936 blev det afsatte Beløb forhøjet med yderligere 10 Millioner Kr.

Lovens Administration blev henlagt under Statens Jordlovsudvalg ved et sønderjydsk Underudvalg, og Loven fik sit særlige Præg derved, at den som nævnt aabnede Adgang for Staten til at sætte Arealerne i en til Dyrkning anvendelig Stand — ved Afvanding, Mergling og Kultivering og ved Vejanlæg — forinden Afhændelsen til de nye Husmænd, og i særlige Tilfælde at opføre Bygninger.

Al offentlig Udstykning i Danmark var hidtil baseret paa Jord, der allerede var i Kultur og egnet til Dyrkning, medens Staten havde holdt sig fra at købe uopdyrkede Arealer, ligesom man i de Tilfælde, hvor de udstykkede Arealer trængte til Dræning eller Mergling, havde overladt dette til de nye Brugere. Det var paa privat Initiativ, at tidligere Tidens Nybyggere var begyndt paa Jyllands Heder, paa raa og ukultiveret Jord og med tarvelige Bygninger for efter et langt Livs Slid at kunne præstere en veldrevet Ejendom. Det ønskede man ikke gentaget her, og derfor maatte Jord og Bygninger være i Orden fra Starten, saaledes at der her var Muligheder for en hurtig Forøgelse af Produktionen og et selvstændigt Udkomme i Løbet af faa Aar.

Disse særlige Bestemmelser var naturligvis indsat, fordi man forudsatte, at der i stor Udstrækning kunde opkøbes Udmarksarealer, delvis ukultiverede Fælledarealer, der trængte baade til Afvanding og Vejanlæg, forinden der kunde sættes nye Hjem i Gang. Og en Ting til trængte disse Arealer til, nemlig til Læ. Derfor fik Jordlovsudvalget paa Foranledning af De sønderjydske Plantningsforeninger Lov til at henregne Læplantning til de Kultiveringsarbejder, som Staten maatte besto. Hver ny Ejendom fik et bestemt Beløb til Raadighed til Indkøb af Planter, og der er i Aarenes Løb paa denne Konto udleveret 1 Mill. Planter. Nu ser man derfor de nye Ejendomme omgivet af smukke Læplantninger omkring Hus og Mark.

Der blev da ogsaa opkøbt en hel Del saadanne Udmarksarealer, men Trangen til nye Hjem var stor, og Vejen var lang, forinden disse Arealer var tjenlige til Bebyggelse: der skulde ske større Jordfordelinger, gennemføres fælles Afvandingsforetagender og udføres Vejanlæg, hvori forskellige Parter var interesserede.

Kun et enkelt Sted, i Bjerndrup ved Løgumkloster, kom man straks i Gang med Erhvervelse af et samlet Areal paa 7—800 ha Udmarksjord, tidligere tilhørende 20—30 forskellige Landbrugsejendomme, og her kunde man straks paabegynde de nødvendige Afvandings- og Kultiveringsarbejder og i Samarbejde med Amt og Kommuner faa de nødvendige Vejanlæg gennemført.

Disse Arealer var tidligere i det væsentlige anvendt til Græs-

ning og Høslæt og gav et meget ringe Udbytte, bl. a. paa Grund af manglende Afvanding og manglende Mergel, og fordi der ikke fandtes brugelige Veje, og endelig fordi Arealerne ofte laa fjernt fra de Ejendomme, hvortil de hørte.

Arealerne var efter Kultivering velegnede til mindre Ejendomme; og paa denne store Flade kunde der da lægges en samlet Plan for Vejanlæg, Afvanding og Bebyggelse, en Egnspanlægning, hvor de nye Ejendomme kunde lægges mest hensigtsmæssigt i Forhold til Veje og Vandløb. I 1930 opførte Jordlovsudvalget selv de første 10 Ejendomme med forskellige Bygningstyper, bl. a. enkelte straatækte Gaarde i gammel slesvigsk Byggestil og lod disse Ejendomme tilsaa; og i Eftersommeren 1930 rykkede de første Nybyggere ind og kunde straks tage fat med en god Høst. I Aarene 1930—38 blev der paa dette Omraade bygget 34 nye Gaarde og Husmandsbrug paa fra 12—25 ha. Den Arbejdsindsats og den Forøgelse af Produktionen, som her er skabt uden i nævneværdig Grad at formindske Produktionen paa de Ejendomme, hvorfra Jorden blev erhvervet, vil fremgaa af følgende Tal:

Bjerndrup

1929	1940
700 ha Mose og Græsningsjord.	700 ha Ager og Eng.
3 gamle Gaarde og spredte Arealer.	34 nye Gaarde og Husmandsbrug.
20 Mennesker.	129 Mennesker.
60 Kreaturer, deraf	ca. 480 Kreaturer, deraf
20 Malkekøer.	200 Malkekøer.
16 Slagterisvin aarligt.	476 Slagterisvin aarligt.
11 Heste.	84 Heste.
	555.000 kg Mælk aarligt med ca. 4 % Fedt.

Midt i den nye By blev lagt et Anlæg omkring en Sportsplads, og ved Siden heraf blev bygget en smuk lille Skole, hvor Børnene fra de mange Hjem, der var kommet fra alle Egne af Landet, pludrede løs paa hver sin Dialekt.

Men som nævnt var Trangen til Udstykning i disse Aar, 1930—35, saa stor, at den ikke kunde tilfredsstilles ved saadanne Udstykninger paa ny Jord, og der maatte derfor ogsaa opkøbes Jord, der straks var anvendelig til Udstykning, større

og mindre Gaarde i god Kultur, eller enkelte Parceller af vel-dyrket Jord fra bestaaende Ejendomme. I disse Aar, hvor sam-tidig Landbrugskrisen satte ind, blev Jordkøbene i stor Ud-strækning knyttet sammen med Akkordordninger og Sanerin-ger af bestaaende Landbrugsejendomme, saaledes at Staten støttede disse Gældsordninger paa Betingelse af, at der fra Ejendommen frasolgtes Jord, hvor dette kunde lade sig gøre uden at skade Forholdet mellem Jord og Bygninger paa Rest-ejendommen.

Da særlig Akkordudvalgene i Haderslev Amt gik ind for Gældsordningen i Forbindelse med Jordfrasalg, resulterede det i, at der i disse Aar kom en Mængde glimrende Jord frem til Udstykning, og Udstykningen blev derved forholdsvis større i Haderslev Amt end i de øvrige Amter.

I Aarene 1929—1943 har Statens Jordlovsudvalg ialt opkøbt 15.875 ha, fordelt saaledes:

5.895 ha	i Haderslev Amt.
3.960	- - Aabenraa Amt.
360	- - Sønderborg Amt.
5.660	- - Tønder Amt.

Af disse Arealer blev der i den samme Periode afhændet føl-gende Ejendomme:

366 i Haderslev Amt paa	4.670 ha
104 i Aabenraa Amt paa	2.120 —
28 i Sønderborg Amt paa	..	300 —
182 i Tønder Amt paa	3.010 —
<hr/>		
Ialt 680 Brug paa ialt	10.100 ha

Alle disse Ejendomme er afhændet efter Princippet i Lov af 4. Oktober 1919, c: mod Forrentning af Jordens Grundværdi, og næsten alle disse Ejendomme er »mindre Gaardbrug«, c: noget større end de almindelige Husmandsbrug og med tilsvarende større Byggelaan end for disse. Adskillige af dem er hjulpet i Gang med Etableringslaan fra Staten.

At et saa paafaldende stort Antal af de nyoprettede Brug lig-ger i Haderslev Amt, skyldes som før omtalt, at en meget stor Del af Akkordordningerne i Haderslev Østeramt blev gennem-

ført i Forbindelse med Jordafstaaelse, i Modsætning til de øvrige Amter, hvor Akkordudvalgene ikke var tilsvarende interesserede for denne Fremgangsmaade. Men det skyldes ogsaa, at de enkelte Brug er væsentlig mindre paa den gode Jord i Haderslev Amt end f. Eks. i Tønder Amt. Endelig kan det forklares ved, at den i Haderslev Amt købte Jord straks har kunnet afhændes til nye Brug, medens meget af Jorden i Tønder og Aabenraa Amter først maatte samles, afvandes og kultiveres.

Jordlovsudvalget ligger da ogsaa i Øjeblikket med særlig meget Jord i disse to Amter.

Hvis man prøver paa at sammenfatte de foran givne Oplysninger om nye Hjem paa Sønderjyllands Jord, maa den komme til at se saaledes ud:

1. Af Udstykning paa privat indkøbt Jord (Gammel Lovs Husmandsbrug) er oprettet	310	selvst. Brug paa ca.	4700	ha
2. Paa de sønderjydske Domænegaarde (der omfatter ialt 6387 ha) er oprettet	289	— — — —	4000	—
3. Paa de af Staten forud for 1929-Loven købte Gaarde og Arealer (der omfatter ca. 3200 ha) er oprettet ..	219	— — — —	1300	—
4. Af Jordfordelingsejendomme er oprettet	245	— — — —	5000	—
5. Paa Arealer købt i Henhold til Lov af 1. Juni 1929 (der omfatter ca. 16.000 ha) er oprettet	680	— — — —	10000	—

Det skulde sige, at der indtil Foraaret 1943 er oprettet ialt ca. 1740 nye Landbrugsejendomme paa et Areal paa ca. 25.000 ha.

Hertil maa lægges ganske enkelte nye Ejendomme, der er oprettet paa privat Initiativ og uden Statslaan, men det er, saavidt det kan skønnes, ganske faa, det naar næppe op i Nærheden af 100. Det er jo ogsaa kun naturligt, at en Mand, der af eget Initiativ ønsker at rejse et nyt Landbrug, benytter de offentlige Hjælpeforanstaltninger, der findes og derved bliver talt med blandt de Ejendomme, der er oprettet ved offentlig Foranstaltning.

Og hvad betyder saa disse 17—1800 nye Landbrug i Sønderjylland? Hvorledes er Stillingen derved bleven i Sønderjylland i Forhold til den øvrige Del af Landet eller i Forhold til Jylland? Med Tallene fra 1920 kunde man sige, at Landbrugsejendommenes Antal i Sønderjylland skulde forøges med 4.000 for at give den samme gennemsnitlige Størrelse af Landbrugsejendomme i Sønderjylland som i det øvrige Jylland. Herefter skulde vi være naaet knap Halvvejen; men vi har sikkert endnu længere igen, før den paakrævede Udstykning er jævnt fordelt over hele Landsdelen, og før de store Arealer, der endnu henligger under ekstensiv Drift, er taget med under almindelige danske Driftsformer.

Men alligevel er det et godt Stykke Vej, der er naaet. Der er skabt en meget væsentlig Forøgelse af den forældede Landbrugsproduktion; de store Summer, der er investeret i dette Arbejde, har givet en meget stor Beskæftigelse baade for Arbejdere og for Haandværkere, og først og sidst er der skabt de mange selvstændige Virksomheder, hvor en Familie har faaet sin egen Virkeplads og har kunnet se det vokse omkring sig.

Den Kærlighed til Jord og Hjem, som saa stærkt og smukt særpræger de sønderjydske Landmænd, har vel endnu ikke rod-fæstet sig stærkt nok hos de nye Jordejere; derom vidner de ikke saa faa Handeler med nyoprettede Brug, hvor den første Ejer har ladet sig friste af den store Gevinst, der ofte kunde være ved at afhænde det nye Brug, naar det var vel i Gang. Men ogsaa det Stadium vil blive overstaaet, og de nye Familier vil føle sig lige saa stærkt knyttet til deres Jordlod og til det Hjem, de selv har ladet opføre, som de gamle Bondeslægter paa deres Jord.

Hvem har saa faaet alle disse nye Ejendomme; hvem er de nye Landmænd iblandt os? Ja, nogen Statistik over, hvorfra de kom, og hvem de er, findes ikke. Det kan kun siges, at de som Regel er unge, dygtige Landmænd med en solid Uddannelse og med et sammensparet Beløb paa Banken, eller en lille Besætning, som de selv har samlet sammen. For det meste har der været saa mange Ansøgere, at der kunde vælges og vrages, saa de bedste kunde søges ud. De er kommet fra alle Egne af vort Land, langt de fleste naturligvis fra Sønderjylland og fra selve

den Egn, hvor den nye Ejendom opføres. Alle danske Statsborgere har haft lige Adgang til at komme i Betragtning ved Fordeling af Jorden; var Kvalifikationerne lige, blev vel Egnens Folk foretrukket — af rent praktiske Grunde —. Ogsaa det tyske Mindretal har faaet sin Andel af de oprettede Brug; hvor stor en Del, de har faaet, er ikke opgjort og kan ikke opgøres, men Stikprøver synes at vise, at Mindretallet procentvis har faaet det Antal Brug, som svarer til dets procentvise Andel af Befolkningen.

Disse sidste Aars usikre Forhold har næsten standset Oprettelsen af nye Brug: Byggeudgifterne er mere end fordoblede, og Udgifterne til Anskaffelse af Besætning og Inventar er steget noget lignende, saaledes at Ansøgerens sammensparede Kapital slet ikke slaar til mere. Staten har forbedret Betingelserne for Byggelaan og for Etableringslaan, men alligevel er der kun ganske enkelte, der under disse Forhold vover at starte en ny Bedrift. Tiden maa benyttes til at forberede en Fortsættelse af Udstykningen, naar Forholdene igen bedres.

Den nugældende Lov af 29. Marts 1943 om »Oprettelse af mindre Landbrug« giver som anført væsentlig bedre Betingelser bl. a. med Hensyn til Byggelaan og Etableringslaan end de tidligere Love, og Jordlovsudvalget ligger endnu med ca. 5.000 ha Jord. Der vil under mere sikre Forhold staa nye Unge parat til at skabe nye Hjem paa Sønderjyllands Jord.

Men Udviklingen i hele Landet førte med sig, at der ogsaa paa andre Omraader fra Statens Side blev gjort en Indsats for at faa flere Mennesker til at bosætte sig paa Landet:

Lov af 11. Maj 1933 om Gartnerier gav unge Fagfolk Mulighed for paa tilsvarende Maade som Husmændene at faa Laan og Støtte til at rejse sig en Virksomhed paa Landet, og der er i Aarene siden Lovens Vedtagelse oprettet enkelte saadanne Gartnerier i Sønderjylland.

Ved Lov af 13. April 1938 om Landarbejderboliger aabnedes Mulighed for Landarbejderne til at faa Foden under eget Bord i gode, sunde Boliger med et lille Areal passende til Have og Hønseshold. Hensigten hermed var at bremse op for Indvandringen til Byerne, at hjælpe Landbruget med Arbejdskraft og at

skabe bedre Kaar for dem, der foretrak Lønarbejderens Vilkaar fremfor den selvstændige Bedrift. Af disse Arbejderboliger er der i Aarene 1938—1943 opført ialt 310 i Sønderjylland.

I store Træk er der søgt redegjort for de mange nye Hjem, der har rejst sig paa Sønderjyllands Jord siden 1920, men det har ikke været Lyrik altsammen, og det har ikke været en Garanti for et solidt Udkomme, selvom man havde faaet sit eget Hjem. For mange blev det slidsomme Aar for hele Familien, før et roligt Udkomme var sikret, for enkelte var Vilkaarene for vanskelige og Modstandsevnen for ringe, men for langt de fleste var der skabt Muligheder for en selvstændig Virksomhed, hvor Dygtighed og Sparsommelighed gav Frugt, og hvor en stor Børneflokk voksede op under sunde Vilkaar.

Samfundet maa tilstræbe at skabe Balance mellem Befolkningstilvæksten i By og paa Land, og hertil kræves et stadig voksende Antal nye Hjem paa Landet. Sønderjylland har paa dette Omraade fulgt med Tiden, og derved er bidraget til en sund og rolig Udvikling i vort Land.

Og de ca. 2100 nye Hjem rundt i Landsdelen med de røde Tage, de smukke velbesatte Stalde, de velplejede Marker og de pyntelige Haver giver os et Billede af, hvad Fred og Fremskridt kan bringe paa Danmarks Jord.